

SZALAI BÉLA
Matthias Greischer
Egy rézmetsző Esterházy Pál nádor udvarában

BÉLA SZALAI
Matthias Greischer
An Engraver to the Court of Palatine Pál Esterházy

Készült
a MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT,
a MAGYAR NEMZETI MÚZEUM,
a MISKOLCI EGYETEM BTK TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
és a SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM BTK
KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG ÉS HUMÁN INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI TANSZÉK
közreműködésével

A kutatást a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal,
OTKA 132770K számú pályázata támogatta

SZALAI BÉLA
Matthias Greischer
Egy rézmetsző Esterházy Pál nádor udvarában

BÉLA SZALAI
Matthias Greischer
An Engraver to the Court of Palatine Pál Esterházy

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
Kossuth Kiadó

ESTERHAZYANA

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Esterházy-közleményei

Sorozatszerkesztő

VISKOLCZ NOÉMI

Szerkesztőbizottság

KIRÁLY PÉTER, KISS ERIKA

MONOK ISTVÁN, VISKOLCZ NOÉMI, ZVARA EDINA

Képszerkesztő

VERES PÉTER

English translation

BÉLA SZALAI

English language proofreaders

ANDREW ALCHIN, IVAN MATKOVIČ

ISSN 2677-0253

ISBN 978-963-544-015-3

Minden jog fenntartva

© Szalai Béla 2020

© Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ 2020

© Kossuth Kiadó 2020

Felelős kiadó Kocsis András Sándor,
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
Műszaki vezető Papp Miklós
Korrektor Török Mária
Képfeldolgozás Fanda Pál
www.kossuth.hu / kiado@kossuth.hu

A nyomtatás és a kötés a debreceni nyomdászat
több mint négy évszázados hagyományait őrző
Alföldi Nyomda Zrt. munkája
Felelős vezető György Géza vezérigazgató

Tartalom

Matthias Greischer élete	9
Matthias Greischer munkássága	17
Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei	34
A szív alakú Esterházy-családfa-metszet és annak családi címerei	34
Az 1684-ben Ercsinél zsákmányolt török zászló	41
A Szentháromság-oszlop Kismartonban, 1687	44
Greischer Szűz Mária-metszetei Esterházy Pál könyvében	46
Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készített látkép-metszetsorozat	51
Az Esterházy hercegi címer	63
Összefoglalás	65
Felhasznált művek jegyzéke	133
Matthias Greischer munkáinak katalógusa	137
Névmutató	240

Contents

The Life of Matthias Greischer	71
The Work of Matthias Greischer	79
Works of Matthias Greischer commissioned by Pál Esterházy	97
The Heart-shaped Esterházy's Family Tree and the Family Coats of Arms	97
The Ottoman Flag Captured at the Battle of Ercsi in 1684	104
The Holy Trinity Column in Kismarton	107
Greischer's Engravings of the Virgin Mary in the Book by Pál Esterházy	110
Matthias Greischer and the Series of Views commissioned by Pál Esterházy	114
Prince Esterházy's Coat of Arms	127
Summary	129
Bibliography	133
Catalogue of Matthias Greischer's work	137
Index	240

SZALAI BÉLA

Matthias Greischer

Egy rézmetsző Esterházy Pál nádor udvarában

Matthias Greischer élete

Matthias Greischer életéről és munkásságáról a XX. század első feléig nagyon kevés dolog volt ismert. Általánosan elfogadott lexikális adatok szerint Greischer Frankfurtból származott, és az 1670-es években már Bécsben készített Georg Matthäus Vischer *Topographia* köteteihez látképeket, rajzolóként és metszőként egyaránt. 1712-ben halt meg.¹

Ezzel szemben a XX. század közepének kutatásai szerint Matthias Greischer a Krajnában lévő Sankt Martinban (ma Šmartno pri Litiji, Szlovénia) született, 1659. február 20-án keresztelték meg.² Nincs nyoma annak, hogy bár mikor használta volna a Matija Gražar nevet, ahogyan ma egyes szlovén művészettörténészek nevezik. Gyermekkoráról, családi körülményeiről tények alig ismertek. Korán árvaságra jutott, apja, Georg Greischer 1669-ben halt meg. Édesanyja, Mária 1673-ban férjhez ment Gregor Slamnekhez.

Matthias Greischer hatosztályos gimnáziumot végzett. Ez abban a korban mintegy kiváltságnak számított, amelyhez anyagilag erős családi háttérre, vagy annak hiányában rendkívüli szellemi képességekre volt szükség. A laibachi (ma Ljubljana, Szlovénia) jezsuita gimnázium Szűz Mária Kongregációjának évkönyveiben szerepel Matthias Greischer neve: 1678-ban a poétikai osztály, 1679-ben pedig az utolsó, a retorikai osztály tanulója.³ A poétikai osztály tanulója csak akkor lehetett, ha előtte már sikeresen elvégezte a négy grammatikai osztályt, feltehe-

tően azt is Laibachban, 1674 és 1677 között, de erre bizonyítékot nem ismerünk. Greischer gimnazista korában Laibachban ismerkedett meg Johann Anton Dolnitscher későbbi laibachi püspöki helynökkel.⁴

Greischer művészi (rajzoló-rézmetszői) pályafutásának kezdete a szülőhelyétől pár kilométerre lévő Wagensberg (ma Bogenšperk, Szlovénia) várában élő tudós, művészetpártoló és történetíró Johann Weichard Valvasorhoz köthető. 1678 körül az első között csatlakozott a Valvasornak dolgozó, Wagensbergben élő művészek (Andreas Trost, Justus van der Nypoort, Peter Mungerstorff, Paul Ritter-Vitezovič stb.) köréhez. Wagensbergben tanulhatta a rézmetszést Andreas Trosttól, aki korábban Grazban G. M. Vischernek készített a *Topographia Ducatus Stiriae* kötethez látképmetszeteket.

Greischer már majdnem 21 éves volt, amikor gimnáziumi tanulmányait befejezve visszatért 1679 őszén Wagensbergbe. Az 1679-ben ott készített *A bajok ellen védelmező Szent Család* metszetét⁵ ismerve megállapítható, hogy a rézmetszés területén akkor már jártassággal rendelkezett. Nem tudjuk, hogyan tett erre szert, hiszen gimnáziumi tanulmányai miatt hat évig távol volt Wagensbergtől. Ezért úgy gondoljuk, nem csak a gimnáziumi szünetekben, de szabad idejében Laibachban gimnazistaként is gyakorolta a rajzolást és a rézmetszést.

Greischer 1679 ősztől Valvasornál rézmetszőként dolgozott, és számos akkor készített

1 THIEME-BECKER, XIV. 590.

2 *Enciklopedija Slovenije*. Vol. III. (1989), 386.

3 GOLEC, Boris: Valvasorjevi bogenšperški sodelavci. In: *Acta Historiae Artis Slovenica* 19|2 · 2014, 45–93.

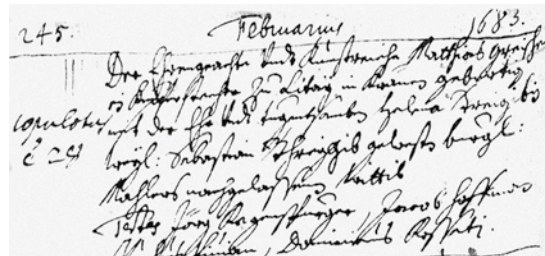
4 LAVRIČ, Ana: Janez Anton Dolničar/Thalnlitscher's contacts with the copper-plate engraver Matija Greischer. In: *Acta Historiae Artis Slovenica*, 1999/4, 75–86.

5 Valvasor-gyűjtemény, Zágráb VZ I, 417 b. Köszönet Mirna Abaffynak, a Valvasor-gyűjtemény kurátorának segítségéért.

metszete fennmaradt. Valvasor művészi köre 1681 körül feloszlott. Greischer tartózkodási helyeit az 1681. és 1682. években pontosan nem ismerjük. Lehet, hogy előbb egy rövid ideig Georg Matthäus Vischernél időzött Andreas Trosttal együtt Grazban, és később innen ment tovább Bécsbe. Talán ekkor készítette 19 metszetét Vischernek az 1681-ben megjelent *Topographia Ducatus Stiriae* kötetéhez és Vischer 1682-es évszámmal megjelent Magyarország-térképének lemezeit is. Ez utóbbi, a térképmetezés újszerű és igényes feladatot jelentett, amely szükségessé tette a térképet rajzoló Vischer állandó felügyeletét is. 1682-ben már Bécsben véste a Lobens család nemesi címerét, amelyen a „*Viennae Austria, December 6/16, 1682*” jelzés szerepel, és feltehetően Johann Alexander Reiner Felső-Magyarország-térképének lemezeit is.

Vannak olyan vélemények, hogy Greischer 1682-ben és talán 1683-ban is Kismartonban (ma Eisenstadt, Ausztria) tartózkodott Esterházy Pál birtokán. Ennek oka lehetett az Esterházy-családfametszet, amely elkészítésével Esterházy bízta meg, és talán az Esterházy-birtokok tervbe vett látképmetszeteinek ügyei. Véleményünk szerint ha Greischer volt is Kismartonban, nem tartózkodott ott hosszabb ideig. 1682-ben Esterházy Pál a családi ügyeivel volt elfoglalva, az 1683-as esztendő pedig a török elleni háború miatt Nyugat-Magyarországon különösen nem volt alkalmas az Esterházy-birtokok (vagy azok közül néhány) felkeresésére és lerajzolására.

1683. február 28-án Greischer Bécsben feleségül vette Sebastian Treigib/Threygib festő

Greischer első házasságának anyakönyvi bejegyzése, 1683

38 éves özvegét, Helenát. A házassági anyakönyvben Greischer mint „*Matthias Greischer ein Kupferstecher zu Litay in Kränen gebürtig*” szerepel. Az esküvő a Szent István-katedrálisban volt, Greischer esküvői tanúi Johann Jakob Hoffmann, Esterházy Pál udvari rézmetszője és Dominicus Rossetti velencei származású rézmetsző voltak.⁶

1683-ban Greischer feleségével együtt Bécsben, a Hohenmarkton lévő Grueber-házban lakott.⁷ 1683 decemberében megszületett Anna Maria Rosina nevű kislányuk.⁸ A következő év tavaszán, 1684. március 22-én Greischer felesége meghalt, és ő egyedül maradt 3 hónapos kislányával.⁹

Három hónappal később, 1684. július 5-én Greischer újra megnősült. A Bécsben elismert helyi rézmetsző, Johann Martin Lerch 17 éves lányát, Anna Theresiát vette feleségül. Az esküvő ismét a Szent István-katedrálisban zajlott, és Greischer egyik esküvői tanúja ismét Johann Jakob Hoffmann volt.¹⁰

Greischer esküvője után a Hohenmarktról átköltözött Esterházy Pál házába, a Wallnerstrasse elején lévő Hungarisch Hausba (ma az

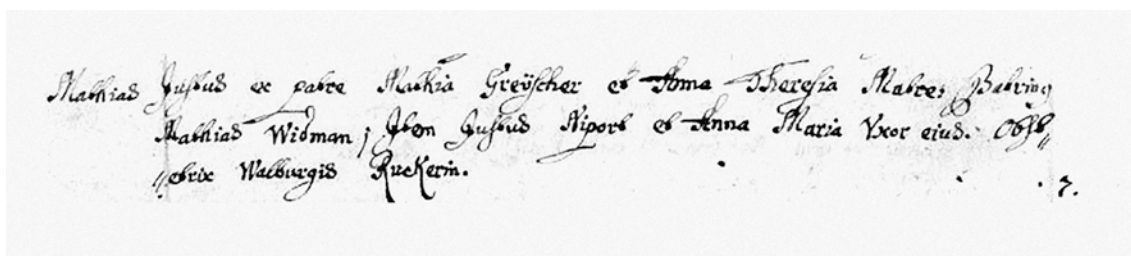
6 Wien, Pfarre St. Stephan Trauungsbuch 1681–1684, 245. Itt mondok köszönetet Király Péternek a bécsi anyakönyvek kutatásában és a német régi kézírások szövegek olvasatában nyújtott segítségéért.

7 Adatok Greischer bécsi tartózkodásáról: *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Bd. VI.* Wien, 1908, Regeste Nr. 11.102 von Alexander HAJDECKI. HAUPT, Herbert: *Das Hof- und hofbefreite Handwerk im barocken Wien 1620–1770.* (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte Bd. 46, Wien 2007, 549, Nr. 2634.)

8 Wien, Pfarre St. Stephan Taufbuch 1683–1684, 205.

9 Wien, Pfarre St. Stephan Sterbebuch 1672–1684, 451.

10 Wien, Pfarre St. Stephan Trauungsbuch 1684–1688, 34. p. Anna Theresia született 1666. november 8. Wien, Pfarre St. Stephan Taufbuch 1666–1668, 5.

Greischer Matthias Justus fiának keresztelési anyakönyvi bejegyzése

Esterházy-palota áll ott). Greischer kislánya, Anna Maria háromnegyed éves korában, 1684. augusztus 22-én meghalt.¹¹

Greischert felesége hozománya (160 gulden)¹² is segíthette abban, hogy 1685-ben már rézmetsző és metszetkiadó műhelye volt a Burg közelében („...Matthias Greischer Kupfferstechern bey der Kay. Burgh” vagy „...beym Kays. Ballhaus” jelzéssel). Műhelyének helymegjelölése a következő években is mindkét változatban előfordul. Greischer jelzésében időnként feltűnik az „Akademischen Kupfferstechern”, a „Kunsthandler” és a „Kunstführer” megnevezés is. 1686–1687-ben apósával, Lerchhel közösen készítettek és adtak ki több nagy méretű metszetet.¹³

Greischer 1685 és 1688 között rendszeres levelezést folytatott az akkor már felszentelt papként Laibachban élő Johann Anton Dolnitscherrel, aki elsősorban könyvek beszerzésére

és más ügyes-bajos dolgai elintézésére kérte őt.¹⁴ Válaszaihoz Greischer többször mellékelte a török elleni harcokról készített metszeteit, mint 1686 februárjában a Szentjobb (ma Săniob, Románia) elfoglalására kiadott metszetes röplapját, és 1686. július végén küldött egy Budát ábrázoló vázlatot is.

1686. augusztus 7-én megszületett Greischer első fia, Matthias Justus, akinek keresztszülei Justus van der Nypoort festő-rézmetsző és felesége, Anna Maria voltak.¹⁵ Greischerék ekkor már a Herrengassén, a Klein Lichtenstein Hausban laktak. A kis Matthias Justus hathetes korában meghalt.¹⁶ Dolnitscher levélben fejezte ki részvétét Greischernek kisfia elvesztése miatt.¹⁷ Következő gyermekük, az 1687. július 27-én született Anna Catharina szintén kisgyermekként halt meg 1688. január 23-án Kismartonban.¹⁸

11 Wien, Pfarre St. Michael, Sterbebuch 1631–1699, 183.

12 Greischer házassági szerződéséről. In: Budapest Főváros Levéltára IV.1009.b – Gewöhr Protocoll Budai Vár 1695–1705, 2. vol. folio 19.

13 GALAVICS Géza tanulmányában – amelyet ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szűz képeinek...* reprint kiadásához (Budapest, 1994) írt – közli akkori ismeretei alapján Greischer életének első magyar nyelvű összefoglalását. A tanulmányban adatok szerepelnek a 7. sz. jegyzetben szereplő műből Greischer bécsi tartózkodásáról is.

14 LAVRIČ, Ana: Janez Anton Dolničar/Thalnitscher's contacts with the copper-plate engraver Matija Greischer. In: *Acta Historiae Artis Slovenica*, 4(1999), 75–86.

15 Wien, Pfarre St. Michael Taufbuch 1673–1686, 522.

16 Matthias Justus meghalt 1686. szeptember 20. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Bd. VI. Wien, 1908, Regeste Nr. 11.147 von Alexander HAJDECZKI, a Herrengassén lévő lakhellyel; Wien, Pfarre St. Michael Sterbebuch 1631–1699, 234.)

17 Dolnitscher Greischernek írt levele kelt 1686. október 6. A kis Matthias Justus meghalt 1686. szeptember 20. (*Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Bd. VI. Regesten von Alexander HAJDECKI Wien, 1908. Nr. 11147 a Herrengassén lévő lakhellyel; Wien, Pfarre St. Michael Sterbebuch 1631–1699, 234.)

18 Wien, Pfarre St. Michael Taufbuch 1687–1701, 20.

1688-ban Greischer és Dolnitscher levelezése váratlanul megszakadt. Egyes feltételezések szerint ennek oka az lehetett, hogy Greischer 1689-ben Budán meghalt, amint azt levelezőtársa bátyja, a történész Johann Georg Dolnitscher – Ana Lavrič szerint – a *Biblioteca Labacensis publica* című művében említi. Más feltételezés szerint – és ez lehetett a valóság – a levelezés megszakadásának oka Greischernek Esterházy Páltól kapott jelentős megbízása volt, ami miatt elköltözött Bécsből.

Greischer 1688 és 1690 között Kismartonban élt, Esterházy udvarában, mint annak „geográfusa és rézmetszője”, így nem tudta többé Dolnitscher ügyes-bajos dolgait Bécsben intézni. Greischer a kismartoni anyakönyvekben helybeli rézmetszőként vagy mint „*Kupferstechers bey Ihro durchlaucht*” szerepel. Kismartonban 1688. október 10-én keresztelték ikerlányaik, Annát és Clarát, akik mindketten pár hetes korukban meghaltak. 1689 decemberében egy újabb kislányuk, Eva Maria született. A keresztszülők mindkét esetben a hercegi udvartartáshoz tartoztak.¹⁹

1690-ben egy ideig még bizonyára Kismartonban élt családjával, amikor elkészítette az Esterházy Pál könyvében megjelent Esterházy-címer-metszetet, „*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calciographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*” jelzéssel. Ettől kezdve halála korábban elfogadott időpontjáig, 1712-ig sem életéről, sem tevékenységéről a múlt század második feléig nem ismertek biztos adatokat.

A múlt század közepén Buda 1686-ban történt visszafoglalása utáni építéstörténetének kutatói rábukkantak egy Matthias Greischerre,

aki az 1690-es években a Budai Kamara alkalmazásában a budavári, budai és pesti telkek házak felmérését, lerajzolását és összeírását végezte. Ez a Greischer egyidőben „*Bauinspektor*”, a Budai Kamara Adminisztrációjának építési ellenőre is volt.

Ekkortájt vetődött fel a kérdés, hogy a „rézmetsző Greischer” és a „budai építési ellenőr Greischer” nem azonos személy-e?²⁰ Vegyük sorra az azonosság mellett felhozható érveket.

Arról már szóltunk, hogy J. G. Dolnitscher közlése Greischernek 1689-ben Budán történt haláláról téves volt. Ennek a hírnak van azonban egy olyan tartalma is, hogy Dolnitschernek volt valamilyen értesülése, hogy Greischer Budán élt vagy oda készült, tehát valami köze volt Budához.

Greischer Buda visszavételéről több, rendkívül alapos helyismeretről tanúskodó metszetet készített, sőt 1686–1687-ben Charles Joseph de Juvigny hadmérnöknek a Buda „legelső térképei” között is számon tartható metszetét is ő véste lemezre. Budát ábrázoló metszetei – amelyekhez bőséges jelmagyarázatok tartoznak, épületek tucatjait azonosítva és megnevezve – arról árulkodnak, hogy talán járt a helyszínen is. Greischer gyakorlott térképmetsző is volt, amely tudását ebben a munkakörben szintén hasznosíthatta. Valvasor és Vischer *Topographiáiban* megjelent metszetei tanúsítják, hogy jártas volt épületek rajzolásában.

Greischer tehát – legalábbis részben – rendelkezett megfelelő ismeretekkel és felkészültséggel ahhoz, hogy egy ilyen építésadminisztrációs feladatkört ellásson. Gimnáziumi végzettsége pedig egyértelműen alkalmassá tette a hivatalnoki munkára is.

19 A Greischer család Kismartonban tartózkodásáról és ottani anyakönyvi adatairól elsőként közölt adatokat: CSATKAI, André – FREY, Dagobert: *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust Wien*, 1932. 55. és 229.; majd PRICKLER, Harald: *Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit – Biographische Daten und Werke*. Eisenstadt, 2013, 173–175.

20 PATAKI DÉNES: *A magyar rézmetszés története*. Budapest, 1951, 132. Pataki Bánrévy György kutatásaira utalva fogalmazta meg mint „lehetőséget” a két Greischer azonosságát. Bánrévy kutatásai során megtalálta a „budai” Greischer feleségének leánykori nevét (Anna Theresia Lerchin) is.

A múlt század végére ez a Greischer-kérdés egyértelműen és véglegesen eldőlt. A rézmetsző Greischer feleségének leánykori neve a bécsi házassági anyakönyvben szerepel, a budai Greischeré pedig a budai telekkönyvben. A két feleség leánykori neve azonos: Anna Theresia Lerchin (Lerch). Ezzel bizonyítottnak vehető, hogy a két Greischer azonos személy.²¹ Greischer halálának helye azonban továbbra sem volt ismert, és halálának elfogadott időpontja továbbra is az 1712. esztendő maradt.

Greischer Budára költözése számtalan fontos kérdést vet fel, amelyekre azonban sajnos nem ismerjük a helyes válaszokat. Miért adta fel a rézmetszés mesterségét? Ennek lehetett egészségügyi oka: elromlott a látása vagy megsérült a keze, tartós ingyulladás gyötörte. Ezek mind a rézmetszőkre jellemző betegségek voltak. De természetesen Greischer döntése mögött lehettek más megfontolások, köztük gazdasági jellegűek is.

Befejezve az Esterházytól kapott rézmetszői feladatokat Greischer nehéz jövővel nézhetett szembe. Esterházytól újabb munkát nem kapott, Valvasor időközben csődbe ment, Vischer se bízott rá térképmetszési feladatot. Magyarországon a török elleni harcok gyakorlatilag véget értek, a hadi események híján nem volt sem lehetőség, sem igény ilyen témájú metszetek készítésére. A Bécsben élő nagyszámú rézmetszőnek egyre kevesebb munkája volt. Justus van der Nypoort is elköltözött Bécsből Olmützbe, ahol Karl von Liechtenstein-Kastelkorn hercegérsektől kapott munkát.²²

A törököktől 1686-ban történt visszafoglalás után Budán a vár és a város egyaránt romok-

ban hevert és elnéptelenedett. A vár erődítményeinek, a várfalaknak, a bástyáknak az első, ideiglenesnek tekinthető helyreállítása rögtön az ostrom után megtörtént. Pár év szünet után, 1690. szeptember és 1691. június között a védművek korszerűsítésére került sor, amelyet Matthias Kaiserfeld hadmérnök ezredes irányított. Ezzel párhuzamosan folyt a civil épületek romjainak és területeinek számbavétele, felmérése és ezeknek az újjáépítése. A katonai és civil újjáépítések ügyeit az Udvari Kamara Buda székhelyű Kamarai Adminisztrációjának Építési Hivatala intézte. A feladatokhoz ehhez értő alkalmazottakra volt szüksége: a katonai építményeknél úgynevezett sáncírnokra (Schantz Schreiber), a polgári építkezéseknél építési írnokra.

Matthias Greischer 1690. szeptember 7-től Budán sáncírnokként dolgozott. Erre az állásra a Budai Kamara vezetője, Johann Stephan Werlein vette fel. Biztosak vagyunk abban, hogy Greischer ezt az állását azoknak a hadmérnököknek a segítségével nyerte el, akikkel együtt dolgozott a Buda visszafoglalásáról vagy más eseményekről készített metszeten (például Charles Joseph de Juvigny vagy Dominicus Fontana). Egy ilyen állás elnyerése Greischer számára egy életre szóló biztos megélhetést jelenthetett.

Munkája során Greischer nézetkülönbségekbe keveredett egy hadmérnökkel Budán, amely tettelegességgé fajult, ezért Greischer a védművek korszerűsítési munkáinak befejezése után, 1691 nyarán új munkakörbe való áthelyezését kérte. A Budai Kamara kivizsgálta kérését, és mivel Greischert az elfajult ügyben vétlennek

21 Lásd 10. sz. jegyzet és GALAVICS Géza tanulmányát ESTERHÁZY Pál: „Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szűz képeinek...” (Budapest, 1994) reprint kiadásához. Galavics említi Pataki és Bánrévy megállapításait, ám adata, hogy Anna Theresia 1697-ben meghalt, téves.

22 A Kremsierben (ma Kroměříž, Csehország) lévő érseki kastélyban Nypoortnak öt festménye ma is megvan. Legjelentősebb munkája azonban a kastély híres kertjéről 1691-ben elkészült *Ansichten des Kremsirer Ziergarten* metszetsorozata. Karl von Liechtenstein-Kastelkorn hercegérsek az érsekség kalendáriumának metszeteit is Nypoorttal készítette el.

találta, az Udvari Kamara egyetértésével más munkakört adott neki.²³ Előbb felmerült, hogy a Budai Kamarai Adminisztráció titkárává nevezik ki, de végül az Építési Hivatalban alkalmazták építési írnok-ellenőrnek, évi 240 forint fizetéssel. Matthias Greischer így szerepel a Budai Kamara Adminisztrációjának 1692. évi névjegyzékében.²⁴

1692. június elején a császári seregek féléves ostrom után visszafoglalták Nagyváradot (ma Oradea, Románia) a töröktől. Az ostrom során lerombolt vár újjáépítéséhez a Budai Kamara munkásokat és építőanyagot küldött. Greischert is Nagyváradra rendelték, hogy részt vegyen a helyreállítási munkákban és segítse a helyi hadmérnökök munkáját. Greischer ott-tartózkodása alatt megrajzolta a nagyváradi vár alaprajzát.²⁵

1690-től Greischer neve sem a kismartoni, sem a bécsi egyházi anyakönyvekben nem szerepel. Tudjuk, hogy az 1690–1696 közötti években további négy gyermeke született, a Kismartonban született Eva Maria nevű kislánya pedig meghalt. Ezek a családi események már bizonyára Budán történtek, azonban ezekből az évekből alig maradt fenn egyházi anyakönyv, ami fennmaradt, az is súlyosan megrongálódott, sok esetben olvashatatlanná vált.

1693-ban meghalt Greischer apósa, Johann Martin Lerch Bécsben.²⁶ Mivel csak felesége és Anna Theresia lánya volt az örököse, Greischer

feltehetően átvehette volna apósa műhelyét és visszatérhetett volna eredeti rézmetszői mesterségéhez. A jelek szerint Greischer inkább Budán maradt. Talán Anna Theresia örökségéből vettek egy házat a budai Vízivárosban (ma Ganz utca 3–9.) 1693-ban.

Az 1694. év elején a bécsi kamarai központ átfogó ellenőrzést tartott Budán, külön kitérve a budai építkezések ügyeire. Az ellenőrzést követően elrendelték, hogy Buda (a Vár és a Víziváros) és Pest városának teljes és egységes szemléletű telekkönyveit el kell készíteni. Ezzel a munkával a Budai Kamara Adminisztrációja Matthias Greischert bízta meg, aki rögtön megkezdte a felméréseket.

Greischer elsőként 1695. szeptember 23-án a budai Vár telekkönyvével készült el.²⁷ Munkadíja egy részeként a Kamarai Adminisztrációtól a budai Várban az egykori Fortuna-ház (ma Fortuna utca 4.) kapta meg.²⁸ A budai Víziváros felmérését „Zaiger Über die Wasserstadt” címmel készítette el, amelyben szerepel „... durch Matthias Greischer Geographie Liebhaberen den 30. Dec: Anno, 1695” saját kezű bejegyzése, majd a belső címlap után írásos jelentése a Budai Kamara számára.²⁹ A felmérésben 284 vízivárosi telek és a rajtuk lévő, sokszor csak romos építmény felmérési adatai szerepelnek. Egy pesti és budai telekügyben 1696. február 24-én készített jelentéséből kitűnik jártassága nemcsak a telkek helyének meghatározó-

23 Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn 1691.09.01 (Kt. 789. fol. 27–32.).

Az adatok rendelkezésre bocsátásáért és munkám segítéséért köszönet Oross András levéltárosnak.

24 Budapest, MNL OL E286 csomag Nr. 432. Közölte OROSS András: A Budai Kamarai Adminisztráció budai hivatalai. In: GÉRA Eleonóra (szerk.): *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. Budapest, 2015, 24.; OROSS András, Johann David Palm jelentése..., Fons, 23(2016), Nr. 2, 235.

25 BALOGH Jolán: *Varadinum –Várad vára*. Budapest, 1982. I., 2.; MNL OL E281 1692. december 54. sz.

26 Johann Martin Lerch meghalt 1693. július 30. Wien, Pfarre Sankt Stephan Sterbebuch 1693–1699, 42.

27 SCHMALL Lajos: *Buda-Pest utcái és terei. Adatok a budapesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez*. Budapest, 1906, 34.

28 A Fortuna utcai ház adományozása: Budapest Főváros Levéltára IV.1009.b – A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek 1695–1705 – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–1705 – 2. vol. fol. 19. 1697. május 23. A Fortuna-ház a Vízivárosban lévő házzal együtt már Bánrévy György is említi, lásd 20. sz. jegyzet.

29 NAGY Lajos: *A Víziváros XVII. század végi topográfiája*. Budapest, 1964.

1696.	Dies.	Menſis.	Nomen Sepulchri ac Locuſ Sepulturae.	Sepelitus.
30.	Decembris		Sepulch. Joannes N. N. Filij Militis uigunda	P. Pader
15.	Decembris		Sepulch. Georgig Franciscg Roll, Boig Sartoris German	P. Pader
27.	Decembris		Sepulch. Catharina N. N. Baupers Tamina, cujg Cognomen ignorat.	P. Pader
Annus 1697.				
7a.	Januarij		Sepulch. Ing. Mathias Greischer, German.	P. Pader
14.	Januarij		Sepulch. Senatig Doh, Infans German.	P. Pader
12.	Februarij		Sepulch. Maria Magdalena Seberin, Operarij uigunda Uxor.	P. Pader
25.	Martij.		Sepulch. Dña Anna Catharina Graffen, Germana.	P. Pader
29.	Martij.		Sepulch. Joannes Ernestg Corfols, Officialis German.	P. Pader

Greischer halálának bejegyzése a Budavári Főplébánia halotti anyakönyvében

zásában, hanem a telekkönyvben szereplő korábbi török helyrajzi nevek ismeretében is.³⁰ Greischer 1695-ben már dolgozott az új pesti telekkönyv elkészítésén, amelyet 1696 szeptemberében terjesztett fel jóváhagyásra Bécsbe Martin Hiltl (Hültl), az 1696 elején felállított telekkönyvi hivatal vezetője. A jóváhagyás azonban csak Greischer halála után történt meg, így a telekkönyv végső változatán Greischer neve már nem szerepel.³¹

Ezek az előbbieken említett, Matthias Greischer készítette telekkönyvek (összesen három) voltak Magyarországon az első korszerű, s mint ilyenek, ma a legrégebbinek nevezhető telekkönyvek.

Egy a közelmúltban előkerült dokumentum tanúsítja, hogy Greischer nemcsak felmérési munkákat végzett, hanem más műszaki jellegű feladatokat is. Ez a *Dominus Matthias Greischer Geometra* saját kézírásos, 1696 márciusában kelt irat egy közkút csurgalékvízének elvezetése ügyében rendelkezik. Sajnos az irathoz eredetileg csatolt tervrajz elveszett.³²

Matthias Greischer nevét a Budavári Főplébánia halotti anyakönyvében megtaláltuk. Ezek szerint Matthias Greischert 1697. január 7-én temették el a mai Szász Károly utca környékén lévő egyetlen budai temetőben.³³ A budai Várban lévő háza (itt élt családjával) és az 1693-ban a Vízivárosban vásárolt háza a telekkönyvben

30 NAGY Lajos: *Pest város XVII. század végi topográfiájának forrásai*. Budapest, 1960. 40. sz. jegyzet; MNL OL KA. Ber. u. Sehr. 1696. febr. 24. N°. 57.

31 A telekkönyvi hivatal felállítását 1695. november 18-án rendelték el, lásd TAGÁNYI Károly: A budai kam. jószágkormányzóság hivatalai 1686–1698-ig. In: *Magyar Közgazdaságtudományi Szemle* 1897/4. 411–419. (itt: 412.) A telekkönyvek készítéséről lásd könyvünk 27, 29. jegyzetét és NAGY Lajos: *Pest város XVII. század végi topográfiájának forrásai*. Budapest, 1961.

32 A dokumentum gyűjtői magántulajdonban, (átírt) szövege: „Den 3. Martij 696 ist aus Befelch Einer Löbl[ichen] Kay[serlichen] Administration Substitution denen Wohl Ehrwürdigen patribus Capucinoren der alte vor dem waserthor an d[er] so genannten Schlangen Gassen bey des zim[m]ermeysters Häslmaÿrs seinem haus gegen vber ligen- de Prunn ausgeichnet, vnd beschriben worden, also d[as]z derselbige ain Spacium vmb einen Prunnkasten zu bauen 12. schuch lang, vnd 10 schuch breith vmb sich sollte haben, der Canal zum Closter aber sollte noch vnd vndter dem selbst ligenden Prunnenstaig khom[m]en. actum ofen ut supra / Matthias Greischer / Kay[serlicher] grundt beschreib[er] vnd ausmesser.”

33 Budapest, Budavári Nagyboldogasszony Főplébánia Matricula defunctorum 1693–1717, 13.

Greischer aláírása (1696): „Matthias greischer Kay[serlicher] grundt beschreib[er] vnd ausmesser.”

1697 májusától már az örökösei (felesége és négy gyermeke: Georg Friedrich, Anna Katharina, Rosalia és Barbara) nevére szerepelnek.³⁴ A Várban lévő házat özvegye 1698-ban eladta Johann Fridrich Seelich chyrurgusnak,³⁵ aki 1702-ben azt továbbadta az Esztergomi Káptalannak.³⁶ A Vízivárosban lévő háza sorsának felderítésében a felmerült nehézségek miatt Budapest Fő-

város Levéltárában nem sikerült eredményre jutnunk.

Greischer családjának további sorsáról biztosat nem tudunk. A Greischer név a XVIII. század elején sem a Budavári, sem a Felső-vízvárosi plébánia elérhető anyakönyveiben nem bukkan fel. Arra gondolunk, hogy Anna Theresia visszaköltözött gyermekeivel Bécsbe, talán özvegy édesanyjához, erre utalhat a ház eladása is. Úgy hisszük, Greischer özvegye azonos azzal az Anna Mariával, Matthias Kreizer hátrahagyott özvegyével, aki 1699-ben férjhez ment a melki származású Thomas Stachetsberger szabómesterhez (lakott a Hungarisch Hausban, ahol Greischerék korábbi lakóhelye is volt).³⁷

Bécsben a XVIII. század első felében aranyhímzőként (?) dolgozott egy Georg Friedrich Greischer.³⁸ Talán Matthias Greischer fia volt.

34 Budapest Főváros Levéltára IV.1009.b – A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek 1695–1705 – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–705 – 2. vol. fol. 19. 1697. május 23. „Anna Theresia Greischerin gebohrene Lerschin ... und ihre 4 khündern Georg Friedrich, Anna Catharina, Rosalia und Barbara.” Köszönet Herédi Attila levéltárosnak a levéltári kutatásaimhoz nyújtott valamennyi segítségért.

35 Budapest Főváros Levéltára IV.1009.b – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–1705 – 2. vol. fol. 41. 1698. július 31.

36 Budapest Főváros Levéltára IV.1009.b – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–1705 – 2. vol. fol. 81.

37 Wien, Pfarre St. Michael Trauungsbuch 1649–1704 – 1699. november 16. 434.; Eheverkündbuch 1688–1704. 69.

38 Wien, Pfarre St. Ulrich Taufregister 1728.05.30. Franciscus Josephus Carolus, Georg Friedrich Greischer sticker & Magdalena fia in Prinischen Haus. *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Bd. VI.* Wien, 1908. Regesten Nr. 10.506 von Alexander HAJDECKI.

Matthias Greischer munkássága

Greischer munkásságának áttekintésénél először az egyedi metszetlapjait vesszük sorba, készítési idejük valós, illetve valószínűsíthető sorrendjében, majd számba vesszük a ma már csak leírásból ismert, vagy neki tulajdonított metszeteket is. Ezek után foglalkozunk Greischer metszetsorozataival: az 1680-ban készült és 1685-ben megjelent *Ovidii Metamorphoseos Icones*

sorozat metszeteivel, a Johann Weichard Valvasor, illetve a Georg Matthäus Vischer topográfiaihoz és az Esterházy Pál megrendelésére készített sorozatokkal. Mivel metszeteinek több mint felét Esterházy Pál udvari rézmetszőjeként készítette, ezekkel a *Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei* című fejezetben jóval részletesebben is foglalkozunk.

A KEZDETI ÉVEK

Ismert, hogy Greischernek 1678-tól volt kapcsolata Johann Weichard Valvasorral, illetve a köréje csoportosuló rajzolókkal, rézmetszőkkel. Véglegesen azonban csak 1679-ben, a gimnázium retorikai (sorrendben a hatodik) osztályának elvégzése után, az iskolai év végét követően (ami valamikor szeptember–november között lehetett) csatlakozott Wagensbergben a Valvasor körül létrejövő művészkörhöz. Greischer ekkor már huszonegyedik életévében járt. Mint már szó volt róla, a rézmetszésben mestérének Andreas Trost tekinthető, aki 1678-tól tartózkodott Wagensbergben.

Úgy gondoljuk, Greischer már 1678 előtt is tanulhatott rajzolni, és talán megismerkedett a rézmetszés alapismereteivel is. Szülőhelye és lakóhelye, Sankt Martin csak pár kilométerre volt a wagensbergi kastélytól, ahol 1672-től Valvasor élt. Ezért lehetséges, hogy Valvasort már gimnazista kora előtt vagy gimnazistaként megismerte és akár naponta is felkereshette Wagensbergben. Ezt megtehetette gimnazista korában a rövidebb-hosszabb gimnáziumi szün-

időkben is. Lehet, hogy már azokban az években Valvasortól rajzolni és talán némi rézmetszési ismereteket is tanult, mindezeket aztán tanév közben Laibachban (ma Ljubljana, Szlovénia) is gyakorolhatta. Biztosra vesszük, hogy 1678 nyarán a gimnáziumi szünidőt Wagensbergben töltötte, amikor már Andreas Trost is ott tartózkodott. Az életkora alapján azt se tartjuk kizártnak, hogy gimnáziumi tanulmányait a grammatikai osztályok elvégzése után akár meg is szakíthatta egy időre.

Greischer korábbi rajz- és rézmetszéstanulását a készítési időpontot is feltüntető legkorábbi munkájára alapozzuk. Ez a Wagensbergben készült *A bajok ellen védelmező Szent Család* (Kat. 1.) elnevezésű metszete, amely címfeliratában chronosztikon közli a készítés idejét, az 1679-es évszámot.³⁹ A metszet Jacob Fleischman alakokkal és más képelemekkel túlsúfolt, művészileg talán igénytelennek mondható rajza után készült. A metszet azonban sem kidolgozottságában, sem metszési technikájában nem egy a rézmetszés elsajátítását

³⁹ Valvasor-gyűjtemény, Zágráb VZ I, 417 b.

éppen csak megkezdő vésnökstanuló kezére utal.

Greischernek a már említetten kívül négy további metszetén szerepel annak készítési helyeként Wagensberg, mindig „*in Carniolia*” vagy „*in Crain*” kiegészítéssel. Úgy gondoljuk, ezek voltak első, önállóan tekinthető és befejezett munkái. Mivel ezek mindegyikéből csak Valvasor gyűjteményében maradt fenn egy-egy példány, ezeket Greischer korai műveinek tekintjük. Felsoroljuk ezeket: *Fiume városi egészségi bizonyítványa*,⁴⁰ *Mercurius, A császári posta megérkezik Laibachba* és a *Macskazene – Furcsa muzsikások* (Kat. 2, 3, 4, 5.). Ez utóbbi ugyan Hans Kellerthaller metszetének hűséges másolata, de kifejezetten magas metszői képességekről tanúskodik.⁴¹

Greischernek van pár további, szintén csak a Valvasor-gyűjteményben egy-egy példányban fennmaradt metszete: *Aquinói Szent Tamás* (Kat. 8.), három különböző metszet *Szent Domonkosról* (Kat. 6, 7, 9.) és végül a *Pihenés Egyiptomba menekülés közben* (Kat. 10.) metszet. Ez utóbbiról biztosan tudjuk, hogy más művész metszetének másolata,⁴² de ezt feltételezzük a többről is.

Ezeket az eddig felsorolt metszeteket mind pályakezdő munkának tartjuk, a példányok – a készítés helyét fel nem tüntetőik is – Valvasor nyomdájában, Wagensbergben készülhettek. Közülük több igen kicsi mérete (cca. 12×7 cm) és vallásos témája miatt akár imádságos könyvbe helyezhető szentképnek is tekinthető.

Ismereteink szerint Greischer legkésőbb valamikor 1681-ben elhagyta Wagensberget. Még ha feltételezzük is, hogy Georg Matthäus Vischer *Topographia Ducatus Styriae* könyvének 19 met-

szete közül többet vagy akár mindet Grazban készítette, a Wagensbergben töltött mintegy két év alatt akkor is legalább 77 metszetet készített. Ez egy a mesterségét csak megkezdő rézmetszőtől tekintélyes mennyiség, elismerésre méltó teljesítmény.

Nem tudjuk, hogy Wagensbergből Greischer egyből Bécsbe vagy – és ezt tartjuk valószínűbbnek – először Grazba ment, Georg Matthäus Vischerhez, illetve Andreas Trosthoz. Véleményünk szerint Grazban véste – Vischer könyvének még hiányzó látképei mellett – G. M. Vischer rajza után a *Mariazell kegytemploma* metszetet (Kat. 11.) a Szűz Mária-kegyképpel.

Úgy gondoljuk, G. M. Vischer a *Topographia Ducatus Stiriae* könyv nyomdába kerülése után bízta meg Greischert az 1682-es évszámmal megjelent *Magyarország térképe* (Kat. 12.) lemezeinek vésésével.⁴³ Mivel Greischer korábban sem térképet, sem több lemezről nyomott metszetet nem készített, ez az egyébként nagyon időigényes munka számára újszerű is volt. Ennek során kellett megtanulnia és elsajátítania a térképlemezek metszésének különleges technikai fogásait. Ebben bizonyára korábbi mestere, Andreas Trost segítette, és munkáját geográfusi szemmel a térképet rajzoló Vischer is felügyelhette. A térkép több változatban is forgalomba került. Az első változata (amelynek a jobb alsó sarkában egy későbbi kép üres kerete van, esetenként egy nyomtatott várjegyzékkel leragasztva) inkább csak befejezetlen állapot, mint változat, mégis ebből ismert ma több példány. A későbbi változatban a korábbi üres keretbe Pozsony lát-

40 Johann Kaspar Manasser metszetének (Valvasor-gyűjtemény, Zágráb VZ I, 420) másolata. J. K. Manasser rézmetsző és kiadó a XVII. század második felében dolgozott Grazban.

41 Hans Kellerthaller d. J. metszete (Valvasor-gyűjtemény, Zágráb VZ VIII, 165). Megjegyezzük, Kellerthaller műve sem eredeti alkotás, hanem Theodor de Bry hasonló című metszetének tükörmásolata.

42 Ez utóbbi metszet Christoph Schwartz festménye után, az idősebb Johann Sadeler 1590-es években készült metszetének kicsinyített, pontos másolata. Johann Sadeler metszetét nemcsak maga, hanem később Theodor Galle is kiadta.

43 SZÁNTAI Lajos: *Atlas Hungaricus 1528–1850*. I–II. k. Budapest, 1996. G. M. Vischer 1.a és 1.b.

képe és a magyarországi erősségek felsorolása került.

G. M. Vischer pár évvel később, az 1680-as évek közepén már Bécsben élt, és ekkor két további Magyarország-térképet is készített, ám nem találtuk annak nyomát, hogy azok elkészítésébe Greischert bevonta volna.

Greischer munkássága első éveiből közel száz metszetét ismerjük, ezekből 86 könyvekben, metszetsorozatok részeként jelent meg. Egy kezdő rézmetszőtől ez mennyiségileg is már figyelemre méltó teljesítmény, nem szólva munkájának minőségéről; ezért munkássága már ezekben az években is elismerésre méltó.

GREISCHER MŰKÖDÉSE BÉCSBEN

Véleményünk szerint Greischer valamikor 1682-ben érkezhetett Bécsbe, és ettől kezdve 1687 végéig ez tekinthető működése színhelyének. Az addig elkészített munkái alapján ekkor már szakmájában gyakorlott rézmetsző volt, és mint ilyen, megalapozottan bízhatott abban, hogy mesterségéből Bécsben meg fog élni. Feltételezzük, annak tudtával érkezett, hogy Vischer őt ajánlotta Johann Alexander Reiner császári hadmérnök figyelmébe *Felső-Magyarország térképe* (Kat. 13.) elkészítéséhez mint rézmetszőt.⁴⁴ Bécsben készült első munkáinak egyike lehetett *Ernst Rüdiger von Starhemberg gróf portréja*.⁴⁵ Ennek jelzésében (Kat. 14.) ugyan nem szerepel az 1682-es évszám, de Greischer ismét (és egyúttal utoljára) utal származási helyére („*Matthias Greischer Carniolus fecit*”), ami egy Bécsben addig ismeretlen, ott frissen letelepedt rézmetszőtől akár természetes is lehetett.

Ebben az időben – de lehet, hogy már korábban, még Andreas Trost mellett – Greischer pár önálló címermetszetet is készített. Ezek a kis méretű metszetek (Kat. 16, 17, 18, 19.) feltehetően ajándékba készültek, erre utal, hogy Greischer mindegyik metszeten ajánlásában a címer tulajdonosát legtiszteltelemeltoobb, kegyes stb. patrónusának nevezte. Méretük alap-

ján ezek a metszetek akár exlibrisként is felhasználhatók voltak. Közülük Pavel Ritter Vitezovičsal még Valvasor körében találkozhatott, a Pöllauban lévő Ágoston-rendi kolostor prépostjával, Michael Joseph Maisterrel Grazban tartózkodása alatt, esetleg G. M. Vischer révén ismerkedhetett meg. Michael Joseph Maister Pöllauban ma is meglévő sírkövén ugyanaz a címer látható, mint Greischer metszetén. Ez utóbbi címernek egy jelzés nélküli próbaváltozata is fennmaradt. A Martin Karl Stransky lovag császári kapitány és Greischer közötti kapcsolatról a részére készített címeres metszeten túl semmit nem tudunk. Úgy gondoljuk, valamilyen formában mindhárman segíthették Greischer pályakezdését akár Grazban, akár Bécsben.

Greischer minden eddig említett egyedi metszete (tehát nem a különböző könyvekben megjelent sorozatokhoz készített metszetei és a térképei) csupán egyetlen példányban ismert, amelyek a Valvasor-gyűjteményben maradtak fenn.

G. M. Vischer és A. J. Reiner térképe mellett Greischer további két munkáján szerepel az 1682-es évszám. Elsőnek a Lobens család kis méretű címermetszetét (Kat. 15.) említjük (mindössze 5,6×8,7 cm), amelyen a „*Viennae Austriae*

⁴⁴ SZÁNTAI Lajos: *Atlas Hungaricus 1528–1850*. I–II. k. Budapest, 1996. Reiner 1.

⁴⁵ Heinrich Ernst Rüdiger von Starhemberg gróf (1638–1701) az osztrák Starhemberg család grófi ágának tagja, császári tábornok. 1680-tól Bécs városparancsnoka, az 1683-as török ostrom idején Bécs védőinek parancsnoka. Tábornagyi rangban részt vett Buda visszafoglalásában és a török elleni magyarországi hadjáratban. 1691-től a bécsi Udvari Haditanács elnöke.

16/6. Decembr. Ao. 1682.” jelzés szerepel. Ezt a metszet készítése helyének és időpontjának tartjuk.

Greischer másik, 1682-es évszámot feltűntető munkájáról tudjuk, hogy az később, 1683–1684-ben készült. Ez a munka az Esterházy Pál által megrendelt családfametszet (Kat. 20.) volt. A metszeten Esterházy Pál és első felesége, Esterházy Orsolya egyesített, apai ágat és anyai ágat külön-külön feltűntető, nyolc nemzedéket bemutató családfája látható, amely rendkívül egyedi megoldással, szív alakú formában van elrendezve. A metszetlap címében ez a különleges elrendezés köszön vissza: *Cor Esterhazianum seu genealogia...* (Esterházy-szív azaz genealógia). A metszet két oldalán alul, a családfával ki nem töltött részekben a kétoldali családfán szereplő 64-64 család címere látható. Greischer a szív alakban elrendezett családfa felső hajlatába a Magyar Királyság és annak valamennyi részének, társországnak és korábbi tartományának összesen 17 címerképét véste.

A fennmaradt számla szerint Greischer ezért a munkájáért, amely elkészítése több hónapot is igénybe vehetett, 1684 januárjában munkadíja részleteként 30 forintot kapott.⁴⁶ A feladat nagyságára való tekintettel úgy gondoljuk, a teljes munkadíj a 30 forintos részletnél jóval több lehetett. A részszámla azt is tanúsítja, hogy 1684 januárjában Greischer még nem készült el a metszettel, hiszen a fennmaradt dokumentum nem végszámla. Greischer egyéb munkáit figyelembe véve úgy gondoljuk, a családfametszet 1684 nyarára elkészült. A metszettel a *Matthias Greischer Esterházy Pál meg-*

rendelésére készített metszetei című fejezetben jóval részletesebben is foglalkozunk.

1683-ban Greischer egy metszetet készített ajándékként Laibach városkapitányának, Joannis Baptista Dolnitschernek az 1683. június 8-án lévő születésnapjára (Kat. 21.). Laibach városkapitánya Greischer diákkori ismerősének és későbbi levelezőtársának, Johann Anton Dolnitschernek – aki 1683 nyarán szakította meg Bécsben teológiai tanulmányait – volt az édesapja. A fiatal, vizet merítő Keresztelő Szent Jánost ábrázoló metszetet többen Greischer legjobban sikerült, lírai hangvétellű művének tartják.⁴⁷

Greischer pár metszetét Bécs 1683. évi török ostromának köszönhetjük.

A Bécset ostromló török seregben Šerban Cantacuzino vajda vezetésével havasalföldi és moldvai csapatok is voltak. Cantacuzino a Meidlingnél lévő táborhelyén egy 4 méter magas keresztet állíttatott, rajta egy Hodégétia típusú Mária-képpel, amelynél az ostrom alatt naponta ortodox szertartást végeztek. Az ostromló csapatok elmenekülésükkor a keresztet elföldelték, ám már októberben rábukkantak, és ünnepélyes körmenettel ideiglenes helyére, Bécs egyik templomába vitték. Greischer metszetet készített a Cantacuzino-keresztről,⁴⁸ amelyre a kereszten lévő latin nyelvű felirat német fordítását is rávéste. Greischer metszete a kereszten lévő Szűz Mária-kép egyetlen ismert ábrázolását is (Kat. 22, 23.). A jelek szerint azonban Greischer két metszete alig került forgalomba,⁴⁹ ellentétben Greischer későbbi apósának, Johann Martin Lerchnek teljesen hasonló Cantacuzino-kereszt-metszetével.

46 A számla: Budapest, MNL OL P. 129., Herceg Esterházy család levéltára, 696. csomó Nr. 10949. Valkó Arisztid gyűjtése.

47 Ezt a véleményt vallja Emilian CEVC (*Johann Weichard Valvasor to the Slovenes and to Europe*. Narodnaja Galerija, Ljubljana, 1989. 180.).

48 A Cantacuzino-kereszt német neve Moldauer Kreuz. Megtalálásának helyszínén 1684 elején egy kis kápolnát (Moldauer Kapelle vagy Türkenkapell) emeltek, és abban helyezték el a keresztet. A keresztet 1785-ben ellopták a kápolnából és nyoma vészett. Ma a Meidlingben lévő román ortodox templomban a kereszt másolatát őrzik.

49 DRUGULIN, Wilhelm: *Historischer Bilderatlas*. Leipzig, 1863. Nr. 3127. A metszet másolatáról lásd 53. sz. jegyzet.

Bécs ostromával összefüggésben említjük Greischer metszetét Francesco Bonvisi kardinálisról,⁵⁰ aki pápai nunciusként komoly diplomáciai erőfeszítéseket tett a Bécszet felszabadító keresztény seregek megszervezése érdekében (Kat. 25.). A metszeten Bonvisi ovális díszkeretbe foglalt portréja térképszerű táj felett lebeg, a portrékeretből kiinduló fénynyalábok pedig megvilágítják működése főbb helyszíneit, köztük Bécszet, Pozsonyt és Prágát. A metszet a rajta lévő jelzés szerint Philipp Puecher rajza után készült, ám ismerünk olyan példányt is, amelyen csak Greischer jelzése („*Matth: Greischer sculp: Vien.*”) szerepel, Puecheré nem. A metszeten Bonvisi mellképe és annak kerete hasonlóságot mutat a velencei Domenico Rossetti (1650–1736), az 1680-as években Bécsben dolgozó rézmetsző 1681-ben készített Bonvisi-portré-metszetével. Greischer neve ezzel a portréval összefüggésben egyébként is felmerül, mert Rossetti metszetének a Valvasor-gyűjteményben fennmaradt példányán⁵¹ egy korábbi jelzés nyomai látszanak, amit többen Greischer eltávolított jelzésének tartanak. Magunk részéről ezt a véleményt nem osztjuk, megjegyezve egyébként, hogy Domenico Rossetti jó kapcsolatban lehetett Greischerrel, hiszen 1683-ban esküvői tanúja is volt. Rossettinek több magyar vonatkozású munkája is volt, közülük említjük azt a frontispice metszetet, amelyen Esterházy Pál mellszobra is látható.⁵²

A Bécs ostromának véget vető Kahlenberg melletti csatában a győztes lengyel csapatok kezére került Kara Musztafa nagyvezéri zászlója, amit Sobieski János lengyel király XI. Ince pápának ajándékozott ünnepélyesen. Sobieski a csata után azonnal, már másnap hajnalban elküldte a zászlót Rómába olasz titkárával, Tom-

maso Talentival, így idő hiányában Bécsben senkinek nem volt lehetősége a zászlóról rajzot vagy vázlatot készíteni.

A nagy méretű, négyszögletes és háromszögletű csúcsban végződő török zászlónak, a szandzsáknak (törökül sancak) két alaptípusa van: a *feliratos* típusú (a feliratok idézetek a Koránból, néha medalionba foglalva) és a *Zülfikar* (törökül Dhu'l-Faqar) típusú (ezen Mohamednek és utódjának, Alinak kétpengéjű kardja szerepel közepén), de gyakran előfordul a két típus keveredése is. Kara Musztafa nagyvezéri zászlaja a feliratos típushoz tartozott.

A zászlóról többen, köztük Greischer is készített metszetet (Kat. 24.). Greischer munkája rendkívül finom metszésű, emellett azt is tanúsítja, hogy készítése előtt az azon lévő arab nyelvű feliratokat, illetve arab betűket is tanulmányozta. A későbbiekben majd látjuk, hogy Greischernek ebben segíthetett a kor leghíresebb orientalista nyelvésze, a hosszú ideje Bécsben élő lengyel nemes, Franciscus Mesgnien-Meninski, aki korábban évekig a Portánál lévő lengyel követség tagja volt, és 1661-től hivatalos császári tolmácsként dolgozott. Meninski hatalmas, *Thesaurus Linguarum Orientalium* című nyelvkönyve is Bécsben jelent meg, 1680-ban.

A Rómába elküldött zászlóról már 1683 őszén több metszet jelent meg olasz földön. Greischer előbb említett metszete ezek közül annak a másolata, amely az orientalista tudós, Lodovico Maracci művében (*Disegno dello Stendardo Roma, 1683. App. H. 1007*) jelent meg. Greischer elkészíthette a zászló vázlatrajzát bejelölve azon a szövegek helyét, megrajzolta a belső díszkeretének sormintáját és a sarkokban lévő rozettákat. Miután megkapta Meninskitől

50 Francesco Bonvisi (1626–1700) bíboros érsek 1670-től Lengyelországban, majd 1675-től Bécsben pápai nuncius. 1681-ben XI. Ince pápa bíborossá kreálta. A Bécszet felszabadító keresztény seregek megszervezése mellett komoly és sikeres diplomáciai erőfeszítéseket tett a törökellenes Szent Liga létrehozása érdekében. 1690-től szülővárosa, Lucca érseke volt.

51 Valvasor-gyűjtemény, Zágráb VZ XII, 155.

52 [CSETE István:] *Duodecim Stephani heroes Ungariae*. Tyrnaviae Typis Academicis [1681], RMK II 1490.

a pontos arab nyelvű feliratokat, azokat Meninski felügyelete mellett berajzolta a megfelelő helyekre.

Greischer kiváló munkát végzett, az arab betűk tökéletesen pontosak, a zászlón lévő feliratok jól olvashatók – ami nem mondható el a zászlóról korábban olasz földön készült metszet mindegyikéről. A középső mezőben egymás alatt kétszer a mohamedán hitvallás: „La ilah illa'llah Muhammad rasul Allah” (Nincs más isten, csak Allah, és Mohamed az ő próféta) olvasható, a rozettákban pedig a következő nevek szerepelnek: Allah, Mohamed, és utódai, Omar, Abu Bakr, Ali és Othman. Greischer metszetén egyetlen hiba található: Ali neve hibásan van írva.

A kor metszeteivel foglalkozók figyelmét mindeddig elkerülte, hogy Greischernek ez a metszete megjelent könyvillusztrációként is.⁵³ Igaz, Greischernek a metszeten lévő, tükörírással („fGM”) írt miniatűr méretű jelzése még nagyítóval is alig felismerhető. A metszet Valvasor-gyűjteményben lévő példányán a könyvben megjelent metszet lapjelzése még nem szerepel.

Greischer 1684 nyarán két török zászlóról készített metszetet (Kat. 26/1 és 26/2), amelyeket az ercsi csatában (nevezik hamzsabégi vagy érdi csatának is) zsákmányoltak.

Esterházy Pál 1684. július 18-án érkezett nyolcezer fős magyar hadinépével a Budát ostromló keresztény seregek óbudai táborába. Néhány nappal később pár ezer katonája Esterházy János győri főkapitány vezetésével csatlakozott Lotaringiai Károly csapataihoz, és a Buda felmentésére érkező török seregek ellen vonultak. Július 23-án fényes győzelmet arattak Érd mellett, Ercsi közelében a törökök felett, amelyben Lotaringiai Károly szerint oroszlánrésze

volt a magyar csapatok bátorságának. A magyarok a menekülő török sereg táborát kézre kerítve hatalmas zsákmányra tettek szert, köztük volt Ibrahim pasa díszes vezéri zászlaja is.

Esterházy Pál – követve Sobieski János lengyel király Bécsnél mutatott példáját – a zsákmányolt zászlót XI. Ince pápának ajánlotta fel, és a győzelem, valamint a felajánlás megörökítésére Greischerrel a zászlóról metszetet készíttetett (Kat. 26/1). A *Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei* című fejezetben ezzel a metszettel is részletebben foglalkozunk.

A másik Ercsinél zsákmányolt zászló, amelyről Greischer metszetet készített, *Zülfikar* típusú volt (Kat. 26/2). Ezt a zászlót Lotaringiai Károly küldte el Lipót császárnak Bécsbe, ahol ünnepélyesen elhelyezték a Stephansdomban.

Greischer „M. G. del. et f.” jelzése a metszeten azt bizonyítja, hogy a zászlót maga rajzolta le, tehát azt közről is látnia kellett. Bizonyára Meninski volt Greischer segítségére a zászló lerajzolásában és a metszet elkészítésében is. Ezen a zászlón a mohamedán hitvallás („Nincs más isten, csak Allah, és Mohamed az ő próféta”) négyszer szerepel arabul. Meninski lefordította a zászlón lévő arab feliratokat németre, azokat a korabeli tudósítások közzétették, és szerepelnek a metszeten is.

Nem tudjuk, Greischer metszete milyen műben jelent meg először, de az később szerepel J. C. Feigius már említett *Wunderbahrer Adlers=Schwung* című művében. A zászlóról készült két további metszetet is Greischer munkájának tartunk, habár nincs rajtuk Greischer jelzése. Mindkettő még 1684-ben, szintén Bécsben jelent meg (Kat. 26/2/A és 26/2/B).

Greischer az 1680-as évek közepétől készített metszetei egy részét maga adta ki – közülük

53 *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüche (...) eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn*, Leopold Voigt, 1684. majd FEIGIUS, Johann Constantin: *Wunderbahrer Adlers=Schwung...* (Wien, 1694.) Az utóbbi könyvben megjelent Greischer Cantacuzino-kereszt-metszetének másolata is „fol. 69” lapjelzéssel, a jobb oldalon pár magyarázattal és Greischer jelzésének elhagyásával.

párat apósával, J. M. Lerchhel közösen – és azokat árusította is. Ezt a munkáin szereplő szignatúrában a neve mellett feltüntetett kiadói jelzés (az *excudit* különböző rövidített formái) tanúsítja, de erre utalhat az is, amikor metszeten önmagát mint *Kunsthändler* vagy *Kunstführer* nevezi meg. Összesen 13 olyan munkáját (köztük rölapokat is) ismerjük, amelynél kiadói szerepe is volt, és ezek többsége a török elleni háború eseményeit mutatja be. A kiadói témaválasztása üzleti szempontból is érthető, hiszen Bécsben a legnagyobb érdeklődés ezeket az eseményeket kísérte. Kiadói működése nem azt jelenti, hogy minden saját kiadású munkát a saját műhelyében is nyomtatott. Hasonlóan a többi bécsi rézmetszőhöz, Greischer hosszabb szedett szöveggel megjelent munkái, mint a rölapjai vagy a több lemezről készített nagy méretű metszetei valamelyik jobban felszerelt, nagyobb bécsi nyomdában készültek.

Greischer első rölapon megjelent metszeten a Nápolyi Királyságban fekvő Bisciglia város szörnyszülöttje (halpikkelyekkel borított gyermek) szerepel (Kat. 28.). A témaválasztás kifejezetten kiadói gondolkodásra utal: a torzszülöttek ábrázolása nagyon kedvelt, s mint ilyen, jól eladható terméke volt a kornak. Greischer egyébként az eseményt más rölapról⁵⁴ ismerhette, amelynek a szörnyszülött ábrázolása teljesen megegyezik Greischerével. Ez a „csodás történet” aztán azonos ábrázolással 1688-ban és 1735-ben is megjelent képes híradásként.⁵⁵

A magyarországi hadi események helyszíneihez kötődő metszetei közül az első Érsekújvár (ma Nové Zámky, Szlovákia) 1685. júliusi elfoglalásához kapcsolódik. Greischer rendkívül egyszerű metszetét (Kat. 27.) Leonhard Christoph Lochner nürnbergi és regensburgi kiadó felkérésére készítette. A metszet Érsekújvár

várának azt a részét mutatja be alaprajzban, amelyhez az ostromló keresztény seregek ostromárkokat ástak. Nem túl igényes munka, kidolgozottsága messze elmarad apósa, J. M. Lerch vele egy időben készített, teljesen azonos témájú metszetétől. Megjegyezzük, Lochner – akiről J. M. Lerch portrémetsetet készített 1684-ben – más magyar vonatkozású metszeteit is kiadott.

1685 őszének egyik legnagyobb visszhangot kiváltó magyarországi eseménye Nagyváradon történt, ahol Ahmed basa elfogta és Belgrádba vitette Thököly Imrét, a felső-magyarországi felkelők vezérét. Thököly elfogásáról Európa-szerte tucatjával jelentek meg tudósítások, metszetek és képes rölapok, amelyek döntő többsége a történetekben Isten büntetését látta, amiért Thököly a törökök oldalán a keresztény seregek ellen harcolt. A megjelent metszetek között sok volt a gúnyos, csúfolódó kép is. Greischer rölapot (Kat. 29.) adott ki az eseményről, amelyen a nagyon mozgalmas, kereszt-raszterezéssel kiválóan árnyékolat kép Thököly elfogásának és megkötözésének jelenetét ábrázolja. Ennek a képnek is ismerjük más felhasználását, amely az eseményről egy megjelenési helyet fel nem tüntető rölapon szerepel.⁵⁶ Igaz, ez utóbbi metszet jóval kisebb és igénytelenebb kidolgozású, viszont még a képhez tartozó jelmagyarázat is teljesen azonos.

Még az ősz folyamán Peter Ernst von Mercy altábornagy (1641–1686) és Sigbert Heister (1646–1713) császári generálisok a töröktől visszafoglalták Szolnokot, majd Szarvast, sőt egészen Gyuláig nyomulva kísérletet tettek annak ostromára, ám azzal a téliesre fordult idő miatt felhagytak. Greischer mindegyik helyről készített egy-egy látképmetszetet (Szarvas és Gyula közös lemezen szerepel), amelyen a látképek alatt vésett szöveg ismerteti az eseményeket

54 Lásd PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600–1700*. I–XIV. vol. Wiesbaden, 1985–2017. Paas-3508.

55 Lásd PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600–1700*. I–XIV. vol. Wiesbaden, 1985–2017. PA 758–760.

56 Szalai Nagyvárad 1685/16; OSZK App.M.169.

(Kat. 30, 31.). Greischer látképei a Birken-Sandrart magyar látképsorozat képeinek származékai, közvetlen előképeik egy 1685. őszi tudósításban megjelent metszetlap látképei, de azokat az előképeknél jóval igényesebben dolgozta ki.⁵⁷ Az is lehetséges, hogy nem Greischer másolta a röplapon lévő képeket, hanem a röplap készítője másolta Greischer metszeteit.

Greischer az 1680-as évek közepén már kiadóként készítette *Veronika kendője* metszetét (Kat. 32.). Az imádságoskönyvbe való, szentkép méretű metszet (6,4×8,6 cm) a római Szent Péter-bazilikában őrzött Krisztus-arc festmény-másolatát (nyitott szemek, hosszú haj és szakáll, eltakart fülek) ábrázolja. Ezt a típusú Krisztus-arcot többen lefestették, metszetszervei pedig széles körben elterjedtek.⁵⁸ Greischer ezek egyikét másolhatta, a tőle megszokott igényességgel.

Greischer apósával, Lerchhel közösen *Teodor Ardemans* (1661–1726, építész és festő) rajza után készített egy nagy méretű (46×74 cm) metszetet *Retrato. del N.^a S.^a la Real della Almdena* címmel (Kat. 33.). Szűz Máriának, Madrid patrónájának a Santa Maria la Real de Almudena néven ismert gótikus szobrát Madridban, az Iglesia de Santa María la Mayor templomban őrizték. 1680-ban II. Károly spanyol király egy bőkezű alapítványt tett a Szűz Mária-szobor új, díszes oltárának elkészítésére. Az oltár tervezésével a kor elismert festőjét, Francisco de Herrera el Mozót (1627–1685) bízta meg. Az új, háromszintes oltár az 1680-as évek közepére készült el, és az oltárra került Herrera híres festménye, a *Szent József álma* is. Az oltár ma már nincs meg, a Szűz Mária-szobor pedig átkerült a XIX. században épült mad-

ridi Almudena katedrális főoltárára. Az elkészült oltárról 1686-ban a Spanyolországban élő német származású fiatal Teodor Ardemans készített egy rajzot. Ardemans hagyatéki leltárában is szerepel egy rajz a Herrera tervezte új oltárról.⁵⁹ Ismerve a bécsi és madridi Habsburgok szoros rokonságát (Lipót császár nővére II. Károly édesanyja volt) és szinte napi kapcsolattartását, nem meglepő, hogy Ardemans rajza eljutott Bécsbe.

A metszetnek közgyűjteményben mindössze két példányról tudunk. A Madridban lévő példányon az „Io: Mar: Lerch et Matt: Greischer ff Vien: Austr:” jelzés szerepel, a Valvasor-gyűjteményben fennmaradt példányon viszont csak „Matt: Greischer [...] Vien: Austr:” látszik, a többit kivakarták. Nem tudjuk, ki tette a lemezen olvashatatlanra Lerch nevét és az „ff” jelzést, még a Zágrábban őrzött példány elkészítése előtt. Az ügy szokatlanságát csak fokozzák a korábban már említett metszetek (Bonvisi-portrék), amelyekről Greischer nevén kívül a metszet létrejöttében többi közreműködő nevét, illetve a Rüdiger Starhemberg-portréről Greischer jelzését szintén kivakarták. Talán ha a metszetből további példányok is előkerülnek, erre is magyarázatot kapunk.

Ettől az előző kettő, vallásos témájú metszettől eltekintve Greischernek a Bécsben töltött további éveiből csak az általános érdeklődést kiváltó magyarországi törökellenes felszabadító hadjáratok eseményeiről, illetve I. József koronázása kapcsán készített metszeteiről tudunk. Ezek közül néhány szokatlanul nagy méretű, több lemezeiről nyomtatott metszetet apósával, Johann Martin Lerchhel közösen készítettek.

57 Gründliche Kuppfer-Erleuterung der gegenwärtig nach dem eigentlichen Grund-Riss ... vier Ungarischen Hauptstadte o.J. o.O. (OSZK Röplap 876)

58 Nem tudjuk, hogy Greischer Giacomo GRIMALDI művéről készült másolatot ismert-e. Lásd erről Eugène MÜNTZ jegyzeteit, 225–269., és Frederico GALLO tanulmányát: *Convivium*, 4 (2017), Suppl. 72–83.

59 ZAPATA Fernández de la Hoz, Tereza: *La corte de Felipe IV se viste de fiesta Universitat de València 2016*. 345–346. pp. Köszönet Marisa Moro Pajuelónak (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Madrid) a forrásmű megnevezésért.

Időrendben a metszetek közül az első azon a röplapon szerepel, amely Szentjobb (ma Săniob, Románia) 1686. február 12-én történt visszavétele alkalmából jelent meg (Kat. 34.). A metszeten egyszerű palánkkal körülvett város, mellette egy jól kiépített hatalmas vár ostromképe tűnik fel, az előtérben pedig az erősség megadását szimbolizáló jelenet: három turbános török átadja a város kulcsait az ostromló keresztény csapatok parancsnokának, Caraffa generálisnak. A város és a vár ábrázolása légből kapott, Szentjobb valójában egy jelentéktelen kis település volt, palánkkal körülvéve. Mint a korábban ismertetett két Greischer-röplap esetében, itt is ismerünk ugyanerről az eseményről egy helymegjelölés nélkül megjelent röplapot, amelyen ugyanaz a kép szerepel, alig kisebb méretben, ám jóval igénytelenebb véséssel.⁶⁰ Ez a kulcsátadás jelenetét ábrázoló Szentjobb-metszet a későbbiek során több metszet forrásaként szolgált.⁶¹

Buda 1686-ban történt ostroma kapcsán Greischer három metszetet készített. A megkülönböztetés érdekében – keletkezésük valószínűsíthető sorrendiségét követve – ezeknek a *Buda ostroma 1.*, *Buda ostroma 2.* és *Buda ostroma 3.* elnevezést adtuk.

A *Buda ostroma 1.* metszeten (Kat. 35.) az ostromlott Buda északi nézetből szerepel, az ostromló csapatok elhelyezésére utaló bőséges latin és német nyelvű jelmagyarázattal. Rózsa György szerint⁶² nem önálló, helyszínen készült vázlatok alapján alkotott látkép, hanem Greischer több korábban megjelent, hasonló nézetű metszete-lőképet ismert, és azok egyes részleteit használta fel. A metszetnek, amelynek Greischer kiadója is volt, csak egy példányát ismerjük.

A *Buda ostroma 2.* metszeten Buda három részletképe szerepel: felül balra Buda várának déli nézete az ostromló bajor csapatokkal, mellette Buda vára és Pest alaprajza, alul pedig végigfutóan Buda nyugati nézetből az ostromló császári seregekkel (Kat. 36.). Az ostromról megjelent nagyszámú metszet között több ehhez hasonló déli látkép is szerepel, és lehetetlen eldönteni, közülük ki kit másolt. Rózsa György ezek közül az eseményhez legközelebb lévő Bécsben megjelent Greischer-metszetet tartja időben elsőnek, de azt egy ma már elveszett metszet származékának véli. A Greischer metszeten lévő alaprajzok már az 1684-es sikertelen ostromról szóló híradások során is többször megjelentek. Rózsa György szerint a metszeten alul lévő nyugati nézetű ostromkép sem eredeti alkotás, de előképét nem ismerjük.

A metszet aljára ragasztott önálló lapon latin és német nyelven három-három hasámban szerepel a rendkívül bőséges jelmagyarázat. A Budapesten őrzött példányok színezettek, ezért egyesek – csak fényképük alapján – azokat átvészt lemezzről készült változatoknak tartják. Greischer ennek a metszetének is maga volt a kiadója. A metszet másolata a staffázs alakok átrajzolásával (és Greischer szignója eltüntetésével) egy Buda visszafoglalásáról kiadott tudósításban még 1686-ban megjelent.⁶³

Greischer Buda-metszetei közül a *Buda ostroma 3.* a legjelentősebb (Kat. 37.), amely *Charles Joseph de Juvigny* császári hadmérnök rajza után készült. Juvigny eredeti rajzát ma az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.⁶⁴ A hatalmas méretű lapot Juvigny Lipót császárnak ajánlotta. Greischer Juvigny rendkívül részletes Buda- és ostromtábor-

60 DRUGULIN, Wilhelm: *Historischer Bilderatlas*. Leipzig, 1863. Nr. 3204.

61 Gaspar Bouttats (Szentjobb (Szalai 1686)/1), Arnoldo de Westerhout (Szalai Szentjobb 1686/2), Giovanni Giacomo de Rossi (Szalai Szentjobb 1688/2), Vincenzo M. Coronelli (Szalai Szentjobb 1707/1) stb. metszetek.

62 RÓZSA György: *Budapest régi látképei*. Budapest, 1999. 154f.

63 *Diarium oder kurtze warhaffte Erzehl ... Beschreibung alles dessen, was sich bey der Beläger- und glücklicher Emportir- und Eroberung durch Ihro Kayserl. Majestät ... der Haupt-Vestung Ofen ... zugetragen (etc.)* Staatsbibliothek zu Berlin VD17 1:730050Q; Rózsa 1999/84/d.

64 Országos Széchényi Könyvtár Térképtár TK 2 154/1.

alaprajzát Buda-látképekkel egészítette ki. Felülre Greischer korábbi metszetéről a Buda nyugati nézetének egy részlete, emellé pedig Buda déli nézetének Juvigny alaprajzával összhangba hozott változata került. Juvigny eredeti rajzáról alul elhagyta a Duna alatti pesti oldal rajzát, és ennek helyére egy nagyon látványos és egyúttal valóságúnak tűnő, keleti nézetű Buda-látképet rajzolt. Ezt a három Buda-részletképet többben is lemásolták.⁶⁵

A száznál több tételt felsoroló jelmagyarázat a metszet két oldalához illesztett nyomtatott lapokon szerepel, ezúttal négy nyelven: latinul, németül, franciául és olaszul. A metszeten szereplő jelzés szerint („*In Wienn bey Matthias Greischer Accadem. Kupferstecher und Kunst-händler nächst bey der Kayser: Burg zu finden*”) a négy lemezről készített metszetet Greischer árusította is. Abban azonban nem vagyunk biztosak, hogy a kiadás költségét is ő viselte, és a metszeten lévő jelzése nem is utal közvetlenül kiadói szerepre. Valamilyen ismeretlen okból a metszet Párizsban őrzött példányán Greischer kiadói jelzése alig olvasható, mert azt részben kivakarták a lemezről. Erre sem találunk magyarázatot.

Greischer és Juvigny között a Buda-metszet készítése során bizonyára jó kapcsolat jött létre, mert Greischer később Juvigny más rajza után is készített metszetet.

Greischer Buda-metszeteinek bőséges jelmagyarázatai csak a helyszínről érkezett rajzos információk alapján születhettek, és azok forrásai csak az ostromnál jelen lévő hadmérnökök lehettek. Ez a kapcsolat a friss hírek iránt mindig érdeklődő kiadók, metszetkészítők és a hadmérnökök között abban a korban megszokott és közismert is volt. Bécs ebből a szempontból rendkívül előnyös hely volt. Nemcsak azért, mert a nyugat-európai hírközpontok közül a legközelebb volt a magyarországi esemé-

nyek helyszíneihez, hanem mert Bécsben volt a felszabadító harcokat irányító Udvari Haditanács, amely szinte napi kapcsolatban állt a harcoló csapatokkal. Az ezek közötti összeköttetést biztosító futároktól a kiadók is értesülhettek a friss hírekről, és azok hozhattak nekik esetenként vázlatrajzokat is.

Georg Matthäus Vischer valamikor az 1680-as évek közepére átdolgozta 1670-ben megjelent *Alsó-Ausztria térképét*, és ennek az új kiadásnak metszési feladatait Greischerre bízta. A térképnek ez a kiadása ugyan kisebb méretű, de így is tekintélyes nagyságú (96×65 cm), és ez is 16 szelvényből van összeillesztve (Kat. 38.). A szelvények lemeze általában 15×25 cm méretű. A térkép domborzatrajza és településrajza, valamint díszítő ornamentikája is jóval egyszerűbb a korábbiánál, a térképen lévő két kép (Bécs látképe és a Habsburg Birodalmat jelképező kétfejű sas képe) viszont új. A szakirodalom az évszám nélküli térkép megjelenésének időpontját 1687-re teszi. Ezt a feltételezést erősíti, hogy ismereteink szerint 1687 első felében Greischernek csak az előző évről áthúzódó pár feladata volt (talán a Juvigny-féle Buda-metszet vagy a madridi Almudena Szűz Mária-oltára metszet) volt, tehát lehetett ideje G. M. Vischer térképének metszésével foglalkozni.

Greischer 1687-ben négy metszetet apósával, Johann Martin Lerchhel közösen készített, sőt azokat közösen is adták ki. Ebben a „közös munkában” nem csak anyagi megfontolások vezethették őket, hanem a feladatok nagysága is. Mind a négy metszet (hasonlóan az előző évben már közösen készített Almudena Madonna-metszethez) nagy méretű, amelyekhez több lemezt is kellett vésni. A hosszú időt igénylő vésnöki munkát, vagyis a metszési feladatokat ezért valahogyan meg kellett osztaniuk, azonban nem tudjuk, hogyan. A metszeten a staffázs alakok, a díszes kartusok stílusa

65 Egy ilyen másolat megjelent BOETHIUS, Christoph: *Ruhm-Belorberter Triumph-leuchtender und glanz-erhöheter Kriegshelm*. Nürnberg, 1688; Rózsa 1999/35. Példánya Budapest, MNM TKcs T4995.

Lerch kezére utalnak, Greischer talán a hosszabb szöveges feliratok vésését végezte. Lehet, hogy Lerch csak a metszéshez szükséges előképeket rajzolta, esetenként a kapott hadmérnöki rajzok felhasználásával. De hangsúlyozzuk, minden kettőjük közötti ilyesféle munkamegosztást csak találgatunk.

1687 nyarán a Duna–Dráva közötti terület volt a törökök elleni hadjárat legfőbb színtere. A császári csapatok előbb az Eszéknél (ma Osiijek, Horvátország) lévő Dráva-hidat támadták, hogy megakadályozzák a török csapatok átkelését, majd augusztus elején Nagyharsány mellett jelentős győzelmet arattak a törökök felett. Ezt követően Szlavóniában és Boszniában vettek vissza néhány kisebb erősséget a törököktől.

Greischer az Eszékhez felvonuló keresztény seregeket bemutató metszetet (Kat. 39.) Lerchhel közösen készítette és adta ki, amelyhez Charles Joseph de Juvignytól kapták a szükséges előképrajzokat. A vízszintesen három részre osztott metszeten felül Eszék látképe és mellette az eszéki híd térképe, középen az Eszék előtt felvonuló császári csapatok hadrendje, alul pedig az Esztergomtól Eszékig tartó Duna menti felvonulási útvonal térképe, bejelölve rajta a menet közbeni táborhelyek. Juvigny rajzai (vagy a Greischer–Lerch-metszet?) másokhoz is eljuthattak, mert több nagyon hasonló metszetet ismerünk, közülük G. G. Rossi Rómában kiadott metszete még a feliratokban és a jelmagyarázatban is azonos.

A nagyharsányi csatáról (a maga korában második mohácsi csatának is nevezték) a Greischer–Lerch páros két metszetet is kiadott (Kat. 40, 41.). Az első a Luccából származó Giovanni Dominico Fontana architectus militaris rajza után készült. A második csataképen nem szerepel Fontana neve, de azon is tetten érhető, hogy a csapatok elhelyezése hűen követi Fontana rajzát. Mindkét metszet legnagyobb részét a sűrű erdővel benőtt hegyes táj és a török sereg sátrai töltik ki, pár épülettel, az előtérben harci jelenetekkel. A staffázs a második

metszeten jóval látványosabb. Az első képen két díszes kartus is látható, az egyikben Fontana ajánlása Enea Silvio Piccolimini császári tábornoknak, a másikban részletes jelmagyarázat szerepel. A második metszeten szinte ugyanez a jelmagyarázat a kép alá ragasztott keskeny papírlapon van. Mindkét nagyharsányi csata metszet másolókra talált (lásd Kat. 40 és 41.).

A nagyharsányi csata után a császári seregek szétváltak. Egy kisebb sereg gróf Johann Dünnewald (1617–1691) tábornok vezetésével Szlavónia és az azon túli területek elfoglalására indult. Szeptember közepén három napi ostrom után elfoglalta Buzin (helyesen Buzim, Északnyugat-Bosznia) várát. Greischer egy Contaro nevű hadmérnök rajza nyomán készített az eseményről metszetet (Kat. 42.). Contaro személyét nem tudtuk beazonosítani. A metszeten felül Buzin várának távlati képe, alatta Buzin ostromképe szerepel. Ennek a metszetnek mindössze egy próbalevonat példányát ismerjük, amelyen a képmezőbe tervezett feliratoknak és jelmagyarázatnak csak a sorvonala készült el, magának az eseménynek a leírása és a jelmagyarázat a kép alatt szerepel. A Greischer metszetén látható kép (együtt a jelmagyarázat betűjelöléseivel) megjelent hamarosan Vincenzo Maria Coronelli kiadásában, amelynek egy későbbi másolatát is ismerjük. A Coronelli-metszetekre sokszor jellemző hanyagságként a Buzin-metszeten a jelmagyarázat betűjelölései ugyan szerepelnek, ám maga a jelmagyarázat nem. Arra gondolunk, hogy Contaro Buzinról készített rajza vagy esetleg Greischer próbanyomatának egy példánya Coronellihez is eljutott.

Lipót császár Buda és a többi magyar város visszafoglalására hivatkozva elérte, hogy a magyar országgyűlés lemondott a szabad királyválasztás jogáról, és elismerte a Habsburg-ház elsőszülöttségi örökösödési jogát a magyar királyi trónra. Lipót császár 9 éves fiát I. József néven fényes ünnepségek keretében 1687. december 9-én Pozsonyban magyar királlyá koronázták.

A koronázásról nagy számban jelentek meg híradások,⁶⁶ az eseményt képen is bemutató röplapok, metszetek. Greischernek két munkája is kapcsolódik a koronázáshoz. Elsőként a gyermek-király I. József mellképmetszetét említjük (Kat. 43.). Maga a mellkép a magyar díszruhába öltözött I. Józsefről a koronázást követően több változatban is megjelent. Greischer metszete az aprólékosan kidolgozott hatalmas barokk díszkeretben az I. Józsefről megjelent portrék-mellképek között az igényesebbek közé tartozik.

I. József koronázásáról Greischer és apósa, Johann Martin Lerch ismét közösen készített és adott ki egy emléklapot (Kat. 44.), amit Esterházy Pálnak ajánlottak, aki a koronázással egy időben kapta meg a Német-római Szent Birodalom hercege címet. A nagy méretű, több lemezzel készült lap közepén I. József arcképe látható, fölötte és kétoldalt mellette kilenc részletkép mutatja be a koronázási ünnepségek egyes eseményeit. Baloldalt felül a koronázási menet a Várból a Szent Márton-templomba, alatta az Aranygyapjas rend átadása József főhercegnek és maga a koronázás a Szent Márton-templomban, ez alatt két kisebb kép, a koronázási lakoma, mellette I. József világi eskütétele. A metszet jobb oldalán felül a díszmenet a Szent Márton-templomból a Ferencesek templomába, alatta az aransarkantyús lovagok avatási jelenete, ez alatt két kisebb kép, a királyi

kardvágás a koronázási dombon és a népmulatságként rendezett ökörsütés. Minden jelenet alatt annak leírása és jelmagyarázat szerepel. A jeleneteken hat esetben is láthatjuk Esterházy Pált, akit a jelmagyarázatban is megneveznek. A képmező alatt a koronázás rendkívül részletes leírása mellett egy Pozsony-látkép és a koronázási emlékpénz képe is szerepel. Greischer összes munkája közül kétségtelenül ez az egyik leglátványosabb alkotás. Biztosnak tűnik, hogy a sok munkával járó metszet csak 1688 elején készült el.

Ma a metszetnek csak egyetlen példánya ismert, amit először Tilcsik György ismertetett részletesen.⁶⁷ I. József portréja címkeretének felső sarkában Greischer jelzése egymásra helyezett G és M betűkkel szerepel. Ettől eltekintve itt sem ismerjük, hogyan osztotta meg Greischer és Lerch az emléklap elkészítésének munkáját. Azt viszont tudjuk, hogy Lerch a koronázásról kiadott további metszeteihez az emléklap bal oldali, illetve részben a jobb oldali lemezét is felhasználta. Ezeket a metszeteket, amelyeket két változatban is ismerünk, Lerch saját munkájaként tüntette fel. Lerch egyik ilyen, jelzésével is ellátott metszete halála után, 1694-ben Bécsben jelent meg.⁶⁸ Érdekesség, hogy a könyv egyes példányaiban nem ez a Lerch-metszet szerepel, hanem csak az eredeti emléklap bal oldali lemezéről készült, jelzés nélküli levonat.

66 Említjük a Justus van der Nypoort – Johann Jakob Hoffmann páros Esterházy Pálnak ajánlott emléklapját (Szalai Pozsony 1687/5).

67 TILCSIK György: Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról. In: *Levéltári Szemle*, 1987/2, 70–73.

68 Lerch metszetének és változatainak leírása Szalai Pozsony 1694/1a–c, példánya MNM Történeti Képcsarnok 54.393. Lerch koronázási metszete az 53. sz. jegyzetben említett J. C. FEIGIUS: *Wunderbahrer Adlers=Schwung* című műben jelent meg. A könyv bőséges metszetanyagára jellemző, hogy készítői között több ismert, Bécsben dolgozó rézmetsző műve jelent meg: Matthias Greischer, Johann Martin Lerch, Johann Jakob Hoffmann, Justus van der Nypoort, Jakob Hermundt stb. Lerch akkor már nem élt, Greischer is „pályaelhagyóként” dolgozott Budán, Nypoort Morvaországban élt, így nem tudjuk, a korábban készült lemezek hogyan kerültek Feigiushoz.

GREISCHER KISMARTONBAN

Greischer 1687 végén költözhetett Kismartonba (ma Eisenstadt, Ausztria), miután Esterházy Pál udvari rézmetszőjének és geográfusának alkalmazta. Kismartonban Esterházy Pál Szűz Mária-könyvéhez, illetve Esterházy maga tervezte *Topographiájához* készítette a metszeteket. Ezek a feladatok teljesen leköthették, mert a Kismartonban töltött idejéből csak három egyéb témájú metszetét ismerjük, nem említve I. József koronázási emléklapjának befejező munkáit.

Greischer kiadóként megjelent utolsó ismert metszete Belgrád ostromáról készült és az ostrom 1688. szeptember 2-i állapotát mutatja (Kat. 45.). Habár a képen ennek forrását nem jelöli, de biztos, hogy ez is egy hadmérnök rajza alapján készült. Biztosra vesszük, hogy a metszetek nyomtatása és árusítása Bécsben történt.

Greischer kevés portrémetszete közül utolsóként Johann Weichard Valvasor portréját már Kismartonban készíthette (Kat. 46.). Valvasor 1687 végén lett a tudományos Brit Királyi Társaság tagja. Feltehetően ebből az alkalmából készítette Greischer a portrémetszetet, amelyen Valvasornak már ez a címe is szerepel. A rendkívül finoman kidolgozott portré 1689-ben címlapelőzők-metszetként megjelent Valvasor fő művében, a *Die Ehre des Hertzogthums Crain* első kötetében,⁶⁹ így készítésének időpontja elég megbízhatóan behatárolható 1688–1689-re. Ez egyúttal arra is bizonyíték, hogy nem csak a portrémetszet, de annak leme-

ze is eljutott Valvasorhoz, majd a Laibachban lévő nyomdába. Egyes vélemények szerint Greischer a portrét Valvasor önarcképe után készítette.

Greicher önmagát a portrémetszet ajánlásában mint „...*Matthias Greischer Calcographus Viennae, Austria*” azonosítja. Ebből arra is lehetne következtetni, hogy a metszet Bécsben készült, ami szerintünk téves lenne. Greischer ezt a metszetet nem Esterházy Pál udvari rézmetszője minőségében, hanem mint bécsi rézmetsző készítette – aki akkor éppen Esterházy udvarában dolgozott.

Greischer kismartoni tartózkodása alatt készítette a Kismartonban lévő Szentháromság-oszlop metszetét (Kat. 47.). A metszeten szereplő jelzés szerint („*M. Greischer delin. et scult.*”) a metszet előképét is maga Greischer rajzolta. A metszet egy eredeti példánya 1949-ben a budapesti herceg Esterházy gyűjtemény államosításakor még szerepelt a leltárban, azóta azonban eltűnt. A metszet eredeti lemezét Fraknóban őrzik, amelyről új levonatot készítettek. A metszettel a *Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei* című fejezetben jóval részletesebben is foglalkozunk, akárcsak az 1690-ben készített Esterházy hercegi címermetszettel (Kat. 48.), amelyen a „*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*” jelzés szerepel.

GREISCHER EGYÉB MUNKÁI

Greischernek van egy olyan munkája, amelyből ma már nem ismerünk példányt, ám létezésére hiteles forrás utal. Ez egy 1686 tavaszán megjelent metszet, amely a Zrínyi Ilona védte

Munkács ostromáról adott tudósítást. Az egykori leírás szerint Greischer nemcsak a metszet készítője, hanem a kiadója is volt, és nem lehetetlen, hogy ez is röplapon jelent meg, akárcsak

69 VALVASOR, Johann Weichard: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. Laibach–Nürnberg, 1689.

a pár héttel korábban Szentjobb elfoglalásáról készített metszete.⁷⁰

Egyes régebbi szerzők szerint Greischer kismartoni tartózkodása alatt portrémetszetet készített Ernst von Pardubitz prágai hercegéről. Ez a vélemény még ma is él, például a bécsi Belvedere Múzeum honlapján is szerepel Greischer műveinek felsorolásánál. Ennek a téves állításnak az eredete Gottfried Johann Dlabacz művészeti lexikonára⁷¹ vezethető vissza. A lexikon Ernst von Pardubitz szócikke egyéb metszetek között említi Greischer rézmetsző nevét, aki metszeteket készített 1690-ben Esterházy Pál *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek* című könyvéhez, amelyben a 123. oldalon szerepel Ernst von Pardubitz. A könyvben a 123. oldalon, a Glatzban lévő kegykép történetének ismertetésénél valóban szerepel Ernst von Pardubitz hercegérsek, de csak a neve, az ehhez az oldalhoz tartozó met-

szeten nem ő, hanem a Glatzban őrzött Szűz Mária-kegykép szerepel.

A *Madre del Dio* olasz folyóirat „Misteri della Gloria” című cikkében⁷² ismerteti egy Krisztus mennybemenetele festményt, amelynek képét is közli. Festőjeként Matthias Greischer nevezi meg, aki a festményről rézmetszetet is készített. Az írás szerzője forrását nem jelöli meg. Alaposan feltételezhető, hogy valamiféle tévedésről van szó, Greischer soha nem festett olajképet, és ilyen című metszetére sincs sehol máshol utalás.

A szakirodalomban többször találkozhatunk egy jelzetlen *KISMARTON / Eysenstatt* című metszettel, amit többen Matthias Greischer munkájának tartanak, vélhetően Bubics Zsigmond közlése alapján.⁷³ A stílus alapján akár lehetne Greischer munkája is, de nem vagyunk róla meggyőződve, ezért művei között nem szerepeltetjük.

GREISCHER METSZETSOROZATAI

Az előbbieken ismertettük, hogy Matthias Greischer önálló lapként megjelent metszeteinek száma alig éri el a félszázat. Ezek a metszetek azonban munkásságának csak kisebb részét jelentik, mert munkáinak döntő többsége metszetekkel illusztrált könyvekben jelent meg, illetve tervbe vett metszetes könyv részére készült.

Greischer könyvekben megjelent metszeteinek mintegy egyharmada pályakezdésének időszakához kötődik, és azok még Wagensbergben (egy részük Grazban) készültek 1682 előtt.

Közülük elsőként azt a 18 metszetet említjük, amelyeket Greischer készített Valvasor *Ovidius Metamorphoses* művének képes kiadásához. Már a XVI. századtól kezdve Publius Ovidius Naso *Metamorphoses (Átváltozások)* című, a görög–római mitológiát bemutató költeményes művének számos olyan kiadása jelent meg, amelyben a mitológiai események képeit tették közre, alattuk pedig magyarázatként szerepelt a hozzátartozó verses idézet, latinul, vagy más nyelvre lefordítva. A metszetek száma ezekben a kiadásokban 50 és 300 között is változott.

70 Jacques Rosenthal Antikariat, München, Katalog 25. Ungarn (cca. 1900) No. 870. „Abbildung des Vesten Schlosses Munkatz, und wie es Gen. Feldmarschal Graffen Aeneas von Caprara attackirt wirdt. M. Greischer fecit et exc.”

71 DLABACZ, Gottfried Johann: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen*. Prag, 1815. 54–55.

72 http://www.stpauls.it/madre/rosario/rosario_gloria.htm

73 BUBICS Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest, 1880.; Szalai Kismarton (1680)/2, 21,5 × 14,8 cm.

Valvasor metszetekkel illusztrált Ovidius kiadását Wolfgang Engelbert Auersperg grófnak ajánlva maga adta ki Wagensbergben létesített nyomdájában, 1680-ban.⁷⁴ Díszes metszetcímlapját Andreas Trost készítette. A könyvben 96 sorszámmal ellátott metszet jelent meg, amelyek közül az 1. sorszámu *Rerum Distinctio* című metszeten alul az „M. Greischer fec.” jelzés szerepel. Három további metszeten az ASE, illetve MS jelzés van, egyébként a metszeten a lemezszámszámokon túl más jelzés nem szerepel. A metszetek nem Valvasor önálló művészi alkotásai, hanem korábban megjelent metszetek, közöttük Hendrik Goltzius 1589-ben készített 52 lapos *Metamorphoses*-sorozatának másolatai. Greischer metszete Goltzius sorozatának első, *Rerum Distinctio* lapjának másolata.

Valvasor *Metamorphoses* könyvének lemezei később Johann Baptist Mayr salzburgi nyomdászhoz kerültek. Mayrnak az 1680-as évek elejétől Laibachban is volt nyomdája, és szoros kapcsolatban állt Valvasorral. Valvasor a könyvében megjelent 96 metszet lemezén túl további 17 lemezt is átadott Mayrnak. Ezt a 17 lemezt Matthias Greischer munkájának tartják, közülük négy metszeten szerepel is az „M. G. f.” jelzés. Greischer Johann Wilhelm Baur Bécsben, 1641-ben készült *Metamorphoses*-sorozatának lapjait (ezek Nürnbergben Paulus Fürst kiadásában többször is megjelentek) másolta. Nem tudjuk, Valvasor miért nem használta fel Greischer lemezeit saját könyvéhez, de úgy gondoljuk, azok eltérő stílusa vagy művészi színvonala miatt.

Johann Baptist Mayr 1685-ben a Valvasortól kapott lemezeket felhasználva német nyelvű kommentár kíséretében adta ki Ovidius művét Salzburgban (majd 1704-ben változatlan utánnyomással).⁷⁵ Mayr könyvében összesen 113 metszet jelent meg, ezek között szerepel

Valvasor könyvének mind a 96 sorszámozott képe, köztük Greischer *Rerum Distinctio*-ja, és a további 17, Valvasornál meg nem jelent, Greischer készítette alkotás. Mayr a Valvasortól kapott lemezeket szövegközi képekhez használta fel, ezért azokat körbevágta, így az azokon alul szereplő feliratok és jelzések eltűntek. Amint említettük, Greischer jelzése „MGf” formában mindössze 4 metszeten szerepel. Valvasor és Mayr könyvének összehasonlítása és a metszetek stílusa alapján azonban Greischer többi metszete is egyértelműen meghatározható (közülük néhányat a Katalógusban szerepeltetünk). Mayr 1685-ben megjelent könyvében még utalás sincs arra, hogy a kiadás Valvasor korábbi lemezeinek felhasználásával készült.

Greischer 1680–81-ben Johann Weichard Valvasor és Georg Matthäus Vischer topográfiai köteteihez készített látképeket. Ezek részletesebb ismertetése előtt röviden szólunk ezeknek a látképeknek a sajátosságairól.

Az 1670–1690-es évek között megjelent, Ausztria tartományait bemutató *Topographia*-kötetekben 2000-nél több látkép jelent meg. Ezek a látképmetszetek jelentősen különböztek a XVII. század középső harmadában Matthias Merian műhelyéből kikerült *Topographiák* metszeteitől. Merian metszeteinek nagyobb mérete lehetővé tette a panoráma jellegű látképeket, az ausztriai topográfiai metszetei azonban jóval kisebb méretűek (művenként változva kb. 15×10 cm vagy 22×13 cm) miatt erre nem voltak alkalmasak. Ezért ezeken elsősorban az ábrázolt épületek kerültek hangsúlyozásra (gyakran eltúlzott részletességgel és ideális állapotban), főleg a kisebb méretű változatnál, mint G. M. Vischer Alsó- és Felső-Ausztriát bemutató topográfiájában.

A *Topographiák* metszeteinek elkészítéséhez G. M. Vischer (aki első műveihez a lemezeket

74 VALVASOR, Johann Weichard: *Ovidii Metamorphoses Icones*. Wagensberg, 1680.

75 Ovidius Publius NASO: *Metamorphoses oder Wunder-würdige Gestalt-Veränderungen der Menschen...* Salzburg, J. B. Mayr, 1685. Fontos kiemelni, hogy a szakmai köztudatban az illusztrációkat Philipp Kilian készítette.

még Nürnbergben készítette) és elsősorban J. W. Valvasor környezetében idővel egész műhelyek jöttek létre, ahol a rajzoló és az arról lemezeket készítő rézmetszők együtt dolgoztak. Vischer és Valvasor egyaránt maga rajzolta a látképek helyszíni vázlatrajzait, majd azok alapján a metszet rézlemezének véséséhez szükséges, részleteiben is kidolgozott előképrajzokat. Ez utóbbiak soha nem a helyszínen, szabadtéri környezetben készültek, hanem egy későbbi időpontban, felhasználva ahhoz a helyszíni vázlaton rögzített írásos rájegyzéseket vagy a vázlatot kiegészítő feljegyzéseket is. Valvasornak fennmaradt több száz ilyen rajza,⁷⁶ amelyeket Karintia és Karniolia (Krajna) helyeiről készített.

A topográfiai látképlemezeinek elkészítése elsősorban reprodukciós készséget igényelt a rézmetszőtől. Az erősebb művészi hajlammal rendelkező rézmetszők ilyen feladatot, amely akár „tömegtermelésnek” is nevezhető, csak akkor vállaltak, ha más munkájuk nem volt, vagy egyedi művészi alkotásaikból nem tudtak megélni. Viszont azok a reproduktív típusú rézmetszők, akik Vischernek és Valvasornak dolgoztak, szinte szakosodtak az ilyen munkára. Egy gyakorlott, jó rajzkészségű és ügyes kezű rézmetsző nem igényelt aprólékosan kidolgozott előképrajzot, egy pontos épületrajz köré maga is oda tudta vésni a környezetet kitöltő képelemeket (kerítések, virágágyások, fasorok stb.) és a környező tájat (hegyek, erdők, szántóföldek, utak stb.), és így egy egyszerű előképrajzból párnap munkával látványos metszetet tudott varázsolni.

Greischer elsősorban reproduktív rézmetsző volt, mint ezt ismert munkái is igazolják. Elég csak annyit említeni, hogy összes ismert munkájának mintegy fele ilyen típusú látkép-metszet.

Valvasor 1678-ban hívta Andreas Trost rézmetszőt Wagensbergbe, hogy csatlakozva a körötte lévő művészek köréhez készítse el az 1679-ben megjelenő Karniolia, majd az 1681-ben megjelenő Karintia városait és várait bemutató könyveihez⁷⁷ a szükséges lemezeket. A metszetek előképei minden esetben Valvasor saját rajzai voltak, és ez a metszeteken „WD” jelzésével fel is tűnik. Trost korábban már végzett hasonló munkát G. M. Vischer topografikus műveivel. Trost Wagensbergben munkája mellett – mint már említettük – Greischer tanítómestere is lett. Valvasor 1681-ben megjelent *Topographia Archiducatus Carinthiae moderna* című, haránt alakú könyve a metszetcím-lap után 223 település látképét tartalmazza (azok szöveges ismertetése nélkül), képjegyzékkel és a települések tulajdonosainak jegyzékével. A könyvben lévő metszetek mintegy kétharmadát Andreas Trost és Peter Mungerstorff készítette, de a továbbiak közül 49 látkép Matthias Greischer munkája, amit ezeken a metszeteken jelzése is bizonyít. Ezek közül párat a Katalógusban szerepeltetünk. A műnek volt egy fólió méretű kiadása is, amelyben laponként 2-2 metszet van. 1688-ban a mű második, kísérszöveggel ellátott kiadásában szintén szerepelnek Greischer metszetei.

Valvasor még 1681-ben megjelentetett a *Topographia Archiducatus Carinthiae moderna* könyv metszetei közül egy 26 metszetet tartalmazó összeállítást *Topographia Carinthiae Salisburgensis* címmel. Ebben a salzburgi püspökség Karintiában lévő birtokait bemutató műben a 26 látkép közül 7 Greischer műve.

Georg Matthäus Vischer *Topographia Ducatus Stiriae* című műve szintén 1681-ben jelent meg.⁷⁸ A szöveg nélküli, csak metszetlapokból álló könyvben 472 látkép szerepel. Valamennyi

76 STELE, France: Valvasorjev krog in njegovo delo. In: *Glasnik muzejskoga društva za Slovenijo*, IX/1–4. Ljubljana, 1928. 5–50. A rajzok ma Zágrábban a Valvasor-gyűjteményben vannak.

77 VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae moderna*. Wagensberg in Krain, 1679.; VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Archiducatus Carinthiae moderna*. Laibach, 1681.

78 VISCHER, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae*... Graz, 1681.

látképet G. M. Vischer rajzolta, és a jelzett metszetek többségét Andreas Trost készítette. A könyv metszetein szereplő jelzések szerint azok közül 19 Greischer műve (közülük több szerepel a Katalógusban). Bizonyosak vagyunk abban, hogy Greischert Trost vonta be a G. M. Vischer-könyv befejezéséhez szükséges lemezek elkészítésébe. Feltételezzük, hogy Greischer Trosttal együtt 1681-ben Grazban tartózkodott a könyv nyomdai munkáit közvetlen megelőző időszakban, és metszetei egy részét is ott készíthette el. Greischer jelzése az egyik metszeten „M. Greischer Carn:” formában szerepel. Véleményünk szerint a jelzésben a „Carn:” rövidítés (Carniolus) Greischer származására utal, és nem a metszet készítésének helyére, ami Greischer más metszetein „Wagensperg in Carn:” formában szerepel. A „Carn:” megkülönböztetésnek azonban csak az akkori Krajnán kívül, például Grazban volt értelme, és az felesleges lett volna, ha a metszet Wagensbergben készül. Greischernek munkássága első éveiből közel száz metszetét ismerjük, ezekből 86 könyvekben, metszetsorozatok részeként jelent meg. Látképei felveszik a versenyt kidolgozottságukban a *Topographiák* többi metszetével.

Greischer az 1688–1690-es években Esterházy Pál részére két metszetsorozatot is készített Kismartonban. Ezek közül az egyik sorozat Esterházy Pálnak a világ Szűz Mária-kegyhelyeinek történetét bemutató könyv metszetei, összesen 117 kegykép- vagy kegyszobormetszet.⁷⁹

Georg Matthäus Vischer

A másik sorozat Esterházy Pál tervezett *Topographia*-kötetéhez készült 73 látkép, amely sorozat készítése azonban félbemaradt. Az elkészült metszetek évszázadokig a hercegi Esterházy-levéltárban pihentek. Ezzel a két sorozattal is a *Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei* című fejezetben foglalkozunk részletesen.

⁷⁹ ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...* Nagyszombat, 1690.

Matthias Greischer Esterházy Pál megrendelésére készített metszetei

A SZÍV ALAKÚ ESTERHÁZY-CSALÁDFA-METSZET ÉS ANNAK CSALÁDI CÍMEREI

Esterházy Pál évtizedeken keresztül törekedett arra, hogy a XVII. század elején a korábbi köznemesi sorból – nem kevéssé a szerencsés házasságkötéseknek is köszönhetően – a főrendek közé emelkedő Esterházy család hírnevét növelje. Ennek részét jelentette a birtokgyarapítás és a közéleti szerepvállalás mellett az is, hogy a család ősi mivoltát családfákkal bizonyítsa. Ebben is követte édesapját, Esterházy Miklós nádort (ő kapta 1613-ban II. Mátyástól a bárói, majd 1626-ban II. Ferdinándtól a grófi címet), aki az első Esterházy-családfát a XIII. századig visszamenőleg összeállította.

Esterházy Pál genealógiai törekvéseinek bőséges irodalma van,⁸⁰ az általa készített családfák (festmények, rajzok, metszetek, ősgalériaképek) számos kiállításon szerepeltek. Közülük a legátfogóbb 1993-ban Fraknó várában volt.⁸¹ Esterházy Pál családtörténeti kutatásainak eredményeit az 1700-ban megjelent *Trophaeum...* című művében⁸² foglalta össze.

A következőkben az Esterházy Pál által készített családfák közül a *Cor Esterhasianum, seu genealogia...* családfametszettel (Kat. 20.)

foglalkozunk.⁸³ Előrebocsátjuk, hogy nem célunk a családfa adatainak hitelességét vizsgálni, ezzel csak az azon szereplő családi címerek esetében foglalkozunk. Az adatok hitelességéről csak annyit jegyzünk meg, hogy az magán hordozza mindazokat a jellegzetességeket, amelyek a barokk korban készült, időben minél messzebbre visszanyúló családfák összeállításánál jellemzően előfordulnak. Az Esterházy-családfa hiteltelenségét egyébként a XIX. század kezdetétől már többen (köztük a genealógus Nagy Iván) kétségbe vonták, és ezeknek a véleményeknek helyességét legutóbbi időkben is többen bizonyították. Megemlíjtük, hogy a címerek vizsgálata során a családfán megjelenő több család és személyt magunk is beazonosíthatatlannak találtuk, sőt több esetben ellentétesnek a történelmi tényekkel.

A *Cor Esterhasianum, seu genealogia* elnevezésű metszeten Esterházy Pál és felesége, Esterházy Orsolya nyolc nemzedéket feltüntető családfái szerepelnek. A családfametszet nevét a rajta lévő két családfa különleges, szív alakú elrendezéséről kapta. Mivel Esterházy Orsolya Esterházy

80 Közülük megemlíjtük: GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988. 136–161.; GALAVICS Géza: Barokk családfák és genealógiák. In: *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*. Szerk. BUZÁSI Enikő, Budapest, 1988. 22–25.; FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. *Századok* 143(2009), 905–917.; BUZÁSI Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a *Trophaeum* metszeteiben. In: *Történelem – kép Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3 411–424.; TÓTH Gergely: Egy koholmány hosszú árnyéka. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*. Budapest, 2015. 357–372.

81 Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein 1993.

82 *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorianae Viennae Austriae, 1700*. Typ. Leopoldi Voigt. RMK III. 4171.

83 Főúri ősgalériák, családi arcképek. A Magyar Nemzeti Galéria kiállítatkatalogusa, 1988. A.8. tétel: *Cor Esterhasianum, seu genealogia...* (80,2 × 108,2 cm) Lelőhely: Budapest, MOL P 108 Rep. 49. Fasc. A. No.15.

Pál féltestvérének (bátyjának), az Esterházy Miklós első házasságából született Esterházy Istvánnak volt a lánya, a két családfán az Esterházy-ág egy nemzedékrend-eltolódással azonos. A nyolc nemzedék azonban – amelyre a metszet alján lévő díszes kartusban lévő cím vége („...ad octavam Generationem deducta Anno 1681.”) is utal – magában foglalja Esterházy Pál és Orsolya, valamint gyermekeik nemzedékét is. A hat nemzedékre visszanyúló ősök nevei (esetenként rangjukkal, évszámmal, családjuk nemesi előnévvel vagy eredetére utaló megjegyzéssel) a kor szokásos ábrázolásának megfelelően a családfán kis körökben szerepelnek.

A szokatlanul nagy méretű metszetet (80,2 × 108,2 cm) négy önálló rézlemezről nyomtaták, majd ragasztással illesztették össze. A metszet nyomólemezeit a Bécsben működő Matthias Greischer rézmetsző készítette. Greischernek ez volt az első munkája, amit Esterházy Pálnak készített. Nem tudjuk, ki ajánlotta Esterházy Pálnak a metszet elkészítésére az 1682-ben Bécsben letelepedő Greischert. Két lehetőségre gondolunk, ezek közül első helyen említjük Johann Jakob Hoffmann rézmetszőt,⁸⁴ aki már dolgozott Esterházy Pálnak és aki 1683 februárjában Greischer esküvői tanúja volt.⁸⁵ A másik ajánló Pavao Ritter Vitezović⁸⁶ lehetett, aki

genealógia ügyekben volt kapcsolatban Esterházy Pállal. Vitezović Greischert még Johann Weichard Valvasor⁸⁷ környezetéből ismerte. Greischer korábban már több családi címermetszetet véselt (többek között Vitezović családi címerét is, amelyen Vitezovićot patrónusának nevezi), és gyakorlott volt a több lemezről készült, nagy méretű metszetek elkészítésében is.⁸⁸

A családfametszet elkészítéséhez szükséges rajzokat és adatokat Esterházy Pál bocsátotta Greischer rendelkezésére. Nem tudjuk, ki készítette el a családfa rajzát, és ki rajzolta a metszetre rákerülő címerek előképét. Azt sem tudjuk, kinek az ötlete és munkája volt a családfa szív formájú elrendezése, ami után a családfametszet az elnevezését is kapta. Greischer feladata jelzése szerint (*M. Greischer sculp.*) csak a metszet rézlemezeinek elkészítése volt.

A nagy méretű metszet négy lemezének elkészítése nemcsak a méretek, hanem a családfa aprólékos rajza és a sok névírási feladat miatt is rendkívül időigényes, akár több hónapig tartó munkát jelenthetett. Greischer 1683-ban már dolgozott a metszet elkészítésén, ezt bizonyítja az a fennmaradt elismervény, amely szerint 1684 januárjában Esterházy munkadíja részleteként 30 forintot fizetett ki Greischernek.⁸⁹

84 Johann Jakob Hoffmann (1654–1709) Linzben született, Bécsben dolgozó rézmetsző. 1681-től dolgozott Esterházy-nak. Egyebek mellett ő metszette Jakob Hermundttal közösen a *Trophaeum* álló alakos portrémetseteit és Esterházy *Harmonia Caelestis* c. művének kottaoldalait.

85 Wien, Pfarre St. Stephan Traungsbuch 1681–1684, 245.

86 Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) horvát közéleti szereplő, költő, történész és heraldikus. Zágrábban végezte a gimnáziumot, majd Rómában az Illír Kollégiumban tanult. Ezután Valvasornál képezte tovább magát Wagensbergben, ahol a rézmetszés mesterséget is elsajátította. Az 1681. évi soproni országgyűlésen Zengg város követe volt, majd pár évig Bécsben képviselte városát. Az 1690-es években Mikulics zágrábi püspök segítségével Zágrábban nyomdát létesített horvát nyelvű könyvek kiadására. Utolsó éveit Bécsben élte le. Kapcsolatban állt Esterházy Pállal, ő írta a *Trophaeumban* szereplő Esterházy-ősök elogiumait és talán Esterházy útmutatása nyomán a könyv más részeit is.

87 Johann Weichard Valvasor (1641–1693) művészetpártoló természettudós, történész, geográfus, könyvkiadó. Wagensbergben (ma Bogenšperk, Szlovénia) lévő várkastélyában maga köré gyűjtött festőket, rajzolókat, rézmetszőket és közreműködésükkel metszetekkel illusztrált könyveket (elsősorban topográfiákat) adott ki.

88 VITEZOVIĆ címermetszete: Valvasor-gyűjtemény, Zagreb, KG: VZ XVI, 9 b. A Valvasor-gyűjteményben Greischertől további négy címermetszet is szerepel.

89 Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár P. 129. Herceg Esterházy család levéltára, 696. csomó Nr. 10949. Valkó Arisztid gyűjtése.

Nem tudjuk, Esterházy összesen mennyit fizetett a rézlemezek metszéséért. Ismerve Greischer egyéb 1684-ben készült munkáit, alaposan feltelezhetjük, hogy a családfametszet 1684 nyára el is készült.

A metszet közepén Esterházy Pál és Esterházy Orsolya arcképe látható, alattuk 1682-es évszámmal az akkor életben lévő hét gyermekük (PRO – LES) felsorolása olvasható: Ladislaus, Michael, Gabriel, Adamus, Christina, Ursula és Julianna. A metszet középvonalában alul és felül egyaránt a nemzedékrendek elnevezése (AVI, PROAVI, ABAVI, ATAVI, TRITTAVI és QUADRIAVI) szerepel. A szív alakban elrendezett családfa felső hajlatában üresen maradó helyre a családfa rajzának tervezője a Magyar Királyság és egykori társországai, illetve tartományai címerét rajzolta.

A családfametszeten mindkét oldalon alul, apai és anyai ágon egyaránt az Esterházy család grófi címere alatt 11-11 sorban 63-63, összesen 126 családi címer szerepel.

A családfametszeten ábrázolt családi címerek (az Esterházy-címer alatt, soronként, balról jobbra, betűhíven)

Insignia familiarium Lineam Paternam Ingredientium – Apai ág (baloldalt)

1. sor Keve
2. sor Priny, Somlyoi
3. sor Gyulafi, Duc S. Georgy, Hedervari
4. sor Laki, Bessenyei, Erdi
5. sor Szecei, Dagor, Laszlofi, Duc Serviae
6. sor Garai, Aradi, Ilyeshazi, Pataki, Revai
7. sor Homonai, Antalfi, Gemesi, Dubogy, Doczi, Földes-Erdödi, Raiki
8. sor Czorom, Senyei, Amade, Gut, Pogany, Megyesi, Nyari, Canisai, Pongracz
9. sor Chont, Török, Duc. Vazul, Thuri, Ország, Kende, Valpo, Forgacz, Duc. Bogdan
10. sor Bebek, Mosony, Losonczi, Nyri, Vardai, Stibor, Balasa, Rozgony, Horvat, Duc Bosniae

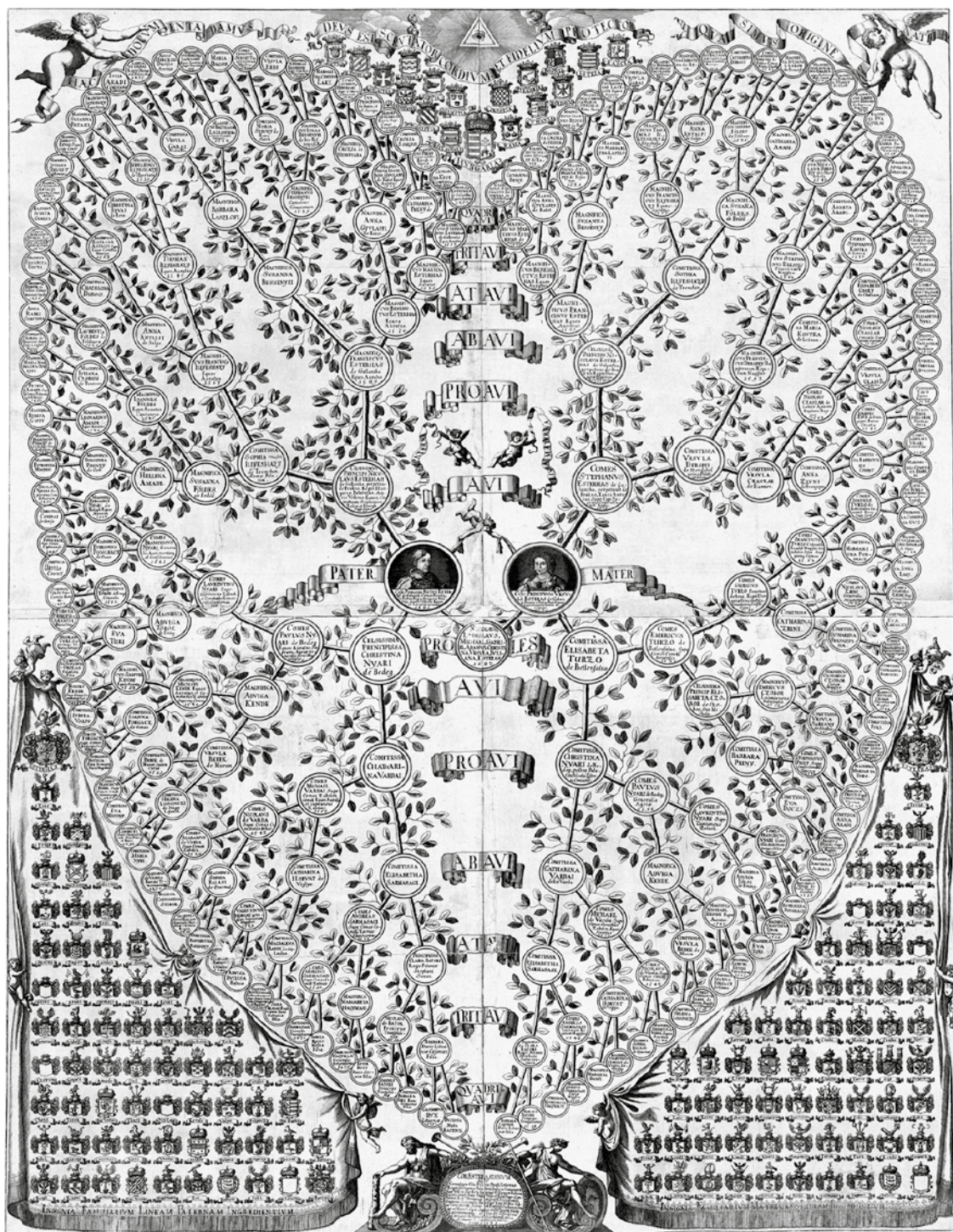
11. sor Banfi, Blagai, Sarmasagi, Duc. Mesca, Hagymasi, Bot, Bathori, Foki, Duc Litvaniae, Duc Raczivil

Insignia familiarium Lineam Maternam Ingredientium – Anyai ág (jobbaldalt)

1. sor Prinyi
2. sor Gyulafi, Hedervari
3. sor Bessenyei, Szecei, Laszlofi
4. sor Garai, Ilyeshasi, Revai
5. sor Antalfi, Dubogi, Erdödi, Czorom
6. sor Amade, Pogany, Dersfi, Gyulai, Kadika
7. sor Egervari, Kostka, Fogarasi, Czaki, Mailat, Czassar, Nyri
8. sor Duc Drugula, Duc Serviae, Zluni, Duc. Bulgariae, Ujlaki, Endredi, Turczo, Gug, Pongracz
9. sor Laki, Zrini, Rakoczi, Frangepan, Darnoczi, Czobor, Foki, Sarkany, Dobo
10. sor Priny, Aradi, Doczi, Almasi, Nyari, Pongracz, Török, Turi, Kende, Forgacz
11. sor Bebek, Losonczi, Vardai, Balasa, Horvat, Banfi, Sarmasagi, Hagymasi, Bathori, Duc Litvaniae

A címerek azonban valójában csak 88 családot képviselnek, mivel két család címere (Perényi és Pongrácz) háromszor, további 34 család címere pedig kétszer, az apai és anyai ágon is szerepel. Ez a közeli rokonság (unokatestvérség) miatt természetes. A további 52 családból 25 Esterházy Pál, 27 pedig Esterházy Orsolya ágán szerepel.

A metszeten a családi címerek közül a Czorom (devecseri Csorom), a Garai, a Dux Litvaniae család két-két, illetve az Ország (gúthi Ország) család címerpajzsa (összesen 7 címerpajzs) üres, ezért a metszeten csak 84 család címere szerepel, ezek közül a Török családé két változatban. A hiányzó családi címereknek a rajzát Esterházy Pálnak nem sikerült megszereznie.

Az Esterházy-családfa

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy a metszeten szereplő családcímerek mennyire hitelesek, vagyis mennyiben felelnek meg (akár kisebb eltérésekkel is) Nagy Iván és Csergheő Géza címereket is közlő családtörténeti munkáiban⁹⁰ szereplő címereknek, címerváltozatoknak. Hozzá kell ehhez tenni, hogy az említett mindkét szerző munkájához forrásként felhasználta Esterházy Pál családja dicsőségét megőrkítő *Trophaeum* című művét (ennek metszetlapjain szintén szerepelnek családi címerek), noha annak XVI. század közepénél korábbi adatait nem tartották minden esetben hitelesnek. Pár családi címer esetében munkájukban ezt közlik is (például Nagy Iván Stibor vajda és a lietavai Kostka család címerénél).

Általánosságban jegyezzük meg, hogy a családi címerek nem egy esetben az idők során megváltozhattak. Változás történhetett főnemesi cím vagy magasabb rangú főnemesi cím, ritkábban újabb birtokok adományozása során, de egy család egyesítés is címerbővítéssel járhatott. Tudunk arra is példát, hogy a több ágra szakadt családok esetében egyes címerelemek idővel megváltoztak. A vizsgálataink során arra is figyelemmel kellett lennünk, hogy a metszeten lévő címerek nagysága nem adott lehetőséget az apróbb részletek kidolgozására, ezért a metszet készítése során Greischer egyes részletekben nem is tudott pontos lenni. Az előképcímerrajzok ismeretének hiányában nem dönthető el, hogy metszeten lévő címerek hitelességtől eltérő apró részleteiért (például egyenes vagy görbe kard, a virágok pontos rajza) milyen mértékben lehet Greischert felelőssé tenni, akinek metszeteire egyébként a nagyon aprólékos kidolgozás a jellemző.

Az előbbieket is figyelembe véve a következő családok címerét találtuk történelmileg hitelesnek:

Almasi (zsadányi és törökszentmiklósi Almásy), **Antalfi** (salgói Antalffy), **Aradi** (Arady), **Balasa** (gyarmati Balassa), **Bathori** (somlyói Báthory), **Bebek** (pelsőci Bebek), **Bessenyei** (galántai Bessenyei), **Blagai** (ursini Blagay), **Canisai** (kanisai Kanizsai), **Chont** (borosjenői Kont), **Czaki** (kereszeghy Csáky), **Czassar** (lánzséri Császár), **Czobor** (czoborszentmihályi Czobor), **Darnoczi** (Darnóczy), **Dersfi** (sztrechnói és szerdahelyi Dersffy), **Dobo** (ruszakai Dobó), **Doczi** (nagy lucsei Dóczy), **Duc. S. Georgi** (szentgyörgyi és bazini Szentgyörgyi), **Egervari** (Egervári), **Endredi** (Endrédi), **Földes-Erdödi** és **Erdödi** (monyorókeréki Erdődy), **Forgacz** (gimesi és gácsi Forgács), **Frangepan** (vegliai és modrusi Frangepán), **Gyulafi** (rátóti Gyulaffy), **Hagymasi** (szentgíróthi Hagymássy), **Hedervari** (Hédervári), **Homonai** (homonnai Drugeth), **Horvat** (végliai Horváth), **Ilyesházi** (illésházi Illyésházy), **Kende** (kölcsei Kende), **Laki** (Laky), **Laszlofi** (Lászlóffy), **Losonczi** (nagylosonci Losonczy), **Nyari** (bedegi és beregi Nyári), **Pogany** (csébi Pogány), **Pongrácz** (óvári és szentmiklósi Pongrácz), **Rakoczi** (rákóczi és felsővadászi Rákóczi), **Revai** (szklabinai és blatniczai Révay), **Sarkany** (ákosházi Sárkány), **Senyei** (kis-zsenyeyi Sennyei), **Szeczi** (rimaszécsi és feksőlendvai Szécsy), **Turczo** (bethlenfalvi Thurzó), **Várdai** (kisvárdai Várday), **Zluni** (Zluni-Frangepán) és **Zrini** (Zrínyi).

A hiteles címerek közé soroljuk még **Török Bálint** családját, amely két különböző címerrel is szerepel: egyszer helyesen az enyingi Török család címerével, egyszer pedig tévesen a szendrői Török család címerével.

Ez a 47 hiteles családi címer alig több, mint az összesen szereplő 84 családi címer fele!

90 NAGY IVÁN: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XII.* Pest, 1857–1868. CSERGHEŐ GÉZA: *Neue Siebmacher. Der Ungarische Adel.* Nürnberg, 1885–1892.

A hitelesnek nem tekinthető 37 családi címer között pár meglepőt is találunk. Az Esterházy Pál korában is élő ismertebb családok közül, mint a várkonyi **Amadé**, az alsólendvai **Bánfi** vagy a perényi **Perényi** (Prinyi) család címere is téves.

Esterházy Pál Kadika Georgiustól származtatja az Aradi családot, feltehetően a név mögött Kadicha hun vezér rejlik, aki egy másik Esterházy-családfán „*Kadicha Scyth. Imp.*” elnevezéssel jelenik meg. A címer hiteltelen, akár csak **Keve** címere, amely a családfán szereplő *Catharina Keve comitissa Ducis Keve prosapia* révén kap helyet a metszeten. De hiteltelen **Stibor** vajda címere is, akinek családját a családfán *Ducissa Catharina Stibor* képviseli.

A metszeten „hercegi” elnevezéssel további 8 családi címer is szerepel, ezeket felsoroljuk, a családfán szereplők neveivel, a házastársukat és a hozzájuk tartozó adatokat, évszámokat is, ahogyan azok a családfametszeten szerepelnek.

Duc. Bogdan: Eufrosina Ducissa, filia Demetrii ducis Bogdan (Forgács Simon felesége) 1498

Duc. Bosniae: Adviga Ducissa Bosniae (vegliai Horváth Antal [?] horvát bán felesége) 1480

Duc. Bulgariae: Pelagia Ducis Bulgariae Nicolai filia (Zlun-Frangepán István dalmát bán felesége)

Duc. Drugula: Dragula vojvoda Valachiae et Transalpinae 1510 (neje Eudoxia Serviae ducissa)

Duc. Mesca: Judita Ducis Meska filia (Sarmasági Antal erdélyi vajda felesége) 1476

Duc. Raczivil: Ducissa nata Radzivill (Kázmér litván herceg felesége) 1490

Duc. Serviae: Eudoxia Serviae Ducissa (Dragula vajda felesége) és Agnes Herczeg Ducissa Serviae (Lászlóffi Demeter felesége) 1481

Duc. Vazul: Eudoxia Principissa Vazul Ducis filia (Török István főispán felesége) 1492

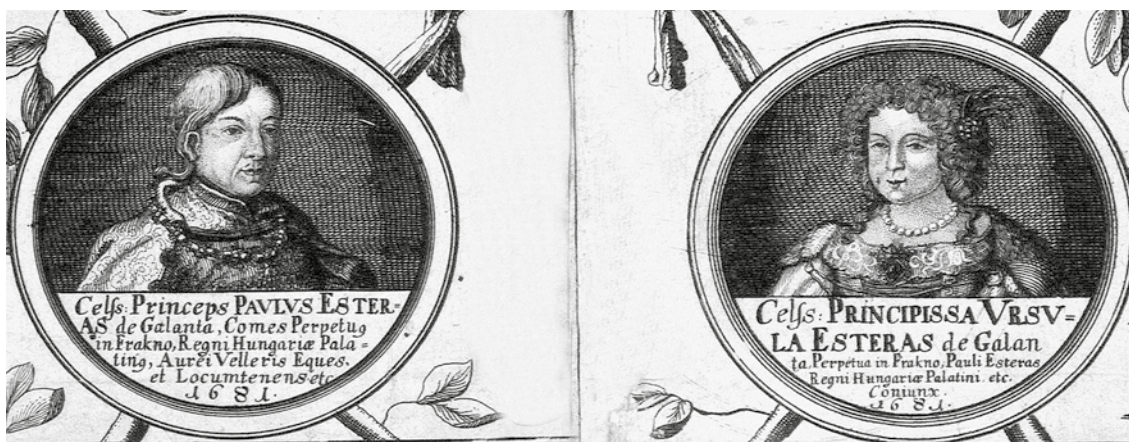
Valamennyi szereplő a XV. század végén, tehát a családfa összeállításánál két évszázaddal korábban, vagyis a messze múlt homályában élt. A felsoroltak közül egyébként egyetlen személyt sem sikerült meggyőzően beazonosítani, és a címerek sem felelnek meg a történelmi ismereteknek. Közülük Dragula (hivatalosan III. Vlad) vajdát emeljük ki, aki ekkor már nem élt, 1510-ben V. (Ifjú) Vlad volt Havasalföld uralkodója.

A még nem említett 23 további család címért sem tarthatjuk hitelesnek:

Bot (bajnai?), Dagor, Dubogy-Dubogi, Erdi, Fogarasi, Foki, Gemesi, Gug, Gut, Gyulai, Kostka, Mailat, Megyesi, Mosony, Nyri, Pataki (de Pathak?), Raiki, Rozgony, Sarmasági, Somlyoi, Turi, Ujlaki és Valpo.

A hiteltelennek nyilvánítás oka, hogy vagy magát a családot nem sikerült beazonosítani (pl. Gut, Gug, Nyri) netán megtalálni, vagy ha találtunk is ilyen névvel családot, annak a címere más volt, vagy címerüket nem ismerjük. Annyi megjegyzést azért kell tennünk (és ez lehet magyarázat is a sikertelenségre), hogy a felsorolt valamennyi család a hatodik generációs ősoknél fordul elő, és négy kivételével mindegyik család Magnifica vagy Comitissa jelzővel illetett „ősanyával” szerepel a XV. század végéről.

Mint már említettük, Greischer családfametszetén további címerek is szerepelnek. A metszeten felül a nagyobb méretű koronás magyar címer mellett az egykor a magyar királyság fennhatósága alá tartozó területek címerei: balra Siculia, Illiria, Valachia, Lodomeria, Transsylvania, Servia, Galitia, Dalmatia, Sclavonia, illetve jobbra Croatia, Rama, Bulgaria, Cumania, Bosnia, Moldavia, Istria és Rascia, összesen 17 címer látható. Ezekkel a címerekkel és a metszeten kétszer is szereplő Esterházy-címerrel együtt Esterházy Pál *Cor Esterhasianum, seu genealogia* családfametszetén 147 magyar vonatkozású címer szerepel.

Esterházy Pál és felesége, Esterházy Orsolya

A jelek szerint Esterházy Pál elégedett lehetett Greischer munkájával, mert a következő években is foglalkoztatta, sőt Greischer 1687 végétől 1690 nyaráig Esterházy udvari rézmetszőjeként és geográfusaként dolgozott Kismartonban.

Esterházy Pál a *Cor Esterhasianum* metszeten szereplő adatokat később is felhasználta. Ez a családfa jelentette az alapot a *Trophaeum*-ban megjelent, 1687-es évszámot viselő Esterházy Orsolya- és az 1688-as évszámot viselő Esterházy Pál-családfametszethez. Ezeknek a családfáknak az elrendezése képileg a hagyományos családfa-ábrázolásoknak felel meg, az adatai viszont megegyeznek – pár kisebb eltéréssel, mint például az évszámok elmaradnak – a Greischer metszeten szereplőkkel. Azonosak a családi címerképek is. A családnevek írásában pár betűeltérés viszont található (talán csak a Turi helyett megjelenő Tardi családnév lehet tudatos javítás?). Jelentősebb változás csak abban

található, hogy a családi címer minden egyes feltüntetett ős neve mellett is szerepel. Esterházy Pál gondoskodott arról, hogy a korábban hiányzó négy családi címerkép (Csorom, Garai, Országh és Kazimir litván herceg) se hiányozzon ezekről a családfákról. Ezeket a családfametszeteket a már említett Johann Jakob Hoffmann készítette, látványosságuk meg sem közelíti Greischer munkáját.

Esterházy Pál a *Trophaeum* megjelenése után egy további genealógiai könyv megírását is tervezte *Simulacrum Pannonicae nobilitas* címmel.⁹¹ Ennek ugyan csak egy része készült el,⁹² de a fennmaradt előszóból tudjuk, hogy a három részből álló mű első része egy címergyűjtemény lett volna, benne Magyarország és tartományai, a vármegyék, a városok címerei mellett családi címerekkel. Esterházy bizonyára értesült Johann Weichard Valvasor kétezernél több címerrajzot tartalmazó heraldikai művéről⁹³ – ha mástól nem, akkor a *Trophaeum* elogiumait

91 FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. *Századok* 143 (2009), 910–911. Az Oláh-Dracula család leszármazását a *Simulacrum*ból ismerteti NAGY Levente: Drakula a fraknoi kastélyban. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*. Budapest, 2015. 339–356.

92 *Simulacrum Pannonicae nobilitas*. Authore Paulo S[acri] R[omani] I[mperii] principe Estoras R[egni] Hun[gariae] palatino, 1703, MNL OL 125. Pál nádor iratai, rep. 31. N° 11905.

93 VALVASOR, Johann Weichard: *Opus insignium armorumque – Das Grosse Wappenbuch 1687–1688*. Valvasor ennek a munkájának a költségei anyagilag tönkretették, el kellett adnia birtokát és hatalmas könyvtárát, metszetgyűjteményét. Ez utóbbiakat Pavao Ritter Vitezović tanácsára Alexander Mikulić zágrábi püspök vette meg, ma Zágrábban őrzik.

író Pavao Ritter Vitezovićtől. Azt is tudhatta, hogy Ritter Vitezović Valvasor hatására maga is közzétett két címeres könyvet.⁹⁴ Esterháznak azonban a *Simulacrum* megírására nem csak készítő példái voltak, hanem rendelkezésére állt egy nagyszámú címergyűjtemény is, amely először a *Cor Esterhasianum, seu genealogia* családfametszeten jelent meg. A fennmaradt töredékes mű lapjai azt igazolják, hogy ezeket fel is használta.⁹⁵

A *Cor Esterhasianum* családfametszetnek csak három meglévő példányáról tudunk. Kettőt a Magyar Nemzeti Levéltárban őriznek, a harmadikat Fraknón az Esterházy-gyűjteményben. Bizonyára nagyon kevés példányban készíthetett, nem is került közforgalomba, így nem vált közzismertté sem. Pedig Esterházy Pál ezzel a családfametszettel saját korának addigi legnagyobb számú magyar címerképgyűjteményét hagyta nyomtatott formában az utókorra.

AZ 1684-BEN ERCSINÉL ZSÁKMÁNYOLT TÖRÖK ZÁSZLÓ

Esterházy Pál nádor 1684. július 18-án érkezett nyolcezer fős magyar hadinépével a Budát ostromló keresztény seregek óbudai táborába. Néhány nappal később pár ezer katonája Esterházy János győri főkapitány vezényletével Lotaringiai Károly csapataival együtt a körülzárt Buda megsegítésére érkező török sereg ellen vonult. A török csapatok élére Ibrahim pasa szeraszkerek Bekri Musztafa pasát szerdárnak nevezte ki, és azok hagyományosan a szeraszkerek zászlója alatt vonultak Buda felé.⁹⁶ A keresztény seregek július 23-án fényes győzelmet arattak Érd alatt, Ercsi közelében a törökök felett, amiben oroszánrésze volt – Lotaringiai Károly megállapítása szerint – a magyar csapatok bátorságának. A magyarok a menekülő török sereg táborát kézre kerítve hatalmas zsákmányra tettek szert, köztük több zászlóra,

amelyek között volt Ibrahim pasa szeraszkerek díszes vezéri zászlaja is.

A győztes csata után a zászlókat a Budát védő törökök megfélemlítésére kitűzték az ostromsáncokra.⁹⁷

Esterházy Pál az 1684. augusztus 2-án írt levelében⁹⁸ – követve Sobieski János lengyel király Bécsnél mutatott példáját – felajánlotta Ibrahim pasa zsákmányolt zászlóját XI. Ince pápának, aki minden erejével támogatta a keresztény uralkodók összefogását a török ellen. Esterházy a zászló felajánlásával feltehetően azt is kívánta bizonyítani (mint ahogy azt XI. Ince pápához írt több levelében is hangsúlyozta), hogy maguk a magyarok is részt vesznek a törökök Magyarországról történő kiűzésében.

Maga a felajánlott zászló (mérete cca. 2,8×5,1 méter) az egyik legértékesebb lehetett az 1680-as

94 Ritter VITEZOVIC, Pavao: *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio descriptio et restitutio. Cum icon.* [Vienna, 1701]; Ritter VITEZOVIC, Pavao: *Stemmatographiae Illyricanae liber I. Editio nova auctior* (Zagrabiae 1702).

95 Például a 476. oldalon mind a 9 tartományi címer a családfametszeten is szerepel, és azonos címerrajzok találhatók a 473. oldalon is, köztük a Dracula-címer is.

96 Szeraszkerek: magyarul főparancsnok, a török birodalom hadainak fővezére; szerdár: egy-egy török hadjárat vezetésével megbízott hadvezér.

97 NAGY László: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986. 149.

98 Esterházy 1684. aug. 2. leveléről lásd BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Budapest, 1895. V. könyv V. fejezet. Bubics nem közli a levél őrzési helyét, feltehetően a Vatikáni Levéltárban lévő levelet ismerhette, mert a levélnek Fraknón a hercegi levéltárban másolata vagy tervezete sincs, vagy azóta elveszett. A zászló felajánlásáról továbbá lásd FRANKÓI Vilmos: *XI. Ince pápa és Magyarország főlzabadtítása a török uralom alól*. Budapest, 1886, 165.

években zsákmányolt török zászlók között. Díszesebb volt a Sobieski János által XI. Ince pápának 1683-ban felajánlott zászlónál, és annál a szintén Erccsinél zsákmányolt zászlónál is, amelyet Lotaringiai Károly Bécsbe küldött, és amelyet ünnepélyesen a Szent István-dómban helyeztek el (ma a Wien Múzeumban őrzik). Díszesebb volt annál a vezéri zászlónál is, amelyet Sobieski 1683-ban Párkánynál zsákmányolt és az olaszországi Loreto kegyhelynek ajándékozott. Ez a zászló később Krakóba került, ahol ma a Wawel gyűjteményében van.

Buda alatti táborából Esterházy Pál Ibrahim pasa zászlaját Bécsbe küldte, és megbízta Greischert, hogy készítsen arról metszetet, amely emléket állít a győzelemnek és a zászló XI. Ince pápának történő felajánlásának. Greischer 1683-ban már készített metszetet török zászlóról, mégpedig Kara Musztafa nagyvezér Bécsnél zsákmányolt zászlójáról, ami könyvillusztrációként is megjelent.⁹⁹ Az előbbiek ismeretében nem meglepő, hogy Esterházy Pál őt bízta meg ezzel a munkával.

A metszeten lévő „*Matthias Greischer fecit*” jelzés szerint Greischer a metszet előképét maga tervezte és rajzolta.

A zászlón lévő arab nyelvű feliratokat Franciscus Meninski¹⁰⁰ császári főtolmács fordította le latinra.

Greischer metszetén (Kat. 26/1.) felül a négy-soros cím, alatta a zsákmányolt zászló képe látható. A zászló alatt az alcímben Meninski szerepének ismertetése olvasható, majd 49

soros (vésett, nem nyomtatott) szöveg következik.

A metszet hosszú címe pontosan leírja a történeteket: „*VEXILIVM SERASCERI BASSAE IBRAIMI, QVOD IN PUGNA GLORIOSA AD ARCEM Erczi die 23. Iuly Anni: 1684 comissa Hungari sub ductu Pauli Esterhas Regni Hung. Princ. Palatini cum Sereniss: Carolo Duce Lotaringiae [...] S. D. Innocentio XI. Pontifici Maximo in Signum perpetus Submissionis obtulerunt. Anno eodem.*” (Ibrahim pasa szeraszer zászlója, amelyet az Ercsi váránál megvívott dicsőséges csatában 1684. július 23-án Esterházy Pálnak, Magyarország nádorának vezérsege alatt a magyarok a felséges Lotaringiai Károly szövetségében sok ellenséget levágva a zsákmányok között megszereztek, és amelyet örök hódolatuk jeléül ugyanebben az évben XI. Ince pápának felajánlottak.)

A zászló alatt latinul szerepel a tájékoztatás, hogy „A zászlón olvasható arab szövegek interpretációja Franciscus Meninski császári udvari főtolmács által.”

A metszet legnagyobb részét a zászlón lévő arab nyelvű feliratok (nem török nyelvűek, mint egyes korábbi szerzők állították¹⁰¹) latin betűs átírása és azok latin nyelvű fordítása tölti ki. Ez a szöveges leíró rész magának a zászlónak a leírásával kezdődik, amely szerint a zászló „*vörös alapon fehérrel körülvett és zöld pere-mű (anyag), amely csúcsban végződik. Hossza 6 és fél bécsi rőf, szélessége 3 és fél bécsi rőf. A zászlót Musztafa pasa, korábban a janicsárok parancsnoka, jelenleg a magyar végeken*

99 Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch (...) eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn, Leopold Voigt, 1684, majd FEIGIUS, Johann Constantin: *Wunderbahrer Adlers=Schwung...* (Wien, 1694.) A metszet próbalevonata: Zágráb, Biblioteca Metropolitana, Valvasor-gyűjtemény, jelzete, KG: VZ VIII, 136.

100 Franciscus à Mesgnien Meninski (1623–1698) Lotaringiában született, majd Rómában tanult. 1653-ban a lengyel követ titkáráként került Isztambulba, ahol 3 év alatt elsajátította a török, arab és perzsa nyelvet. Ezután tolmács, majd követhelyettes lett, lengyel nemességet kapott Meninski névvel. 1661-ben Isztambulból Bécsbe költözött, ahol hamarosan a császár főtolmácsává nevezték ki. 1680-ban Bécsben jelent meg legjelentősebb műve, a négykötetes *Thesaurus Linguarum Orientalium*, amely betűrendben összefoglalt török, arab és perzsa szavakat latin fordításukkal együtt tartalmaz.

101 Például GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a pogány ellen*. Budapest, 1986, 114. „török írás” és „török szöveg”.

állomásozó török csapatok szerdárja hozta magával.”

A szövegben Meninski először a zászló közepén, a vörös mezőben nagy betűkkel szereplő mohamedán hitvallást írja át: „La ilaha illa'llah Muhammad raszul Allah”, azaz: „Nincs más Isten mint Allah, Muhammad az ő prófétája”. Emellett a zászlórúd mentén felülről lefelé Allah, Mohammad és utódai: Abu Bakr, Omar, Ali és Othman neve szerepel. A belső, szélesebb fehér sávon lévő felirat a Korán 2. szúrájának 255. verse, az úgynevezett Trónvers,¹⁰² majd a külső zöld bordúrán a Korán 48. (Győzelem) szúra 1–4. versének¹⁰³ átírása, illetve fordítása olvasható. Meninski az átírásoknál és a fordításoknál mindig gondosan megnevezi a Korán-idézetek helyét.

Greischernek a lemez vése – a zászló és az alatta lévő 49 soros szöveg – nagyon aprólékos és ezért időigényes feladatot jelentett. Franciscus Meninski bizonyára folyamatosan felügyelte és segítette Greischer munkáját. A zászlón az arab feliratok mennyisége többszöröse volt a Bécsnél szerzett, Kara Musztafa zászlóján lévőknek. A munka során Greischernek azzal a kihívással kellett szembenéznie, hogy a zászlón nemcsak egy számára teljesen ismeretlen nyelv cirkalmas betűit kellett lemezbe vésnie a, jobbról balra olvasandó feliratokon, hanem ráadásul mindezt tükörképként! A metszet lemezének elkészítése több hónapig is eltarthatott.

A török zászló metszete a magyarázó szöveggel

A metszetből egyetlen példány volt ismert, amely a budapesti Esterházy hercegi levéltár leltárában az 1949-ben történt államosításkor még szerepelt, ám azóta elveszett. Úgy tűnik, Esterházy Pál – mint több általa megrendelt metszetből is – csak pár példányt készíttetett, amelyeket talán ajándékozásra szánt, azok forgalomba nem kerültek. A metszet eredeti nyomólemezt Fraknóban az Esterházy-gyűjteményben őrzik,¹⁰⁴ arról az 1980-as években a bécsi

102 Trónvers (Korán II.255): „Allah – rajta kívül nincs más isten – az élő, a magában-létező. Nem vesz rajta erőt szendergés, sem álom. Övé minden, ami az egekben és a földön van. Vajon [az égi lények között] ki az, aki engedélye nélkül közbenjárhatna nála (a Feltámadás Napján)? Tudja azt, ami előtte van, és azt, ami mögötte van. Ők azonban nem fognak föl semmit az ő tudásából, kivéve azt, amit ő akar. Trónusa átöleli az egeket és a földet. Megőrzésük nem görnyeszt meg őt. Ő a magasztos és a hatalmas.” (Simon Róbert fordítása)

103 Korán 48. szúra (A győzelem) 1–4. vers: „Nyilvánvaló győzelmet adtunk neked, hogy Allah (ekképpen) bocsássa meg majdani és hajdani vétkeidet, teljesítse ki kegyelmét irántad és vezéreljen téged (az) egyenes úton, és hogy hatalmasan megsegítsen téged Allah – ő az, aki leküldte a *sakinát* a hívők szívébe, hogy hittel gyarapodjanak az ő hitükben. Allahé az egek és a föld seregei. Allah (minden)tudó és bölcs.” (Simon Róbert fordítása) Megjegyzés: *sakina* – az Istentől származó belső nyugalom (lefordíthatatlan vallásos terminus technicus). Együttal köszönet Horváth Józsefnek a Korán-idézetek ellenőrzéséért.

104 A lemezek: Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, o. Nr.

Graphische Versuchsanstalt készített levonatokat.¹⁰⁵

Az Ercsinél aratott győzelemről két metszetet ismerünk – sajnos mindkettőt csak leírásból –, közülük az egyiket Johann Martin Lerch készítette.¹⁰⁶

Azt nem tudjuk, végül maga a felajánlott zászló Bécsből eljutott-e Rómába, és ha igen, mikor és milyen úton. Feltételezzük, hogy a bécsi pápai nuncius, Francesco Bonvisi kardinális útján kerülhetett Rómába.

A SZENTHÁROMSÁG-OSZLOP KISMARTONBAN, 1687

Matthias Greischer kismartoni tartózkodása alatt készítette a Kismartonban lévő Szentháromság-oszlop metszetét (Kat. 47.). Greischer maga rajzolta a metszeten szereplő jelzés szerint („*M. Greischer delin. et scult.*”) a metszet előképét is.

A metszeten lévő Szentháromság-oszlop tetején a Kegyelem trónusa típusú Szentháromság-szobor látható: a trónon ülő Atyaisten maga előtt tartja a keresztre feszített Jézust, akinek teste előtt a Szentlelket jelképező galamb lebeg (ez utóbbit a metszeten alig lehet felismerni). Az oszlop tövében az áteredő bűnt jelképező kígyón taposó Szűz Mária szobra áll. A talapzat négy sarkára helyezve látható az emberiséget veszélyeztető járványok, eretnekségek és háborúk ellen küzdő négy védőangyal. A talapzaton látható Esterházy Pál grófi címere is.

A metszeten a Szentháromság-oszlop mellett kétoldalt, két-két levélfüzéres (a két felsőn grófi koronával díszített) pajzson szereplő négy felirat feltehetően az oszlop talapzatán lehetett, ezek azonban az ábrázolt talapzaton nem sze-

repelnek. Greischer rajza Johann Martin Lerchnek a bécsi Grabenen 1679-ben felállított Szentháromság-oszlopról készített metszetének ismeretét tükrözi: Lerch metszetén az oszlop talapzatán szereplő négy felirat szintén az oszlop két oldalán, levélfüzérben látható. Greischer műve azonban részleteiben Lerché-
nél jóval díszesebb.

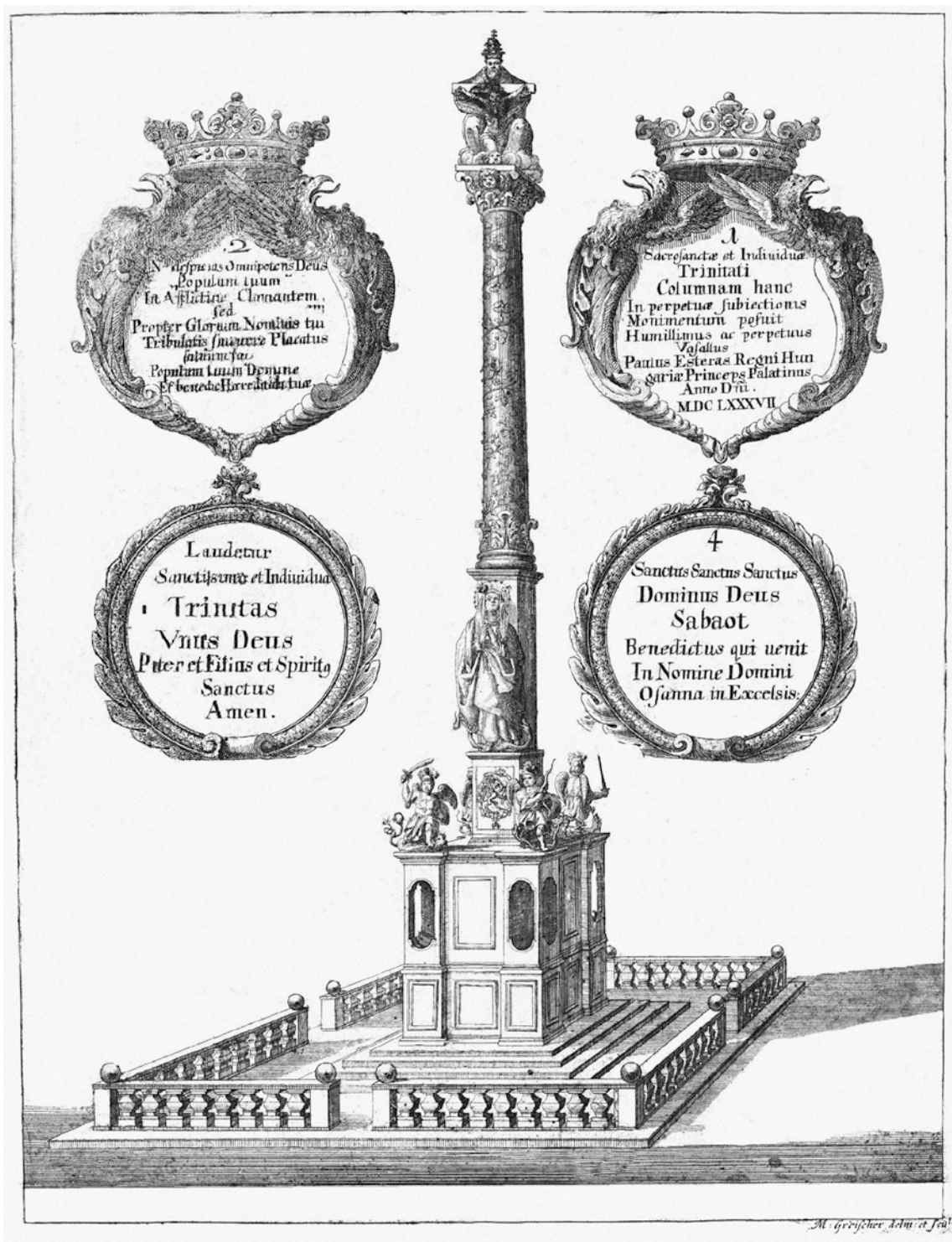
Az 1. számú pajzs felirata a Szentháromság-oszlop állításának és állítójának emlékét őrzi: „*Sacrosanctae et Individuae Trinitati Columnam hanc In perpetuae subiectionis Monimentum posuit Humillimus ac perpeuus Vasallus Paulus Esteras Regni Hungariae Princeps Palatinus Anno Dni MDCLXXXVII.*”¹⁰⁷ A feliratban a *Princeps Palatinus* cím és a talapzaton az Esterházy család grófi címerének elhelyezése arról tanúskodik, hogy Esterházy Pál az emlékoszlopot még a Német-római Birodalom hercegi címének elnyerése (1687. december 9.) előtt állíttatta. Vannak azonban olyan vélemények, hogy Esterházy Pál az oszlopot 1687-nél korábban készítette,¹⁰⁸ és az 1687. év a feliratoknak

105 A lemezről készült új levonat képét közölte NAGY László: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986. 145. SZAKÁLY Ferenc: *Hungaria Eliberata*. Budapest, 1986. 143. és GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a pogány ellen*. Budapest, 1986. 114. (a kép mellett a metszet rövid ismertetése is szerepel).

106 Jacques Rosenthal Antikvariát, München, Katalog 25. Ungarn (cca. 1900) No. 775. „*Wahre Abbildung die Angriffe vnd Treffens der Kayserl. Armata unter Hertzog von Lothringen auf der Türk. Armee den 22 July 1684. Kupferstich, Lerch excud.*” és Drugulin 3151.

107 A szentséges és oszthatatlan Háromságnak örök alázatos emlékezetül állíttatta ezt az oszlopot a legalázatosabb és mindenkor vazallus Esterházy Pál herceg, a Magyar Királyság Nádora az Úr 1687. évében.

108 HOLZSCHUH, Gottfried: Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt. In: *Die Fürsten Esterházy – Magnaten, Diplomaten & Mäzene, Ausstellungskatalog*. Eisenstadt 1995, 144–155 és 271.

A kismartoni Szentháromság-oszlop metszete

az oszlop talapzatára történt elhelyezése időpontjára vonatkozik.

A 2. számú pajzson lévő szövegen több javítás és átvésés nyoma látható, és ettől a felirat több betűje olvashatatlan. Ezért a kiolvasott szöveg, „*Ne despicias Omnipotens Deus Populum tuum in Affilicti(o)ne Clamantem sed Propter Gloriam Nominis tui Tribulatis succurre Placatus / salvum fac Populum tuum, Domine, Et benedic Hæreditati tuæ*” nyelvtani helyessége sem dönthető egyértelműen el. A szöveg első fele egy középkori eredetű, a katolikus szentmisében mai is használatos bűnbánati Oratio, az utolsó fordulata pedig a Te Deumba szó szerint átvett 27. zsoltár 9. verse.¹⁰⁹

A harmadik pajzsról lemaradt a 3. sorszám. A „*Laudetur Sanctissima et Individua Trinitas Unus Deus Pater et Filius et Spiritus Sanctus Amen.*” szöveg az oszthatatlan Szentháromság hagyományos köszöntése.¹¹⁰

A 4. számú pajzson a szentmise ma is használatos állandó Sanctus kezdetű imádságának szövege: „*Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaot Benedictus qui venit in nomine Domini Osanna in excelsis.*” szerepel.¹¹¹

Az emlékoszlop feliratai mind Esterházy Pál mély lelkiségét tükrözik.

A metszet egy eredeti példánya 1949-ben a budapesti herceg Esterházy gyűjtemény államosításakor még szerepelt a leltárban,¹¹² azóta azonban eltűnt. A metszet eredeti lemezét Fraknóban őrzik,¹¹³ erről új levonat is készült, igaz, a lemez rossz állapota miatt nagyon rossz minőségben.¹¹⁴ Úgy gondoljuk, a lemez a metszet próbalemeze lehetett, a végleges, javított változat talán el se készült, és ezért a metszet nem is került forgalomba.

A Szentháromság-oszlop ma már nincs meg, a XVIII. század végén a kastély előtti térség rendezése során elbontották.

GREISCHER SZŰZ MÁRIA-METSZETEI ESTERHÁZY PÁL KÖNYVÉBEN

Az 1688–1690-es években Greischer 117 Szűz Mária-kegykép- vagy -kegyszobor-metszetet készített Kismartonban Esterházy Pál *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek...* című könyvéhez¹¹⁵ (közülük többnek a képe szerepel a Katalógusban). A kor leg-

ismertebb Szűz Mária-kegyhelyeinek történetét bemutató könyv metszeteivel Greischer már 1690 nyarára elkészült, hiszen szeptember elejétől már Budán dolgozott sáncírnokként.

Esterházy munkájának forrása Wilhelm Gumpenberg német jezsuita szerzetes több kiadást

109 Ne vesd meg, mindenható Isten, a szorongatásában (hozzád) kiáltó népedet, hanem a te neved dicsőségéért siess megengesztelődöttként a sanyargatottakhoz (ti. segítségükre) ... Szabadítsd meg népedet Uram, és áldd meg örökségedet.

110 Dicsértessék a legszentebb és oszthatatlan Háromság egy Isten, Atya és Fiú és Szentlélek. Ámen.

111 Szent, szent, szent az Úr, mindenség Istene, áldott, aki jön az Úr nevében, Hozsanna a magasságban.

112 Az Esterházy-féle könyvtár metszet- és fényképgyűjteménye leltára 1949. MNM MTKcs Inv.11.131. Lásd még 161. jegyzet.

113 Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, o.Nr.

114 GALAVICS Géza: Esterházy László tézislapja (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe. In: *Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára. Tanulmányok* (Művészettörténet – műemlékvédelem 11. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 2002), 269–298.

115 ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...* Nagyszombat, 1690. RMK I. 1394.

megért *Atlas Marianus* című műve¹¹⁶ volt, amely száz Szűz Mária-kegyhely történetét ismertette, metszetek mellékelésével bemutatva azok kegyképét-kegyszobrát is. Az *Atlas Marianus* metszeit az augsburgi idősebb Georg Andreas Wolfgang és a Kilian család három tagja, Bartholomeo, Philipp és Wolfgang készítette.

Gumpfenberg művének száz kegyhelyét Esterházy további 17 kegyhely, köztük 10 magyarországi és 2 horvátországi kegyhely ismeretével és kegyképével egészítette ki. A Szűz Mária tiszteletéről közismert Esterházy részéről ezek a kiegészítések már csak azért is érthetőek, mivel Gumpfenberg könyvében magyar- és horvátországi kegyhelyek egyáltalán nem szerepeltek.

A magyarországi kegyhelyek között szereplő Pozsony (Pressburg, ma Bratislava) és a közelében fekvő Máriavölgy (Mariantal, ma Marianka, Szlovákia) Esterházy Pál korában már országosan ismert híres búcsújáróhely volt.

A további nyolc magyar kegyhely: Boldogasszony (Frauenkirchen), Fraknó (Forchtenstein), Kismarton (Eisenstadt), Lók (Unterfrauenhaid), Lauretom-Loretom (Loretto), Osli, Pázsit (későbbi neve Kisboldogasszony, Kleinfrauenhaid) és Röjt (későbbi neve Rótfalva, Rattersdorf) Esterházy Pál birtoka volt, vagy azok közelében feküdt. A felsorolt kegyhelyek Osli kivételével mind a mai Burgenlandban (Ausztria) találhatók. Röjt, Pázsit és Osli templomának kegyképét, illetve kegyszobrát Esterházy Pál maga ajándékozta.

A tévedésből Magyarországhoz sorolt horvátországi Zágráb-Remete és Tersato szerepeltetése a történelmi magyar–horvát együttélés ismeretében természetesnek tekinthető.

Esterházyt a további kiegészítések közül négy kegyhely (Passau, Hietzing, Bécs karmeli-

ta templom és Mariataferl) kiválasztására Bécs 1683. évi török ostroma, illetve az annak véget vető Kahlenberg melletti győzelem készíthette. A török elől Passaubába menekülő, vakbuzgó I. Lipót császár naponta több órán át kérte a passauai Segítő Mária (Maria Hilf)-kegykép előtt – ami az idősebb Lucas Cranach festményének másolata – Szűz Mária segítségét a török ellen. A császár a Kahlenbergnél aratott győzelmet ennek a „Keresztények segítése” kegykép csodatételének tulajdonította. Ezért készítette el a passauai kegykép másolatát, amit 1689-ben ünnepélyes körmenettel vitetett a bécsi Szent István-dómba.¹¹⁷

A Hietzingben lévő Mária-kegykép az 1529. évi és 1683. évi török ostromot egyaránt átvészelte, ez utóbbi elől a Wittingauban lévő (ma Třeboň, Csehország) Ágoston-rendi szerzeteskolostorba menekítették. Hietzing ismertetésénél Esterházy említi is a török pusztítást: „meg szálván a’ Pogány ellenség Bécs városát két ízben”.

A bécsi karmelita templom Győzedelmes Szűz Mária-kegyképét, amelyet az 1620-ban Fehér-hegynél (Prága mellett), aratott győzelemről kezdve a mindenkori császárt győzelemre segítő kegyképként tiszteltek, Eleonóra császárné hozatta Prágából Bécsbe, a Lipót-városban lévő karmelita templomba. 1683-ban az ostrom előtt a templomból a kegyképet a Belvárosba menekítették, az ostrom alatt súlyosan megrongálódott templomot és kolostort pedig hamarosan újjáépítették. A kegyképet ma Döblingben, a karmelita konvent templomában őrzik. Úgy gondoljuk, Esterházy könyvében Mariataferl szerepeltetése is az 1683. évi eseményeknek köszönhető. 1683-ban a bécsi táborból induló fosztogató tatár segédc csapatok Mariataferlbe is eljutottak, ezért az új kegytemplom építése félbeszakadt. Felépítése

116 GUMPFENBERG, Wilhelm: *Atlas Marianus sive de Imaginibus Deiparae per Orbem Christianum Miraculosis I–IV*. Ingolstadt, 1657 – München, 1659.

117 SZILÁRDFY Zoltán: *Barokk szentképek Magyarországon*. Budapest, 1984. 14–16. tábla magyarázata.

után Mariataferl kegytemploma az 1683. évi török pusztítások egyik emlékhelye is lett. Esterházy ezeknek a kegyhelyeknek az ismertetésénél az 1683. évi eseményekre azonban – mint láttuk – csak Hietzing esetében utal.

Végül a távoli Goa (India) ismertetése – amely a jezsuita hittérítés során jött létre – talán Esterházynek a jezsuita rend iránti kötődésének (maga is jezsuitának készült nagyszombati gimnazista korában) köszönhető.

A magyarországi kegyhelyek többségének ismertetésénél azonban szembevetendő azok történelmi hiányossága. 1683 nyarán a Bécs ostromára induló török–tatár seregek a Nyugat-Dunántúl nagy részét végig rabolták–rombolták. Ennek áldozata lett a kegyhelyek közül Boldogasszony, Lorettom, Oslí, Pázsit és valószínűleg Röjt is. Az ismert, hogy Boldogasszony templomából a ferencesek az Esterházy adományozta kegyszobrot és a korábbi, Maria Lactans típusú kegyképet a török elől elmenekítették, Esterházy pedig a század végén új, kéttornyú templomot építtetett. A Lorettomban lévő kegyképet Esterházy vitette Fraknó várába, az elpusztított templomot és kolostort pedig csak 1707-ben építtette újjá. A Pázsiton lévő kegykép feltehetően a török pusztítás során megsemmisült, ma ott azt a częstochowai Mária-kegykép-másolatot őrzik, amelyet 1683 után Esterházy ajándékozott az ideiglenesen helyreállított templomnak, majd 1696-ban új templomot is építtetett. Oslit is feldúlta a török, Esterházy Pál a helyreállítás után adományozta a ma is meglévő, a hátulján olvasható felirat szerint 1604-ben készült kegyszobrot a templomnak.¹¹⁸ A Máriavölgyben lévő templomot Thököly csapatai fosztották ki, majd felgyújtották, de a Stomfa várába menekített kegy-

kép¹¹⁹ túlélte a pusztítást, a templomot pedig I. Lipót császár újjáépíttette.

Röjt elpusztításáról nincs megbízható adatunk, de tény, hogy 1696-ban Esterházy új templomot építtetett. Esterházy 1676-ban megváltotta a Nádasdy családtól Röjtöt, ahol a temetőnél lévő kis Mária-kápolna már akkor búcsújáró hely volt, amit a lékai Ágoston-rendi szerzetesek gondoztak. A környék hívei a kápolnában a Lékán lévő, Maria Lactans típusú Szűz Mária-kép 1660-as évek körül készült másolatát csodatevő kegyképként tisztelték. Esterházy még 1676-ban egy Szűz Mária-szobrot (a Boldogasszonyban lévő szobor másolatát) ajándékozott a kegyhelynek. Ma a kegykép és a kegyszobor egyaránt megvan. Greischer metszetén nem a kegykép, hanem az Esterházy adományozta öltöztetett Szűz Mária-szobor szerepel.

A török pusztításról, a lerombolt kegyhelyekről és az elmenekített kegyképekről Esterházy azonban nem ír, csak Pázsitnál van erre halvány utalás („*mivel a Pogány ellenség miatt már két ízben is el-rontatott tellyességgel*”). Lehet, hogy ezekkel az ismertetésekkel már korábban elkészült, vagy nem akarta leírni, hogy a kegyhelyek abban az időben romokban állva nem szolgálták a Szűz Mária-tiszteletet.

Az *Atlas Marianus* 1657. évi első kiadásában lévő 100 kép közül 99 másolata szerepel Greischer metszetei között. Greischer az előképektől eltérően metszeteinek a metszetsorozatokra jellemző egységes megjelenési formát adott: a keretbe foglalt képek alatt azonos elrendezésben képcímként magyar nyelven a kegykép neve és helye, a képkeret megszakításában pedig középen a kegykép alsó részébe benyúló Esterházy hercegi címer szerepel. Greischer jelzése „*M. Greischer fecit*” formában azonban csak

118 A szobor hátoldalán a feliratban ajándékozási évként 1690 szerepel: „16 HANC SACRAM 04 /Dei Parae Virginis imaginem pro fidelivm solatio ex Arcé Kis marton hvc ad Oslí deportatam obtvlit Pavlv Esteras Sac. Rom. Imp Princeps et R. Hvn. Palatinvs vti infimvs eivsdem Divae Virginis vasallvs. Anno 1690.” Lásd: CSISZÁR Attila: Az osli Mária-kegyszobor ábrázolásai (XVII–XX. század). In: *Arrabona* 42(2004), 21–32.

119 KISBÁN Emil: *A magyar Pálosrend története*. I. kötet, Budapest, 1940. 284.

két metszeten (a Mariazellben lévő Madonna-kép és a bécsi karmelita templomban lévő Győzedelmes Mária-kép ábrázolásán) szerepel.

Greischer a Gumpenberg-könyvben szereplő metszetek közül egyedül a Mariazellben lévő Mária-kegyképét nem másolta. Biztosak vagyunk abban, hogy ebben közrejátszott Esterházy Pál közismert Mariazell-tisztelete is. Greischer Mariazell-metszetének előképét nem ismerjük. Greischer ugyan készített már korábban metszetet Georg M. Vischernek a Mariazellben őrzött kegykép rajzáról, de előképként esetünkben nem azt használta. A kegyképről azonban metszet abban a korban már bőségesen állhatott rendelkezésére, feltehetően azok közül választotta ki az Esterháznak is tetsző képet. A metszeten megjelenő „M. Greischer fecit” jelzés arra utal, hogy Greischer nemcsak a metszet lemezét véste, hanem annak közvetlen előképét is maga rajzolta.

Ismerve Esterházy gondosságát, nem alaptalan feltételezni, hogy a 17 új kegyhely képeinek metszeteihez a kegyképekről, kegyszoborokról előképként valamilyen ábrázolásokat (metszeteket vagy rajzokat) is adott Greischernek. Pár metszet esetében az előképeket nagy valószínűséggel meg is tudtuk határozni. A pálos kolostorok templomaiban (Máriavölgy és Zágráb-Remete) lévő két Mária-kegykép esetében a metszetek előképei Benedictus Leit-

poldnak a Remete Szent Pálról elnevezett szerzetesrend történetéről írt könyvében¹²⁰ jelentek meg 1680-ban, az előbbi Tobias Sadler, az utóbbi szintén az ő vagy Johann Jakob Hoffmann munkája. A Boldogasszonyon lévő öltöztetett kegyszobor előképe Greischer apósának, Johann Martin Lerchnek az 1680-as évek első felében elkészült metszetén¹²¹ szerepel. A Pozsonyban lévő, Pietà-típusú Mária-kegyszobornak több előképe is lehetett, az egyik ezek közül Elias Wiedemann Pozsonyban készített, 1641-es évszámot feltüntető metszete.¹²² De előképe lehetett a kegyszobor fametszetű képe is, amely Kopcsányi Mihály 1643-ban Pozsonyban, több nyelven is kiadott könyvében szerepel.¹²³ A Loretóban lévő kegyszobrot őrző szervita kolostort és templomot Nádasdy Ferenc építette, ezt 1657-ben könyvben¹²⁴ is megörökítette, amelyben megjelent a kegyszobor képe is. Greischer bizonyára ismerte ezt a könyvet, mert metszete feltűnő hasonlóságot mutat az abban lévő képpel. De Greischer (akinek metszete tükrözi, hogy a szobor sötét ébenfából készült) akár maga is lerajzolhatta az akkor Fraknó várában őrzött kegyszobrot. A Pázsiton őrzött kegykép metszetén megjelenik az Esterházy könyvében is szereplő 1496-os évszám, a kép festésének időpontja. Greischer ezen metszetének kicsinyített másolata a XVIII. században szentképeken is megjelent.¹²⁵

120 LEIPOLT, Benedictus: *Epitome S. Pauli, Deß Ersten Einsidl-Ordens Kurtzer, Gründlicher, vnnd...* Wienne, Johann Van Gehlen, 1680.

121 Szalai Boldogasszony én/1. Ugyanezen a metszeten az öltözék nélküli kegyszobor is szerepel, akárcsak Lerch 1679-ben készített metszetén, amely az Esterházy Pál költségén kiadott *Gratia plenaet super omnes benedicta Virgo Maria Fraukirchensis* (Viennae, 1679) könyvben jelent meg.

122 A metszet egy példánya: Stiftsbibliothek Götting, Graphiksammlung.

123 [KOPCSÁNYI Mihály:] *Narratio Rei Admirabilis ad Posonium Gestae Posonii*, 1643. RMNy 2019. A mű megjelent magyar, német és cseh nyelven is.

124 ROMER, Augustinus: *Servitus Mariana. Auspiciis Austriae in Germania, Hungariae...* Viennae, 1667. App.H. 3132. 348–349.

125 Szalai Kisboldogasszony én/1. Itt jegyezzük meg, hogy a XVIII. században a fraknói és kismartoni kegykép is többször megjelent a búcsújáróknak készített szentképeken. Ezek a kegykép a legtöbb esetben értelemszerűen azonos látványt nyújt Greischer metszetével (bár Fraknó esetében a kegyszobor felöltöztetve is megjelenik). Az azonosság azonban nem elégséges bizonyíték arra, hogy a szentképek ábrázolásai Greischer metszeteinek másolatai – ha többben rajzolják le ugyanazt, például egy azonos öltözékű szobrot, az eredmény szükségszerűen hasonló lesz.

Bécsi Madonna

A magyar kegyhelyek metszetein Fraknó, Pázsit és Pozsony kegyképe kivételével valamennyin öltöztetett kegyszobor látható.

A bécsi karmelita templomban lévő Győzedelmes Mária kegykép-metszet Greischer saját rajza alapján készült, erről tanúskodik a metszeten megjelenő „M. Greischer fecit” jelzése is. Ez a metszete (akárcsak a Mariazellben őrzött kegyképe) művészi értékében kimagaslik a többi, eléggé egyszerűnek és sematikusnak mondható ábrázolás közül.

A többi metszet képi előzménye tekintetében biztosat nem tudunk, feltételezzük, Esterházy azokat is biztosította valamilyen formában. A Lókon őrzött Mária-kegykép talán kivétel volt, mert ott ma is azt a Fekete Mária típusú kegyképet őrzik, amit Esterházy szerint a hívek 1652-ben (más források szerint 1629-ben) festettek – ám Greischer metszetén teljesen más típusú Mária-kép szerepel! Az viszont biztos, hogy az egységes megjelenésű metszettek lemezeinek véséséhez szükséges közvetlen előképeket Greischernek magának kellett megrajzolnia.

Megjegyezzük, Greischer korábban más Mária-képekről (-szobrokról) is készített metszetet. Elsőként még Wagensbergben, egy fiumei vonatkozású metszetén szerepel a terzatói Madonna-kép (ezt sem használta előképként), majd G. M. Vischer már említett Mariazell-rajzának kegyképéről, a Bécs ostroma után talált Cantacuzino-keresztben lévő Mária-képről és végül a Madridban őrzött Almudena Szűz Mária-kegyszoborról találhatók metszettek.

Jordánszky Elek 1836-ban megjelent, Esterházy Pál munkáját példának tekintő a magyarországi Mária-kegyhelyeket ismertető könyvében öt kegykép (Fraknó, Kismarton, Osli, Röjt és Zágráb–Remete) Greischer metszetének átvétele.¹²⁶ Jordánszky könyvében viszont elhagyta Lók és Pázsit ma is meglévő kegyhelyeinek leírását és kegyképeit. Jordánszky az Olvasói Intésében közli ezt és ennek okát is: „mert ezeket jelenleg be nem avathattam” – ezt azonban nem tudjuk pontosan értelmezni.

Esterházy Pál könyve Greischer metszeteivel 1994-ben reprint kiadásban is megjelent.¹²⁷

¹²⁶ JORDÁNSZKY Elek: *Magyarországban, s ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*. Pozsony, 1836. [1 rézmetszetű t.], XXIII p., [1 rézmetszetű t.], 155., [86 rézmetszetű t.], 12., ill. 40. Megjelent német nyelven is, majd két év múlva, 1838-ban szlovák nyelven, azonos képekkel. A német nyelvű kiadásnak van metszettek nélküli változata is. A könyv 1988-ban Budapesten megjelent faksimile kiadásához TUSKÉS Gábor – KNAPP Éva írt *Utószót*, ebben az 5 átvett képet Greischer neve nélkül említik.

¹²⁷ A reprint kiadáshoz a KNAPP Éva – TUSKÉS Gábor szerzőpáros és GALAVICS Géza írt kísérő tanulmányt.

MATTHIAS GREISCHER ÉS AZ ESTERHÁZY PÁL MEGRENDELÉSÉRE KÉSZÍTETT LÁTKÉP-METSZETSOROZAT

Az Esterházy Pál megrendelésére készült lát-képmetszet-sorozattal és annak létrejöttében Greischer szerepével korábban már többször foglalkoztunk.¹²⁸ Ezekben a munkáinkban Bubics Zsigmond álláspontját – miszerint Greischer a sorozatban szereplő helyek látképeit maga rajzolta és azok alapján készítette el metszeteit – a maga teljességében elfogadva törekedtünk a sorozat létrejöttének körülményeit meghatározni. Greischer életére és munkásságára vonatkozó újabb kutatási eredményeink tükrében a helyszínen készült rajzokra és a metszetek készítésének idejére tett eddigi megállapításainkat azonban szükségesnek tartjuk újraértékelni és pontosítani.

A metszetsorozat mai ismereteink szerint 53 vár, kastély, település (közülük 20 hely két nézetből készült) 73 látképéből és azok további 8 változatából (próbanyomatok), mindösszesen 81 metszetből áll.¹²⁹

Az Esterházy-féle látkép-metszetsorozat és annak létrejöttében Greischer szerepe közel százéves kutatómunka során vált ismertté és elfogadottá.

Bubics Zsigmond az 1870-es években hosszasan kutatott Fraknóban a herceg Esterházy levéltárban. Ezt követően írta: „...a külföldi Greischer M. beutazza Magyarországot, rajzolja és vési urának, Esterházy Pál nádornak számtalan várait”.¹³⁰ Ugyancsak Bubics közli Fraknó metszetének leírásakor, amit szerinte Greischer készített, hogy Greischer az 1670-es években (!) Kismartonban élt. Nem tudjuk, hogy Bubics kijelentéseit dokumentumokra, avagy csak a kutatásai során talált, Greischer munkájaként azonosított és herceg Esterházy Pál birtokait bemutató metszetlapokra (és talán rajzokra) alapozta. Bubics pár évvel később az általa felfedezett metszetek közül egy tucatnyinak a képét is közzétette Esterházy Pál életéről szóló művében, ám ott készítőjük nevét nem közölte.¹³¹ A magyar látképmetszetekkel foglalkozó szakirodalomban erről a metszetsorozatról csak közel száz év után történt újra említés. Rózsa György a Birckenstein-féle metszetes könyvről írt tanulmányában¹³² említette, hogy a Történeti Képcsarnok gyűjteményéből már több

128 Legutóbb SZALAI Béla: Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készült metszetsorozat című tanulmány. In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800*. IV. kötet, Addenda – Kiegészítések, Budapest, 2013.

129 A metszetsorozat látképei: Alsólendva /Asolindva/, Árva, Bódvaszilas /Szilas/ 2 nézet, Boldogasszony /Boldogasszon/ 2 nézet, Czinfalva /Czinfalva – Czigendorf/, Darázsfalu-Paris malom /Paris/ 2 nézet, Daruvár 2 nézet, Dér-föld /Dörffel/, Dombóvár /Dombo/, Éleskő, Feketeváros 2 nézet, Fertőfehéregyháza /Feheregyház/ 2 nézet, Fraknó, Szent Rozália-kápolna /S. Rosalia/ 2 nézet, Fraknónádasd /Rorbok/, Fraknóvár /Frakno seu Forchenstein/ 2 nézet, Galánta 2 nézet, Harthenstein, NÖ 2 nézet, Hasfalva /Szamosfalva sive Hassendorf/, Hegyesd /Hegyes/ 2 nézet, Kabold 2 nézet, Kapuvár, Keszthely /Keszthel/, Kismarton /Arx Kismarton/ 2 nézet, Köpcseny /Vj Köpczen, O Köpczen seu Czicze/ 2 nézet, Körtvélyes /Körtveles/, Lajtaszentmiklós /Szent Miklós seu Sanctus Nicolaus ad Laitam/, Lakompak /Lackenbach/, Lánzsér /Lanse/ 2 nézet, Léka /Arx Leka vel Lukahaus/, Lenti, Léva, Lukács-háza /Lukaczhaza/, Marbach NÖ, Márcfalva /Marc/, Nagybicse /Castellum Bice/ 2 nézet, Nagyöflány /Nagyheflain/, Nagymarton, Ozora 2 nézet, Pecsényéd /Peczenyed/, Pörgölény /Pergelen/, Répcekehely /Tabor/, Rezi, Sár-vár /Arx Sarvar/ 2 nézet, Schwarzenbach, NÖ /Feketevár sive Schwarzenbach/ 2 nézet, Siklósd-Tormafalu /Czikles/, Sopronkeresztur /Körestur sive Creuz/ 2 nézet, Szádvár, Sztrecsnó /Fortalitium Streczen/, Tamási, Tata, Tátika, Törökoppány /Kopan/, Zsolnalitva /Letava/

130 BUBICS Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest, 1880. VII.

131 BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Budapest, 1895.

132 RÓZSA György: *A Birckenstein-féle metszetes könyv*. Az OSZK kiadványai XXXVI. Budapest, 1957. 61. sz. lábjegyzet.

mint 60 olyan látképet gyűjtött össze, amelyek laponként kettesével helyezkednek el, stílusukban hasonlóak a Georg Matthäus Vischer *Topographiáiban* megjelent metszetekhez, és sok közöttük az Esterházy család birtokában lévő vár és kastély képe. Készítőjüket azonban ismeretlennek nevezte. Nem sokkal Rózsa György után több burgenlandi kutató¹³³ és a Nebehay–Wagner szerzőpáros ausztriai metszetrepertórium¹³⁴ a sorozatot már egyértelműen Matthias Greischer munkájának tartotta, amelyet Esterházy Pál megrendelésére készített. Ez a megállapítás ma a következő 4 pontban összefoglalt tényekre alapozva a metszetekkel foglalkozó szakirodalomban általánosan elfogadott.¹³⁵

1. Esterházy Pál 1680 decemberében készítette egy szerződéstervezetet, amelyben megbízta Johann Jakob Hoffmann bécsi rézmetszőt, készítse el neki soronkívül a „*Topographia in Königreich Ungarn*” rézlemezeit, amelyek mindegyikén két-két látkép legyen. A metszetek elkészítéséhez szükséges előképrajzokat Esterházy Pál bocsátja Hoffmann rendelkezésére.¹³⁶ Megjegyezzük, ezt a dokumentumot korábbi kutatók érvényes szerződésnek

tekintették, noha csak címe szerint az, valójában csupán tervezet (az érdemi részek, például hány lemez, munkadíj, pontos dátum kitöltetlenek), amely nincs aláírva sem. Nem tudjuk, hogy a tervezet nyomán később született-e tényleges megbízási szerződés.

2. 1687 végétől Matthias Greischer Kismartonban dolgozott Esterházy Pál környezetében. Az ott készített Esterházy-címer szignójában Greischer önmagát Esterházy udvari geográfusának és rézmetszőjének nevezte, ebben a sorrendben (*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*). Greischer csak abban az esetben nevezhette magát szignójában „geográfusként”, ha Esterházy ilyen feladattal is megbízta. A geográfusi tevékenység a XVII. században mást jelentett, mint ma, magában foglalta földrajzi helyek lerajzolását és közreadását nemcsak térképek, hanem látképek formájában is. A több *Topographia*-kötetet saját látképeivel kiadó Georg Matthäus Vischer a *Topographia Archiducatus Austria inferioris* munkájának címlapján önmagát szintén geográfusnak nevezte és munkáin többször

133 GUGLIA, Otto – SCHLAG, Gerald: *Burgenland in alten Ansichten*, Wien, 1986, és KLIMESCH, Gertraud: *Zur „Greischer-Serie”. Eine Topographie für Paul Esterházy (1635–1713)*. *Burgenländische Forschungen* 13, 1994, 213–224.

134 I. NEBEHAY – R. WAGNER: *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten I–VI*. Graz, 1981–1991.

135 A 133. és 134. sz. jegyzetekben említettek túl a metszetsorozattal foglalkozó további művek: GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988.; PRICKLER, Harald: *Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein 1993*. 228–230.; SZALAI Béla: Tobias Sadler, Matthias Greischer és Justus van der Nypoort magyar vonatkozású metszetei. In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken I. kötet. A mai Magyarország – Kiegészítések*. Budapest, 2003.

136 Magyar Nemzeti Levéltár, P 125, Herceg Esterházy család levéltára, Pál nádor iratai, 10.732 sz. Nr. 107. A szerződéstervezet szövege: *Contract zwischen ihro hochgräflichen Excelentz herrn herrn Paul Esterhasi (Titl.), dann dem Jacob Hoffmann Kupferstechern in Wienn.*

Bedeutet Jacob Hoffmann verobliget sich, die ihme von hochgedacht ihro Excelentz zuessendende Abriss (als da seindt von der Topographia in Königreich Ungarn) iederzeit so bald als möglich ohne nötige anmahnung in sauber und schönes Kupfer vollkomentlich zu bringen und solche arbeith vor aller anderer zu auf das embsigste zu verfürtigen, sofern mir die Riss ohne aufenthalt der zeit eingehendiget werden.

Dagegen wollen mir hochgedacht ihro gräflich Excelenz vor ieden Kupfer, worauff iederseit 2 Riss gestochen werden, bezallen lassen.

Zu urkhundt seindt 2 gleichlaudent Contract aufgericht unnd umb ordnung willen geschlossen worden, die empfangene gelter hirundter zu ziehen.

Actum Wien den Decembris 1680.

a „Vischer Geograph: delin.” jelzést szerepelteti. Greischer geográfusi címe tehát egyértelműen látképmetszetek készítésére utal. Greischer kiválasztása erre a feladatra megfelelő volt, hiszen korábban nagy számban készített látképmetszeteket Valvasornak és Vischernek egyaránt.

3. A Bubics Zsigmond által felfedezett metszetsorozatban két metszeten (Hartenstein és Pergelény) szerepel készítőjének jelzése, mindkettő Matthias Greischeré (*Matth: Greischer fecit. és M.G:f.*).
4. A herceg Esterházy levéltárban néhány olyan rajz maradt fenn, amelyeket ma szétszóródva több közgyűjteményben őriznek.¹³⁷ Ezek közül több is szolgálhatott előképkül a sorozat metszeteinek elkészítéséhez. Ilyen Hartenstein várának feltehetően helyszínen készült rajza, részben Alsólendva és talán Darázsfalva – Páris-malom két nézetből készült rajza is. Egy további fennmaradt rajzon, Dérföld/Dörffel látképén Matthias Greischer jelzése szerepel („*Matth. Greischer del.*”). Ez a rajz nem helyszíni rajz, hanem egy arról készült közvetlen metszet-előképrajz, amint azt a sorozat Dérföld/Dörffel metszete igazolja. Ezeket a rajzokat, köztük Dérföld/Dörffel rajzát, Bubics Zsigmond ismerhette.

Az előzőek egyaránt igazolják Esterházy szándékát és Greischer részvételét a metszetsorozat

létrejöttében, és emellett – ha nem is teljességében, de részben – Bubics Zsigmond megállapítását is, hogy Greischer rajzolóként és metszőként is dolgozott a sorozat elkészítésében.

Az általánosan elfogadott vélemény mellett azonban a metszetsorozat létrejötte körül máig is rengeteg a tisztázatlan kérdés. Nem tudni pontosan, mikor készültek az egyes helyekről a helyszíni rajzok és a sorozat metszetei, kik voltak a rajzok készítői, a metszetek csak Greischer munkái, vagy mások is részt vettek a sorozat elkészítésében rajzolóként vagy rézmetszőként. Azt sem tudjuk, Bubics a teljes sorozatot látta-e, és azt is csak későbbi forrásból tudjuk, hogy Bubics az egyes metszetlapokból több, némelyikből több tucat példányt is láthatott.

Az említett szerződéstervezen túl Esterházy Pál tervbe vett „*Topographia in Königreich Ungarn*” művéről mindeddig semmi más adat nem került elő. Azt biztosra vesszük, hogy Esterházy más hasonló művek hatására vette tervbe a mű elkészíttetését. Esterházy ismerhette Caspar Merian *Topographia Windhagiana* kísérőszöveggel megjelent kötetét,¹³⁸ és Merian további műveit is. Az 1670-es években megjelent, Ausztria tartományait bemutató *Topographia*-kötetek Esterházy Pál könyvtárában is megvoltak.¹³⁹ Ezek a *Topographiák* kísérőszöveg nélkül, csak látképekkel jelentek meg, laponként egy vagy két látképpel. Volt közöttük olyan is, amely nem egy egész tartomány, hanem

137 Magyar Nemzeti Múzeum TKCs Inv.55.1313-55.1318 (Fraknó és Hartenstein, valamint az azonos méretű Aranyosmeggyes, Felső-Óvár, Oroszlánykő, Saskő, amelyek feltehetően Esterházy Pál 1682. évi emléklapjának előképei); Magyar Nemzeti Levéltár T szekció Esterházy család Budapesti Hitbizományi Levéltárának tervei No. 1061–1062. Ismeretlen vár (Alsólendva) és 2 lapon 4 helység (Csobánc, Mosontétény, Páris-malom és Seregélyháza) két-két nézetből készült, összesen 8 kezdetleges rajzú látképe. Ez utóbbiakat többen Esterházy Pál rajzainak tartják, amivel magunk részéről nem értünk egyet. Véleményünk szerint ezek a rajzok az 1683. évi török hadjárat előtt helyszínen készült vázlatok vagy elmondás alapján készült kezdetleges metszet-előképrajzok. Matthias Greischer Dérföld/Dörffel rajza, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum ltsz. 54.655.1.

138 [Caspar MERIAN:] *Topographia Windhagiana: Das ist: Aygentliche Delineation, oder Contrafaitur, Perspectiv, Auffzug, Grund: und Abriß auff unterschiedliche Prospecten und Formen mit beygesetzter kurtzer Historischer Beschreibung beyder Herrschafften Windhaag und Reichenau*. Frankfurt am Main, 1656.

139 VISCHER, Georg Matthäus: *Topographia Archiducatus Austriae Inferioris*. 1672; *Topographia Austriae Superioris*. 1674. VALVASOR, Johann Weikhard: *Topographia Ducatus Carniolae*. Laybach, 1679. Ezek a művek szerepelnek az Esterházy-könyvtár 1756. évi könyvjegyzékében. (Monok-Zvara, *Esterhasiana Bibliotheca*, 2020. Nr. 1313, 1418, 1600, 1607, 1612).

csak egy főúri család, az Esterházyakkal kapcsolatban álló gróf Lamberg család várait, kastélyait mutatta be.¹⁴⁰ Biztosra vesszük, hogy Esterházy ez utóbbi műveket tekintette példának tervezett művéhez. A szerződéstervezetben szereplő cím alapján gondolhatunk arra, hogy Esterházy első elképzelése a teljes Magyarország bemutatása volt, ám ennek megvalósíthatatlanságát hamar belátva egy olyan *Topographia* elkészítését tervezhette, amely csak a saját birtokait mutatja be.

Úgy gondoljuk, Esterházy a *Topographia* elképzeléséhez egy próbametszetet is készíttetett. Mi legalábbis annak tartjuk a Fraknó váráról készült, „*Fra. Leo. Brabant ingeni. Del.*” és „*Joan. Jac. Hoffmann sculp.*” jelzésű metszetet.¹⁴¹ Ez a metszet ábrázolásmódjában, képszerkesztésében és méretében megegyezik a tárgyalat sorozat képeivel. Esterházy ennek alapján dönthette el a tervezett sorozat metszeteinek méretét, és feltehetően azt is, hogy minden lapon két látkép szerepeljen, lehetőleg ugyanannak a helynek két nézete (habár ez utóbbi a szerződéstervezetben így nem szerepel). Hoffmann metszetének stílusa, különösen a részletek kidolgozásában (pl. hegyoldalak, erdők, szántóföldek) markánsan különbözik a sorozat metszeteitől.

Ezért sem gondoljuk, hogy Hoffmann később részt vett a sorozat metszeteinek elkészítésében

A metszetsorozat elkészítésének előfeltétele volt, hogy Esterházy Pál az általa kiválasztott helyekről látképrajzokkal rendelkezzen, vagyis azokat be kellett szereznie. Ez utóbbinak egyetlen lehetősége az volt, hogy várait, kastélyait, falvait valakivel lerajzoltassa. Erre a hatalmas és időigényes feladatra (költségeiről most nem is beszélünk) egy rézmetsző nem valószínű, hogy vállalkozott volna, vagy egyáltalában alkalmas lett volna. Ha Esterházy később nem Hoffmann-nal, hanem más rézmetszővel kívánta elkészíttetni a sorozat metszeteit (a szerződéstervezet szerint kifejezetten rézmetszőt kérés), a helyszínen készült rajzokra akkor is szükség volt.

Esterházy Pál tisztában volt azzal, milyen nehéz feladatot jelent a helyszínen készült rajzok megszerzése, hiszen a szerződéstervezet készítésekor, vagyis 1680 év végén már rendelkezett több tucat előképrajzzal, és mint írtuk, ezek közül pár fenn is maradt.¹⁴² Az 1677–1678-ban Tobias Sadler készítette Esterházy-családfa-metszetet¹⁴³ alul az előtérben szereplő nagyobb méretű Fraknó vára, Kismar-

140 VALVASOR, Johann Weikhard: *Topographia Arcium Lambergianarum*. Wagensberg, 1679. Az Esterházy és Lamberg család közti kapcsolatról lásd: MONOK István – ZVARA Edina: Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*. Szerkesztette: ÁCS Pál, Budapest, 2015. 210.

141 Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, ohne Nr. Franz Leo Brabant (had?)mérnöként, majd 1683–1684-ben fegyvermesterként szolgálta Esterházyt Fraknón. Lásd PRICKLER, Harald: Das Personal des Forchtensteiner Zeughauses bis ins frühe 18. Jahrhundert. In: *Burgenländische Heimatblätter* 67(2005), 53–79. 1684-ben ott volt – talán Esterházy kíséretében – Buda ostrománál, Budáról ekkor készített színes tusrajza: Bécs, Albertina metszetgyűjtemény, Vues 83., 42. sz. 1686-ban megrajzolta Buda alaprajzát is. Lásd BORBÉLY Andor: *Kéziratok ábrázolásokról Buda visszafoglalásáról*. Budapest, 1936.

142 Lásd 137. sz. jegyzet

143 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37(1988), 136–151. Tobias Sadler metszete egy 1670-es évszámot feltüntető családfafestmény után készült, ám a metszeten jóval több látkép szerepel. Mivel a metszeten olyan helyek is megjelennek, amelyek csak 1676-ban (Léka vára, Keresztúr, Kalastrom), illetve 1677-ben (Schwarzenbach, Márcfalva) kerültek Esterházy birtokába, ezért a metszet feltehetően 1677–1678-ban készülhetett. Lásd: TOBLER, Felix: *Die Besitzungen des Fürsten Esterházy auf dem Gebiet des heutigen Niederösterreich vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*. JfLN, 74/76 (2006/08), 345–356. A metszet lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár P. 108. hg. Esterházy család levéltára Rep. 49. 305. csomó. Ősfák. B. köteg, Nr. 1., m 4–6. pp. Sadler már 1674-ben is készített egy metszetet, amelyen szerepel Esterházy-családfa is, lásd OSZK App. M. 2108.

ton, Galánta, Lakompak és a kissé hátrább lévő Lánzsér ábrázolásához mindenképpen helyszínen készült előképrajzok kellettek, akárcsak a metszet háttérében lévő további 43 kisebb méretű (közülük néhány fiktívnek tűnő) látképhez. Ezek rajzolóját (rajzolóit) nem ismerjük, de az 1670-es években készülhettek. Sajnos a családfametszet fennmaradt előképrajzán¹⁴⁴ a vár- és városképek nem szerepelnek, azokat feltehetően kivágták a rajzról, ami egyértelműen azok további felhasználásának szándékára utal. A metszeten lévő helyek közül 23 hely látképe szerepel később Greischer sorozatában is, azonban közülük 10 két nézetből is, néhány pedig eltérő ábrázolással. Megjegyezzük, a Greischer sorozatában nem szereplő 25 hely többsége nem Esterházy Pálnak, hanem az Esterházy család más tagjainak birtokában volt.

Esterházy mások metszeteihez is készíttetett egyes helyekről helyszíni rajzokat. 1682-ben korábbi hadi sikereit (az 1663–1664. évi hadjárat Zrínyi Miklós vezérsege alatt, és a bánya-vidéki főkapitányként az 1670–1671. évi felvidéki hadjárata a Wesselényi-összeesküvés felszámolására) megörökítő metszetlapot¹⁴⁵ készíttetett a Veit Kissler – Johann Jakob Hoffmann párossal. A metszeten szereplő Aranyosmeggyes előképe az előbb említett fennmaradt rajzok között szerepel. Rajzolóját nem ismerjük, de az ő műve a fennmaradt Felső-Óvár, Oroszlánykő és Saskő rajza (ezek feltehetően az 1682. évi metszet elveszett felső részén szerepelhettek).¹⁴⁶ Ezek nem helyszínen készült

helyszíni vázlatrajzok, hanem azok alapján készült azonos méretű, a metszetkészítéshez szükséges előképrajzok. Nem tudjuk, mikor és összesen hány rajz készült a Felvidéken, biztosra csak azt állíthatjuk, hogy azok 1682-ben már rendelkezésére álltak.

Azt sem tudjuk, hogy Esterházy kinek vagy kiknek adott és pontosan mikor megbízást a tervezett *Topographiá*hoz szükséges további helyszíni rajzok elkészítésére, de biztosan intézkedett erről. Ez a rajzoló lehetett akár a korábban már említett Franz Leo Brabant vagy utódja a fegyvermesterségben, Franz Karl Brabant (Fraknó és környékéről az 1680-as évek végén készített rajza az Országos Levéltárban megtalálható),¹⁴⁷ de akár az a rajzoló is, aki az 1682. évi emléklaphoz a Felső-Magyarországon lévő várak, helységek látképeit rajzolta. Esterházy megbízhatta ez utóbbit azzal is, hogy az emléklapon szereplő helyek mellett további látképekhez is készítsen helyszíni rajzokat. Ez az ismeretlen rajzoló Szádvárra vagy Aranyosmeggyesre utazása során útjába ejthette az Abaúj-Torna megyében lévő Bódvaszilast és Körtvélyest, Árva és Likava lerajzolása után pedig felkereshetett további felvidéki Esterházy-birtokokat (Nagybiccse, Éleskő, Zsolnalitva), és ott rajzokat is készíthetett, habár ezek szerepeltek már Sadler metszetén is.

Akárki is volt Esterházy Pál rajzolója, azt tudjuk róla, hogy még 1683 nyara előtt a metszet-sorozathoz szükséges számos helyszíni rajzzal elkészült. Ennek a sorozat metszetei a bizonyítékai.

144 Magyar Nemzeti Levéltár P. 108. hg. Esterházy család levéltára Rep. 49., 305. csomó. Ősfák. B. köteg, Nr. 1., m 10–12. pp. Úgy gondoljuk, hogy a rajzról kivágott látképek Nypoorthoz kerültek, aki a 48 látképből 44-et felhasznált sorozatához.

145 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988. 147–148. A metszetet Veit Kissler rajza után Johann Jakob Hoffmann készítette. A metszet címe: „CaesarI LeopoLDI, fIDeLIIs paVLI esterhas, opera, pro sVperIs, patrIa, rege, regLIgIone, saCrata, orbI ChrIstIano patesCant, VoVet. (a metszet készítésének időpontja chronogramban).

146 Lásd 137. sz. jegyzet

147 Perspektiv plan der Gemeinde Forchenstein. Magyar Nemzeti Levéltár T szekció T 2 1067. Franz Carl Brabant 1685–1709 között volt fegyvermester Fraknón, talán Franz Leo Brabant fia. Működéséről lásd Harald Prickler 141. sz. jegyzetben lévő művét.

Az 1683 nyarán Bécs ostromára felvonuló, majd ott vereséget szenvedő és Bécs alól elmenekülő török seregek Moson és Sopron vármegyék egy részét végigpusztították, településeket gyújtottak fel, templomokat, kastélyokat romboltak le. Szomorú, de sajnos jellemző a Habsburg-uralom időszakára, hogy amely falut a törökök nem pusztítottak el, azt az őket üldöző császári zsoldosereg tette földdel egyenlővé, mint például Fehéregyházát.¹⁴⁸ Felsoroljuk azokat a helyeket, amelyek elpusztításáról írásos emlékek maradtak, és a Greischerhez fűződő metszetsorozatban is szerepelnek: Moson vármegyében Boldogasszony és Köpcseny, Sopron vármegyében Czinfalva, Darázsfalva, Fehéregyháza, Feketeváros, Fraknónádasd, Kabold, Lajtaszentmiklós, Márcfalva, Nagyhöflány, Nagymarton, Pecsényéd és Siklósd-Czikles. Tudjuk azt is, hogy Kabold várát újjá kellett építeni. Boldogasszony, Lajtaszentmiklós és Pecsényéd templomát lerombolták, az utóbbi két templom helyére csak a XVIII. században épült új templom. Márcfalva erődtemplomát 1691-ben építették újjá. A sorozat Boldogasszony-metszetén a templom elé 1683 tavaszán épített hatalmas Kálvária-domb sem szerepel. Greischernek erről a 14 településről készített 19 metszetén nyoma sincs a pusztításnak, a kastélyok, várak, malmok, templomok teljes épségükben láthatók. Ezeknek a településeknek a helyszíni rajzai tehát már 1683 nyara előtt elkészültek.

Van még egy bizonyíték arra, hogy Esterházy Pál már az 1680-as évtized első felében nagyszámú előképpel rendelkezett. 1686-ban jelent meg Anton Ernst Burckhard von Birckenstein József főherceg számára írt geometriai tankönyve,¹⁴⁹ amelyben 110 geometriai rajzot bemutató metszetet Justus van der Nypoort magyar várak, települések kis méretű látképeivel díszített. Nypoortnak óriási feladatot jelentett ennyi

metszethez az előképeket összeszednie, hiszen ezek közül csak 43 helynek volt könnyen hozzáférhető korábbi metszetábrázolása. Nypoort nem is gondolhatott arra, hogy rajzolókat megbízva és azokat megfizetve jusson a szükséges előképekhez, amihez a szükséges idő sem állt rendelkezésre. A hiányzó több mint 67 helyből viszont 44 olyan hely látképe jelenik meg Nypoortnál, amelyek korábban csak Tobias Sadler családfametszetén szerepeltek. Ezek között több fiktív látkép is szerepelt, és ezek a fiktív ábrázolások jelennek meg Nypoortnál is (Simontornya, Tamási, Ugod stb.). Tovább lépve az is biztosan állítható, hogy 7 helynél (Árva, Kismarton, Lánzsér, Léka, Sopronkeresztúr, Feketevár és Szádvár) Nypoort és Greischer (metszeteik eltérő mérete mellett) ugyanazokat az előképeket használták fel. Nypoort további négy metszetén (Feketeváros, Léka, Nagyhöflány és Répcekehely /Tabor/) pedig a látkép – a méretekből adódó és egyéb lényegtelen különbségektől eltekintve – megegyezik a Greischer-sorozat látképeivel. Ez utóbbiak közül Feketeváros, Nagyhöflány és Répcekehely képe nem is szerepelt Sadler metszetén, közülük az első kettő látképe pedig az 1683. évi elpusztításuk előtti állapotot mutatja. Biztosak lehetünk tehát abban, hogy Nypoort hozzájutott nemcsak Tobias Sadler metszetéhez vagy az annak előképéül szolgáló rajzról kivágott látképekhez, hanem azokhoz a további előképrajzokhoz is, amelyek Esterházy Pál tervezett sorozatához 1683 nyaráig elkészültek. Ismerte a szoros kapcsolatot az akkor egyaránt Bécsben élő Greischer, Hoffmann és Nypoort között (Hoffmann Tobias Sadler özvegyét vette feleségül, 1681-től Esterházy udvari rézmetszője, 1683-ban Greischer esküvői tanúja volt, Nypoort pedig Greischer fiának volt a keresztapja és volt Hoffmann-nal közös munkája is), Nypoort az Esterházy által készít-

148 Esterházy Pál levele Lipót császárhoz 1684. június 23. Idézi BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor*. Budapest, 1895.

149 BIRCKENSTEIN, A. E. B.: *Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirckels*. Wien, 1686.

tetett rajzokhoz könnyen hozzájuthatott. Hozzáte tesszük, Nypoort geometriai metszeteken megjelent látképei semmiféle értelemben nem jelentettek „versenytársat” Esterházy tervezett látképsorozatának, ezért úgy gondoljuk, a rajzok átadásáról talán Esterházy is tudhatott.

A metszetsorozat előképrajzainak még egy további és meghatározott időponthoz köthető felhasználásáról tudunk. Esterházy Pál 1688-ban egy nagy méretű vasládát csináltatott, amelyet 24 vár, illetve település, köztük Nagybicse és Köpcsény két-két nézetből készült színes képe díszít.¹⁵⁰ Csobánc látképe kivételével a többi látkép szerepel a Greischer-féle metszetsorozatban is. A vasláda látképei közül 11 hely nem szerepel Sadler metszetén, ezekhez tehát azóta készült rajzokra volt szükség. A vasládán lévő látképek biztosan nem a sorozat metszetei alapján készültek, mert a vasládán több látkép (pl. Kismarton, Siklósd-Czikles) az adott hely nagyobb térségét és olyan épületeit is mutatja, amelyek a metszeteken nem láthatók. A vasládán és a sorozat metszetein szereplő látképek egyébként látványukban azonosak, ami csak abból következhet, hogy a vasláda festője és Greischer ugyanazokat az előképeket használta. Úgy tűnik, Greischer a metszetek jóval kisebb mérete miatt az előképeket nem teljességükben használta fel. Mivel 1688-ban Greischer is Kismartonban tartózkodott, nem zárható ki, hogy közte és a vasláda festője között volt valamilyen kapcsolat is.

Összefoglalva biztosan állítható, hogy Esterházy Pál az 1680-as évek legelején intézkedett a metszetsorozathoz szükséges további rajzok elkészítéséről, és azokból a legtöbb 1683 nyaráig elkészült. Figyelembe véve az 1688-as évszámú vasládán szereplő látképeket is, biztosan állítható, hogy 1687 év végén Esterházy a követ-

kező helyek előképrajzával vagy azok helyszínen készített vázlataival rendelkezett: Árva, Boldogasszony (2 nézet), Czinfalva, Darázsfalva–Páris-malom (2), Fehéregyház (2), Feketevár /Schwarzenbach/ (2), Feketeváros (2), Fraknó (2), Fraknónádasd, Galánta (2), Hartenstein (2), Kabold (2), Kismarton (2), Köpcsény (2), Lajtaszentmiklós, Lakompak, Lánzsér (2), Léka, Léva, Márcfalva, Nagybicse (2), Nagyhöflány, Nagymarton, Pecsényéd, Répcékethely, Siklósd, Sopronkeresztúr (2), Szádvár, Szamosfalva, Sztrecsnó és Tata. Bővíthetjük ezt a kört a már Sadler metszetén is szereplő hét hely (Alsólendva, Éleskő, Hegyesd (2), Ozora (2), Tamási, Törökkoppány és Zsolnalitva) rajzaival. Ez összesen 38 helység 54 rajza. Ezeket a helyszínen készült rajzokat biztosan nem Matthias Greischer rajzolta.

Miután áttekintettük a látképsorozathoz szükséges előképek elkészítésének kérdéskörét, áttérünk annak vizsgálatára, mikor készülhettek a sorozat metszetei.

A metszetsorozat készítési idejének meghatározásánál nemcsak az előképek meglétére kell figyelemmel lennünk, hanem arra is, hogy Esterházynak mikor volt ideje a tervbe vett *Topographiá*val foglalkozni, illetve Matthias Greischernek mikor volt ideje a metszetek elkészítésére. Természetesen tudjuk, hogy Esterházy számára a tervezett *Topographiá*val való foglalkozás jóval kevesebb időt igényelt, mint a sorozat metszeteinek elkészítése.

1. Esterházy végleges megbízási szerződést a lemezek elkészítésére legkorábban 1681-ben adhatott (ha adott) akár Hoffmann-nak, akár másnak. 1681 első felében a soproni országgyűlésre való felkészülés, majd az azon történt nádorrá választás kötötte le idejét. 1682

150 Fürstl. Esterházyische Sammlungen Burg Forchtenstein, Inv. Nr. II/7/10. A vasládán szereplő látképek: Czinfalva, Csobánc, Fehéregyház, Feketevár-Schwarzenbach, Fraknó, Harthenstein, Kismarton, Köpcsény (két nézet), Lajtaszentmiklós, Lakompak, Lánzsér, Léka, Nagybicse (két nézet), Nagyhöflány, Nagymarton, Répcékethely-Tabor, Siklósd-Czikles, Sopronkeresztúr, Szádvár, Szamosfalva, Sztrecsnó és Tata. A vasládát és látképeit Felix TOBLER ismertette. In: *Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein* 1993. 230–231. Köszönet Felix TOBLER-nek munkánkhoz nyújtott segítségéért.

márciusában Esterházy Pálnak meghalt első felesége, Esterházy Orsolya, ezt követően pár hónapra újránősült, Thököly Évával kötött házasságot. 1683–1686 között nádori feladatai mellett a hadvezetési ügyei is lekötötték idejét és figyelmét. Esterházy Pál Buda 1686-ban történt visszafoglalása után az ország felszabadításáért folytatott harcokban már nem vett részt. Nem zárható ki, hogy 1687 első felében már lehetett ideje a tervezett *Topographiájával* és egyéb személyes elképzeléseivel, terveivel foglalkoznia. Az 1687. év végén történt események (országgyűlés, majd I. József megkoronázása és a német-római szentbirodalmi hercegi cím elnyerése) után Esterházy mellőzve érezve magát fokozatosan visszahúzódott a közügyektől, és idejét, figyelmét, valamint energiáját az 1690-es években egyre inkább mély vallásossága, Szűz Mária tisztelete szolgálatába állította, illetve családtörténeti kutatásaira fordította.

2. Matthias Greischer 1682 előtt nem dolgozhatott Esterházy-nak. 1682-ben költözött Bécsbe. Ebben az évben nagy elfoglaltságot jelentő munkái voltak (két Magyarország-térkép metszése) és nőülni is készült. Esterházy Pál megbízásából Greischer 1683-ban és 1684-ben az Esterházy-családfa-metszeten, majd az 1684-ben zsákmányolt török zászló metszeten dolgozott. 1685 és 1687 között Greischer Bécsben tele volt munkával és emellett saját kiadói tevékenységet is folytatott. Greischer az 1687. év végén költözhetett Kismartonba, 1688 januárjában már ott temette el pár hónapos kislányát. Greischer címhasználatából (*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus*) egyértelműen következik, hogy Esterházy egyéb feladatok mellett a metszetsorozat elkészítésére is hívta Greischert Kismartonba.

3. Matthias Greischer 1690 nyarán elhagyta Esterházy Pál kismartoni udvarát, felhagyott a rézmetszéssel, és szeptemberben már Budán dolgozott sáncírnokként. Nagyon valószínűtlen, hogy Greischer úgy hagyta volna el Kismartont, hogy az Esterházytól kapott valamennyi megbízását nem készíti el.

Összefoglalva: Biztos, hogy a metszetsorozat csak az 1681–1690 közti időszakban készülhetett. Azok alapján, amiket az előképekről korábban elmondtunk, levonható az a következtetés is, hogy Esterházy elvileg már az 1680-as évek első felében elkészíttethette a metszetsorozatot (vagy annak egy részét), hiszen az ehhez szükséges helyszíni rajzok nagy része 1683 nyarán már rendelkezésére állt. Greischer 1681–1684 közötti életét és munkásságát ismerve ez viszont kizárná annak lehetőségét, hogy a sorozat metszeteit ő készítse. Ha Esterházy Pál közéleti tevékenységét és Matthias Greischer munkásságát szigorú együttes feltételnek tekintjük, akkor a metszetsorozat 1688-ig nem készülhetett el. Az is biztosra vehető, hogy 1688 előtt Greischer a sorozathoz szükséges egyetlen helyszíni rajzot se készített. Úgy gondoljuk, Esterházy az előképek birtokában 1686–1687-ben határozhatta el a metszetsorozat elkészíttetését, Matthias Greischer Kismartonban tartózkodása és „udvari geográfus” címe arra utal, hogy a sorozat lemezeit Greischer az 1688–1690 közötti időszakban készítette. Ez a megállapítás nem zárja ki azt, hogy a sorozatból pár metszet – akár próbaként – nem készülhetett el korábban.

Greischer három évnél kevesebb ideig tartózkodott Kismartonban. Ez alatt az idő alatt nemcsak a sorozat metszeteit (73 vagy annál kevesebb), hanem Esterházy Szűz Mária-könyvének¹⁵¹ 117 metszetét is elkészítette. További munkái is voltak: az apósával, Johann Martin Lerchhel I. József koronázásáról közösen ké-

151 ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti*. Nagyszombat, 1690. RMK I. 1394.

szített emléklap befejezése, Valvasor portré-metszetének és a saját kiadásában megjelent Belgrád ostroma metszet elkészítése, végül ekkor készülhetett a Kismartonban lévő Szentháromság-oszlop metszete is.

Korábban az előképek számbavétele után 15 olyan hely (ezekhez 19 látkép tartozik)¹⁵² maradt, amely helyszínen készült rajzairól nincs adatunk, azokról csak feltételezéseink vannak. Azt nem tudjuk elképzelni, hogy Greischer előbb ismertetett vésnöki feladatai mellett a hiányzó 15 helyszínt (amelyek többsége nagy távolságra volt Kismartontól) felkeresse és ott rajzokat készítsen. Azt a korábbiakban már feltételeztük, hogy a hiányzó helyek közül Szádvár rajzának készítője lerajzolhatta Bódvaszilast és Körtvélyest is (ha a metszetek nem fiktív ábrázolások). A Felső-Ausztriában lévő Marbach rajzát (amely metszeten korábban már megjelent G. M. Vischer *Topographiájában*) elkészíthette az a rajzoló, aki az ahhoz közel eső Hartensteint lerajzolta. Lentinek is volt rajza, ami az Esterházy-levéltár államosítása után elveszett.

További 5 olyan hely rajzairól nem tudunk, amely helyek Esterházy Tolnában (Dombóvár és Daruvár), illetve a Balaton-felvidéken lévő birtokaihoz (Keszthely, Rezi és Tátika) tartoztak. Az ezekről készült metszetek mindegyike arról árulkodik, hogy azoknál a látképek hitelességéről aligha beszélhetünk. Úgy tartjuk, ezeknek a helyeknek a látképei fiktívek (sem Sadlernél, sem Nypoortnál nem szerepelnek),

azok legfeljebb írásos ismertetések¹⁵³ vagy szóbeli elmondások, leírások nyomán készülhettek. A fiktív ábrázolások magyarázata az lehet, hogy ezek a helyek nemcsak nagy távolságra voltak Kismartontól, hanem – legalábbis a Tolna megyeiek – az 1680-as évek második feléig részben törökök által megszállt területeken feküdtek.

Dérföld, Lukácsháza, Kapuvár, Pergelény, Sárvár (ami soha nem volt Esterházy Pál tulajdonában) és a fraknoi Szent Rozália-kápolna rajzairól semmit nem tudunk. Földrajzi fekvésük miatt azonban feltételezzük, hogy ezek a rajzok egy időben készülhettek a többi helyszíni rajzzal az 1680-as évek elején, még 1683 nyara előtt.¹⁵⁴

Mindent figyelembe véve az a véleményünk, hogy a hiányzó 15 hely előképrajzai is elkészültek – talán egy-két kivétellel – a többivel egy időben, és Greischer Kismartonba érkezésekor a sorozathoz szükséges valamennyi előképet megkapta. Az észszerű eljárás is az volt, hogy Esterházy Pál a metszetek lemezeinek elkészítésével akkor bízjon meg egy rézmetszőt, amikor a helyszíni rajzok – ha nem is hiánytalanul – már elkészültek. Annak lehetőségét azonban nem zárjuk ki, hogy legfeljebb egy-két helyen (talán Dérföld és Pergelény) Greischer maga is készíthetett helyszíni rajzokat.

Azt nem tudjuk, hogy az Esterházytól megkapott rajzok mindegyike megfelelő volt arra, hogy azokról közvetlenül a lemezek vésése elkészüljön, vagy Greischernek azok alapján még előképeket kellett rajzolnia-szerkesztenie.

152 Bódvaszilast (2 kép), Daruvár (2 kép), Dérföld /Dörffel/, Dombóvár, Kapuvár, Keszthely, Körtvélyes, Lenti, Lukácsháza, Marbach, Pergelény, Rezi, Sárvár (2 kép), St. Rosalia chapel (2 kép), Tátika.

153 Esterházy Pál birtokösszeírási iratai között több esetben szerepelnek épületleírások. Példaképp említjük Kelcz Mihály 1692. január 9-én kelt leírását a dombóvári várról. Esetünkben azonban ez a leírás nem jelenthetett forrást Greischer számára, mert ő 1692-ben már nem dolgozott Esterházynak. Egyébként Greischer látképe sem tükrözi Kelcz Mihály leírását. Lásd SZABÓ Géza – CSÁNYI Viktor: Werbőczy dombóvári és döbröközi várainak újabb régészeti leletei. In: *A Wosinszky Mór Múzeum évkönyve 34.* (Szekszárd, 2012) 190.

154 A sorozat további lehetséges előképeivel, a sorozat egyes metszeteivel és Greischer metszeteinek további kérdéseivel részletesen foglalkoztunk *Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készült metszetsorozat* című tanulmányunkban. In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800. IV. kötet.* Addenda – Kiegészítések, Budapest, 2013.

A jelek szerint ez utóbbi lehetett igaz, mint ezt a vasládán szereplő látképekkel összefüggésben már említettük. De vannak további példák is. Pergelény metszetén Greischer jelzése szerepel, „MGf” formában, ami feloldva *Matthias Greischer fecit*. Ez azt jelenti, hogy Greischer nemcsak metszette, hanem a közvetlen előképet is ő rajzolta, de lehet, hogy azt is más rajzoló helyszínen készített rajzaiból. Megjegyezzük, Pergelény és a vele egy lapon lévő Pecsényéd metszete mérete eltér a sorozat egységesen $14,8 \times 10,0$ cm-es méretétől, szélességük mindössze 12,8 cm, aminek okát nem tudjuk. Ugyancsak a „*Greischer fecit*” jelzés szerepel Hartenstein metszetén is. Hartenstein várának fennmaradt az egyik helyszínen készült rajza, amit Greischernek le kellett kicsinyítenie a lemez metszéséhez. Ezekre a példákra hivatkozva biztosra vesszük, hogy kismartoni tartózkodása során Greischernek a rézmetszői feladatai mellett a kapott helyszíni rajzokból esetenként a metszéshez szükséges előképrajzokat (lásd Dér-föld/Dörffel rajza) is kellett készítenie.

A metszetsorozattal foglalkozó szerzők valamennyien egyetértenek abban, hogy a sorozat az ismert formájában befejezetlen, de ennek pontos okát – hozzánk hasonlóan – nem ismerik. A sorozat félbehagyásának időpontját illetően azonban már jelentős nézetkülönbségek vannak. Galavics Géza szerint Esterházy Pál 1686-ban a Birckenstein–Nypoort-féle könyv megjelenése miatt döntött a metszetsorozat befejezéséről.¹⁵⁵ Ez a vélemény a Galavics írásának megjelenése óta eltelt időszak kutatási eredményeinek ismeretében ma már nem tartható. Említjük ezekből példaként, ha Esterházy korábban feladta volna a sorozat elkészítésének tervét, akkor nem hívta volna 1687-ben a hercegi udvarába Greischert, hogy geográfusként látképmetszeteket készítsen.

Más szerzők nem tartották kizártnak, hogy a sorozat egyes metszetei még az 1690-es években is készültek, sőt Harald Prickler a Darázsfalva–Páris-malom metszet készítését 1702-re időzítette. Prickler véleményét¹⁵⁶ a malom 1697–1702 közötti átépítéséről fennmaradt bőséges dokumentumokra alapozta, mondván, a metszeten szereplő épület megfelel a dokumentumok szerinti átépítésnek. Az iratok között viszont rajzok nincsenek, így nem tudható, hogy a malom épületének átépítése milyen mértékben változtatta meg annak korábbi kinézetét. A fennmaradt, két nézetből készült Páris-malom látványrajzon a malomépület mindkét szárnya emeletes, akárcsak a metszeten. Ennek a rajznak (amely akár a metszet előképe is lehetett, de semmiképpen nem a metszetről készült másolat) készítési időpontját nem ismerjük, de az egy metszetkészítéshez felhasználható rajzgyűjtemény egyik darabjaként maradt fenn, amely készítését magunk részéről az 1680-as évek elejére tesszük.¹⁵⁷ Tudjuk ugyanis, hogy 1683-ban a törökök Darázsfalvát is felédték, és Esterházy 1697-ben intézkedett a török pusztítás óta elhanyagoltan álló malom újjáépítéséről. Véleményünk szerint a Páris-malom fennmaradt rajzán, illetve a metszeten – amelynek stílusa Greischer kezére utal – a malomépületnek az 1683-as évi török pusztítás előtti állapota látható. Egyébként sem látunk semmiféle magyarázatot arra, hogy egy félbehagyott sorozatot majd’ tíz évvel később egy malom épületének látképével Esterházy kiegészíttessen. Mindezekért véleményünk szerint ez a metszet is legkésőbb 1690-ben elkészült.

Esterházy *Topographia*-terve semmilyen formában nem valósult meg, és ez csak Esterházy döntésének lehetett a következménye. Döntésének okát nem tudjuk, a döntés időpontját sem ismerjük, de az csak Greischer Kismarton-

155 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37 (1988) 146.

156 PRICKLER, Harald: Castellum Paris und Pfeiferei. In: *Burgenländischen Forschungen Band 80*. Eisenstadt, 2000.

157 Lásd 137. sz. jegyzet

ban tartózkodása alatt történhetett. Azt ugyan is nem tartjuk elképzelhetőnek, hogy Greischer úgy hagyta volna el Kismartont, hogy az Esterházytól kapott valamennyi megbízását nem készíti el.

Döntésének lehetséges okai közül csak egy lehetőséget említünk részletesen.

Lehet, hogy Greischert beszámoltatta a munka állásáról, és amit látott, azt nem tartotta elégnak a tervezett művéhez. Bizonyára tudta azt is, hogy még mennyi helyszíni rajz áll rendelkezésre. Ezek közé a fennmaradt, előképnek is tekinthető rajzokhoz (Csobánc két nézete, Mosontétény és Seregélyháza két nézetből készült rajzai) soroljuk a Sadler metszetén található, ám a sorozatban nem szereplő helyek rajzait is.¹⁵⁸ Legfontosabb várai, kastélyai, falvai legtöbbjéről a metszet elkészült, de a Felvidéken lévő árvai, sztrechnói és zsolnai uradalomban lettek volna olyan helyek (például Zsolna vagy Teplice), amit érdemes lett volna megörökíteni, akárcsak pár tulajdonában lévő további helyet, amelyek – mint említettük – Tobias Sadler metszetén szerepeltek, de Greischernél nem. Esterházy ekkor döbbenhetett rá arra, hogy a vásárlásaival folyamatosan növelt hatalmas birtokai (ezt összesen 1 millió holdra becsülték!) több száz településéről képtelenség rajzokat és azokról metszeteket készíttetni. Tudta, hogy a kisebb településeken viszont mutatós épület nemigen lehetett, amit érdemes lett volna gazdagsága jeleként bemutatnia. Tudta azt is, hogy 1683-ban és az azt követő években a török és a császári seregek pusztítása után egyes birtokain a falvak elnéptelenedtek, például a Csorna–Kapuvár térség falvaiban csak egy-két házban élt pár család. Ezeket végiggondolva Esterházy félbehagyta Greischerrel a sorozat további metszeteinek elkészítését. Ezzel egy időben dönthetett úgy, hogy az Esterházy

család dicsőségét a későbbiekben nem saját birtokainak bemutatásával, hanem az ősképekkel díszített családtörténet, a *Trophaeum* című könyvével¹⁵⁹ kívánja növelni.

A metszeteken lévő látképek szigorúan követik az ausztriai *Topographia*-kötetek (azok közül is elsősorban Vischer Alsó-Ausztria-topográfiájának) kialakult ábrázolási gyakorlatát. Greischer metszetein a hangsúly mindig az ábrázolandó hely domináns épületén (vár, vagy kastély, udvarház) van, feladata pedig annak minél aprólékosabb megrajzolása. Mindig nagy gondot fordít az épületek közvetlen környezetében lévő szobrok, szökőkutak, kútházak, madárházak, malmok megrajzolására – ha vannak. A részletesen megrajzolt épület, épületegyüttes vagy vár kerül a kép középpontjába, a fennmaradó helyet tölti ki a környező táj hol valós, hol képzelt ábrázolásával. Greischer metszetein a várakat mintegy ráülteti a hegytetőkre, aminek következtében ezek gyakran perspektivikusan torzulnak, aránytalanok. Nagyon jellemző Greischer látképeire a kastélyok körüli gondos és részletes kertábrázolás. Mintegy húsz látképen rajzolja meg a kertet, esetenként a gazdagságot jellemző díszkert mellett külön-külön a veteményes- és gyümölcsöskerteket, de láthatunk példát kolostor kertjére is. Noha nem tudjuk, ezek valós kerteket ábrázolnak-e, Rapaics Rajmund a magyar kertművészetről írt alapvető munkájában¹⁶⁰ számos történelmi kert bemutatására mégis Greischer metszeteit használta mintául.

Kevés a metszetek között egy-egy település teljes ábrázolása (Fehéregyház, Feketeváros, Léva, Nagyhöflány, Nagymarton, Pecsényéd, Pörgölény). Ezeknél is gondot fordít a házak, templomok aprólékos bemutatására, de a képek kis mérete miatt ezek a metszetei zsúfoltnak tűnnek, különösen ahol a települést falak övezik.

158 Lásd 137. sz. jegyzet.

159 [ESTERHÁZY Pál:] *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estorasiannae*. Viennae, 1700. RMK III. 4171.

160 RAPAICS Rajmund: *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon*. Budapest, 1940.

A környező táj ábrázolása másodlagos, sokszor le is marad a képről, ez megfigyelhető elsősorban a dél-dunántúli helyekről készült fiktív ábrázolásoknál. Pár képén (Dér föld, Keszthely) feliratokkal jelzi a távolban feltűnő településeket, Köpcsény metszetén pedig a háttérben megjelenik Pozsony (*Posonium*) gondosan megrajzolt látképe is. Nemcsak a nagyobb folyók neveit tünteti fel (Köpcsénynél a „*Danubius flu:*”, Biccsénél és Sztrecsnónál a „*Vagus flu:*”), hanem más vízneveket is: Feketeváros képén megjelenik a „*Lacus Főrtető*”, Léka metszetén a „*Gyöngyös flu:*”, Sárvárnál a „*Rabus fluvius*” és Tamásinál a „*fluv: Kapos*”.

Biztos, hogy a dél-dunántúli Esterházy-birtokok látképei képzeletbeliek. Ezek Daruvár, Dombóvár, Hegyesd, Keszthely, Ozora, Rezi, Tamási, Tátika, Törökkoppány látképei. Csak párat említünk közülük: Tamási egy hatalmas sziklára épült vár, amely lábánál a Kapos folyó hömpölyög, hegytetőn lévő erős vár Törökkoppány, Rezi és Tátika vára egy sziklacsúcson trónol. Keszthely is egy hegytetőn lévő várkastély, a háttérben a Balaton túlsó oldalán pedig Daruvár tűnik fel. Tata látképe is kétséges: számos ismert korábbi ábrázolás közül egyikre sem hasonlít. Léváról igazán hitelesnek mondható más ábrázolást nem ismerünk, így Greischer metszetének hitelessége nem dönthető el. Megjegyezzük, Greischer ezt a Léva-képet Tobias Sadler metszetéről vette át. Bódvaszilás és Körtvélyes képén mindössze egy-egy épület szerepel, hitelessége nem dönthető el. Egyébként Körtvélyesen már 1672-ben említenek egy kétemeletes udvarházat (Greischer képén az épület viszont egyemeletes), Bódvaszilason, ahova az 1686 nyarán felrobbantott Szádvárból helyezték át az uradalmi központot, csak az 1700-as

évek elején épült egy kastély. Biztos, hogy erről a 13 helyről Greischer nem kapott előképként használható hiteles rajzokat, így ezek metszeteit az Esterházy környezetéhez tartozó, a helyszínt jól-rosszul ismerő személyek szóbeli elmondásai és saját képzelete alapján készítette. Az összes többi metszet (40 hely 56 látképe), vagyis a sorozat háromnegyed része a lényeges képi elemek, illetve a látvány tekintetében hitelesnek mondható, tehát biztosan helyszínen készült rajzok nyomán készült.

A Bubits Zsigmond által felfedezett metszetsorozatból 51 félbevágott lap szerepelt a magyar állam által 1871-ben az Országos Képtár részére megvásárolt Esterházy-képtár gyűjteményében is. Ezek 1894-ben, a Szépművészeti Múzeum megalapításakor átkerültek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe. A Fraknóban őrzött metszetsorozat – egy közel teljesnek mondható sorozat kivételével – idővel átkerült az Esterházy hercegi család budapesti levéltárába. Az Esterházy levéltárát¹⁶¹ 1949-ben államosították, ennek jegyzékében (más metszetek mellett) a sorozat 497 metszetlapja szerepelt. Az államosított metszetek között már nem volt meg Éleskő, Lenti, Lukácsháza (ez utóbbi kettőből csak Fraknóban ismert példány), Kapuvár, Keszthely, Nagyhöflány, Nagymarton és Sopronkeresztúr látképe. Ismereteink szerint az államosított metszetlapok közül 88 lap a Nemzeti Múzeumba, 290 lap az eredeti gyűjtőborítókkal együtt a soproni Liszt Ferenc Múzeumba¹⁶² került, a hiányzó több mint 100 lap (és több más, a leltárban szereplő metszet és rajz, köztük Lenti látképrajza) sorsa ismeretlen, azok a háborút, majd az államosítást követő években elkallódtak.

161 Az államosítási jegyzéket és az 1937-ben Hárich János, az Esterházy család levéltárosa készítette leltárt a metszetgyűjteményről – amely az államosítás során került köztulajdonba – az MNM Történelmi Képcsarnokában őrzik, TKCs Inv.11.131. Az államosított gyűjtemény sorsa körül kérdőjelek is vannak. A TKCs csak 1955-ben leltározta az odakerült példányokat, a Sopronba került példányoknál D. Askercz Éva nem is említi az államosítást.

162 D. ASKERECZ ÉVA: *A soproni Liszt Ferenc Múzeum grafikai gyűjteményének története. Arrabona – Múzeumi közlemények* 14. (Győr, 1972), 157–174.

A Greischer-sorozat metszetei 1945 előtt nem kerültek forgalomba, bár az lehetséges, hogy az Esterházy család néha azokból egy-egy példányt elajándékozott. Ezért a sorozat metszetei hihetetlenül ritkák. A Magyar Nemzeti Múzeum és a fraknói Esterházy-gyűjtemény példányain túl tudjuk, hogy a Kismartonban lévő Landesmuseum Burgenland a sorozat 45 metszetét őrzi. Greischer sorozatának metszetei közül egy-két példány található a Burgenländisches Landesarchiv (Kismarton), a Landessammlungen Niederösterreich (Sankt Pölten) és a Galéria Mesta Bratislavy (Pozsony) gyűjteményében. Más közgyűjteményekben lévő példányokról nem tudunk, de lehetnek. 2010-ben – valószínűleg egy magángyűjteményből – mintegy három tucat Greischer-metszet (köztük pár kiszínezve) került forgalomba Budapesten, melyek közül még Bécsbe is eljutottak példányok. A magángyűjtemény feltehetően

az 1937-es leltár elkallódott darabjaiból állt össze.

Greischer nagyon gyorsan dolgozott, amit bizonyít az is, hogy 1679 ősze és 1681 év vége között Valvasornál és Vischernél közel száz metszetet, köztük 68 látképmetszetet készített, igaz, ezekhez nagyon alaposan kidolgozott előképrajzokat kapott. Erre alapozva biztosra vesszük, hogy a Kismartonban töltött ideje alatt – egyéb munkái mellett is – képes lehetett a metszetsorozatot elkészíteni. Ennek ellenére nem állítjuk, mivel nincsenek erre bizonyítékaink, hogy a sorozat összes metszetét ő készítette, vagy hogy a teljes sorozat 1688–1690 között készült. Ezért nem tudjuk elvileg kizárni, hogy Greischer vagy más rézmetsző korábban is készíthetett metszeteket a sorozatból, amint azt sem, hogy a sorozat egyes metszetei 1690 után készültek. De hangsúlyozzuk, az utóbbi feltevéseket rendkívül valószínűtlennek tarjuk.

AZ ESTERHÁZY HERCEGI CÍMER

1687. december 9-én, I. József magyar királylyá koronázásának napján Lipót császár Esterházy Pálnak német-római birodalmi hercegi címet adományozott. Csak érdekességként írjuk, Esterházy Pál végrendeletében említi, hogy a hercegi címért 27 000 forintot fizetett. A hercegi címmel együtt új családi címert is kapott, amit hercegi korona ékesített. Greischer metszetén (Kat. 48.) ez a hercegi címer látható.

A hercegi címer négyfelé osztott címerpajzs hercegi koronával ékesített fekete szív-pajzs-szal, amelyben egy L (a címert adományozó Lipót császárra utaló) betű látható. A metszeten a címerpajzsot az Aranygyapjas rend lánc fogja keretbe, a címerpajzs felett pedig ismét a hercegi korona van.

A metszet címerképe alatt a „*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij1690*” jelzése szerepel.

Greischer a metszetet Esterházy 1690-ben megjelent *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti* című könyvéhez (RMK I. 1394) készítette címlapelőzők-metszetként. Greischer címermetszete megjelent a következő évben Esterházy *Az boldogságos Szűz Mária szombatja* művében, majd annak II. kiadásában is (RMK I. 1413 és RMK I. 1638).

Greischernek talán az Esterházy-címer volt az utolsó rézmetszői munkája. Az is lehet, hogy Greischer a metszetre vésett részletes jelzésével rézmetszői pályafutásának kívánt emléket állítani.

Összefoglalás

Matthias Greischer jócskán elmúlt már 20 éves, amikor hivatásszerűen kezdett rézmetszőként dolgozni, és nem sokkal múlt 31 éves, amikor ezt a mesterséget végleg feladta. Származását tekintve nem tartozott a korszak társadalmi vagy gazdasági kiváltságosai közé, mégis jezsuita gimnáziumot végzett, majd mesterségét sikeresen űző akadémista rézmetsző mesterré vált, végül megbecsült műszaki tisztviselőként állami hivatalnok lett. Fiatalon, nem sokkal 37. életének betöltése előtt halt meg, halála okát nem ismerjük

Rövid, de érdekes és változatos élete volt. Élt tudományt-művészetet pártoló és művelő főúr köré csoportosult, Európa különböző részeiből érkezett művészek körében, de élt Esterházy Pálnál olyan hercegi udvarban is, ahol a hagyományos és tekintélytisztelő szigorú aláföle rendeltség uralkodott. Bécsben az abban a korban ott élő és virágzó rézmetszői kör befogadta, velük együttműködve szinte családi légkörben élt és dolgozott. Először térképmetészség révén került kapcsolatba császári hadmérnökkel, majd a Bécs ostromát követő években több hadmérnök rajza után készített metszetet. Élete utolsó éveiben Budán a Kamarai Igazgatóságnál megtapasztalta a császári hivatalnokok életét, azon belül – egy ideig katonai irányítás alá tartozva – a katonaság kemény elvárásait is. Dolgozott a töröktől visszafoglalt Nagyvárad várának helyreállításán, és ő készítette el az első, mai is korszerűnek nevezhető budai telekkönyvet.

Életében több váratlan esemény, szokatlan fordulat történt. Alig érkezett meg Bécsbe, amikor fiatalemberként feleségül vett egy nála tizenöt évvel idősebb özvegyasszonyt. Váratlan – és további pályafutása szempontjából nagyon

szerencsés – esemény volt, hogy kora egyik legnagyobb mecénása, Esterházy Pál őt bízta meg az Esterházy-családfa metszetének elkészítésével. Váratlan és szokatlan volt az is, hogy jól bevezetett műhelyét feladva Kismartonba költözött, hiszen az Esterházytól kapott munkákat Bécsben is elkészíthette volna. Igaz, műhelyét Bécsben bármikor újranyithatta, vagy beléphetett volna apósa, Johann Martin Lerch műhelyébe is. De a legváratlanabb és valóban szokatlan az volt életében, hogy alig egy évtized után hátat fordított a rézmetszői mesterségének, és elköltözött Budára, mintegy új életet kezdeni. Életének szokatlan fordulatai közül többnek az okát nem ismerjük.

Ha anyagi körülményeit nézzük, pályáját foglalkozásai ismeretében feltétlenül sikernek mondhatjuk. Folyamatosan voltak megrendelői, később már saját munkái kiadásával és árusításával is foglalkozott. Alig 25 éves korában önálló rézmetsző műhelye volt Bécsben – ebben szerepet játszhatott felesége hozománya is. Építési ellenőrként és telekkönyvkészítőként Budán jó fizetése volt (alig kevesebb, mint Buda város kirurgusáé), felesége is komoly örökséghez juthatott apja után. Budán két házuk is volt, a Várban lévő mai Fortuna-házat munkadíjként kapta, a Vízivárosban pedig vásároltak egyet, feltehetően felesége örökségéből.

Családi élete viszont tele volt tragikus eseményekkel. Félárván nőtt fel, édesapját már tízéves korában elvesztette. Első felesége, akivel végigszenvedték Bécs török ostromának borzalmait, kislányuk megszületését követően pár hónappal, alig egyévnyi házasság után meghalt. Kislánya, Anna Maria csak pár hónappal élte túl édesanyja halálát. Második házasságából az első négy gyermeke szintén még csecsemő-

korban meghalt. Greischer a maga halálával is tragikus helyzetet okozott: özvegye, Theresia még nem volt 30 éves, amikor kilenc gyermek megszülése után egyedül maradt négy kicsi gyermekkel, egy számára idegen országban és környezetben.

Rézmetszői munkásságának alig 12 éve alatt 327 metszetet készített, legalábbis ennyiről sikerült tudomást szerezni. Ezeknek óriási többsége, közel 300 metszet 1679–1682, illetve Esterházy Pál megrendelésére 1688–1690 között készült, amelyekből 276 különböző metszet-sorozatok részeként, elsősorban könyvekben jelent meg. A köztes évek kevésnek tűnő egyedi metszetlapjára részben magyarázat, hogy ezekben az években tíz szokatlanul nagy méretű és aprólékos metszői feladatot jelentő munkája (köztük három térkép és az Esterházy-családfa) is volt. Ez komoly teljesítmény még akkor is, ha ezek közül többet apósával közösen készített.

A rézmetszés eleve reprodukív tevékenység, amit lehet művészi színvonalon is végezni. Greischer metszetei szinte kivétel nélkül mások rajzai vagy metszetei után készültek, és ezek legtöbbször készítőjét ismerjük is. Az a pár metszete sem önálló művészi alkotás, amelyet saját rajza után készített, hanem valamilyen tárgy vagy létesítmény (kép, szobor vagy építmény) lerajzolása, képmása. Greischernek – bár jó rajzkészséggel rendelkezett – sem olyan alkotóművészi adottsága, sem hajlama nem volt-lehetett, mint barátjának és pályatársának, Justus van der Nypoortnak, aki festett, rajzolt és műveiről maga véste a metszeteket is. Greischer jó rajztudását bizonyítja egyetlen fennmaradt és nevével jelzett rajza, Dér föld/Dörffel metszetének előképe is. Talán a művészi hajlam hiánya az oka annak, hogy munkássága során egyetlen címlapmetszetet sem készített, pedig ez kora rézmetszőire jellemző termék volt.

Greischer reprodukív rézmetsző volt, de annak kiváló. Ismereteink szerint nagyon gyorsan dolgozott, amit bizonyít, hogy a Valvasor

környezetében töltött mintegy két év alatt kezdőként közel száz metszet lemezét véste ki. A gyors munka ellenére metszetei nem elnagyoltak, sőt jellemző rájuk az apró részletekre is kiterjedő gondos kidolgozás. Kiválóan értett az árnyékoláshoz, mesterien élt a keresztraszterezés nyújtotta előnyökkel. Jártas és ügyes volt a betűmetszésben, nem egy metszetére hosszú és jól olvasható ismertető szöveget vésett. Két metszetén arab írásjeleket is találunk, habár azokat munka közben bizonyára képként kezelte. Kritikaként szokták megfogalmazni, hogy látképmetszetein a háttérben lévő tájrajz, az erdők, a hegyek sematikus képet mutatnak. Ebben van igazság, de úgy tűnik, ez saját korában és ebben a műfajban általánosan elfogadott volt. Rézmetszői munkásságáról összefoglalóan azt mondhatjuk, ami munkája volt, azt tisztességes és megbízható mesteremberként elvégezte, munkái miatt nem kellett szégyenkeznie sem önmaga, sem megrendelői, de még nagyszámú rézmetsző ismerőse előtt sem.

Greischer metszetei – eltekintve a könyvekben megjelent metszeteitől – rendkívül ritkák. Az ismert 51 egyedi metszetlapjából 27-nek csak a Valvasor-gyűjteményben lévő példányát ismerjük. Az Esterházy Pál megrendelésére készült családfametszet, a XI. Ince pápának felajánlott török zászlóról és a Kismartonban lévő Szentháromság-oszlopról készült metszete, akár csak az Esterházy-birtokokat bemutató látképmetszetsorozat egyes lapjai nem is kerültek forgalomba. Greischernek vannak olyan metszetei, amelyeket csak az Esterházy-gyűjteményben fennmaradt rézlemezekről készült új levonatként ismerünk. Nem kerültek forgalomba a Valvasornál készült első, gyakorlásként készített metszetei és az ajándékba készített címer- és egyéb metszetei sem, amelyekből legfeljebb egy-két példány készülhetett. A kereskedelmi célból készült kétféle metszete közül a legtöbb a térképeiből maradt fenn, ezek mindegyikéből 6-8 darabot is ismerünk. Portré-metszetei és a Magyarország felszabadításáról

készített, „tudósítás jellegű” metszetei, röplapjai és a további nagy méretű metszetlapjai efemer voltuknak, illetve méretüknek is köszönhetően csak egy-két példányban ismertek (ezeket Greischer művei katalógusában fel is tüntettük).

Greischer a magyar történelem eseményeit, a történelmi Magyarország településképeit megőrkítő metszetei miatt megérdemli, hogy munkássága ismert és elismert legyen. A török elleni háború eseményeit, Buda visszafoglalását bemutató metszetei a hasonló témájú metszettek között az igényesebbek és a hitelesebbek közé tartoznak. Magyar vonatkozású metszeteinek többségét Esterházy Pál megrendelésére készítette. Több tucat kisebb nyugat-dunántúli település, vár és kastély XVII. századi képének egyedüli megőrkítését (közülük azóta több megsemmi-

sült vagy átépült) is neki köszönhetjük. Ráadásul látképei többségének hitelessége – az eltérő méret ellenére – vetekszik Georg Hoefnagel magyar látképmetszetei hitelességével. A szív alakú Esterházy-családfa metszetén minden adiginál nagyobb számú magyar családi címert örökített meg, az 1684-ben Ercsinél aratott keresztény győzelem emlékét jelképező török vezéri zászlóról is csak ő készített metszetet. Az I. József magyar királlyá koronázásáról apósával, Johann Martin Lerchhel közösen készített emléklapja hiteles képi és szöveges történelmi forrás.

Annak ellenére, hogy Esterházy Pál udvari rézmetszője, Matthias Greischer nem tartozott saját korának hírnevet szerző rézmetszői közé, méltó arra, hogy nevét és munkásságát a magyar történelmi ikonográfia számon tartsa.

Matthias Greischer aláírása, 1684

BÉLA SZALAI

Matthias Greischer

An Engraver to the Court of Palatine Pál Esterházy

The Life of Matthias Greischer

Very little was known about the life and work of Matthias Greischer until the first half of the 20th century. According to the written sources that were accepted as authentic up to a few decades ago, Greischer was born in Frankfurt a. Main and in the 1670s worked in Vienna as a drawer and plate-engraver for various *Topographies* by Georg Matthäus Vischer and died in 1712.¹

However, according to new research in the middle of the 20th century, Matthias Greischer was born in Sankt Martin (today's Šmartno pri Litiji) in Krain (presently Slovenia) and was baptized on February 20, 1659.² He never used his name in the form Matija Grajžar as he is referred to by today's Slovenian art historians. We know almost nothing about his childhood and family circumstances. He became an orphan when his father Georg Greischer died in 1669. Later his mother Mary married Gregor Slamnek in 1673.

Greischer finished his studies in a six grade grammar school. To study in a grammar school was privileged in that age, which means that he either came from a well-off family background or, in the absence of that, that he possessed an extraordinary intellectual ability. Matthias Greischer's name is mentioned in the yearbook of the Holy Virgin Congregation of the Jesuit grammar school in Laibach (today's Ljubljana) as a student in the poetry class in 1678 and in the rhetorical class in 1679.³

Greischer could not have been a student of the poetry class without having previously completed the four grammar classes, probably in the same school between 1674–1677, but we can not prove this. During his studies in Laibach Greischer met Johann Anton Dolnitscher, who later became the vicar general of Laibach.⁴

At the start of his career as an artist (drawer and plate-engraver) Greischer joined Johann Weichard Valvasor, a scientist, patron of the arts and historian, living in the castle of Wagensberg (today's Bogenšperk), at a distance of only a couple of kilometers from Greischer's birthplace. Around 1678, Greischer was one of the first members of Valvasor's artistic circle (Justus van der Nypoort, Paul Ritter-Vitezović, Andreas Trost, Peter Mungerstorff etc.) living and working for Valvasor in Wagensberg. It must have been here that he learned plate engraving, initially from Andreas Trost, who had previously engraved some 150 views for G. M. Vischer's *Topographia Ducatus Stiriae* in Graz.

Greischer was nearly 21 years old when he finished his studies in Laibach and returned to Valvasor in Wagensberg in the autumn of 1679. Based on his engraving *The Holy Family protector against disasters*⁵ made in Wagensberg in 1679, it can be stated that he already possessed great skill in copperplate engraving at that time. We do not know how he had achieved

1 THIEME-BECKER XIV. 590.

2 Enciklopedija Slovenije. Vol. III. (1989), 386.

3 Boris GOLEC: *Valvasorjevi bogenšperški sodelavci* In *Acta Historiae Artis Slovenica* 19|2 · 2014, 45–93.

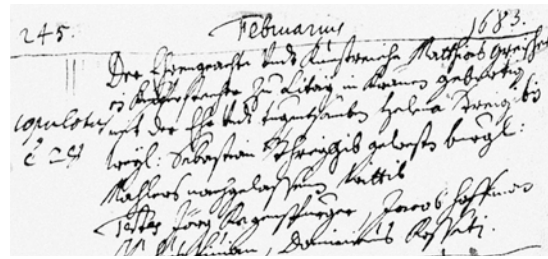
4 LAVRIČ, Ana: Janez Anton Dolničar/Thalnitscher's contacts with the copper-plate engraver Matija Greischer. In: *Acta Historiae Artis Slovenica*, 1999/4, 75–86.

5 Zagreb, Valvasor Collection VZ I, 417 b. Thanks to Mirna Abaffy, Curator of the Valvasor Collection.

this, since he had been away from Wagensberg for at least six years at his grammar school. We assume that he was learning and practicing engraving not only during school holidays in Wagensberg but in his free time in Laibach, as well.

Greischer was working at Valvasor's as engraver from the end of 1679 and large numbers of his engravings made at that time there are known. Around 1681 Valvasor's artistic circle dissolved. We do not know exactly where Greischer stayed in the years of 1681 and 1682. It must have been then that Greischer moved, perhaps first for a while with Andreas Trost, to G. M. Vischer in Graz and later to Vienna. In Graz he may have engraved his 19 plates for Vischer's *Topographia Ducatus Stiriae*, a book issued in 1681. Besides this he also engraved the plate of Vischer's Map of Hungary published in 1682. The delicate task of map making may have required the author Vischer's personal supervision. In 1682 he engraved Johann Alexander Reiner's Map of Upper-Hungary, presumably in Vienna where Reiner lived. He dated his work in the coat of arms of the Lobens Family as *Viennae Austria, Decem-ber 6/16, 1682*.

There are opinions that Greischer stayed for a while in Kismarton (today's Eisenstadt, Austria) in 1682, and maybe even in 1683, with Prince Pál Esterházy. The reason for his staying in Kismarton may have been to work on the Esterházy family tree engraving which Esterházy had entrusted to him, or to work on the planned Esterházy's estate series. In our opinion, Greischer may have been in Kismarton, but he did not stay there for a long time. In

Greischer's first marriage 1683

1683 especially the war conditions in West Hungary were not suitable for visits to Esterházy's estates (or part of them) and depicting them.

On February 28, 1683, Greischer married Helena, the 38 years old widow of painter Sebastian Treigib/Threygib in Vienna. In the marriage register Greischer is mentioned as "*Matthias Greischer ein Kupferstecher zu Litay in Kränen gebürtig*." The marriage ceremony took place in Saint Stephen's Cathedral and the witnesses for Greischer were Johann Jacob Hoffmann, the court plate-engraver of Prince Pál Esterházy and Domenico Rossetti, the plate-engraver from Venice.⁶

In 1683 Greischer and his wife lived in the Gruber Haus on the Hohenmarkt.⁷ Their daughter Anna Maria Rosina was born in December, 1683.⁸ His wife, Helena died on March 22, 1684 and Greischer remained alone with his three-months-old daughter Anna Maria.⁹

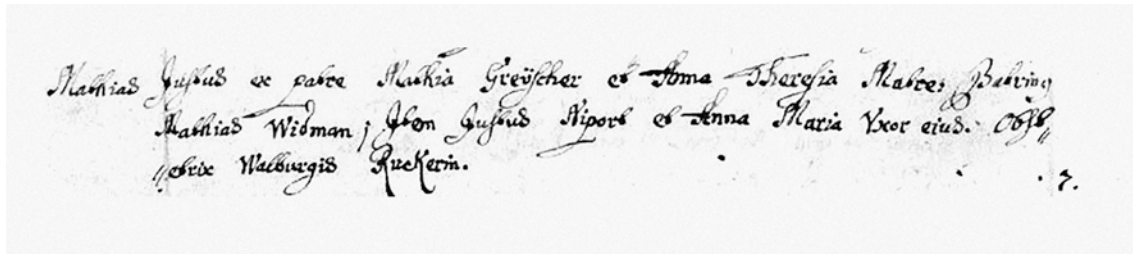
Three months later, on July 5, 1684 Greischer married again. His new wife was Anna Theresia Lerchin, the seventeen-year-old daughter of Johann Martin Lerch a well-known copperplate engraver from Vienna. The marriage ceremony was held again in the parish church,

6 Wien, Pfarre St. Stephan Trauungsbuch 1681–1684, 245. Thanks to Péter Király for the register's data and reading the old German handwritings.

7 Data on Greischer's living in Vienna: *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Bd. VI. Wien, 1908. Regeste Nr. 11.102 von Alexander HAJDECKI. HAUPT, Herbert: *Das Hof- und hofbefreite Handwerk im barocken Wien 1620–1770*. (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte Bd. 46, Wien 2007, 549, Nr. 2634.)

8 Wien, Pfarre St. Stephan Taufbuch 1683–1684, 205.

9 Wien, Pfarre St. Stephan Sterbebuch 1672–1684, 451.

The baptism of Matthias Justus Greischer 1686

Saint Stephen's Cathedral, and one of the witnesses for Greischer was again Johann Jacob Hoffmann.¹⁰

Following his marriage in the summer of 1684, Greischer moved from the Hohenmarkt to the Esterházy residence, the so-called Hungarisch Haus (today the Palace of Esterházy) at the beginning of the Wallner-strasse. Greischer's daughter Anna Maria died when eight months old on August 28, 1684.¹¹

The dowry of his wife (160 Gulden)¹² must have also helped him in establishing a plate-engraving workshop and gravure publishing house by 1685, the "...Matthias Greischer Kupffersstechern bey der Kay. Burg" in Vienna, near the Burg. He also used the "...beym Kays. Ballhaus" sign. During the next few years he used both texts when giving the location of his workshops. Occasionally, he also used the terms "Akademischen Kupfferstechern", "Kunsthandler" and "Kunstführer" in his sign. In 1687, Greischer engraved and published several large-size

engravings jointly with J. M. Lerch, his father-in-law.¹³

Between 1685 and 1688 he regularly exchanged letters with Johann Anton Dolnitscher who lived at that time in Laibach, as a clergyman.¹⁴ As a rule, Dolnitscher asked Greischer to purchase books for him, and to assist him in his other affairs. Greischer enclosed in his letters several engravings he made of the battles against the Turks such as the broadsheet Conquering of Szentjobb (February 1686). At the end of July 1686 he sent him a sketch of the siege of Buda.

On August 7, 1686 Greischer's first son, Matthias Justus was born, whose godparents were Justus van der Nypoort and his wife Anna Maria.¹⁵ Greischer then lived in Herrengasse, in the Klein Lichtenstein Haus where little Matthias Justus died at six weeks of age.¹⁶ Dolnitscher expressed his sympathy to Greischer in a letter for the loss of his son.¹⁷ The next child, Anna Catharina was born on July 27,

10 Wien, Pfarre St. Stephan Trauungsbuch 1684–1688, 34. Anna Theresia was born November 8, 1666. Wien, Pfarre St. Stephan Taufbuch 1666–1668, 5.

11 Wien, Pfarre St. Michael, Sterbebuch 1631–1699, 183.

12 Greischer's marriage contract in: Budapest City Archives IV.1009.b – Gewöhr Protocoll Budai Vár 1695–1705 2. vol. folio 19.

13 Some biographical information on Greischer's stay in Vienna in the 1680s has been published by GALAVICS Géza in his study added to the reprint edition of ESTERHÁZY Pál: "Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szűz képeinek..." (Budapest, 1994)

14 LAVRIČ, Ana: Janez Anton Dolničar/Thalnitscher's contacts with the copper-plate engraver Matija Greischer. In: *Acta Historiae Artis Slovenica*, 1999/4, 75–86.

15 Wien, Pfarre St. Michael Taufbuch 1673–1686, 522.

16 Matthias Justus died on September 20, 1686. – *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien*. Bd. VI. Wien, 1908, Regeste Nr. 11.147. (Herrengasse) von Alexander HAJDECKI; Wien, Pfarre St. Michael Sterbebuch 1631–1699, 234.

17 Dolnitscher's letter to Greischer dated October 8, 1686.

1687, and she died on January 23, 1688 in Kismarton (today's Eisenstadt).¹⁸

In 1688 their correspondence suddenly stopped. There is a supposition that the reason for this was that Greischer died in Buda in 1689, as the brother of his correspondent, Johann Georg Dolnitscher, a historian, mentioned – according to Ana Lavrič, – in his work published under the title “*Bibliotheca Labacensis publica*”. Another presumption is – and probably this is the truth – that Greischer had received a very significant commission from Prince Pál Esterházy and left Vienna.

Greischer moved from Vienna at the end of 1687, and in the period between 1688 and 1690 lived at Kismarton, at the court of Prince Esterházy, as his “*geographer and calcographer*”, so he could no longer handle the affairs of Dolnitscher in Vienna. In the parish registers of Kismarton Greischer figured as a local plate-engraver or as a “*Kupferstechers bey Ihro durchlaucht*”. On October 10, 1688 his twin daughters Anna and Clara were born, but they both died in six weeks. In December 1689, another daughter of his, Eva Maria, was born. The godparents in both cases were members of the Prince's court.¹⁹ In 1690 he must have still lived in Kismarton with his family, when he made the coat of arms engraving that was published in the book of Pál Esterházy with the inscription “*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*”. From this point of time until 1712, the year that has been generally accepted as the year of his death, nothing was known about his life or about his works as an artist till the 1990s.

In the middle of the last century some studies dealing with architectural history of the era following the recapture of Buda in 1686 mentioned a Matthias Greischer, commissioned in the 1690s to survey the ruined city, listing the building plots and drawing the ruins of the buildings in Buda and Pest. Later this Greischer became the “*Bauinspektor of Buda*”, the architectural supervisor of the Imperial Chamber Administration of Buda.

The theory that Greischer, the “*plate-engraver*” and Greischer, the “*Bauinspektor in Buda*” are the same person was put forward.²⁰ Let us examine the arguments which support this supposition.

We know, contrary to what J. G. Dolnitscher claimed, that Greischer did not die in Buda in 1689. The piece of news Dolnitscher broke contained, however, another element, namely, that Greischer lived in Buda or was preparing to go there, i.e., that Greischer had some connection with the city of Buda.

Greischer made several engravings showing the recapture of Buda. They show a very thorough knowledge of the place. Furthermore, in 1686–1687, it was he who made the engraving works for the plate prepared by Charles de Juvigny, military engineer, that can be considered as one of the first “maps of Buda”. His engravings of Buda are accompanied by plenty of explanations, and many buildings are identified by name, which suggests that he might have visited the place. Greischer was also an experienced map engraver, something he could very well exploit in this position. His engravings in Valvasor's and Vischer's Topographies show that he was well experienced in the drawing of buildings. His high school gradua-

18 Wien, Pfarre St. Michael Taufbuch 1687–1701, 20.

19 Biographical data in Kismarton: CSATKAI, André – FREY, Dagobert: *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust* Wien, 1932, 55, 229; PRICKLER, Harald: *Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit – Biographische Daten und Werke*. Eisenstadt, 2013, 173–175.

20 PATAKI Dénes: *A magyar rézmetszés története* Budapest, 1951, 132. Pataki refers to Bánrévy György who found the maiden name of Greischer's wife (Anna Theresia Lerchin) during his research.

tion obviously made him suitable for administrative office work too.

In other words, Greischer had at least partly the necessary knowledge and skills to fulfil the tasks stemming from an architectural-administrative job at the city of Buda.

At the end of the last century this issue of the two Greischers was resolved definitively and unambiguously. The maiden name of the wife of the engraver Greischer can be found in the marriage registry in Vienna, and the maiden name of the wife of Greischer living in Buda is in the local land registers. It became known from these documents that the two maiden names are the same, Anna Theresia Lerchin. So it was proved that the “two” Greischers are the same person.²¹ But the date and the place of Greischer’s death still remained unknown and the year of 1712 was still accepted as the date of his death.

Greischer’s moving to Buda raises several very important questions, but unfortunately we don’t know the right answers to these questions. Why did he give up his former engraver profession? There could be medical reasons: his vision deteriorated or his hand was permanently damaged. And of course there could also have been economic considerations behind his decision.

After finishing his work for Esterházy Greischer as a copper-engraver faced a difficult time. He did not receive a new order from Esterházy, Valvasor went bankrupt, and G. M. Vischer did not give him another map to engrave. The fighting against the Turks in Hungary had practically ended in 1690, and therefore there were no more demands for etchings demonstrating those events, so the large num-

ber of copper-engravers living in Vienna had fewer jobs. Justus van der Nypoort also moved from Vienna because he was given work by the Prince-Archbishop of Olmütz (today Olomouc, Czech Republic), Karl von Liechtenstein-Kastelkorn.²²

In 1686 when Buda was recaptured from the Turks, the Castle and the city were in ruins and unpopulated. Right after the recapture the temporary rebuilding of the walls and the bastions of the Castle was carried out. A few years later, between September 1690 and June 1691 a complete reconstruction of the fortifications was done under the control of Matthias Kaiserfeld, military engineer-colonel. At the same time some land registry surveys and assessments of the remains of civil buildings had started in connection with the reconstruction of the civil houses and properties. All these were the tasks of the civil authority, namely the Construction Office of the Chamber Administration of Buda. To do all these works the Chamber Administration had to employ the right people : the so called entrenchment inspector (in German Schantz Schreiber) for the military works and *construction inspectors* for the civil works.

Matthias Greischer was employed as an entrenchment inspector in Buda by Johann Stephan Werlein, the head of the Chamber Administration of Buda. He started his work on September 7, 1690. We are sure Greischer got this job with the help of those military engineers with whom he worked as a copper-engraver (e.g. Dominicus Fontana, Charles de Juvigny). Getting a job of this kind could have meant lifelong existential security for Greischer.

21 See the study of GALAVICS Géza in the reprint edition of ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szűz képeinek...* (Budapest, 1994) The data that Anna Theresia died in 1697 is wrong.

22 In the Kremsir Chateau (today’s Kroměříž, Czech Republic) five of Nypoorts paintings were preserved. However, his most important Moravian work is the representative graphic album of views of the famous Flower Garden of the Chateau / *Ansichten des Kremsirer Ziergarten*, Cremsier 1691. Prince-archbishop Liechtenstein-Kastelkorn also commissioned illustrations for the diocese calendar from Nypoort.

During his work Greischer had a disagreement with a military engineer. This disagreement resulted in physical aggression, so that after the completion of the reconstruction works Greischer requested a transfer to a new job in the summer of 1691. The Chamber Administration of Buda investigated the matter and found Greischer innocent in the case.²³ With the consent of the Court Chamber Administration in Vienna Greischer was given another job. He became *construction clerk-inspector* in the Construction Office of the Chamber with a yearly salary of 240 Guldens as is recorded in the list of the employees of the Chamber Administration of Buda in 1692.²⁴

At the beginning of June 1692, after a siege lasting for half a year, the Imperial Army recaptured Nagyvárád (today's Oradea, Romania) from the Turks. Subsequently in the summer the Chamber Administration of Buda sent masons and building materials to rebuild the fortress of Nagyvárád destroyed during the siege. Matthias Greischer was also ordered there to take part in the reconstructions and to help the work of the local military engineers. During his stay, Greischer drew up the layout of the Fortress of Nagyvárád.²⁵

From 1690, no more mention of Greischer can be found either in the parish registers of Kismarton, or in the parish registers in Vienna. It is known that four more children were born in the Greischer family between 1690 and 1696,

and his daughter Eva Maria who was born in Kismarton died during these years. All these family events could have happened in Buda, but the parish registers of Buda from that era were seriously damaged.

Greischer's father-in-law, Johann Martin Lerch, died in the summer of 1693 in Vienna.²⁶ Lerch had only two heirs: his widow and his daughter Anna Theresia, Greischer's wife. Greischer could have taken over the engraver workshop of his father-in-law and he could have resumed his original profession there. But Greischer preferred to stay in Buda. Maybe they bought their house in Buda-Víziváros (today's Ganz utca 3–9.) from the legacy of Anna Theresia in 1693.

At the beginning of the year 1694 the Court Chamber Administration in Vienna reviewed the reconstruction works in Buda and Pest. Following the review a decree was issued to prepare the complete land registers (cadastres) of the cities Buda-Castle, Buda-Víziváros and Pest in a uniform system. The Chamber Administration of Buda entrusted Greischer with the tasks of the cadastral surveys and he began his work immediately.

First he finished the Land Register of Buda Castle on September 23, 1695.²⁷ As part of his remuneration, he received a house in Buda Castle from the Chamber Administration in 1696, which was on the plot of today's Fortuna House (Fortuna utca 4.).²⁸ He completed sur-

23 Österreichisches Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn 1691.09.01 (Kt. 789. fol. 27–32.). Thanks to OROSS András archivist for all his informations.

24 Budapest, Hungarian National Archives OL E286 csomag Nr. 432. In: OROSS András: A Budai Kamarai Adminisztráció budai hivatalai. In: GÉRA Eleonóra: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. Budapest, 2015. 24.; OROSS András, Johann David Palm jelentése..., Fons, 23(2016), Nr. 2, 235.

25 BALOGH Jolán: *Varadinum –Várád vára*. Budapest, 1982, 72; Hungarian National Archives OL E 281 1692. december 54. sz.

26 Wien, Pfarre Sankt Stephan Sterbebuch 1693–1699, 42. Lerch died on July 31, 1693.

27 SCHMALL Lajos: *Buda-Pest utcái és terei. Adatok a budapesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez*. Budapest, 1906. 34.

28 On the ownership of the house in the Buda castle see: Budapest City Archives IV.1009.b – A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek 1695–1705 – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–1705 – 2. vol. fol. 19. May 23, 1697. Many thanks to Herédi Attila András archivist for helping my researches.

1696.	Mensis.	Nomen Sepulchri ac Locq Sepulturae.	Sepelitus.
10.	Decembris.	Sepulch. Joannes N.N. Filij Militis uxorata.	P. Pader.
15.	Decembris.	Sepulch. Georgig Franciscg Roll, Boig Sartoris German.	P. Pader.
27.	Decembris.	Sepulch. Catharina N.N. Baupers Tamina, cujg cognomen ignorat.	P. Pader.
Annus 1697.			
7a.	Januarij.	Sepulch. Ing. Mathias Greiches, German.	P. Pader.
14.	Januarij.	Sepulch. Senatig Doh, Infans German.	P. Pader.
12.	Februarij.	Sepulch. Maria Magdalena Siberin, Operarij uxorata uxor.	P. Pader.
25.	Martij.	Sepulch. Dña Anna Catharina Graffin, Germana.	P. Pader.
29.	Martij.	Sepulch. Joannes Ernestg Corfols, Officialis German.	P. Pader.

Matthias Greischer in the Parish register of Buda, 1697

veying the Viziváros (near-the-Danube district of Buda) under the title *Zaiger Über die Wasserstadt* finishing with a handwritten note “...durch Matthia Greischer Geographie Liebhaberen den 30. Dec. Anno, 1695”.²⁹ This land register drawn up by him contains the data of 284 plots and the buildings on them, many of which were in ruins. His report makes it evident that he had excellent skills not only in determining the location of plots, but that he also had a very thorough knowledge of the former geographical names in Turkish that figured in the cadastre.³⁰ In 1695 and 1696 Greischer also worked on the new land register of Pest which was completed in September 1696 and was submitted for approval to Vienna. The approval happened only after the Greischer’s

death in the following year, so his signature didn’t appear in the final version of the cadastre.³¹ These land registers discussed above, prepared by Matthias Greischer, are the first and therefore the oldest ones in Hungary.

A recently discovered document proves that Greischer also carried out not only surveys but other technical tasks too. In this document dated March 1696 there is a handwritten letter of “*Dominus Matthias Greischer Geometra*” in which he described the construction works needed to drain the overflow water of a public well. Unfortunately, the drawing originally attached to this document has been lost.³²

We found Matthias Greischer’s name in the *Matricula Defunctorum* of the Parish Church of Buda Castle in 2013. According to

29 NAGY Lajos: A Víziváros XVII. század végi topográfiája. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* XVII. 1964.

30 Hungarian National Archives OL KA. Ber. u. Sehr. February 24, 1696. 24. N°. 57.

31 TAGÁNYI Károly: A budai kam. jószágkormányzóság hivatalai 1686–1698-ig. In: *Magyar Közgazdaságtudományi Szemle* 1897/4.; NAGY Lajos: Pest város XVII. század végi topográfiájának forrásai. In: *Tanulmányok Budapest múltjából* XIV. Budapest, 1961.

32 The document is in a private collection. The text of the document: “Den 3. Martij 696 ist aus Befelch Einer Löbl[ichen] Kay[serlichen] Administration Substitution denen Wohl Ehrwürdigen patribus Capucinoren der alte vor dem wassertor an d[er] so genannten Schlangen Gassen bey des zim[m]ermeysters Häslmajrs seinem haus gegen vber ligende Prunn ausgezeichnet, vnd beschriben worden, also d[as]z derselbige ain Spacium vmb einen Prunnkasten zu bauen 12. schuch lang, vnd 10 schuch breith vmb sich sollte haben, der Canal zum Closter aber sollte noch vnd vnder dem selbst ligenden Prunnenstaig khom[m]en. actum ofen ut supra / Matthias greischer / Kay[serlicher] grundt beschreib[er] vnd ausmesser.”

Greischer's signature (1696): Matthias greischer
Kay[serlicher] grundt beschreib[er] vnd ausmesser

this Matthias Greischer was buried in Buda on January 7, 1697.³³ As evidenced by the land registers his houses (one in the Buda Castle area where he lived with his family and the other bought in 1693 in Víziváros) were transferred to his heirs (his wife Anna Theresia and four children, namely Georg Friedrich, Anna Katharina, Rosalia and Barbara) after his death in May, 1697.³⁴ In 1698, Greischer's widow sold the house in the Buda Castle to Johann

Fridrich Seelich chyrurgus³⁵ who sold it soon afterwards, in 1702, to the Main Chapter of the Diocese of Esztergom.³⁶

We do not know about the subsequent life of Matthias Greischer's family. The Greischer name does not appear in Buda's registers at the beginning of the 18th century. We think Anna Theresia moved back to Vienna maybe to stay with her mother. In 1699 Thomas Stachetsberger, a tailor, married the widow Anna Maria Kreizerin in Vienna. Perhaps Anna Maria and Anna Theresia, Matthias Greischer's widow, were the same person. Thomas Stachetsberger lived at the Hungarisch Haus, the same place as where the Greischer family had lived earlier.³⁷

In the first half of the 18th century in Vienna there lived and worked a Georg Friedrich Greischer,³⁸ a gold embroiderer, who might have been the son of Matthias Greischer.

33 Budapest, Parish Budavári Nagyboldogasszony Matricula defunctorum 1693–1717 p 13.

34 Budapest City Archives IV.1009.b – A Budai Kamarai Adminisztrációtól átvett telekkönyvek 1695–1705 – Gewöhr Protocoll, Budai Vár 1695–1705 – 2. vol. fol. 19. May 23, 1697. "Anna Theresia Greischerin geborene Lerchin ... und 4 khünder Georg Friedrich, Anna Catharina, Rosalia and Barbara."

35 Budapest City Archives IV.1009.b – Gewöhr Protocoll Budai Vár 1695–1705 2. vol. folio 41.

36 Budapest City Archives IV.1009.b – Gewöhr Protocoll Budai Vár 1695–1705 2. vol. folio 81.

37 Wien, Pfarre St. Michael Trauungsbuch 1649–1704 p 434. November 16, 1699; Eheverkündbuch 1688–1704 p 69.

38 Wien, Pfarre St. Ulrich Taufregister 1728.05.30. Franciscus Josephus Carolus, filius Georg Friedrich Greischer sticker & Magdalena in Prinischen Haus. *Quellen zur Geschichte der Stadt Wien. Bd. VI.* Wien, 1908, Regeste Nr. 10.506 von Alexander HAJDECKI.

The Work of Matthias Greischer

In our review of Greischer's work, we list first his individual engravings, in the order of their real or probable order, then we will take into consideration engravings that are known from written descriptions or are attributed to him. Subsequently we deal with Greischer's series of engravings: with the series of Ovidii Metamorphoseos Icones, made in 1680 and published in

1685 and his engravings in the topographies of Johann Weichard Valvasor and Georg Matthäus Vischer, and finally with the series commissioned by Pál Esterházy. Since he made more than half of his engravings as Pál Esterházy's court copper engraver, we deal with those in a more detailed way in the separate chapter *Works of Greischer commissioned by Pál Esterházy*.

THE EARLY YEARS

It is known that from 1678 onwards Greischer was in contact with Johann Weichard Valvasor and the artists and copper engravers grouped around him. Greischer was nearly 21 years old when he finished his studies in the rhetorical class of the Jesuit grammar school in Laibach (today's Ljubljana) and returned to Valvasor in Wagensberg to permanently join his artistic circle there sometime in the autumn, in September or October, of 1679. As already mentioned, Andreas Trost, who had been in Wagensberg since 1678, could be regarded as his master in copper engraving.

We think Greischer learned to draw before 1678 and may also have acquired the basics of copper engraving. His birthplace and place of dwelling, Sankt Martin (today's Šmartno pri Litiji, Slovenia), was just a few kilometres away from the Wagensberg Castle (today's Grad Bogenšperk, Slovenia), where Valvasor had resided since 1672. It is thus possible that he knew Valvasor before his high school studies or as a high

school student. He could even have visited Wagensberg daily, which he could do as a student during the short and longer high school holidays. Perhaps he learned to draw and some copper engraving skills from Valvasor in those years and he could have practised them all in Laibach during the school years. We take it for granted that he spent his school holidays in Wagensberg in the summer of 1678 when Andreas Trost was already there. Based on his age, we do not rule out that after completing the four grammar classes he may even have interrupted his studies in Laibach for a while.

Our assumptions about Greischer's earlier studies of drawing and copper engraving are based on his earliest dated work. This engraving is *The Holy Family Protector against Disasters*³⁹ made in Wagensberg in 1679 (see Catalogue 1). The date of the creation of the engraving, the year 1679, is hidden in its title as a chronogram. The engraving, which is overcrowded with figures and other pictorial elements, derives

³⁹ Valvasor Collection, Zagreb VZ I, 417 b. Thanks to Mirna Abaffy Curator of the Valvasor Collection, who constantly helped my work.

from a drawing by Jacob Fleischman. However, as far as the elaboration and technique of the engraving are concerned, they indicate that Greischer possessed great skill in copperplate engraving and he was by no means a beginner in the field by then.

In addition Greischer has four further engravings with the indication that they were made in Wagensberg, with the addendum “*in Carniolia*” or “*in Crain*”. Since the only surviving copy of each of these is in Valvasor’s collection, we believe that these were Greischer’s first independent and completed works. They are: *Health Certificate of the City of Fiume*⁴⁰, *Mercurius de Mercurio*, *The Imperial Postman arrives in Laibach* and *Charivari / Strange Musicians* (see Catalogue 2,3,4 and 5) Although the latter is a faithful copy of Hans Kellerthaller’s engraving⁴¹, it demonstrates particularly high engraving skills.

Greischer has a few more engravings in the Valvasor collection which are the only known copies: *Saint Thomas Aquinas* (see Catalogue 8.) three different engravings of *Saint Dominic* (see Catalogue 6, 7 and 9) and finally *The Rest on the Flight into Egypt* (see Catalogue 10) We know of the latter that it is a copy of the engraving of another artist⁴², but we assume this for the others too.

The engravings described so far, all of which we consider to be Greischer’s initial works, were probably printed in Wagensberg, Valvasor’s printing house, including those that do not indicate the place of production. Due to their very small size (approx. 12×7 cm) and religious theme, several of them can be considered as sacred images suitable for inclusion in prayer books.

According to our knowledge, Greischer left Wagensberg at the latest some time in 1681. He made at least 77 engravings in about two years in Wagensberg, if we assume that the 19 engravings in Georg Matthäus Vischer’s *Topographia Ducatus Styriae* book were mostly or all made in Graz.

We cannot be sure that Greischer went straight from Wagensberg to Vienna or – and we think this is more likely – went first to join Georg Matthäus Vischer and Andreas Trost, who lived in Graz. In our opinion, it was in Graz that, as well as remaining views of G.M. Vischer’s book *Topographia Ducatus Stiriae*, Greischer made the engraving of the Mariazell Church with the Virgin Mary icon based on G. M. Vischer’s drawing. We believe that after publishing that book G. M. Vischer entrusted Greischer with the engraving of his map of Hungary dated 1682 (see Catalogue 11).⁴³ Because Greischer hadn’t previously made a map or engraving that was printed from multiple plates, this anyway very time-consuming work was a novel experience for him. He was probably helped by his former master, Andreas Trost, and G. M. Vischer was also able to supervise his work with a geographer’s eye. The map is known in several variants. The first version has an empty frame ready for an image to be added later in the lower right corner of the map, on which in some cases is glued a printed list of Hungarian fortresses. This variant is an unfinished state of the map, yet many copies of it are known today. In the later version, a view of Pressburg and the list of Hungarian fortresses were included in the previously empty frame. G. M. Vischer was living in Vienna a few years

40 Greischer’s work is a copy of Johann Kaspar Manasser’s engraving. (Valvasor Collection, Zagreb VZ I, 420) másolata. J. K. Manasser copper engraver and publisher in Graz in the second half of the XVII. century.

41 Hans Kellerthaller d. J. work in the Valvasor Collection, Zagreb VZ VIII 165. Kellerthaller’s work is a copy of the similar engraving of Theodor de Bry.

42 Greischer’s engraving is a copy of the work the Johann Sadeler the Older, who made it after the painting of Christoph Schwartz. Johann. Sadeler’s engraving was later also published by Theodor Galle.

43 SZÁNTAI Lajos: *Atlas Hungaricus 1528–1850*. I–II. k. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996. G. M. Vischer 1.a and 1.b

later, in the mid-1680s, when he made two more maps of Hungary, but we have not found any trace of him engaging Greischer in their preparation.

We are aware of about one hundred engravings from the first two years of Greischer's

work, of which 86 were published in books as parts of series of engravings. It is in itself a quantitatively remarkable performance by a novice copper engraver, not to mention the quality of his output, and therefore his work is very much worthy of recognition.

GREISCHER IN VIENNA

In our opinion Greischer arrived in Vienna some time in 1682 and from then until the end of 1687 Vienna can be regarded as his working location. On the basis of his work done so far, he was already an experienced copper engraver, and as such, he could be confident of survival in his profession in Vienna. We assume G. M. Vischer recommended Greischer as a copper engraver to the Imperial military engineer Johann Alexander Reiner as the engraver of the plates of his Map of Upper Hungary (see Catalogue 13).⁴⁴ One of his first works in Vienna may have been the portrait of Count Ernst Rüdiger von Starhemberg (see Catalogue 14).⁴⁵ Although the year 1682 is not appended to Greischer's signature, he refers again (and for the last time) to his place of origin: "*Matthias Greischer Carniolus fecit*". This is perfectly understandable in the case of a previously unknown copper engraver who had recently settled down in Vienna.

At this time – but perhaps even before, alongside Andreas Trost – Greischer also made a few coat of arms engravings. These small engravings were probably made as gifts. This is evidenced by the fact that Greischer in the dedication of each engraving named the owner of the coat of arms as his own "*most respectable,*

gracious, etc. patron". Based on their size, these engravings could also be used as bookplates. Greischer had become acquainted with Pavel Ritter Vitezović in Wagensberg (see Catalogue 19), and met Michael Joseph Maister, provost of the Augustinians' Convent in Pöllau, during his stay in Graz, perhaps through G. M. Vischer. The tombstone of Michael Joseph Maister in Pöllau which still exists shows the same coat of arms as in Greischer's engraving. Also in existence is a test version of this latter coat of arms engraving (see Catalogue 16 and 17). We know nothing about the relationship between Knight Martin Karl Stransky imperial captain and Greischer beyond the engraving of his coat of arms (see Catalogue 18). We think that in some form all three helped Greischer start his career either in Graz or in Vienna.

Of all Greischer's stand-alone engravings (i.e. other than the engravings published in the various books and his two maps) only one copy is known, that being in the Valvasor collection.

In addition to the map of G. M. Vischer and A. J. Reiner, two other works by Greischer indicate the year 1682. The first is the small size (5.6×8.7cm) coat of arms engraving of the Lobens family on which can be read "*Viennae*

⁴⁴ SZÁNTAI Lajos: *Atlas Hungaricus 1528–1850*. I–II. k. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996. Reiner 1.

⁴⁵ Count Heinrich Ernst Rüdiger von Starhemberg (1638–1701) was military governor of Vienna from 1680, the city's defender during the siege of Vienna in 1683, Imperial general during the Great Turkish War, and was present at the recapturing of Buda. 1691 he was made President of the Court's Army Council (German Hofkriegsrat) and was responsible for the organisation of the Habsburg army.

Austria 16/6. Decembrī. Ao. 1682.” (see Catalogue 15) We consider these to be the time and location of the making of the engraving.

We know of Greischer’s other work bearing the year 1682 that it was made later in 1683–1684. This work is the engraving of a family tree ordered by Pál Esterházy and shows the family tree of eight generations of Pál Esterházy and his first wife, Orsolya Esterházy (see Catalogue 20). The name of the family tree *Cor Esterhasianum seu genealogia* (the heart or genealogy of Esterházy) refers to the special heart-shaped layout of the paternal and maternal family trees. On each side at the bottom of the family tree engraving, are 64 family coats of arms. On the top of the engraving on both sides of the large crowned Hungarian coat of arms are 17 coats of arms of the different parts of the historical Kingdom of Hungary and other territories formerly under its jurisdiction.

According to a surviving receipt, Greischer who must have needed several months for this job, received 30 guildens as an instalment of his fee in January, 1684.⁴⁶ Considering the size of the task, we think that the total fee would have been much more than 30 guildens. The bill also shows that in January 1684 Greischer had not completed the work since the surviving document is not a final bill. Knowing Greischer’s other tasks in 1684, we can safely assume that the family tree was completed in the summer of 1684. The engraving is described in more detail in the chapter *Works of Matthias Greischer, commissioned by Pál Esterházy*.

Greischer made an engraving as a gift to Joannis Baptista Dolnitscher, the City Captain of Laibach on his birthday of June 8, 1683 (see Catalogue 21). The City Captain of Laibach was the father of Greischer’s former schoolmate Johann Anton Dolnitscher who terminated his theological studies in Vienna in the summer of 1683. In later years Greischer corresponded with Johann Anton Dolnitscher. The engraving of the young St. John the Baptist drawing water from a well is seen by many as Greischer’s best lyrical work.⁴⁷

We owe a couple of Greischer’s engravings to the Turkish siege of Vienna in 1683.

The Turkish army that besieged Vienna included Moldavian and Wallachian troops led by Voivode Șerban Cantacuzino. Cantacuzino set up a 4 meter high cross with a Hodegetria-type Mary at his camp site in Meidling, where an orthodox ceremony was conducted daily during the siege. The besieging troops buried the cross when they fled. The locals, however, discovered the cross in October, and brought it in a solemn procession to its temporary resting-place, one of Vienna’s churches. Greischer made an engraving of the so called Cantacuzino Cross⁴⁸ on which he showed the German translation of the original Latin inscription. He also produced the only known representation of the Virgin Mary’s image on the cross (see Catalogue 22 and 23). However, it seems that the two engravings of Greischer did not sell well⁴⁹, in contrast to Greischer’s later father-in-law, Johann Martin Lerch’s completely similar engraving of the Cantacuzino Cross.

46 The receipt is in: Hungarian National Archives Herceg Esterházy család levéltára, P. 129., 696. csomó Nr. 10949.

47 See Emilian CEVC in *Johann Weichard Valvasor to the Slovenes and to Europe*. Narodnaja Galerija Ljubljana, 1989. p 180.

48 The German name of the Cantacuzino Cross is Moldauer Kreuz. A small chapel (Moldauer Kapelle or Türkenkapell) was erected at the site of its finding in early 1684 and the cross was placed in it. It was stolen from the chapel in 1785 and disappeared without trace. Today, a copy of the cross is kept in the Romanian Orthodox Church in Meidling.

49 DRUGULIN, Wilhelm: *Historischer Bilderatlas*. Leipzig, 1863. Nr. 3127. See Note 53.

In connection with the siege of Vienna, we mention Greischer's engraving of Cardinal Francesco Bonvisi⁵⁰ who, as a papal nuncio, made serious diplomatic efforts to organize the Christian armies liberating Vienna (see Catalogue 25). The portrait of Bonvisi is in an oval ornament frame hovering over a map-like landscape and the light beams from the portrait frame illuminate the main locations of his activities, among others Vienna, Pressburg and Prague. According to the insignia the engraving was based on Georg Philipp Pücher's drawing (*Phil: Pücher del.*). We also know a copy of the engraving on which only Greischer's insignia (*Matth: Greischer sculp: Vien:*) is visible but that of Pücher is missing. On the engraving, Bonvisi's portrait and its frame are similar to the portrait of Bonvisi, made in 1681 by Domenico Rossetti of Venice (1650–1736), who worked in Vienna in the 1680s. Greischer's name also comes up in connection with this portrait. On the copy of Rossetti's engraving in the Valvasor collection⁵¹, traces of an earlier removed signature appear that many people consider to have been that of Greischer. We do not agree with this opinion noting that Domenico Rossetti had a good relationship with Greischer, as he was a witness at Greischer's wedding in 1683. Rossetti created several Hungarian-related works, including the frontispiece engraving on which Pál Esterházy's bust appears.⁵²

In the battle of Kahlenberg, which brought an end to the siege of Vienna, the victorious Polish troops seized Grand Vizier Kara Mustafa's standard, which Jan Sobieski, King of Poland ceremonially presented to Pope Innocent XI. At dawn on the day after the battle Sobieski had his Italian secretary Tommaso Talenti take

the flag to Rome and thus no one had the chance to make a drawing or sketch of the flag in Vienna.

The large Turkish flags (*sancak* in Turkish) whose shape was of a rectangle with a triangle appended at the fly end consist of two principal types – the *Zülfikar* /in Turkish *Dhu'l-Faqar*/ type (with the split-bladed sword attributed to Mohamed and Ali his successor in the centre) and the inscriptional type (with quotations from the Koran sometime in medallions). Combinations of the two types are also known. Grand Vizier Kara Mustafa's standard was of the inscriptional type (see Catalogue 24).

Several artists, including Greischer, made engravings of the flag. Greischer's engraving (a copy of an Italian engraving) is a work of extraordinary delicacy and it also demonstrates that Greischer had studied the Arabic inscriptions and Arabic letters before he created it. Later we will see that Greischer was helped in this by the most famous orientalist linguist of the time, the Polish nobleman Franciscus Mesnien-Meninski, who lived in Vienna for a long time and was an official Imperial interpreter. Meninski's enormous *Thesaurus Linguarum Orientalium* language textbook was published in Vienna in 1680.

In the autumn of 1683 several engravings of the flag sent to Rome appeared in Italy. Greischer copied the engraving of the flag published in the work of the Orientalist scientist Lodovico Maracci (*Disegno dello Stendardo Roma*, 1683. App. H. 1007). He made a sketch of the flag, recording the location of the inscriptions, the linear patterns on the inner frame and the rosettes in the corners. Then he obtained from Meninski the correct Arabic texts and under his supervision drew them in the right positions.

50 Francesco Bonvisi (1626–1700) Cardinal from 1681 appointed by Pope Innocent XI. He was Papal Nuncio in Germany, in Poland and at the Imperial Court in Vienna. Later, from 1690 he was Archbishop of Lucca. He supported the Christian rulers' unity against the Turks with all his strength.

51 Valvasor Collection, Zagreb VZ XII, 155.

52 [Csete István:] *Duodecim Stephani heroes Ungariae. Tyrnaviae Typis Academicis* [1681], RMK II 1490.

Greischer did an excellent job, the Arabic letters are perfectly accurate, and the captions on the flag are easily legible which cannot be said of all engravings made of Turkish flags in that period. In the middle field (in large letters), the Mohammedan creed appears twice in two rows: “La ilah illa’llah Muhammad rasul Allah” (There is no other God but Allah and Mohammed is his prophet). The rosettes contain the following names: Allah, Mohammed, and his successors, Omar, Abu Bakr, Ali, and Othman. There is a single mistake in Greischer’s engraving: Ali’s name is incorrectly written.

It has so far escaped the attention of those dealing with the engravings of this age that this work of Greischer also appeared as a book illustration.⁵³ True, Greischer’s miniature-sized, mirror image insignia “fGM” on the engraving is hardly recognizable even with a magnifying glass. The page number “94f” in the engraving in the book does not appear on the copy of the engraving in the Valvasor collection.

In the summer of 1684 Greischer made engravings of two Turkish flags (see Catalogue 26/1 and 26/2) captured in the Battle of Ercsi (also known as the Battle of Hamzsabég or the Battle of Érd).

Palatine Pál Esterházy arrived with his Hungarian army of around eight thousands people at the camp of the Christian armies besieging Buda on July 18, 1684. A few days later a couple of thousand Hungarian soldiers led by János Esterházy Captain of Győr combining with the troops of General Charles of Lorraine marched against the Turkish armies who were coming to relieve the siege of Buda. On July 23, the Christian army had a great victory over the Turks between Érd and Ercsi. According to Charles of Lorraine the lion’s share of the victory was due to the Hungarian troops. The

Hungarians occupied the camp of the fleeing Turkish troops, seizing a huge booty, including the large ornamental flag of Ibrahim Pasha.

Pál Esterházy, following the example of the Polish King John Sobieski, offered the captured flag to Pope Innocent XI and commissioned Matthias Greischer to make an engraving to commemorate the victorious battle and the offering (see Catalogue 26/1). The engraving is described in more detail in the chapter *Works of Matthias Greischer, commissioned by Pál Esterházy*.

The other Ottoman flag captured in the Battle at Ercsi was of the Zülfikar type (see Catalogue 26/2). Prince Charles of Lorraine sent this flag to Emperor Leopold in Vienna where it was ceremonially installed in the Stephansdom.

The “M. G. del. et f.” marking on the engraving indicates that Greischer himself made the drawing of the flag so he must have seen it close up. Certainly Franciscus Meninski helped Greischer in the drawing of the flag and the preparation of the engraving. The Mohammedan creed (There is no other God but Allah and Mohammed is his prophet) appears four times in Arabic on the flag. Meninski translated the Arabic-language inscriptions of the flag into German which were brought out in several publications in 1684 as well as appearing on the engraving.

We do not know in which book or pamphlet Greischer’s engraving was published first but it appeared later in the book mentioned above, *Wunderbahrer Adlers=Schwung* by J. C. Feigius. We attribute to Greischer two more engravings of the same flag published in Vienna in 1684 despite the fact that Greischer’s signature does not appear on the prints (see Catalogue 26/2/A and 26/2/B).

53 *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüche (...) eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn*, Leopold Voigt, 1684. and FEIGIUS, Johann Constantin: *Wunderbahrer Adlers=Schwung...* Wien, 1694. In the book by Feigius there is a copy of Greischer’s engraving of the Cantacuzino Cross with pagination “fol. 69”.

Greischer himself published and sold some of his engravings from the mid-1680s – some of them together with his father-in-law, J.M. Lerch. This is evidenced by the publisher's mark (various abbreviated forms of “excudit”) in the signatures in his works, but this may also be indicated when he names himself as Kunsthändler or Kunstführer in his engraving. We know of a total of 13 works (including broadsheets) he published himself and most of them show the events of the war against the Turks. The choice of the subject matter to be published is understandable from a business point of view, as the biggest interest in Vienna was aroused by these war events. Publishing does not mean that all his own work was printed in his own workshop. As with other Viennese copper engravers, those of Greischer's published works consisting of longer texts, such as his broadsheets, or large engravings from multiple plates, were made in one of the larger, more well-equipped Vienna printing works.

Greischer's first broadsheet⁵⁴ depicts the so-called freak of the city of Bisciglia in the kingdom of Naples, a child covered with fish scales (see Catalogue 28). The choice of topic particularly reflects publishing considerations: the depiction of freaks or monsters was very popular, and as such, it was a product that sold well in its time. Greischer could have known the event from another broadsheet whose depiction of the monster is exactly the same as Greischer's. This “miraculous story” then appeared in identical form as a fresh news report in 1688 and 1735.⁵⁵

The first of Greischer's engravings with a connection to the locations of Hungarian military events relates to the occupation of Érsekújvár (today's Nové Zámky, Slovakia) in July 1685. This very simple engraving (see Cata-

logue 27) was made for Leonhard Christoph Lochner who was a publisher in Nuremberg and Regensburg. The engraving presents a plan view of that part of Érsekújvár castle opposite which the besieging Christian armies built siege trenches. Not very demanding work, its workmanship falls short of the engraving by his father-in-law, J. M. Lerch which has the completely identical subject. We note that Lochner, whose portrait was engraved by J. M. Lerch in 1684, also published other Hungarian-related works.

One of the events with the greatest reverberations in Hungary in the autumn of 1685 was in Nagyvárad (today Oradea, Romania) where Pasha Ahmed captured Imre Thököly, the leader of the rebels of Upper Hungary whom he later had transported to Belgrade. There were dozens of reports, engravings, and illustrated broadsheets about the arrest of Thököly across Europe, the vast majority of which saw the events as God's punishment, because Thököly had fought against the Christian armies on the Turkish side. There were many sarcastic, mocking images among the published engravings. Greischer issued a leaflet about the event in which the lively, cross-hatched and delicately shadowed image depicts the scene of the capture and tying up of Thököly (see Catalogue 29). We also know of the use of this image on another broadsheet of unknown publishing whereabouts.⁵⁶ True, this latter engraving is much smaller and less ambitious but even the legend associated with the picture is exactly the same.

By the autumn of 1685, Imperial generals Peter Ernst von Mercy (1641–1686) and Sigbert Heister (1646–1713) had recaptured Szolnok and then Szarvas from the Turks. Later they advanced as far as to make an attempt to occupy

54 PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600–1700*. I–XIV. vol. Wiesbaden, 1985–2017. Paas–3508.

55 PAAS, John Roger: *The German Political Broadsheet 1600–1700*. I–XIV. vol. Wiesbaden, 1985–2017. PA 758–760.

56 Szalai Nagyvárad 1685/16; Széchényi National Library, Budapest App.M.169.

Gyula as well, but they abandoned it because of the wintry conditions. Greischer made an engraved view of each event (featuring Szarvas and Gyula on a common plate) on which the text engraved under the picture describes the events (see Catalogue 30–31). Greischer's engravings are a derivative of the images in the Birken-Sandrart's book, *Der Donau-Strand*. The source pictures of Greischer's engraving were contained in a leaflet published in the autumn of 1685 but Greischer's pictures were much more elaborate than the pictures.⁵⁷ It is even possible that Greischer did not copy the pictures in the leaflet, but rather the leaflet copied Greischer's engravings.

Greischer, in the mid-1680s, as publisher made an engraving of Veronica's Veil (see Catalogue 32). On the small-sized sacred image (6.4x8.6 cm) suitable for a prayer book, Christ's face (eyes open, long beard and hair, covered ears), which is in the Roman Basilica of St. Peter, appears on the veil. This prototype of Christ's face was painted by several artists and engraved copies were also widespread.⁵⁸ Greischer copied one of these engravings with his usual care.

Greischer together with his father in law J. M. Lerch, made a large (46x74 cm) engraving entitled *Retrato. del N.^a S.^a la Real della Almudena* after the drawing of *Teodor Ardemans* (1661–1726). The Gothic statue of the Virgin Mary, the patron of Madrid, known as Santa Maria la Real de Almudena, was preserved in Madrid at the Iglesia de Santa María la Mayor. In 1680 Charles II King of Spain made a generous endowment for the creation of a new ornate altar for the Virgin Mary statue. The de-

sign of the altar was entrusted to *Francisco de Herrera el Mozo* (1627–1685), a renowned painter of the age. The new three-storey altar was completed by the mid-1680s adorned by Herrera's famous painting, *Saint Joseph's Dream*. The altar is no longer in existence today and the Virgin Mary statue was moved to the high altar of the Almudena Cathedral, built in the 19th century. In 1686, the young Teodor Ardemans of German descent (later architect and painter) made a drawing of the finished altar. A drawing of the new altar designed by Herrera is also included in the inventory of Ardemans's estate.⁵⁹ Knowing the close relationship between the Vienna and the Madrid Habsburgs (Emperor Leopold's sister was Charles II's mother) and their almost daily contact it is not surprising that Ardemans's drawing turned up in Vienna.

Only two copies of the engraving are known in public collections. On the copy in Madrid, "*Io Mar: Matt Lerch et: Greischer ff Vien: Austr.*" appears as the signature, but on the copy in the Valvasor Collection there are traces of erased letters in front of the signature and there remains "*Matt: Greischer [...] Vien: Austr.*". We do not know who rendered Lerch's name and the mark "*ff*" illegible on the plate, even before the copy kept in Zagreb was made. The unusual nature of the case is only exacerbated by the Bonvisi portraits and the portrait of Rüdiger Starhemberg mentioned earlier on which the names of other contributors apart from that of Greischer are also erased. Maybe if more copies of the engraving come to light, we would get an explanation for this.

Apart from the previous two, religious-themed engravings, Greischer in the years to

57 Gründliche Kuppfer-Erleuterung der gegenwärtig nach dem eigentlichen Grund-Riss... vier Ungarischen Hauptstädte o.J. o.O. Széchényi National Library, Budapest Röplap 876

58 It is not known if Greischer had knowledge of Giacomo Grimaldi's picture. See the notes of Eugène MÜNTZ, 225–269; and the Study of Frederico GALLO (*Convivium*, 4(2017), Suppl. 72–83.)

59 Zapata Fernández de la HOZ, Teresa: *La corte de Felipe IV se viste de fiesta* Universitat de València 2016, 345–346. Thanks to Marisa Moro PAJUELO (Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Madrid) that drew attention to the book.

come would only deal with the events of the Hungarian liberation campaigns against the Turks and the coronation of Joseph I both of which aroused general interest. Some of these were unusually large, printed from multiple plates and were created together with his father-in-law, Johann Martin Lerch.

In chronological order, the first of the engravings is on the broadsheet that appeared on the occasion of the recapture of Szentjobb (today's Sâniob, Romania) on February 12, 1686 (see Catalogue 34). On the engraving is a small town surrounded by a simple palisade, while besides the town is a huge well-constructed castle both of them being under siege. In the foreground of the image is the symbolic picture of the surrender of the town: three turbaned Turks hand over the keys of the town to the commander of the besieging Christian troops, General Caraffa. Szentjobb was a small town of no significance surrounded by a palisade, and the image of the town and the castle on the engraving was imaginary. Like the two Greischer broadsheets described earlier, this image also appears on another broadsheet whose publishing location is unknown, of slightly smaller size and much more modest etching.⁶⁰ This engraving of Szentjobb, depicting the surrender of the keys, served as the source of many subsequent engravings.⁶¹

Greischer made three engravings in connection with Buda's recapture in 1686. For the sake of differentiation, following the likely order of their origin, these were named *The Siege of Buda 1*, *The Siege of Buda 2*, and *The Siege of Buda 3*.

On the engraving *The Siege of Buda 1* is the view of the besieged Buda from the north (see Catalogue 35) with a great number of Latin

and German legends indicating the whereabouts of the besieging troops. According to György Rózsa⁶², it is not a view made from sketches made on the spot, but Greischer was familiar with several previously published engravings and used some of their details. Greischer himself was the publisher of the engraving, of which only one copy is known.

There are three details of Buda on *The Siege of Buda 2*: above on the left the southern view of the castle of Buda with the besieging Bavarian troops, on the right the ground plans of Buda Castle and City of Pest and below them the western view of Buda with the besieging Imperial armies (see Catalogue 36). There are a number of similar engravings with a southern view of the siege and it is impossible to decide who copied whom. György Rózsa believes that among today's known engravings with a southern view the first in time was Greischer's engraving published in Vienna, which was the closest place to the event, but he sees it as a derivative of an engraving which has been lost. The ground plans on Greischer's engraving were published several times during the unsuccessful siege of 1684. According to György Rózsa, the western view of Buda at the bottom of the engraving is also not an original creation, but its source view is not known.

The extremely abundant legend which appears on a separate sheet affixed to the bottom of the engraving is in three columns of Latin and three of German.

The engravings preserved in Budapest are coloured, so some researchers – only on the basis of their photographs – consider them to be printed from other plates. Greischer was himself the publisher of this engraving. Greischer's engraving with different staffage and

60 Drugulin, Wilhelm: *Historischer Bilderatlas Leipzig*. 1863. Nr. 3204.

61 Gaspar Bouttats (Szentjobb (1686)/1), Arnoldo de Westerhout (Szentjobb 1686/2), Giovanni Giacomo de Rossi (Szentjobb 1688/2), Vincenzo M. Coronelli (Szentjobb 1707/1) etc.

62 RÓZSA György: *Budapest régi látképei*. Budapest, 1999. 154f.

without his signature was published in a report on the siege of Buda in the same year, 1686.⁶³

Among Greischer's engravings of Buda, the most remarkable is The siege of Buda 3. (see Catalogue 37) which he made from the drawing of Imperial military engineer Charle Joseph de Juvigny. The original drawing by Juvigny is in the Map Collection of Széchényi National Library, Budapest.⁶⁴ The huge sheet was dedicated by Juvigny to Emperor Leopold. Greischer complemented Juvigny's extraordinarily detailed ground plan of Buda and the siege camp with views of Buda. At the top to the left is a detail of Greischer's previous engraving of the western view of Buda, to the right, a version of his southern view of Buda harmonized with the Juvigny ground plan. Greischer left out the image of the Pest side of the Danube at the bottom of Juvigny's original drawing and in its place he drew a very spectacular and at the same time apparently realistic oriental view of Buda. These three views of Buda by Greischer have been copied many times.⁶⁵

The legend, which lists more than one hundred items, is printed on separate pages attached to both sides of the engraving, this time in four languages: Latin, German, French and Italian. The insignia shows (*"In Wienn bey Matthias Greischer Accadem. Kupferstecher und Kunsthändler nächst bey der Kayser: Burg zu finden"*) that the engraving, which was made from four plates was also sold by Greischer. However, we are not sure that he bore the publishing costs, and the insignia does not directly indicate his role as publisher. For some unknown reason the publishing mark of Greischer on the copy of the engraving in Paris is hardly readable, be-

cause it was partly deleted from the plate. There is no explanation for this.

There must certainly have been a good relationship between Greischer and Juvigny during the creation of the Buda engraving, because Greischer later made an engraving of another Juvigny drawing.

The copious legends of Greischer's engravings of Buda could only have been derived from drawn and written information which came from the scene, and these could only have come from military engineers present at the siege. This relationship between publishers and engravers, who were always interested in fresh news, and military engineers was common and well-known at that time. Vienna was an extremely advantageous place in this respect. This was not only because Vienna was the closest of the Western European news centres to the events in Hungary but because the Court War Council, which led the liberation struggles, was in Vienna, and was in almost daily contact with the fighting troops. The couriers who maintained contact between the Court War Council and the combat troops could also provide the publishers with fresh data or even sketched drawings.

Some time in the mid-1680s G. M. Vischer revised his *Map of Lower Austria* originally published in 1670 and entrusted Greischer with the creation of the requisite plates for the new edition. Although this edition of the map is smaller, its size is still remarkable (96×65 cm) and it is also assembled from 16 sections (see Catalogue 38). The plates for the sections are usually 15×25 cm in size. The drawing of the terrain and of the settlements, as well as the or-

63 Diarium oder kurtze warhaffte Erzehl... Beschreibung alles dessen, was sich bey der Beläger – und glücklicher Empfortir – und Eroberung durch Ihro Kayserl. Majestät... der Haupt-Vestung Ofen... zugetragen (etc.) Staatsbibliothek zu Berlin VD17 1:730050Q; Rózsa 1999/84/d.

64 Széchényi National Library, Budapest, Map Collection TK 2 154/1.

65 Such a copy appears in BOETHIUS, Christoph: *Ruhm-BelorberterTriumph-leuchtender und glanz-erhöhter KriegsHelm*. Nürnberg, 1688; Rózsa 1999/35. A copy of the engraving is in: Hungarian National Museum Historical Gallery, Budapest Inv. T4995.

namentation, is much simpler than previously and there are two new pictures on the map: a view of Vienna and an image of the two-headed eagle symbolizing the Habsburg Empire. The specialist literature puts the publishing date of the undated map at 1687. This assumption is reinforced by the fact that in the first half of 1687 we know that Greischer only had to finish off some work that had carried over from the previous year (maybe the Juvigny Buda engraving, or the Almudena Virgin Mary altar engraving) so he had time to devote to the engraving of G. M. Vischer's map.

In 1687, Greischer produced four engravings with his father-in-law, Johann Martin Lerch, and indeed they published them together. In this "joint work" they were not only driven by material considerations, but also by the size of the tasks. Each of the four engravings was large (as in the previous year with the jointly prepared Almudena Madonna engraving), and this required the engraving of multiple plates. Therefore they may have shared the engraving work over its long duration in some way, but we do not know how. The staffage on the engravings and the style of the ornate cartouches point to Lerch's hand, while Greischer might have engraved the longer text subtitles. Lerch may have only done the preliminary drawings needed for the plates, occasionally using the military engineering drawings. But we emphasize that this kind of determination as to how the work was shared between the two of them is all just speculation.

In the summer of 1687 the area between the Danube and Drava was the main scene of the campaign against the Turks. The Imperial troops first attacked the Drava bridge at Eszék (today's Osijek, Croatia) to prevent Turkish troops from crossing, then at the beginning of August they won a major victory over the Turks at Nagyharsány. After that, some smaller strongholds from the Turks were recaptured in Slavonia and Bosnia.

Greischer, together with Lerch, created and published an engraving showing the Christian armies marching on Eszék (see Catalogue 39) for which he received the necessary drawings from Charles Joseph de Juvigny. Above on the horizontally divided engraving, we see the view of Eszék /Osseck/, the camp of the Imperial armies marching in front of Eszék, below is a route map of the Imperial armies' march along the Danube from Esztergom to Eszék indicating the camp sites used on the way. We know more similar engravings based on Juvigny's drawings (or based on the Greischer-Lerch's engraving?), for example the engraving of Giovanni Giacomo Rossi, published in Rome.

The Greischer-Lerch pair also published two engravings of the Battle of Nagyharsány (also called the Second Battle of Mohács at that time). The first was made after the drawing of Giovanni Dominico Fontana *architectus militaris* of Lucca (see Catalogue 40). Although there is no Fontana name in the later, second engraving, it is nevertheless clear that the placement of the troops faithfully follows Fontana's drawing (see Catalogue 41). Both engravings are filled mostly with mountainous landscape covered with dense forest, the Turkish army tents and a symbolic couple of buildings with battle scenes in the foreground. The staffage on the second engraving is more spectacular. The first engraving shows two ornate cartouches, one featuring Fontana's dedication to Imperial General Enea Silvio Piccolomini, and another featuring a detailed legend. On the second engraving, almost the same legend is on a narrow sheet of paper glued under the image. We know copies of both engravings of the Battle of Nagyharsány (see Catalogue 40 and 41).

After the Battle of Nagyharsány, the imperial armies split up. A smaller army led by General Count Johann Dünnewald set off to occupy Slavonia and beyond. In mid-September, after a three-day siege, he occupied the castle of

Buzin (correctly Buzim, northwestern Bosnia). Greischer made an engraving of the event from a drawing by a military engineer named Contaro. We have been unable to identify Contaro. In the upper part of the engraving, there is a view of Buzin Castle in perspective and below is a picture of the siege of Buzin (see Catalogue 42). We know only of a proof copy of this engraving, in which just the outline of the subtitles and legend appear in the picture area, with the description of the event itself and the key being shown below the image. The picture along with the legend in the Greischer's engraving was shortly thereafter also published by Vincenzo Maria Coronelli of which we also know a later variant. It was typically negligent that in the Coronelli engraving, the key's letters in the Buzin engraving are included, but the key itself is not. We have to conclude that the drawing of Buzin by Contaro or a copy of the proof engraving had reached Coronelli.

Emperor Leopold, citing the restitution of Buda and the other Hungarian cities, achieved the renunciation by the Hungarian Parliament of its right to freely elect the King and its acknowledgment of the Habsburg House's right of succession in the male line to the Hungarian Royal throne. Emperor Leopold's 9-year-old son, was crowned Hungarian King as Joseph I amidst glorious celebrations on December 9, 1687 in Pozsony (today's Bratislava). There were a lot of news reports about the coronation, as well as leaflets and engravings showing the event.⁶⁶ Greischer produced two works in connection with the coronation. The first is a portrait of the child king, Joseph I (see Catalogue 43). The bust of Joseph I, dressed in Hungarian costume, appeared in several versions after the coronation. The engraving of Greischer in the meticulously elaborate ba-

roque ornamental frame is one of the most ambitious of the portraits published of Joseph I.

Matthias Greischer and Johann Martin Lerch jointly made and published a commemorative engraving of the coronation of Joseph I dedicated to Pál Esterházy (see Catalogue 44). At the time of the coronation, Pál Esterházy received the title of Prince of the German-Roman Holy Empire. In the middle of the sheet, printed from multiple plates, the portrait of Joseph I is visible, while above it and on both sides, nine detailed pictures show the events of the coronation celebrations. On the left side at the top the coronation procession from the Castle to St. Martin's Church, below it is the presentation of the Order of the Golden Fleece to Archduke Joseph and the coronation event itself in St. Martin's Church and below there are two smaller pictures, the coronation feast, and beside it, the secular oath of Joseph I. On the right at the top of the engraving, the solemn procession from St. Martin's Church to the Franciscan Church, underneath the inauguration of the Knights of the Golden Spurs and below there are two smaller pictures, the royal sword strokes on the coronation hill and a picture of the ox roasting which was organized as a feast for the people. Underneath the picture of each event is a description and key. In six of the scenes we can see Pál Esterházy, who is also named in the key. Below the pictures is a very detailed description of the coronation and there is also a picture of Pozsony and the coronation commemorative coins. Of all Greischer's work, this is undoubtedly one of the most spectacular creations. It can be assumed that the labour intensive engraving was completed only at the beginning of 1688.

Today, only one copy of the engraving is known, which was first described in detail by

⁶⁶ We mention the memento of the coronation by Justus van der Nypoort – Johann Jakob Hoffmann dedicated to Pál Esterházy (Szalai Pozsony 1687/5).

György Tilcsik.⁶⁷ In the top corner of the frame of the portrait of Joseph I, Greischer's insignia appears in superimposed G and M capital letters. Apart from this, here also we do not know how Greischer and Lerch shared the work of making the commemorative engraving. We know, however, that Lerch used the left and some of the right side plates of the commemorative engraving for his other engravings of the

coronation. These engravings, which are known in two variants, were presented by Lerch as his own work. One of these engraving marked with his own signature appeared after Lerch's death, in Vienna in 1694.⁶⁸ It is interesting that some copies of the book do not include this engraving of Lerch's, but just the left-hand side of the original commemorative engraving with no signature.

GREISCHER IN KISMARTON

Greischer moved to Kismarton (today's Eisenstadt, Austria) at the end of 1687 after obtaining employment as Prince Pál Esterházy's court geographer and copper engraver. He was commissioned to create engravings for the book by Pál Esterházy on the Virgin Mary and for Esterházy's planned *Topography*. These tasks which will be discussed in detail later may have taken up Greischer's time completely because we know of only three engravings with other subjects from his time spent in Kismarton, apart from the work finishing the memento of Joseph I's coronation.

Greischer's last known engraving as a publisher was of the siege of Belgrade, showing the state of the siege on September 2, 1688 (see Catalogue 45). Although Greischer does not indicate its source on the engraving, it is certainly based on a drawing by a military engineer. We are sure that the printing and sale of the engravings took place in Vienna.

The last of the few portraits by Greischer was Johann Weichard Valvasor's portrait which may have been made in Kismarton (see Catalogue 46). Valvasor became a Fellow of the British Royal Society at the end of 1687. Presumably Greischer created the portrait engraving for this occasion, as Valvasor is shown as already having this title. The extremely finely-crafted portrait in 1689 appeared as a frontispiece in the first volume of Valvasor's main work *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. Valvasor's book⁶⁹ was published in 1689 so we can reasonably assume that the portrait was made in 1688–1689. The existence of the frontispiece also proves that not only the portrait, but also its plate passed to Valvasor and later the print shop in Laibach. According to some Greischer made this portrait based on Valvasor's self-portrait.

Greischer identifies himself in the inscription on the portrait as "...*Matthias Greischer Calcographus Viennae, Austria*". This would

67 TILCSIK György: Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról. In: *Levéltári Szemle*, 1987/2, 70–73.

68 For Lerch's engravings and its variants see Szalai Pozsony 1694/1a-c, there is a copy of it in: Hungarian National Museum Historical Gallery, Budapest Inv. 54.393. Lerch's engraving was published in the book mentioned in Note 53: FEIGIUS, Johann Constantin: *Wunderbahrer Adlers=Schwung. The rich engraving of the book is represented by the work of several of its well-known copper engravers* in Vienna: Matthias Greischer, Johann Martin Lerch, Johann Jakob Hoffmann, Justus van der Nypoort, Jakob Hermundt etc. In 1694 Lerch had already died, Greischer worked in Buda, Nypoort lived in Moravia so we don't know how the previously made plates came to Feigius.

69 VALVASOR, Johann Weichard: *Die Ehre des Hertzogthums Crain*. Laibach–Nürnberg, 1689.

also suggest that the engraving was made in Vienna, which we think would be incorrect. The inscription means that Greischer did not make this engraving as Pál Esterházy's court copper engraver, but as a Vienna copper engraver (who happened to be working at that time in Esterházy's court in Kismarton).

During his stay in Kismarton Matthias Greischer made an engraving of the local Holy Trinity column (see Catalogue 47). As Greischer's signature ("M. Greischer delin. Et scult.") shows Greischer himself made the preliminary drawing for his engraving. An original copy of the engraving was still in the inventory of the

Prince Esterházy collection in Budapest when it was nationalized in 1949, but it disappeared during the nationalisation of the collection. The original copper plate of the engraving is in Forchtenstein Castle, from which a new print was made in the 1980s. More about this engraving as well as about the engraving of Prince Esterházy's coat of arms is in the chapter *Works of Matthias Greischer commissioned by Pál Esterházy*. Greischer's signature on the engraving of the coat of arms (see Catalogue 48) is in the form "Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calciographus Aulicus fecit Kismartonij 1690".

FURTHER WORKS RELATED TO GREISCHER

There is a work by Greischer, of which we know of no extant copy, but we know of its existence from a reliable source. This is an engraving published in the spring of 1686, a pictorial report on the siege of Munkács (today's Mukachevo, Ukraine) which was defended by Ilona Zrínyi.⁷⁰ According to the source, Greischer was not only the author of the engraving, but also its publisher. It is not impossible that this was also published on a broadsheet, like the engraving of the occupation of the Castle of Szentjobb a few weeks earlier.

According to some previous authors, Greischer made a portrait of Ernst von Pardubitz, the Prince-Archbishop of Prague during his stay in Kismarton. This opinion is still alive today; for example, on the website of the Belvedere Museum in Vienna this portrait is included in the list of works by Greischer. This erroneous statement can be traced back to Gottfried Jo-

hann Dlabacz's *Lexicon of Artists*.⁷¹ Dlabacz mentions the name of Greischer of Kismarton among the engravings discussed in the entry on Ernst von Pardubitz. He wrote that Greischer made engravings in 1690 for the book on the Virgin Mary by Pál Esterházy, and on page 123 is Ernst von Pardubitz. It is true that on page 123 of the book, in the story of the devotional image of the Holy Virgin in Glatz, Ernst von Pardubitz does actually appear, but only his name is mentioned as being a great admirer of the image. The picture on this page shows the devotional image of the Holy Virgin in Glatz but not him.

In the article *Misteri della Gloria* in the Italian journal *Madre del Dio*, is described a painting of the Ascension of Christ, the image of which is also presented.⁷² According to the author of the article the painter of the picture was Matthias Greischer, who also made a copper engraving of the painting, but he does not indicate the source

70 Jacques Rosenthal Antikvariat, München, Katalog 25. Ungarn (cca. 1900) No. 870. "Abbildung des Vesten Schlosses Munkatz, und wie es Gen. Feldmarschalk Graffen Aeneas von Caprara attackiert wirdt. M. Greischer fecit et exc."

71 DLABACZ, Gottfried Johann: *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen*. Prag, 1815, 54–55.

72 http://www.stpauls.it/madre/rosario/rosario_gloria.htm

of his information. It can be assumed that this was some kind of mistake, Greischer never painted any oil paintings, and there is no other reference to an engraving with this name.

In the specialist literature, we often meet with an unmarked engraving “KISMARTON /

Eysenstatt”, considered by many to be Matthias Greischer’s work, presumably based on the opinion of Zsigmond Bubics.⁷³ Based on style, it could well be Greischer’s work, but we are not convinced and therefore it is not included in the list of his works.

THE SERIES OF ENGRAVINGS OF GREISCHER

We have explained above that the number of individually published engravings of Matthias Greischer is just over fifty. However, these engravings are only a minor part of his work, because most of his engravings were published as series of engravings in books or were made for a planned book that was never published.

Approximately one third of Greischer’s engravings in books are related to the early years of his career, and were made in Wagensberg (possibly some of them in Graz) before the year 1682.

Of these, we mention first the 18 engravings prepared by Greischer for the illustrated edition of Ovidius *Metamorphoses* published by Valvasor. From the XVIth century onwards several editions of Publius Ovidius Naso’s poetic work on Greek-Roman mythology were published, the *Metamorphoses* (*Transformations*), in which the images of mythological events were presented, with, as an explanation below, the corresponding quotation in verse in Latin, or translated into other languages. The number of engravings varied between 50 and 300 in these editions.

Valvasor dedicated his book, the illustrated *Metamorphoses* to Count Wolfgang Engelbert Auersperg. The book was printed in 1680 in Valvasor’s own print shop, which he himself had

founded in Wagensberg.⁷⁴ The ornamented title-page of the book was created by Andreas Trost. In the book 96 numbered engravings were published, of which on number 1, titled *Rerum Distinctio*, under the picture the “M. Greischer fec:” signature is visible. There are three further engravings with the marking “ASE” or “MS” but otherwise there are no other marks on the engravings beyond the serial numbers. The illustrations in the book are not Valvasor’s own artistic work but copies of engravings already previously published, including the *Metamorphoses* series by Hendrik Goltzius consisting of 52 sheets made in 1589. For example, the engraving of Greischer is a copy of the first picture of the Goltzius series, titled *Rerum Distinctio*.

The plates of Valvasor’s *Metamorphosis* book later came into the possession of Johann Baptist Mayr, a typographer in Salzburg. Mayr had a printing house in Laibach from the early 1680s and he was in close contact with Valvasor. In addition to the plates of the 96 engravings published in his book, Valvasor gave also Mayr another 17 plates. These 17 plates are considered to be Matthias Greischer’s work, of which four have his marking of “M. G. f.”. Greischer copied the engravings of the *Metamorphosis* series of Johann Wilhelm Baur made

73 BUBICS Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest, 1880.; Szalai Kismarton (1680)/2, 21,5×14,8 cm.

74 VALVASOR, Johann Weichard: *Ovidii Metamorphoses Icones*. Wagensberg, 1680.

in Vienna in 1641 (this series was also published several times in Nuremberg by Paulus Fürst). We don't know why Valvasor didn't use Greischer's plates for his book, but we think it was because of their different style or artistic level.

Johann Baptist Mayr published his Ovidius work in Salzburg with German commentaries in 1685 using the plates received from Valvasor. A second edition of Mayr's book with the same engravings was published in 1704.⁷⁵ In Mayr's book a total of 113 engravings were published, including all the 96 engravings from Valvasor's book, among them Greischer's *Rum Distinctio* engraving as well as the other 17 engravings by Greischer, which were not included in Valvasor's book. Mayr used the plates received from Valvasor embedded in the text rather than in their own separate pages, therefore he cut around them, so that the inscriptions and signatures below them disappeared. As mentioned above, Greischer's signature in the form of "MGf" remained on only 4 engravings. However, by comparing Valvasor and Mayr's books and the style of the engravings, the other works of Greischer can be clearly identified (see the Catalogue for some of them). Mayr's book, published in 1685, makes no reference to the fact that the plates for the engravings come from Valvasor.

Greischer made engravings for the *Topographia* volumes of Johann Weikhard Valvasor and Georg Matthäus Vischer in 1680–1681. Before dealing with these engravings in more detail, we will briefly describe the characteristics of the views published in the volumes of the *Topographies*.

In the *Topographia* volumes featuring the provinces of Austria, published between the

1670s and 90s, more than 2000 views were published. These views were significantly different from the engravings of the *Topographies* which emerged from Matthias Merian's workshop in the mid-17th century. The larger size of Merian's engravings allowed for panoramic views, whereas with the engravings of the Austrian *Topographies* this was not feasible because of their much smaller size (which varied between 15×10 cm and 22×13 cm approximately). Therefore there was an emphasis on the depicted buildings in these engravings, especially in cases such as G. M. Vischer's *Topography of Lower and Upper Austria* which were small in size.

In the neighbourhood of Valvasor and Vischer whole workshops were set up to make the engravings for the *Topographies*, in which both those who made the drawings, and the engravers who made the copper plates from the drawings, worked together. Vischer and Valvasor themselves both drew the sketches of the locations on the spot, and then based on them, the detailed preparatory drawings needed for the cutting of the copper plate. The detailed preparatory drawings were never made on the spot in the open air, but later, using the notes that complement the site sketches. Hundreds of such drawings by Valvasor made of places in Carinthia and Carniolia (Kraina) have survived.⁷⁶

The production of the copper plates of the *Topographies* first of all required duplication skills from the copper engraver. Copper engravers with a strong artistic talent undertook this kind of reproductive task (which can be called "mass production") only if they had no other work, or could not make a living from their artistic work. However, the duplicator-

75 Ovidius Publius NASO: *Metamorphoses oder Wunder-würdige Gestalt-Veränderungen der Menschen...* Salzburg, J. B. Mayr, 1685.

76 STELE, France: Valvasorjev krog in njegovo delo. In: *Glasnik muzejskoga društva za Slovenijo*, IX/1–4. Ljubljana, 1928, 5–50. Valvasor's drawings are in the Iconotheca Valvasoriana, Zagreb.

type engravers who worked for G. M. Vischer and Valvasor were almost specialized in such work. An experienced, dextrous copper engraver with good drawing skills did not require a meticulously worked preliminary drawing; if he had the exact drawing of the building itself, he was able to engrave the elements comprising its surroundings (fences, flower beds, vineyards, etc.) and the neighbouring landscape (mountains, forests, arable lands, roads, etc.), so that he could make a spectacular engraving with a few days' work from a simple preliminary drawing.

Greischer was primarily a duplicator copper engraver, as is evident from his known works. It is sufficient to mention that about half of all his known work is this type of view.

In 1678, Valvasor invited the copper engraver Andreas Trost to join the artists in Wagensberg and make the necessary plates for the views of cities, castles and other places which Valvasor published in his books on Carniola in 1679 and Carinthia in 1681.⁷⁷ The preparatory pictures for the engravings were always Valvasor's own drawings and this fact is always marked with his signature as "WD" on the engravings. Trost had already done similar work for G. M. Vischer for his topographic books. In addition to his work at Wagensberg, Trost, as mentioned above, became Greischer's master. Valvasor's *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae* book in landscape format, published in 1681, contains, following the engraved title page, 223 views of settlements without detailed descriptions but with a catalogue of the settlements and a list of owners of the settlements. About two-thirds of the engravings in the book were made by *Andreas Trost and Peter Mungerstorff*, but out of the others 49 views are Matthias Greischer's work

as indicated by his insignia on these engravings (some of them are included in the Catalogue). The book also had a folio-sized edition with 2 engravings on each sheet. Published in 1688, the second edition of the work, completed with accompanying text, also contained Greischer's engravings.

In 1681, Valvasor published a compilation of 26 engravings from the *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae* book, entitled *Topographia Carinthiae Salisburgensis*. In this book showing the estates of the Bishopric of Salzburg which were in Carinthia, 7 of the 26 views are the work of Greischer.

Georg Matthäus Vischer's book *Topographia Ducatus Stiriae* also appeared in 1681.⁷⁸ The book does not include text but contains 472 views. All the engravings of the book were made after drawings by G. M. Vischer, most of them engraved by Andreas Trost, but 19 of them bore the signature of Greischer (several of them appear in the Catalogue). We are sure that it was Andreas Trost who got Greischer involved in the preparation of the plates needed to complete G. M. Vischer's book. We assume that Greischer, together with Trost, stayed in Graz in 1681 in the period immediately preceding the printing of the book, and that Greischer made some of his engravings there. Greischer's signature on one of his engraving in the book is in the form "*M. Greischer Carn:*". In our opinion, the abbreviation "*Carn:*" (Carniolus that is Carniolian or Krainian) refers to the origin of Greischer, and not to where the engraving was made, which appears in other earlier engravings of Greischer in the form "*Wagensperg in Carn:*" (that is Wagensberg in Carniola). Whereas the distinction "*Carn:*" was only meaningful outside of Carniola (Krajna), for example in Graz, and it

77 VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carnioliae modernae*. Wagensberg in Krain, 1679.; and VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Archiducatus Carinthiae modernae*. Laibach, 1681.

78 VISCHER, Georg Matthäus: *Topographia Ducatus Stiriae*... Graz, 1681.

Georg Matthäus Vischer

would be unnecessary if the engraving was made in Wagensberg, in Carniolia.

In the years 1688–1690 Greischer made two series of engravings for Pál Esterházy in Kismarton. One of this series of engravings was made for Pál Esterházy's book on the most famous of the Virgin Mary's shrines all over the world.⁷⁹ The book contained 117 engravings by Greischer of Virgin Mary's picture or statue. The other series consists of 73 views for the planned *Topographia* by Pál Esterházy which was never finished and the engravings have languished for centuries in the Archives of Prince Esterházy. These two series are also dealt with in detail in our discussion of the works commissioned by Pál Esterházy.

79 ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...* Nagyszombat, 1690. 1 t (Esterházy's coat of arms) [8], 217, [8] 117 t (engravings) RMK I. 1394.

Works of Matthias Greischer commissioned by Pál Esterházy

THE HEART-SHAPED ESTERHÁZY'S FAMILY TREE AND THE FAMILY COATS OF ARMS

For decades Pál Esterházy was striving to increase the reputation of the Esterházy family which rose to the aristocracy in the early 17th century, thanks in part to the fortunate marriages of the members of the formerly humble noble family. This meant that Pál Esterházy, apart from enlarging the family estates and taking high positions in the public life, also tried to prove the ancient nature of the family by creating family trees. In this intention he followed his father, Palatine Miklós Esterházy (to whom was granted the title of Baron by King Matthias II in 1613 and the title of Count by King Ferdinand II in 1626), who had compiled the first Esterházy family tree which went back to the 13th century.

Pál Esterházy's genealogical endeavours have been very-well documented,⁸⁰ and the family trees (paintings, drawings, engravings) he made have been presented at several exhibitions. The most comprehensive of them was in Forchtenstein Castle in 1993.⁸¹ Pál Esterházy summarized the results of his family history researches in his book titled *Trophaeum* published in 1700.⁸²

This article deals with Pál Esterházy's family tree titled *Cor Esterhasianum, seu genealogia* (see Catalogue 20)⁸³ Our purpose is not to look in detail into the historical authenticity of the family tree family data, but to deal specifically with the family coats of arms on the engraving. Regarding the credibility of the data it must be noted that the features of this family tree are typical of the compilations of the family trees in the Baroque age. The unreliability of the data of the Esterházy's family tree have been questioned by scholars, among them the genealogist Iván Nagy, since the beginning of the 19th century. The correctness of their opinions has been proved in many cases recently.

The engraving named *Cor Esterhasianum seu genealogia* is a family tree of eight generations of Pál Esterházy and his wife, Orsolya Esterházy. The name of the family tree is derived from the special heart-shaped layout of the paternal and maternal family trees. Esterházy Orsolya was the daughter of István Esterházy. István Esterházy was the half-blood brother of Pál Esterházy (István was born during Miklós

80 E. g. GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988. 136–161.; GALAVICS Géza: Barokk családfák és genealógiák. In: *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból*. Szerkesztette: BUZÁSI Enikő; FAZEKAS István: Esterházy Pál nádor és a családtörténet. In: *Századok*, 143(2009), 905–917. BUZÁSI Enikő: Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a *Trophaeum* metszeteiben. In: *Történelem – kép Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3 411–424.; TÓTH Gergely: Egy koholmány hosszú árnyéka. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*. Reciti Kiadó, Budapest, 2015, 357–372.

81 Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein 1993.

82 [ESTERHÁZY Pál:] *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimae Domus Estoriana Viennae Austriae, 1700*. Typ. Leopoldi Voigt. RMK III. 4171.

83 Főúri ősgalériák, családi arcképek Magyar Nemzeti Galéria kiállításkatalógusa. 1988. A.8. tétel: *Cor Esterhasianum, seu genealogia...* (80,2×108,2 cm) Repository: Budapest, MOL P 108 Rep. 49. Fasc. A. No.15.

Esterházy's first marriage), therefore, the two family trees of the Esterházy branches with are nearly the same. The name of the family tree which is in the ornate shield on the bottom of the engraving also refers to eight generations (*...ad octavam Generationem deducta Anno 1681.*). The eight generations, including the generation of Pál and Orsolya Esterházy, as well as the generation of their children, however, should be considered as only six generations in reality. The names belonging to these six generations are in small circles on the family tree according to the usual depiction of that age. Sometimes a family name or the pedigree of their ancestry, their rank or a year number is added to the name in the circle.

The unusually large engraving (80.2×108.2 cm) was printed out of four separate plates and then glued together. The plates of the engraving were made by the copper engraver Matthias Greischer in Vienna. For Greischer – who might have settled in Vienna in 1682 – this was the first work commissioned by Pál Esterházy. We do not know for what reason Pál Esterházy chose Greischer to make the family tree engraving. We think someone drew Esterházy's attention to the copper engraver Greischer. This person might have been the copper-engraver Johann Jakob Hoffmann⁸⁴ who had already worked for Esterházy and knew Greischer well and what is more, he was one of Greischer's wedding witnesses in January 1683.⁸⁵

However, the recommender could have also been Pavao Ritter Vitezović,⁸⁶ who was in contact with Pál Esterházy on genealogy issues and knew Greischer from Valvasor's artistic circle.⁸⁷ Greischer had previously engraved several family coats of arms, among them the coat of arms of Vitezović and presented it to Vitezović as his "Patrono suo" (his helper or patron).⁸⁸ Greischer had a lot of practice in making large engravings out of several plates too.

The drawings and the data necessary for the completion of the family tree were provided to Greischer by Pál Esterházy. We do not know who made the drawing of the family tree and the coats of arms for the engraving, as we do not know whose idea was the heart shaped form of the family tree, after which it was named. According to his signature (*M. Greischer sculp.*) Greischer's task was only to make the copper plates.

The engraving of the four large sized copper plates was extremely time consuming due to the meticulous drawing of the family tree and the many names on it. This could have been a several months' task for Greischer who worked as early as 1683 on the family tree engraving. The remaining receipt proves that in January 1684 Esterházy paid 30 guldens to Greischer as a part of his work fee.⁸⁹ We do not know how much Esterházy paid altogether to Greischer for the engraving of *Cor Esterhasiana*. Knowing Greischer's other duties in 1684, we

84 Johann Jakob Hoffmann (1654 Linz – 1709 Wien) Copper engraver, he lived and worked in Vienna. From 1681 he worked regularly for Pál Esterházy. Together with Jakob Hermundt he made the portrait engravings in the *Trophaeum* and the sheet music of Esterházy's *Harmonia Caelestis*.

85 Wien, Pfarre St. Stephan Trauungsbuch 1681–1684, 245.

86 Pavao Ritter Vitezović (1652–1713) was a Habsburg-Croatian historian, diplomat, publisher, parliamentary delegate of City of Senj, in the 1680s he lived mainly in Vienna. Ritter Vitezović stayed for a while in Wagensberg to learn the calcography at Valvasor's. Greischer could have known Pavao Ritter Vitezović through Valvasor. In the 1680s he lived mainly in Vienna.

87 Johann Weikhard Valvasor (1641–1693) was a natural historian and polymath from Carniola, present-day Slovenia, and a fellow of the Royal Society in London. In 1672, Valvasor acquired the Wagensberg Castle near Sankt Martin in Krain where he arranged a writing, drawing and printing workshop.

88 Vitezović's coat of arms engraving is in the Valvasor Collection Zagreb, KG: VZ XVI, 9 b.

89 Budapest, Hungarian National Archives Herceg. Esterházy család levéltára, P. 129., 696. csomó Nr. 10949.

can safely assume that the family tree was completed in the summer of 1684.

In the middle of the engraving there are the portraits of Pál Esterházy and Orsolya Esterházy. Below them their seven children (PRO-LES) living in 1682 are listed: Ladislaus, Michael, Gabriel, Adamus, Christina, Ursula and Julianna. On the family tree up and down the middle there are listed the specified names of the generations in Latin: AVI, PROAVI, ABAVI, ATAVI, TRITTAVI and QUADRIAVI. In the upper curve of the heart-shaped family tree, the crests of the Hungarian Kingdom and its former associate countries and provinces are visible.

Both sides at the bottom of the family tree engraving, under the Esterházy's coats of arms (paternal and maternal branches) are equally divided in 11-11 lines of 63-63, altogether 126 family coats of arms. What follows is the list of the family coats of arms (line by line, from left to right, in correct order and letters faithfully):

Insignia familiarium Lineam Paternam Ingre-dientium – Paternal branch (on the left)

1. row Keve
2. row Priny, Somlyoi
3. row Gyulafi, Duc S. Georgy, Hedervari
4. row Laki, Bessenyei, Erdi
5. row Szeczi, Dagor, Laszlofi, Duc Serviae
6. row Garai, Aradi, Ilyeshazi, Pataki, Revai
7. row Homonai, Antalfi, Gemesi, Dubo-gy, Doczi, Földes-Erdödi, Raiki
8. row Czorom, Senyei, Amade, Gut, Pogany, Megyesi, Nyari, Canisai, Pongracz
9. row Chont, Török, Duc. Vazul, Thuri, Orszag, Kende, Valpo, Forgacz, Duc. Bogdan
10. row Bebek, Mosony, Losonczi, Nyri, Vardai, Stibor, Balasa, Rozgony, Horvat, Duc Bosniae,
11. row Banfi, Blagai, Sarvasagi, Duc. Mes-ca, Hagymasi, Bot, Bathori, Foki, Duc Litvaniae, Duc Racivil

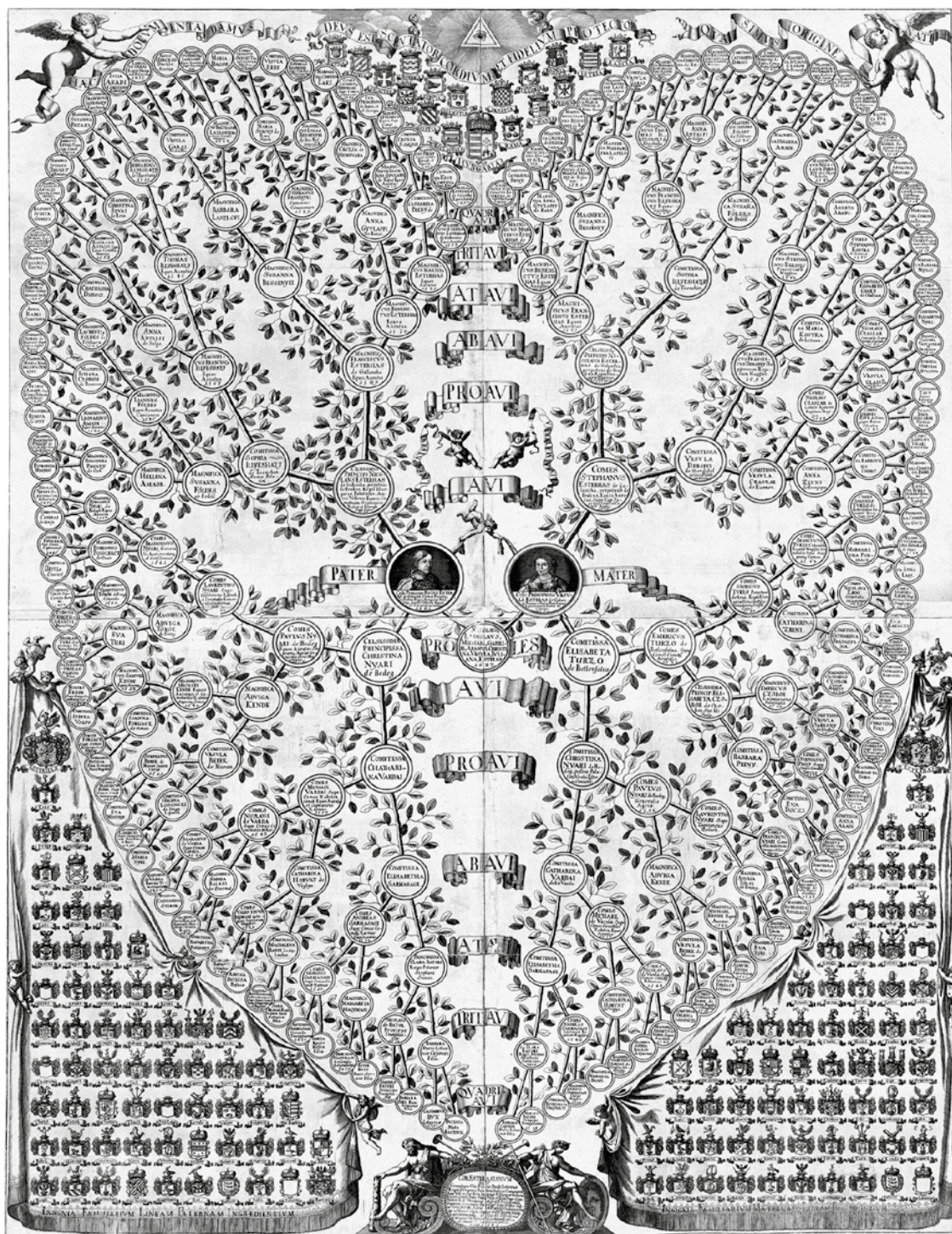
Insignia familiarium Lineam Maternam Ingre-dientium – Maternal branch (on the right)

1. row Priny
2. row Gyulafi, Hedervari
3. row Bessenyei, Szeczi, Laszlofi
4. row Garai, Ilyeshasi, Revai
5. row Antalfi, Dubogi, Erdödi, Czorom
6. row Amade, Pogany, Dersfi, Gyulai, Ka-dika
7. row Egervari, Kostka, Fogarasi, Czaki, Mailat, Czassar, Nyri
8. row Duc Drugula, Duc Serviae, Zluni, Duc. Bulgariae, Ujlaki, Endredi, Tur-czo, Gug, Pongracz
9. row Laki, Zrini, Rakoczi, Frangepan, Dar-noczi, Czobor, Foki, Sarkany, Dobo
10. row Priny, Aradi, Doczi, Almasi, Nyari, Pongracz, Török, Turi, Kende, For-gacz
11. row Bebek, Losonczi, Vardai, Balasa, Horvat, Banfi, Sarvasagi, Hagyma-si, Bathori, Duc Litvaniae

In fact, the coats of arms on the family tree represent only 88 families, since the coats of arms of two families (Perényi and Pongrácz family) show up three times, and further 34 families' coats of arms are listed on both the paternal and maternal branches. This is the result of the close kinship of the father and the mother (cousins). Out of the remaining 52 family coats of arms 25 coats of arms are in the branch of Pál Esterházy and 27 family coats of arms are in the branch of Orsolya Esterházy.

There are a total of 7 family coats of arms with empty shield on the engraving: family Czorom 2, family Garai 2, family Dux Litva-niae 2 and family Orszag 1 empty shield. Pál Esterházy could not obtain the coats of arms of these families.

In the following, we examine the credibility of the coats of arms of the families on the engraving, that is, how they correspond (with minor differences) to the coats of arms and

The Esterházy family tree

their variants which are included in the genealogy works of Iván Nagy and Géza Csergheő.⁹⁰ It must be added that these two authors used as a source for their books the *Trophaeum* by Pál Esterházy (in which many family coats of arms also appeared), despite the fact that according to their opinion Esterházy's earlier data than the middle of the 16th century were not credible in all cases. For example Iván Nagy mentions in his work the incredibility of the coat of arms of the family Kostka in the book by Esterházy.

In general, it should be noted that the family coats of arms may have changed over time. A change may have occurred in the case of a donation of an aristocrat title to a nobleman, or a donation of a higher rank of aristocrat (e.g. a Count gets a title of a Prince). The coat of arms could have changed during the donation of new estates, but also through family unification. We can also mention as an example that in the case the family split in several branches, some of the elements of the coat of arms have changed over time in different branches. In our examinations we also had to take into account that the size of the coats of arms on the family tree did not give the opportunity for Greischer to work out the details, therefore he was not able to be totally precise in engraving of the coats of arms. In the absence of the original drawing of the coats of arms, it is not possible to decide whether every small detail of the coat of arms is authentic (e.g. straight or curved sword) in the engraving, i.e. whether Greischer was responsible or whether the drawing was wrong.

Considering the above, we found the coats of arms of the following families historically authentic (in the brackets there is the correct form of the family name and its noble prefix):

Almasi (zsadányi és törökszentmiklósi Almásy), **Antalfi** (salgói Antalfy), **Aradi** (Arady), **Balasa** (gyarmati Balassa), **Bathori** (somlyói Báthory), **Bebek** (pelsőci Bebek), **Bessenyei** (galántai Bessenyey), **Blagai** (ursini Blagay), **Canisai** (kanisai Kanizsai), **Chont** (borosjenői Kont), **Czaki** (kereszteghy Csáky), **Czassar** (lánzséri Császár), **Czobor** (czoborszentmihályi Czobor), **Darnoczi** (Darnóczy), **Dersfi** (sztrechnói és szerdahelyi Dersffy), **Dobo** (ruszakai Dobó), **Doczi** (nagy lucsei Dóczi), **Duc. S. Georgi** (szentgyörgyi és bazini Szentgyörgyi), **Egervari** (Egervár), **Endredi** (Endrédi), **Földes-Erdődi és Erdődi** (monyorókeréki Erdődy), **Forgacz** (gimesi és gácsi Forgács), **Frangepan** (vegliai és modrusi Frangepán), **Gyulafi** (rátóti Gyulaffy), **Hagymasi** (szentgyörgyi Hagymássy), **Hedervari** (Hédervári), **Homonnai** (homonnai Drugeth), **Horvat** (végiai Horváth), **Ilyesházi** (illésházi Illyés-házy), **Kende** (kölcsei Kende), **Laki** (Laky), **Laszlofi** (Lászlóffy), **Losonczi** (nagylosonci Losonczy), **Nyari** (bedegi és beregi Nyári), **Pogany** (csébi Pogány), **Pongrácz** (óvári és szentmiklósi Pongrácz), **Rakoczi** (rákóczi és felsővadászi Rákóczi), **Revai** (szklabinai és blatniczai Révay), **Sarkany** (ákosházi Sárkány), **Senyei** (kis-zsenyeyi Sennyey), **Szeczi** (rimaszécsi és feksőlendvai Szécsy), **Turczo** (bethlenfalvi Thurzó), **Várdai** (kisvárdai Várday), **Zluni** (Zluni-Frangepán) and **Zrini** (Zrínyi).

The family of Bálint Török can also be added to the previous families. This family has two different coats of arms on the family tree: one of the coats of arms belongs to the family enyingi Török, the other belongs to the family szendrői Török.

⁹⁰ NAGY Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XII.* Pest, 1857–1868. CSERGHEŐ Géza: *Neue Siebmacher. Der Ungarische Adel.* Nürnberg, 1885–1892.

The listed 47 authentic family coats of arms are just over half of the total of 84 family coats of arms on the family tree *Cor Esterhasiana*!

Among the 37 family coats of arms that are not considered authentic there are some surprises. Even the coats of arms of some famous families living in the age of Pál Esterházy, such as Amadé of Várkony, Bánfi of Alsólendva, or the family of Perényi (Prinyi) are wrong.

Pál Esterházy derives the Aradi family from Georgius Kadika. Presumably behind the name of “Kadika” is Kadicha, the Hun Prince, who is mentioned on another Esterházy family tree as “*Kadicha Scyth. Imp.*” Kadika’s coat of arms is unreliable, just like the coat of arms of Keve, which is placed on the Esterházy’s family tree under the name “*Catharina Keve comitissa Ducis Keve*”. The coat of arms of *Voivod Stibor* whose family occurs on the family tree by *Ducissa Catharina Stibor* is also unreliable.

There are additional 8 people on the family tree who are listed as Prince or Princess with coat of arms. They are listed here together with all their data in the family tree.

Duc. Bogdan: Eufrosina Ducissa, filia Demetrii ducis Bogdan (Forgács Simon’s wife) 1498

Duc. Bosniae: Adviga Ducissa Bosniae (Croatian Ban vegliai Antal [?] Horváth’s wife) 1480

Duc. Bulgariae: Pelagia Ducis Bulgariae Nicolai filia (Dalmatian Ban István Zlun-Frangepán’s wife)

Duc. Drugula: Dragula vojvoda Valachiae et Transalpiniae 1510 (his wife Eudoxia Serviae ducissa)

Duc. Mesca: Judita Ducis Meska filia (Transylvanian Voivod Antal Sarmasági’s wife) 1476

Duc. Racivil: Ducissa nata Radzivill (wife of Casimir, Duke of Lithuania) 1490

Duc. Serviae: Eudoxia Serviae Ducissa (Voivod Dragula’s wife), and Agnes Herczeg Ducissa Serviae (Demeter Lászlóffi’s wife felesége) 1481

Duc. Vazul: Eudoxia Principissa Vazul Ducis filia (County General István Török’s wife) 1492

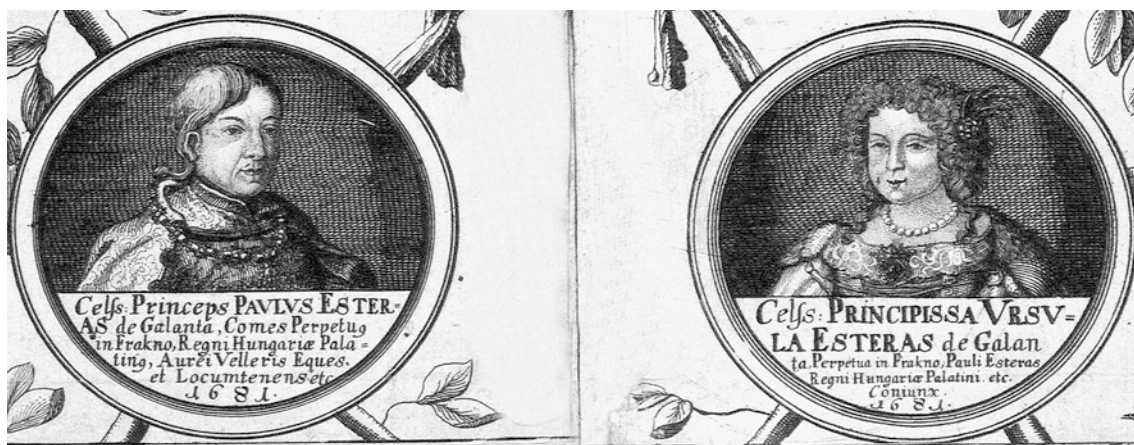
As we can see, the persons listed above all lived at the end of the 15th century, two centuries earlier than the family tree was made. So they lived in the darkness of the far past and were uncontrollable. No one of them could be convincingly identified, nor did their coats of arms correspond to historical knowledge. For example, we mention *Voivode Dragula* (in fact, III. Vlad), who no longer lived in 1510, when V. (Young) Vlad was ruler of Wallachia.

The coats of arms of the following 23 families not yet mentioned can not be considered as authentic, too.

Bot (bajnai?), Dagor, Dubogy-Dubogi, Erdi, Fogarasi, Foki, Gemesi, Gug, Gut, Gyulai, Kostka, Mailat, Megyesi, Mosony, Nyri, Pataki (de Pathak?), Raiki, Rozgony, Sarmasagi, Somlyoi, Turi, Ujlaki and Valpo.

The reasons for the lack of credibility are that either the family itself can not be identified (eg Gut, Gug, Nyri), or we find a family with that name, but its coat of arms is different. We note all the 26 families listed above are in the sixth generation of ancestors, which can be an explanation for the failure of the search of the family. It is remarkable that each family – except four of them – has a Magnifica or a Comitissa ranking progenitress at the end of the 15th century.

As mentioned earlier, there are not only family coats of arms in the *Cor Esterhasiana* family tree, but other coats of arms too. On the top of the engraving on both sides of the large crowned Hungarian coat of arms there are 17 coats of arms of the different parts of the historical Hungarian kingdom and other territories formerly under its jurisdiction: *Siculia, Il-liria, Valachia, Lodomeria, Transsylvania, Servia, Galitia, Dalmatia, Sclavonia* on the left, *Croatia, Rama, Bulgaria, Cumania, Bosnia, Moldavia, Istria* and *Rascia* on the right. Together with

Pál Esterházy and his wife Orsolya Esterházy

these coats of arms Pál Esterházy's family tree, the *Cor Estherhasianum, seu genealogia* has 147 coats of arms relating to Hungarian history.

It seems that Pál Esterházy was pleased with Greischer's work, because he entrusted him with more works in the coming years and Greischer worked from the end of 1687 to 1690 as a geographer and copper engraver of the Esterházy's court in Kismarton.

Pál Esterházy repeatedly used the data of the *Cor Estherhasiana* later. These data were the basis for the family trees of Orsolya Esterházy (year 1687) and Pál Esterházy (year 1688) and they were published in the book of *Trophaeum*. The arrangement of these family trees corresponds to the depiction of the traditional family trees, but the data are the same as in the family tree by Greischer – there are only a few minor differences, such as lettering the names (e.g. family *Tardi* instead of family *Turi*), year numbers etc. The pictures of the family coat of arms which

appear next to each name on the family tree are the same on both of them. Pál Esterházy took care of obtaining the drawings of the four missing family coats of arms (family Csorom, Garai, Országh and Kazimir Lithuanian Prince). These family trees were made by the formerly mentioned copper engraver Johann Jakob Hoffmann, whose engravings are not as spectacular as the Greischer's heart-shaped family tree.

After the publishing of the book *Trophaeum*, Pál Esterházy planned to write another genealogical book called *Simulacrum Pannonicae nobilitas*.⁹¹ Although only a part of the book was done,⁹² we know from the surviving Preface that it consisted of three parts. The first part of the book would have been a collection of coats of arms of Hungary and its provinces, counties, towns as well as the Hungarian family coats of arms. Esterházy had to know Johann Weikhardt Valvasor's Heraldic Work, which contains two thousand coats of arms⁹³ – if not, Pavao Ritter

91 FAZEKAS István: *Esterházy Pál nádor és a családtörténet*. Századok 143 (2009), 910–911. For the descent of the Oláh-Dracula family in the *Simulacrum* see: NAGY Levente *Drakula a fraknói kastélyban*. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás*. Reciti Kiadó, Budapest, 2015, 339–356.

92 *Simulacrum Pannonicae nobilitas*. Authore Paulo S[acri] R[omani] I[mperii] principe Estoras R[egni] Hun[gariae] palatino, 1703, Hungarian National Archives OL 125. Pál nádor iratai, rep. 31. N° 11905.

93 J. W. VALVASOR: *Opus insignium armorumque – Das Grosse Wappenbuch 1687–1688*. Valvasor was destroyed financially by the vast cost of the book and he had to sell his estate, his huge library and his famous collection of engravings and drawings. The library and the engraving collection were bought by Bishop Alexander Mikulić of Zagreb (Croatia) on the advice of Pavao Ritter Vitezović and today it is deposited in Zagreb.

Vitezović, the author of the *Trophaeum's* Elogium informed him about it. Esterházy also knew that under the influence of Valvasor, Ritter Vitezović himself had published two books of coats of arms.⁹⁴ However, Esterházy had not only motivating examples of writing *Simulacrum*, but he also had a large number of coats of arms, some of which appeared first in the family tree of *Cor Esterhasianum seu genealogia*. According to the surviving fragmented pages of *Simulacrum* Esterházy also used these coats of arms.⁹⁵

We know only three copies of the *Cor Esterhasianum* family tree, two of them is kept in the Hungarian National Archives, the other is kept in the Esterházy collection in Forchtenstein. Certainly very few copies were made, these were not for the public trade, so it did not become well known. Even so, Pál Esterházy's family tree *Cor Esterhasiana, seu genealogia* was the largest collection of the Hungarian family coats of arms in printed form till his own age.

THE OTTOMAN FLAG CAPTURED AT THE BATTLE OF ERCSI IN 1684

Palatine Pál Esterházy arrived with the Hungarian army of around eight thousand people into the camp of the Christian armies besieging Buda on July 18, 1684. A few days later a couple of thousand Hungarian soldiers headed by János Esterházy Captain of Győr unifying with the troops of General Charles of Lorraine marched against the Turkish armies which were coming to help the besieged Buda. Ibrahim Pasha *Serasker* appointed Bekri Mustafa Pasha as *Serdar* of the Turkish troops and the Turkish troops were marching traditionally under the flag of the *Serasker* to Buda.⁹⁶ On July 23, the Christian army defeated the Turks between Érd and Ercsi. According to Charles of Lorraine the victory was primarily due to the courage of the Hungarian troops. The Hunga-

rians occupied the camp of the fleeing Turkish troops, where they got a huge booty, including several flags. Among the flags there was the large ornamental flag of *Serasker Ibrahim Pasha*.

After the victorious battle the flags were set onto the siege ramps to intimidate the Turks defending Buda.⁹⁷ Later Pál Esterházy sent Ibrahim Pasha's flag from his camp at Buda to Vienna.

Pál Esterházy followed the example of Polish King Jan Sobieski and in his letter of August 2, 1684 offered the captured Ibrahim Pasha's flag to Pope Innocent XI, who supported the Christian rulers' unity against the Turks with all his strength.⁹⁸ Esterházy probably also wanted to prove by offering the flag that the Hungarians themselves were involved in the expulsion of

94 Pavao Ritter VITEZOVIĆ: *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio descriptio et restitutio. Cum icon.* [Bécs, 1701]; *Stemmatographiae Illyricanae liber I. Editio nova auctior* (Zagrabiae 1702).

95 For example, on page 476, all 9 provincial coats of arms are the same as on the family tree of *Cor Esterhasiana*, and the coats of arms on page 473, including Dracula's one are the same too.

96 *Serasker*: the Commander in Chief of the Turkish Empire; *Serdar*: Commander of a War Campaign.

97 NAGY László: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986, 149.

98 See BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Budapest, 1895. V. könyv and FRANKÓI Vilmos: *XI. Ince pápa és Magyarország felszabadítása a török uralom alól*. Budapest, 1886, 165. Bubics does not disclose the location of the letter, presumably he knew the letter in the Vatican Archives. The letter has no draft in Forchtenstein's Archives, or has been lost since then.

the Turks in Hungary, as he emphasized it in his several letters to Pope Innocent XI.

We believe that Ibrahim Pasha's flag was the most valuable among the Ottoman flags captured in the 1680s. It was more ornate than the flag offered by Jan Sobieski to Pope Innocent XI in 1683 and than the flag also captured at Ercsi and sent by Charles of Lorraine to Vienna. The latter flag was solemnly placed in St. Stephen's Cathedral in Vienna (today it is in the Wien Museum). It was also more ornate than the flag captured by Jan Sobieski at Párkány in October, 1683 which he offered to the famous pilgrimage place of Virgin Mary of Loreto, Italy (this flag is today in the Wawel Collection, Cracow).

Pál Esterházy commissioned Matthias Greischer, who was at that time finished with the work on the heart-shaped Esterházy's family tree to make an engraving of the captured flag of Ibrahim Pasha. With this engraving he wanted to commemorate the victorious battle and the flag offered to Pope Innocent XI. Greischer made a similar engraving of the Turkish flag in 1683, captured from Grand Vizier Kara Mustafa at Vienna, which appeared as a book illustration.⁹⁹ Knowing this, it is not surprising that Paul Esterházy commissioned Greischer with this work.

The "*Matthias Greischer fecit*" marking on the engraving indicates that Greischer himself designed and made the drawing of the engraving. The Arabic-language inscriptions of the flag were translated into Latin by Franciscus Meninski.¹⁰⁰

On the engraving made by Greischer (see Catalogue 26/1.) at the top there is the four-line title, under which there is the image of the captured flag. Underneath the flag, the subtitle describes Meninski's role in the work, followed by 49 lines of the text which is not printed but engraved.

The long title of the engraving describes exactly what happened: "VEXILIVM SERASCERI BASSAE IBRAIMI, QVOD IN PUGNA GLORIOSA AD ARCEM Erczi die 23. Iuly Anni: 1684 comissa Hungari sub ductu Pauli Esterhas Regni Hung. Princ. Palatini cum Sereniss: Carolo Duce Lotaringiae [...] S. D. Innocentio XI. Pontifici Maximo in Signum perpetus Submissionis obtulerunt. Anno eodem." (*The flag of Ibrahim Pasha Serasker, in the glorious battle at the castle of Ercsi on 23 July 1684, the Hungarians under the leadership of Pál Esterházy, the Palatine of Hungary captured among the prey, in Charles Lotharingian covenant, slaughtered many enemies among the spoils, and they offered it to Pope Innocent XI the same year as the sign of their eternal gratitude.*)

The Latin text below the flag says that "*The translation of the Arabic texts of the flag by Franciscus Meninski the chief interpreter of the Imperial court*".

The long text below the flag contains the re-writing of the Arabic text of the flag (which is not Turkish text, as some previous authors stated¹⁰¹) in Latin letters and the Latin translation of it. The text begins with the description of the flag, according to which the flag is: "...red in the middle, surrounded by a wide white stripe

99 Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch (...) eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn, Leopold Voigt, 1684. and FEIGIUS, Johann Constantin: *Wunderbahrer Adlers=Schwung...* Wien, 1694. The test-print of the engraving: Zagreb, Biblioteca Metropolitana, Valvasor Collection Inv. KG: VZ VIII, 136.

100 Franciscus à Mesgnien Meninski (1623–1698) was the author of a multi-volume Arabic, Persian and Turkish-to-Latin dictionary and grammar of the Turkish language, *Thesaurus Linguarum Orientalium*, first published in 1680, Vienna. In 1653 at the age of 30 he accompanied the Polish ambassador to Istanbul and stayed there till 1661 when he moved from Istanbul to Vienna in Austria and he became interpreter of Oriental languages for the Habsburg monarchy at Vienna.

101 E. g. GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a pogány ellen*. Budapest, 1986, 114. "Turkish writing" and "Turkish text".

and green border, ending in a peak. Its length is 6 and half Viennese ells (about 5 meters), its width is 3 and half Viennese ells (about 2 and half meters). The flag was brought to Hungary by Mustafa Pasha, the Serdar of wartime Turkish troops in Hungary, who was previously the commander of the janissaries.”

Then Meninski first transcribes the Mohammedan confession, which is in the middle red part of the flag with large letters: “*La ilaha illa'llah Muhammad raszul Allah*”, that is “*There is no God but Allah, Muhammad is the Prophet of Allah.*” Along the flagpole from top to bottom there are the names of Allah, Mohammed and his successors: Abu Bakr, Omar, Ali and Othman. The inscription on the inner wider white stripe is the verse 255 of the 2. Surah, the so-called Verse of Throne.¹⁰² On the outer green border one can read the verses 1–4 of the Koran 48 (Victory) Surah¹⁰³ and their translation. Meninski in the transcriptions and translations always carefully names the Koran’s quotations.

Considering that the flag had the Arabic texts and 49 lines below it Greischer had a very meticulous and therefore time-consuming task to prepare the copper plate of the engraving. Franciscus Meninski would surely continuously supervise and assist Greischer’s work. The number of Arabic inscriptions of the flag was several times more than on the flag of Kara Mustafa captured in Vienna. During the work,

The Ottoman flag with explanatory text

Greischer had to face not only the challenge of noting the circuitous characters of a strange language on the flag, but also the unusual left-right reading subtitles, and of all this as a mirror image! The preparation of the copper plate could have taken several months.

Only one original copy of the engraving was known and it was mentioned in the inventory of the Prince Esterházy’s collection in Budapest in 1949. Since the nationalization of the

102 Verse of Throne (Koran, verse 255 of the 2 Surah): *There is no deity save Him, the Ever-Living, the Self-Subsistent Fount of All Being. Neither slumber overtakes Him, nor sleep. His is all that is in the heavens and all that is on earth. Who is there that could intercede with Him, unless it be by His leave? He knows all that lies open before men and all that is hidden from them, whereas they cannot attain to aught of His knowledge save that which He wills [them to attain]. His eternal power overspreads the heavens and the earth, and their upholding wearies Him not. And He alone is truly exalted, tremendous.* (translated Muhammad Asad alias Leopold Weiss)

103 Victory (Koran, verse 1–4 of the 48 Surah): *We have laid open before thee a manifest victory, so that God might show His forgiveness of all thy faults, past as well as future, and [thus] bestow upon thee the full measure of his blessings, and guide thee on a straight way, and [show] that God will succour thee with [His] mighty succour. It is He who from on high has bestowed inner peace upon the hearts of the believers, so that – seeing that God’s are all the forces of the heavens and the earth, and that God is all-knowing, truly wise – they might grow yet more firm in their faith.* (translated Muhammad Asad alias Leopold Weiss)

collection in 1949 the copy has been lost. It seems that Pál Esterházy, like in the case of many of the engravings he ordered, only made a few copies of the engraving that were intended for giving as presents and the engraving was not placed on the market. The original copper plate of the engraving is kept in Forchtenstein Castle¹⁰⁴ and its reprint was made¹⁰⁵ in Graphische Versuchsanstalt, Vienna in the 1980's.

We note that we know of two engravings of the Battle of Ercsi, and one of them is a work of Johann Martin Lerch. Unfortunately we don't know extant copies of them, but we know from reliable sources that they existed.¹⁰⁶

We do not know if the flag itself offered by Esterházy ever arrived to Rome, and if so, when and by which route. We assume that the flag was sent to Rome through the papal nuncio of Vienna, Cardinal Francesco Bonvisi.

THE HOLY TRINITY COLUMN IN KISMARTON

During his stay in Kismarton (today's Eisenstadt, Austria) Matthias Greischer made an engraving of the local Holy Trinity column (see Catalogue 47). As Greischer's sign ("*M. Greischer delin. Et scult.*") proves, Greischer himself drew the direct model of his engraving.

On the engraving on the top of the column one can see the Throne of Grace-type statue of the Holy Trinity: the Father sitting on the throne holds the crucified Jesus before him, before Jesus's body there is a floating pigeon symbolizing the Holy Spirit (the pigeon can hardly be recognized on the engraving). At the foot of the Column stands the statue of the Holy Virgin that treads the snake symbolizing transgressing sin. Located on the four corners of the pedestal the four protective Angels to fight epidemics, heresy and wars that endanger the whole humanity are visible. On the pedestal there is the coat of arms of the Count Esterházy's family.

On both sides of the Holy Trinity column there are two inscriptions in shields decorated with leaf garlands on the engraving, the top two shields have a count crown. These inscriptions might have been on the pedestal of the column but can not be seen on the engraving. The drawing of Greischer's reflects on the engraving by Johann Martin Lerch on the Holy Trinity column of Graben in Vienna in 1679. On Lerch's engraving the four inscriptions of the pedestal are also visible in leaf garlands on the two sides of the column. However, Greischer's work is far more decorative than Lerch's.

The inscription Nr.1. reminds of the creation and the sponsor of the column: "*Sacro-sanctae et Individuae Trinitati Columnam hanc In perpetuae subiectionis Monumentum posuit Humillimus ac perpeuus Vasallus Paulus Esteras Regni Hungariae Princeps Palatinus Anno Dni*

104 Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, without the inventory number.

105 The picture of the reprint was published in: NAGY László: *A török világ végnapjai Magyarországon*. Budapest, 1986, 145.; SZAKÁLY Ferenc: *Hungaria Eliberata*. Budapest, 1986, 143. and GALAVICS Géza: *Kössünk kardot a pogány ellen*. Budapest, 1986, 114. (the picture and a short description of the engraving).

106 Jacques Rosenthal Antikvariat, München, Katalog 25. Ungarn (cca. 1900) No. 775. "*Wahre Abbildung die Angriffe vnd Treffens der Kayserl. Armata unter Hertzog von Lothringen auf der Türk. Armee den 22 July 1684. Kupferstich, Lerch excud.*" and Drugulin 3151.

MDCLXXXVII.”¹⁰⁷ The title of *Princeps Palatinus* and the count coat of arms of the Esterházy family on the pedestal shows that Pál Esterházy had set the Holy Trinity Column before he received the title of the Prince of the German-Roman Holy Empire (December 9, 1687). However, there are opinions that Pál Esterházy had set up the column earlier than 1687, and the year 1687 refers to the date when the inscriptions were placed on the pedestal.¹⁰⁸

The inscription Nr. 2. shows a number of corrections and overwritten texts, and several letters of this caption are unreadable. Therefore the grammatical correctness of the following text can not be clearly stated: “*Ne despicias Omnipotens Deus Populum tuum in Affliti(o)ne Clamantem sed Propter Gloriam Nominis tui Tribulatis succurre Placatus / saluum fac Populum tuum, Domine, Et benedic Hæreditati tuæ*”. The first half of the text is of a medieval origin¹⁰⁹ and is used today in Catholic Masses as penitential Oratio and the last turn of the text is the verse 9 of Psalm 27 which occurs word for word in the Te Deum hymn too.

The third inscription is without serial number 3. The text “*Laudetur Sanctissima et Indi-*

vidua Trinitas Unus Deus Pater et Filius et Spiritus Sanctus Amen.” is the traditional greeting of the indivisible Holy Trinity.¹¹⁰

On Shield Nr. 4 the text of the *Sanctus* can be read and it is still a part of the prayer today in Catholic Masses: “*Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaot Benedictus qui venit in nomine Domini Osanna in excelsis.*”¹¹¹

All the inscriptions of the Holy Trinity column reflect the deep spirituality of Pál Esterházy.

An original copy of the engraving was still in the inventory of the Prince Esterházy’s Collection in Budapest¹¹² when it was nationalized in 1949, but disappeared during the nationalisation of the collection. The original copper plate of the engraving is kept in Forchtenstein Castle,¹¹³ of which reprint was made, but due to the bad condition of the plate, in very poor quality.¹¹⁴ We think the plate could have been a test plate for the engraving, and the final, improved plate might not have been made, so the engraving did not even come into circulation.

Today the Holy Trinity Column does not longer exist it was demolished during the rearrangement of the area before the castle at the end of the 18th century.

107 In eternal humble memory of the Holy and Indivisible Trinity this column is erected by the most humble and devoted vassal, Prince Pál Esterházy, Palatine of Hungary, in the year of our Lord 1687.

108 HOLZSCHUH, Gottfried: Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt, in: *Die Fürsten Esterházy – Magnaten, Diplomaten & Mäzene*. Ausstellungskatalog, Eisenstadt 1995, 144–155 und 271.

109 Despise not, O almighty God, Thy people who cry out in affliction, but for the glory of Thy name be appeased and help those in trouble. Save your people and bless your inheritance.

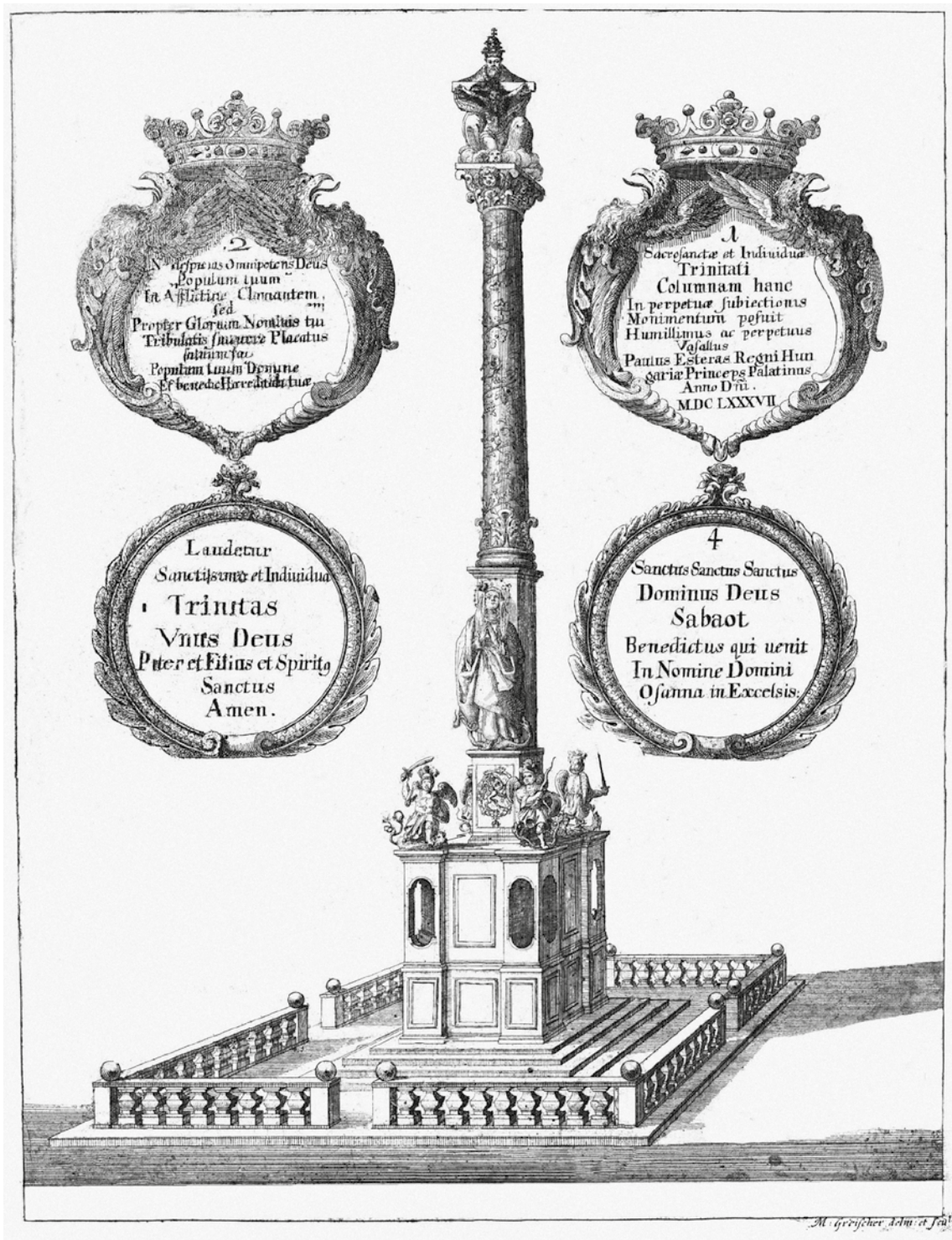
110 Praised be the Most Holy and Indivisible Trinity of God, the Father, the Son and he Holy Spirit. Amen.

111 Holy, Holy, Holy Lord God of Sabaoth. Blessed is he who comes in the name of the Lord. Hosanna in the highest.

112 Inventory of the Engraving and Photo Collection of the Esterházy Library 1949. Hungarian National Museum Historical Gallery Inv.11.131. See also Note 161.

113 Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, without inventar number

114 GALAVICS Géza: Esterházy László tézislapja (1680) – egy főrangú család múlt és jövőképe. In: *Détsy Mihály nyolcvanadik születésnapjára tanulmányok* (Művészettörténet – műemlékvédelem 11. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 2002), 269–298.

The Holy Trinity column in Kismarton

3.4.a GREISCHER'S ENGRAVINGS OF THE VIRGIN MARY IN THE BOOK BY PÁL ESTERHÁZY

During his stay in Kismarton (today's Eisenstadt, Austria) in the years 1688–1690 Greischer made 117 engravings of Virgin Mary's pictures or sculptures which were published in the book by Pál Esterházy on the most famous Virgin Mary's shrines all over the world¹¹⁵ (a couple of the engravings can be seen in the Catalogue). In the summer of 1690 Greischer finished the engravings of the book, and from the beginning of September 1690 he started working as an entrenchment inspector (in German "Schantz Schreiber") in Buda.

The source of Esterházy's book was the book *Atlas Marianus* by the German Jesuit monk, Wilhelm Gumpenberg,¹¹⁶ published in several editions. The book contains the story of 100 pilgrimage places of the Virgin Mary, depicting their devotional picture or the statue of grace on engravings. The engravings of *Atlas Marianus* were made by the elder Georg Andreas Wolfgang of Augsburg and the three members of the Kilian family, Bartholomeo, Philipp and Wolfgang.

Esterházy added further 17 shrines to the 100 Virgin Mary's shrines of Gumpenberg's book. Among the 17 shrines were 10 Hungarian and 2 Croatian ones, with their histories and devotional pictures. Esterházy, who was well known for his honouring the Virgin Mary, made these additions because Gumpenberg's book did not include any Hungarian or Croatian pilgrimage places.

The Hungarian shrines Pozsony (Pressburg, today's Bratislava, Slovakia) and Máriavölgy (Mariantal, today's Marianka, Slovakia) close to

Pozsony were nationwide famous places of pilgrimage in the age of Pál Esterházy.

The other eight Hungarian shrines were in the property of Pál Esterházy or they were located near the Esterházy Pál estates: Boldogasszony (Frauenkirchen), Fraknó (Forchtenstein), Kismarton (Eisenstadt), Lók (Unterfrauenhaid), Lauretóm-Loretóm (Loretto), Osli, Pázsit (later Kisboldogasszony, Kleinfrauenhaid) and Röjt (later Rótfalva, Rattersdorf). All the listed places are today in Burgenland (Austria) except Osli which is in Hungary. Pál Esterházy donated the devotional picture /or statue/ to the church of Röjt, Pázsit and Osli.

The inclusion of the Croatian Zagreb-Remete and Tersato can be considered as natural in view of the historical Hungarian-Croatian coexistence.

We think the selection of Esterházy's further four pilgrimage places (Passau, Hietzing, the Carmelite Church in Vienna and Mariataferl) was due to the Turkish siege of Vienna in 1683 and the victory at Kahlenberg, which ended the siege.

The pious Emperor Leopold fled from the Turks to Passau where he prayed daily for the help of the Virgin Mary against the Turks, kneeling for several hours before the devotional picture of Virgin Mary (Maria Hilf), a replica of the painting by Lucas Cranach the Elder. The Emperor attributed the victory at Kahlenberg to the miracle of this picture as "The helper of Christians". Therefore he had made a copy of the devotional image from Passau which was taken in a solemn procession to St. Stephen's Cathedral in Vienna in 1689.¹¹⁷

115 ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...* Nagyszombat, 1690. RMK I. 1394.

116 GUMPPENBERG, Wilhelm: *Atlas Marianus sive de Imaginibus Deiparae per Orbem Christianum Miraculis I–IV*. Ingolstadt, 1657 – München, 1659.

117 SZILÁRDFY Zoltán: *Barokk szentképek Magyarországon*. Budapest, 1984. 14–16 picture.

The devotional image of Virgin Mary in Hietzing survived the Turkish sieges of 1529 and 1683, and during the latter siege it was evacuated to the Augustinian monastery of Wittingau (today's Třeboň, Czech Republic). Esterházy mentions in his book the Turkish devastation of Hietzing as: "*and the godless enemy destroyed the city of Vienna twice.*"

The painting of the Victorious Virgin Mary of the Carmelite Church in Vienna was considered as the helper of the imperial armies since the victory at Prague in 1620 (Prague-Bila Hora, Czech Republic). Empress Eleonora brought the devotional image from Prague to the Carmelite Church in the suburb Leopoldstadt. Right before the Turkish siege, the image was taken to the Inner City of Vienna. During the siege the Carmelite church and the monastery were severely damaged but were soon rebuilt. At present the devotional image is in the church of the Carmelite Convent in Döbling.

We believe that the inclusion of Mariataferl in Esterházy's book is due to the events of the year 1683. In summertime the Tatar troops starting from the Viennese camp reached as far as Mariataferl where for this reason the construction of the new pilgrimage church was interrupted. After the construction of the new church was finished Mariataferl became one of the memorial places of the Turkish destruction of 1683.

In his histories of the four above mentioned shrines Esterházy refers to the 1683 Turkish destruction only in the case of Hietzing.

Finally, the description of Goa (India), founded by the Jesuit missionaries, may perhaps be attributed to Esterházy's attachment to the Jesuits. Esterházy in his youth in the grammar school of Nagyszombat (today's Trnava,

Slovakia) was thinking to join to the Jesuit Order.

However, in describing the majority of the pilgrimage places in Hungary, their historical inaccuracy is conspicuous. In the summer of 1683, the Turkish-Tatar armies marching to the siege of Vienna overwhelmed and plundered a part of Hungary, the Western-Transdanubia territory. Among the victims of this devastation were the pilgrimage places of Boldogasszony, Loretom, Osli, Pázsit and possibly Röjt. It is known that the Franciscans before the arrival of the Turks had removed the statue of the Virgin Mary donated by Esterházy and the older image of the Maria Lactans from the Church of Boldogasszony. At the end of the century Esterházy built a new, twin-towered church in place of the destroyed church in Boldogasszony.

The devotional picture of Loretom was taken by Pál Esterházy to Forchtenstein Castle in the spring of 1683, and the demolished church and monastery of Loretom was built up only in 1707. The image of Pázsit's church was probably destroyed during the Turkish invasion, therefore right after the Turkish demolition Esterházy donated a copy of Holy Mary of Częstochowa picture (the so-called Black Madonna) to the temporarily restored church. Esterházy built a new church at Pázsit in 1696 where the devotion picture given by Esterházy is honoured today.

Osli was also destroyed by the Turks. After the restoration of the church in 1690, Pál Esterházy handed over the statue of Virgin Mary which was made in 1604 according the message on the back of the statue.¹¹⁸ In the summer of 1683 the church of Máriavölgy was plundered and burned down by Thököly's troops,

118 On the backside of the statue: "16 HANC SACRAM 04/Dei Parae Virginis imaginem pro fidelivm solatio ex Arcé Kismarton hvc ad Osli deportatam obtvlit Pavlv Esteras Sac. Rom. Imp Princeps et R. Hvn. Palatinvs vti infimvs eivsdem Divae Virginis vasallvs. Anno 1690." See: CSISZÁR Attila: Az osli Mária-kegyszobor ábrázolásai (XVII–XX. század). In: *Arrabona* 42(2004), 21–32.

but the devotional image of Holy Virgin survived in Stomfa Castle and the church was later rebuilt by Emperor Leopold the First.¹¹⁹

There is no reliable data on the destruction of Röjt. In 1676, Esterházy redeemed Röjt from the Nádasdy family, where at the cemetery the Maria-chapel was already a place of pilgrimage that Augustine's monks of Léka had taken care of. Since the 1660' the believers of the area venerated the Virgin Mary devotional image as a miraculous one in this chapel, which image was a copy of the Maria Lactans type image of Léka. Also in 1676 Esterházy gave a copy of the statue of Virgin Mary of Boldogasszony to the shrine. In 1696 Esterházy built a new church at Párizs. At present in the church there are both the older devotional picture and the statue of grace donated by Pál Esterházy. On the engraving of Greischer there is not the Maria Lactans type devotional image but the dressed statue of the Virgin Mary.

Esterházy, however, does not write about the Turkish destructions, the deserted sites and the rescued devotional images. There is only slight reference to it when writing about Pázsit (*because the godless enemy totally destroyed twice*). It may be that Esterházy completed the presentations of these places earlier or he did not want to state that the ruined shrines of the present time could not serve the veneration of the Virgin Mary.

Greischer copied 99 from the 100 images of the Atlas Marianus's first edition in 1657. Greischer, unlike his predecessors, gave his engravings a uniform appearance in his series: they are uniformly framed, the title of the picture, the name and the place of the devotional image in Hungarian is in the same order under the image. The frames of each picture are interrupted in the center below, where the coat of arms of Prince Esterházy is extending into the

lower part of the picture. Greischer's signature as "*M. Greischer fecit*" appear only on two engravings (Mariazell and the Victorious Virgin Mary of the Carmelite Church in Vienna).

Greischer did not copy only the image Virgin Mary of Mariazell of Gumpfenberg. We are sure that Pál Esterházy's well-known respect for Mariazell also played a role in this. The original drawing Greischer's devotional image of Mariazell is not known. Earlier Greischer had made an engraving after Georg M. Vischer's drawing of the image of Mariazell, but in this case he did not use it as a model. However, the engravings of this devotional image were made in large number in that age, and it was probably chosen Esterházy also liked it. As Greischer's marking ("*M. Greischer fecit.*") proves Greischer not only graved the copper plate of this engraving but he was also the one who drew the direct model of it.

Knowing Esterházy's prudence, it seems reasonable to assume that he gave some engravings or drawings of the 17 new shrines' devotional images as model to Greischer for his work. In the case of some Greischer's engravings, we could probably determine their model as listed below.

The engravings of the devotional pictures of the churches of the Pauline Order monasteries (among them Máriavölgy and Zagreb-Remete) were published in the book of Benedictus Leitpold of the Order of Eremit Saint Paul in 1680¹²⁰. The engraving of Máriavölgy was Tobias Sadler's work, the other was also either his or Johann Jacob Hoffmann's work.

The dressed statue of the Holy Virgin of Boldogasszony was portrayed first on the engraving by Greischer's father-in-law Johann Martin Lerch in the first half of the 1680s.¹²¹

119 KISBÁN Emil: *A magyar Pálosrend története I. kötet*. Budapest, 1940. 284.

120 LEIPOLD, Benedictus: *Epitome S. Pauli, Deß Ersten Einsidl-Ordens Kurtzer, Gründlicher, vnnnd...* Wienne, Johann Van Gehlen, 1680.

121 Szalai Boldogasszony én/1. On the same engraving the statue without dressing can also be seen, just like in the booklet sponsored by Pál Esterházy *Gratia plena et super omnes benedicta Virgo Maria Fraukirchensis* (Viennae, 1679).

The Pieta-type of Mary's statue in Pozsony could have had many earlier images, one of them is Elias Wiedemann's engraving made in Pozsony in the year 1641.¹²² But the image of this statue appeared in Mihály Kopcsányi's booklet published in several languages in Pozsony in 1643.¹²³ The Servite convent and church guarding the grace statue of Virgin Mary in Loretto were founded and built by Ferenc Nádasdy. The history of the foundation was described in a book published in 1657, which contained the image of the statue too.¹²⁴ Greischer must have known this book because his engraving has a striking resemblance to the image in it. But Greischer himself could have drawn the statue, which was kept in Forchtenstein Castle since 1683.

The year 1496 is visible on Greischer's engraving of the devotional image of Pázsit. Pál Esterházy in his history of Pázsit mentions that the original devotional image was painted in the year of 1496. A small copy of Greischer's engraving appeared as sacred image for prayer books in the 18th century.¹²⁵

In Esterházy's book the engravings of the Hungarian shrines always show the dressed statues of Virgin Mary except in the cases of Fraknó, Pázsit and Pozsony.

Greischer made his engraving of the Victorious Virgin Mary of the Carmelite Church in Vienna after the direct sketch of his own as his marking ("M. Greischer fec.") proves it. The artistic value of this engraving and the engraving of Virgin Mary of Mariazell stands out from the others, which are quite simple and schematic engravings of devotional images.

We can not be sure in the case of the models of the other engravings, but we think that

The Madonna of Vienna

Esterházy tried to provide them in some form. The painting of Virgin Mary in the church of Lók is perhaps an exception, The Black Mary type devotional image which is today in the church of Lók according to Esterházy was painted in 1652, according to other sources in 1629. On the engraving of Greischer there is a completely different image than the Black Mary type. We do not know how this can be explained.

However, it is certain that Greischer himself had to draw all the 117 direct sketches

¹²² In Stiftsbibliothek Göttweig, Graphiksammlung.

¹²³ [KOPCSÁNYI Mihály:] *Narratio Rei Admirabilis ad Posonium Gestae Posonii*, 1643 RMNy 2019. Published in Hungarian, in German and in Czech too.

¹²⁴ ROMER, Augustinus: *Servitus Mariana. Auspiciis Austriae in Germaniae, Hungariae...* Viennae, 1667. App.H. 3132. 348–349.

¹²⁵ Szalai Kisboldogasszony én/1.

needed to engrave the plates of his uniform-looking engravings.

We note that Greischer earlier made a couple of engraving of images or statues of Virgin Mary. The first was the Madonna's portrait of Tersato on a Fiume-related engraving (not used as a model) he made in Wagensberg, and then he engraved the image Madonna of Mariazell's after the drawing of G. M. Vischer. He made an engraving of the Maria image of the Cantacuzino-Cross found after the siege of Vienna, and finally of the Almudena Virgin Mary statue in Madrid.

Following the example of Pál Esterházy Elek Jordánszky published his book on the Virgin Mary's shrines in Hungary in 1836.¹²⁶ Jordánszky took over five engravings of Greischer (Fraknó, Kismarton, Osli, Röjt and Zág-ráb-Remete). In Jordánszky's book, however, Lók and Pázsit are not mentioned as existing shrines of the Holy Virgin. Jordánszky in his Preface to the Readers writes on leaving Lók and Pázsit, but do not give the reason for this.

The book by Pál Esterházy with Greischer's engravings was reprinted in 1994.¹²⁷

MATTHIAS GREISCHER AND THE SERIES OF VIEWS COMMISSIONED BY PÁL ESTERHÁZY

We have already dealt several times with the series of views commissioned by Pál Esterházy and the role of Greischer in their creation.¹²⁸ It has been accepted that Zsigmond Bubics was correct when claiming that Greischer himself made the drawings on the spot and engraved the copper plates after his sketches. Considering this, we tried to determine how and when the series was created. However, in the light of our recent research of Greischer's life and work, we need to reassess and refine our con-

clusions about the series of views and the drawings as well as about the engravings and the time when they were made.

According to our current knowledge, the series of views consists of 73 views of 53 castles, fortresses, settlements (of which 20 places have two views) and further 8 proof sheets – a total of 81 engravings (a couple of the engravings can be seen in the Catalogue).¹²⁹

The connection between Matthias Greischer and the series of views commissioned by

126 JORDÁNSZKY Elek: *Magyarországban, s ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos szűz Mária kegyelem képeinek rövid leírása*. Pozsony, 1836, [1 t.], XXIII., [1 t.], 155., [86 t.], 12., ill. 40. It was published in German, then two years later in Slovakian too, with the same illustrations. The German edition has a variant without illustrations.

127 The reprint edition has an accompanying study by KNAPP Éva, TÜSKÉS Gábor and GALAVICS Géza.

128 The latest SZALAI Béla: *Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készült metszet-sorozat*. In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken 1515–1800*. Vol. IV. Budapest, 2013.

129 The views of the serie: Alsólendva /Asolindva/, Árva, Bódvaszilas /Szilas/ 2 views, Boldogasszony /Boldogazon/ 2 views, Czinfalva /Czinfalva – Czigendorf/, Darázsfalu-Paris mill /Paris/ 2 views, Daruvár 2 views, Dérföld /Dörf-fel/, Dombóvár /Dombo/, Éleskő, Feketeváros 2 views, Fertőféhéregyháza /Feheregyház/ 2 views, Fraknó, Szent Rozália kápolna /S. Rosalia/ 2 views, Fraknónádasd /Rorbok/, Fraknóvár /Frakno seu Forchenstein/ 2 views, Galánta 2 views, Harthenstein NÖ, 2 views, Hasfalva /Szamosfalva sive Hassendorf/, Hegyesd /Hegyes/ 2 views, Kabold 2 views, Kapuvár, Keszthely /Keszthel/, Kismarton /Arx Kismarton/ 2 views, Köpcseny /Vj Köpczen, O Köpczen seu Czicze/ 2 views, Körtvélyes /Körtveles/, Lajtaszentmiklós /Szent Miklós seu Sanctus Nicolaus ad Laitam/, Lakompak /Lackenbach/, Lánzsér /Lansee/ 2 views, Léka /Arx Leka vel Lukahaus/, Lenti, Léva, Lukácsháza, /Lukaczhaza/

Pál Esterházy has become known and accepted during nearly a hundred years of research.

Zsigmond Bubics conducted painstaking research in the archives of Prince Esterházy in Forchtenstein in the 1870s. He then wrote: “...the foreigner Greischer M. travels all over Hungary, drawing and engraving the countless fortresses and castles of his Dominus, Palatine Pál Esterházy.”¹³⁰ In the description of the view of Fraknó, which Bubics attributed to Greischer, he writes that Greischer lived in Kismarton in the 1670s (!). We do not know whether Bubics’s statements were based on written documents or only on engravings (or drawings?) found during his research and identified as Greischer’s work. Few years later, in his work on the life of Pál Esterházy Bubics published the pictures of a couple of engravings he discovered in Fraknó, but without the name of their creator.¹³¹

In the literature dealing with the Hungarian city views, these engravings were again mentioned only after nearly a hundred years. In his study on Birckenstein’s book of engravings, György Rózsa¹³² wrote about more than 60 views he collected from the collection of the Hunga-

rian Historical Gallery. The views are two per page, similar in style to those in Georg Matthäus Vischer’s *Topographies*, and many of them showing castles and fortresses owned by the Esterházy family. However, Rózsa called the author of the engravings unknown. Not long after György Rózsa, several researchers in Burgenland¹³³ and the authors Ingo Nebehay and Robert Wagner in their bibliography of the engravings of Austrian city views¹³⁴ clearly stated that the series of the views was the work of Matthias Greischer commissioned by Pál Esterházy. This statement is based on the facts summarized in the four points below and it is generally accepted as valid in the art history literature.¹³⁵

1. Pál Esterházy prepared a draft of a contract in December 1680. In the contract he commissioned Johann Jakob Hoffmann, a copper engraver in Vienna, to produce without delay the copper plates for “*Topographia in Königreich Ungarn*”, and that on each copper plate there should be 2 views. The drawings needed as the models for the copper plates were released by Pál Esterházy to

Marbach NÖ, Márcfalva /Marc/, Nagybicse /Castellum Bicz/ 2 views, Nagyhöflány /Nagyheflain/, Nagymarton, Ozora 2 views, Pecsényéd /Peczenyed/, Pörgölény /Pergelen/, Répcekehely /Tabor/, Rezi, Sárvár /Arx Sarvar/ 2 views, Schwarzenbach, NÖ /Feketevár sive Schwarzenbach/ 2 views, Siklósd-Tormafalu /Czikles/, Sopronkeresztur /Körestur sive Creuz/ 2 views, Szádvár, Sztrecsnó /Fortalitium Streczen/, Tamási, Tata, Tátika, Törökkoppány /Kopan/, Zsolnalitva /Letava/.

130 BUBICS Zsigmond: *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei*. Budapest, 1880. VII.

131 BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor 1635–1713*. Budapest, 1895.

132 RÓZSA György: *A Birckenstein-féle metszetes könyv*. Az OSZK kiadványai XXXVI. Budapest, 1957. Note 62.

133 GUGLIA, Otto – SCHLAG, Gerald: *Burgenland in alten Ansichten*, Wien. 1986 and KLIMESCH, Gertraud: *Zur “Greischer-Serie”. Eine Topographie für Paul Esterházy (1635–1713)*. Burgenländische Forschungen 13, 1994, 213–224. Sonderband.

134 NEBEHAY, Ingo – WAGNER, Robert: *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten I–VI*. Graz, 1981–1991.

135 Besides the mentioned works in Notes 133 and 134 the further ones dealing with Greischer’s series are: GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988.; PRICKLER, Harald: *Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein* 1993. 228–230.; SZALAI Béla: Tobias Sadler, Matthias Greischer és Justus van der Nypoort magyar vonatkozású metszetei. In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteiken I. k. A mai Magyarország – Kiegészítések*. Budapest, 2003.

Hoffmann.¹³⁶ We note that this document was considered as a valid contract by former researchers, although the important parts (such as how many plates, fees, exact dates) were not filled in and the document was not signed. We do not know on the basis of the draft whether a real contract was made later.

2. From the end of 1687 Matthias Greischer worked in Kismarton at the court of Pál Esterházy. In the marking on his engraving of the Prince Esterházy's coat of arms Greischer called himself "geographer and engraver of Esterházy's court" (*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*). Greischer could only call himself "geographer" if Esterházy had entrusted him with such a task. Geographical activity was different in the 17th century from what it is today. In that age, the geographer was responsible among other tasks for drawing and publishing geographic locations both in the form of maps and views. The famous geographer of the age, Georg Matthäus Vischer published several *Topographies* with his own views. On

the title page of his work *Topographia Archiducatus Austria inferioris* Vischer calls himself "geographer" and his works are often marked with the insignia "Vischer Geograph: delin." Greischer's geographical title therefore clearly refers to the making of views. The selection of Greischer for this task was appropriate, as he had previously made a large number of views for both Valvasor and Vischer.

3. In the series of views discovered by Zsigmond Bubics, only two views (Hartenstein and Pergelény) are marked by their maker and both marks are Matthias Greischer's (*Matth: Greischer fecit. és M.G:f:*).
4. There were some drawings in the Prince Esterházy Archives until the nationalization, which are scattered today in several public collections.¹³⁷ Many of these drawings could have served as original drawings for the views of the series. An example of this is the drawing of the castle of Hartenstein, presumably made on the spot, a view of Alsó-lendva and perhaps the drawing of Darázsfalva-Paris mill from two views. On a further surviving drawing, Dérfold (Dörffel), there

136 Hungarian National Archives, Herceg Esterházy család levéltára, P 125, Pál nádor iratai, 10.732 sz. Nr. 107. The text of the draft: *Contract zwischen ihro hochgräflichen Excelentz herrn herrn Paul Esterhasi (Titl.), dann dem Jacob Hoffmann Kupferstechern in Wienn.*

Bedeutet Jacob Hoffmann verobliget sich, die ihme von hochgedacht ihro Excelentz zuessendende Abriss (als da seindt von der Topographia in Königreich Ungarn) iederzeit so bald als möglich ohne nötige anmahnung in sauber und schönes Kupfer vollkomentlich zu bringen und soliche arbeith vor aller anderer zu auf das embsigste zu verförtigen, sofern mir die Riss ohne aufenthalt der zeit eingehendiget werden.

Dagegen wollen mir hochgedacht ihro gräflich Excelenz vor ieden Kupfer, worauff iederseit 2 Riss gestochen werden, bezallen lassen.

Zu urkhundt seindt 2 gleichlaudent Contract aufgericht unnd umb ordnung willen geschlossen worden, die empfangene gelter hirundter zu ziehen.

Actum Wien den Decembris 1680.

137 Hungarian National Museum Historical Gallery Inv.55.1313 – 55.1318 (Fraknó, Hartenstein and Aranyosmeggyes, Felső-Óvár, Oroszlánykő, Saskő in the same size. Presumably the original drawings for the memorial sheet of Pál Esterházy in year 1682); Hungarian National Archives T szekció Esterházy család Budapesti Hitbizományi Levéltárának tervei No. 1061–1062. An unknown castle (Alsó-lendva) and 4 places on 2 pages (Csobánc, Mosontétény, Paris-mill and Seregélyháza) in 2-2 views, altogether 8 modest views. The latter are considered by some experts as drawings by Pál Esterházy, which we disagree with. In our opinion, these drawings were based on the sketches made on site before the 1683 Turkish campaign and could have served as the original drawings for the engravings. The Dérfold drawing by Matthias Greischer in the Liszt Ferenc Múzeum, Sopron, Invent. 54.655.1.

is Matthias Greischer's signature (*Matth. Greischer del.*). This drawing is not an on-site made drawing, but a sketch made of it as the original drawing for the plate, as the engraving of Dérföld proves it. These drawings, including the drawing of Dérföld, could have been known to Zsigmond Bubics.

These findings confirm both Esterházy's intention and Greischer's participation in the work. Besides, Zsigmond Bubics is also convinced, if not in full but in part, that Greischer worked both as a drawer and engraver in the creation of the views.

However, in addition to the generally accepted opinion on Greischer's role, there are still many unclear questions concerning these engravings. We don't know exactly when the drawings on the spot were made and who made them. Who made the direct sketches for the engraver? When were the engravings made and who engraved the plates of them? Did only Greischer make the plates or were other copper engravers also involved in the work? We don't even know if Bubics saw the whole series, and only from later sources we do know that Bubics could have seen several dozen copies of some engraving.

In addition to the aforementioned draft of the contract, no other data have been found on Pál Esterházy's planned "*Topographia in Königreich Ungarn*" so far. We are sure that Esterházy planned to prepare his work under the

influence of other similar works. Esterházy was familiar with Caspar Merian's *Topographia's Windhagiana* book with accompanying text and Merian's other works.¹³⁸ The *Topographia* volumes featuring Austrian provinces published in the 1670s were also in the library of Pál Esterházy.¹³⁹ These *Topographies*, without accompanying text, appeared only with Preface, some maps and one or two views per sheet. There were among them such, which did not present the whole province, but only the castles and cities of one aristocratic family, as for instance the Count of the Lamberg family who was in connection with the Esterházy family.¹⁴⁰ We are convinced that Esterházy considered the above mentioned works as an example of his planned work. Based on the title in the draft treaty (*Topographia in Königreich Ungarn*), we can conclude that Esterházy's first idea was to present the whole of Hungary. We think he soon realized his idea was unrealistic and therefore he planned a *Topography* only of his own estates.

We believe that Esterházy prepared a test engraving for *Topographia* and that the engraving of Frakno Castle (marked "*Fra. Leo. Brabant ingeni. Del.*" and "*Joan. Jac. Hoffmann sculp*") was made as a test for Esterházy.¹⁴¹ This engraving is the same in the representation, image editing and size as the views in the series discussed. Knowing this view, Esterházy could decide the size of the engravings of the planned series, and presumably that each page should

138 [Caspar MERIAN:] *Topographia Windhagiana: Das ist: Aygentliche Delineation, oder Contrafaitur, Perspectiv, Aufzug, Grund: und Abriß auff unterschiedliche Prospecten und Formen mit beygesetzter kurtzer Historischer Beschreibung beyder Herrschafften Windhaag und Reichenau.* Frankfurt am Main, 1656.

139 VISCHER, Georg Matthäus: *Topographia Archiducatus Austriae Inferioris.* 1672; *Topographia Austriae Superioris.* 1674. VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Ducatus Carniolae,* Laybach, 1679. These books are included in the Esterházy Library's book catalogue of 1756. (Monok–Zvara, Esterhasiana Biblioteca, 2020. Nr. 1313, 1418, 1600, 1607, 1612).

140 VALVASOR, Johann Weichard: *Topographia Arcium Lambergianarum.* Wagensberg, 1679. About the relationship between the Esterházy family and the Lamberg family see: MONOK István – ZVARA Edina: Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai. In: *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás.* Edited ÁCS Pál Budapest, 2015. 210. p.

141 Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, ohne Nr. Franz Leo Brabant first served as (military)engineer and then in 1683–1684 as weapons master at Fraknó. See PRICKLER, Harald: Das Personal des Forchtensteiner Zeughauses bis ins frühe 18. Jahrhundert. In: *Burgenländische Heimatblätter* 67(2005), 53–79.

have two views, preferably two views of the same place (although the latter is not included in the draft contract). The style of Hoffmann's engraving, especially in elaboration of the background (e.g. mountain slopes, forests, fields) is very different from the engravings of the series. Therefore, we do not think that Hoffmann was later involved in the work.

The precondition for preparing the series was that Pál Esterházy had drawings of the places he had chosen, i.e. he had to obtain them. The only possibility for Esterházy to do this was to draw his castles, towns and villages with someone. For this huge and time-consuming task (we are not talking about its cost now), a copper engraver would probably not have been suitable. If Esterházy later wanted to make a series of engravings with other copper engravers instead of Hoffmann, the drawings on the spot were still needed.

Pál Esterházy was aware of the difficult task of obtaining drawings on the spot because when the draft contract was made at the end of 1680, he already had dozens of drawings and as we have already written, some of them still exist.¹⁴² On Tobias Sadler's Esterházy family tree engraving¹⁴³ (made in 1677–1678) 48 views are underneath, among them the larger size Fraknó Fortress, Kismarton, Galánta, Lakompak

and Lánzsér while the other 43 smaller views (some of them fictive) are in the background. In any case these views on the family tree needed drawings made on the spot. We do not know their drawers, but they could have been made in the 1670s. Unfortunately, in the drawing of the surviving model of the family tree, the castle and the city view are not included, they were cut out of the drawing which clearly indicates that they were intended for some other use.¹⁴⁴ Of the places on the family tree, 23 are later seen in the Greischer series of views, but 10 of them are in two different views, and some are in different representations. We note that most of the 25 sites not included in the series of views were owned by other members of the Esterházy family but not by Pál Esterházy.

The drawings on the spot were made for Esterházy's other engravings too. In 1682, Pál Esterházy prepared a memorial sheet of his previous military successes with Veith Kissler (*"aulae pictor delin."*) and Johann Jakob Hoffmann (*"calcographus aulicus"*).¹⁴⁵ The memorial sheet shows the events of the campaign in 1663–1664 under the leadership of Miklós Zrínyi, and the events of 1670–1671 year's campaign for the elimination of the Wesselényi conspiracy headed by Esterházy as the com-

¹⁴² See Note 137.

¹⁴³ GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988, 136–161. The engraving of Tobias Sadler was made after a family tree painting dated from 1670. However, on Sadler's engraving there are many more places than on the painting, some of them were bought by Pál Esterházy only in 1676 (Castle of Léka, Keresztúr, Kalastrom) and in 1677 (Schwarzenbach, Márcfalva), therefore the engraving could only be made in 1677–78. See: TOBLER, Felix: *Die Besitzungen des Fürsten Esterházy auf dem Gebiet des heutigen Niederösterreich vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*. JfLN, 74/76 (2006/08), 345–356. Sadler's family tree engraving is in the Hungarian National Archives P. 108. Herceg Esterházy család levéltára Rep. 49. 305. csomó. Ősfák. B. köteg, Nr. 1., m 4–6. Sadler made another Esterházy family tree engraving earlier, in 1674; see Széchényi National Library OSZK App. M. 2108.

¹⁴⁴ Hungarian National Archives P. 108. hg. Esterházy család levéltára Rep. 49., 305. csomó. Ősfák. B. köteg, Nr. 1., m pp 10–12. We think that the city and castle views cut out drawing were taken to Nypoort, who used 44 of the 48 views to his series.

¹⁴⁵ GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988. 147–148. o. The engraving was made by Johann Jakob Hoffmann after the drawing of Veith Kissler. The title of the memorial sheet: "CaesarI LeopoLDI, fIdeLIIs paVLI esterhas, opera, pro sVperIs, patrIa, rege, regLIgIone, saCrata, orbI ChrIstIano patesCant, VoVet. (the year 1682 in chronogram)

mander-in-chief of Upper Hungary. The original drawing of Aranyosmeggyes on the engraving is among the abovementioned drawings in public collection. We do not know its drawer, but his work are also the drawings of the surviving Felső-Óvár, Oroszlánykő and Saskő, whose images may have been on the lost top part of the 1682 memorial sheet.¹⁴⁶ These are not the drawings made on site, but the same size sketches made after the drawings on spot which are needed for making the copper plates. Neither do we know when and how many drawings were made in Upper Hungary, but we can only say that they were already available in 1682.

We don't even know who Esterházy entrusted (one or more persons) with the preparation of the additional drawings on the spot needed for the planned *Topography* and when he did it, but he certainly did do it. This person could have been either Franz Leo Brabant, or his successor in the armoury, Franz Karl Brabant (whose drawing of Fraknó and its surroundings made at the end of the 1680s is in the Hungarian National Archives), or even those who drew the drawings of the castles and places in Upper Hungary for the 1682 memorial sheet.¹⁴⁷ Esterházy could also have entrusted the latter with making drawings on the spot in Upper Hungary in addition to the places present on the memorial sheet. This unknown drawer while travelling to Szádvár and Aranyosmeggyes could have gone for a short visit to Bódvaszilás and Körtvélyes in Abaúj-Torna County to make some sketches there. After having drawn Árva and Likava he could have visited other Esterházy estates (e. g. Nagybicscse, Éleskő, Zsolnalitva) and could have made

drawings there, even though these last ones were also presented on Sadler's family tree.

Whoever Pál Esterházy's drawer was, we know that he made many drawings on the spot before the summer of 1683. This is proved by the engravings of the series.

In the summer of 1683, Turkish armies were struggling with the siege of Vienna, and then defeated they escaped from there, destroying large part of the Moson and Sopron counties, setting fire to settlements, destroying churches and castles. It is a sad but unfortunate characteristic of the Habsburg period that those villages which were not destroyed by the Turks were treated by the imperial mercenary troops pursuing them as Turkish, such as Fehéregyháza.¹⁴⁸ The places that have been described as destroyed and included in the series of views are: Boldogasszony and Köpcsény in Moson County, Czinfalva, Darázsfalva, Fehéregyház, Feketeváros, Fraknónádasd, Kabold, Lajtaszentmikós, Márcfalva, Nagyhöflány, Nagymarton, Pecsényéd and Siklós-Czikles in Sopron County. We also know that Kabold's castle had to be rebuilt. The churches of Boldogasszony, Lajtaszentmiklós and Pecsényéd were destroyed, and the last two churches were replaced by a new church built in the 18th century. The fortified church of Márcfalva was rebuilt in 1691. The huge Calvary Hill built in the spring of 1683 cannot be seen in the engraving of the Church of the Boldogasszony. In spite of this, there are no traces of destruction on the 19 views of those 14 places which belong to the series of views attributed to Greischer. So the drawings on the spot of these settlements had to be prepared before the summer of 1683.

¹⁴⁶ See Note 137.

¹⁴⁷ Perspektiv plan der Gemeinde Forchenstein. Hungarian National Archives T szekció T 2 1067. Franz Carl Brabant was weapons master in 1685–1709 at Fraknó, maybe the son of Franz Leo Brabant. See Harald Prickler's book in Note 141.

¹⁴⁸ The letter by Esterházy Pál to Emperor Leopold 23. Juny, 1684. In: BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos: *Herczeg Esterházy Pál nádor*. Budapest, 1895.

There is another proof that Pál Esterházy already had a large number of original drawings for his planned work in the first half of the 1680s.

In 1686, Anton Ernst Burckhard von Birckenstein published his geometric textbook for Archduke Joseph, in which 110 geometric drawings were decorated with small views of Hungarian castles and settlements by Justus van der Nypoort.¹⁴⁹ Nypoort had a tremendous task of collecting prints for so many places, of which only 43 had been previously represented by engravings. Nypoort could not afford to commission and pay the drawers to draw on the spot and besides he had no time to do that. On the other hand, out of the more than 67 places missing, there are 44 places in Nypoort's series, which were previously presented only on Tobias Sadler's family tree. There were several fictitious views among them, and these fictitious representations appear also in Nypoort (Simontornya, Tamási, Ugod etc.). Going forward, it can also be said that in the case of 7 places (Árva, Kismarton, Lánzsér, Léka, Sopronkeresztúr, Schwarzenbach and Szádvár) Nypoort and Greischer (in different sizes) used the same original drawings. On the other four engravings by Nypoort (Feketeváros, Léva, Nagyhöflány and Répcekehely [Tabor]), apart from their sizes and other irrelevant differences, the views are the same as those in the Greischer's series. Among the latter the views of Feketeváros, Nagyhöflány and Répcekehely (Tabor) did not appear on Sadler's engraving, and the sight of the first two shows the state prior to their destruction in 1683.

So we can be sure that Nypoort received not only the engraving by Tobias Sadler or the views cut out from its model, but also those further drawings on the spot that were completed by the summer of 1683. Knowing the close relationship between Greischer, Hoffmann and Nypoort (Hoffmann was Esterházy's court copper engraver from 1681, married to Tobias Sadler's widow in 1683, and he was Greischer's wedding witness in the same year. Nypoort was the godfather of Greischer's son and had several joint works with Hoffmann) both living then in Vienna, Nypoort could have easily had access to all the drawings commissioned by Esterházy. Adding to that, Nypoort's views in the geometry book did not mean "competition" in any sense to Esterházy's planned series of views, so we think Esterházy might have known about handing over the drawings to Nypoort.

We know about one more utilization of the original drawings for the series which can be linked to a specific date. Pál Esterházy made a large iron chest in 1688, painted by colour pictures of 24 castles and settlements, including the picture of Nagybicse and Köpcsény from two views.¹⁵⁰ With the exception of Csobánc's view, they are all in the series of views attributed to Greischer. Of the iron chest's views, 11 are not included in Sadler's engraving, so the new drawings were needed. The views on the iron chest are certainly not based on the engravings of the series, because several views on the iron chest (e.g. Kismarton, Siklósd-Czikles) show the larger area of the place and its buildings than are visible on the engravings. The views on the iron chest and the engravings of

149 BIRCKENSTEIN, A. E. B.: *Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirckels*. Wien, 1686.

150 Fürstl. Esterházyische Sammlungen Burg Forchtenstein, Inv. Nr. II/7/10. 230–231 o. TOBLER, Felix: The description of the iron chest and its picture. In: *Bollwerk Forchtenstein Ausstellungskatalog Burg Forchtenstein 1993*. Views on the iron chest: Czinfalva, Csobánc, Fehéregyház, Feketevár-Schwarzenbach, Fraknó, Harthenstein, Kismarton, Köpcsény (two views), Lajtaszentmiklós, Lakompak, Lánzsér, Léka, Nagybicse (two views), Nagyhöflány, Nagymarton, Répcekehely-Tabor, Siklósd-Czikles, Sopronkeresztúr, Szádvár, Szamosfalva, Sztrecsnó and Tata. Thanks to Felix TOBLER for his help.

the series are, however, the same in their representation, which can only be attributed to the fact that the iron chest painter and Greischer used the same original drawings. Since Greischer was also in Kismarton in 1688, it cannot be ruled out that there was some kind of connection between him and the painter of the iron chest.

To sum up, it can be stated that Pál Esterházy ordered the necessary drawings for the series at the beginning of the 1680s, and most of them were completed by the summer of 1683. Taking into account the views of the iron chest from 1688 too, it can be stated that at the end of 1687 Esterházy had a drawing or sketches made on the spot of the following places: Árva, Boldogasszony (2 nézet), Czinfalva, Darásfalva-Paris mill (2), Fehéregyház (2), Feketevár /Schwarzenbach/ (2), Feketeváros (2), Fraknó (2), Fraknónádasd, Galánta (2), Hartenstein (2), Kabold (2), Kismarton (2), Köpcsény (2), Lajtaszentmiklós, Lakompak, Lánzsér (2), Léka, Léva, Márcfalva, Nagybicse (2), Nagyöflány, Nagymarton, Pecsényéd, Répcekehely, Siklód, Sopronkeresztúr (2), Szádvár, Szamosfalva, Sztrecsnó and Tata. We can enlarge this circle with drawings of seven places already depicted on the family tree by Sadler: Alsólendva, Éleskő, Hegyesd (2), Ozora (2), Tamási, Törökoppány and Zsolnalitva. This is a total of 54 drawings of 38 locations. These drawings on the spot were certainly not drawn by Matthias Greischer.

After reviewing the issue of preparing the original drawings needed for the series of views, we move on to examine when the engravings of the series could have been made.

When we try to determine the dating of the series of engravings, we need to look not only at the availability of the original drawings, but also at when Esterházy was able to deal with the planned *Topographia*, and when there was enough time for Matthias Greischer to make the engravings. Naturally we know that Ester-

házy's involvement with the planned *Topography* required much less time than the preparation of the engravings for the series.

1. Esterházy could have given (if given at all) the final contract for the production of the plates at the earliest in 1681 either to Hoffmann or to somebody else. In 1681 Esterházy's time was occupied by the preparation of the national assembly of Sopron where he was elected the Palatine and after this he was busy with the tasks of his new office. In March 1682 Pál Esterházy's first wife, Orsolya Esterházy died. A couple of months later Esterházy married Éva Thököly. Between 1683 and 1686 Esterházy's time was tied up with the war against the Turks and his Palatine's duties. After the recapture of Buda in 1686 Esterházy Pál was no longer involved in fighting against the Turks for the liberation of the country. It is possible that in the first half of 1687 Esterházy had time to deal with the planned *Topography* and other personal ideas and plans. After the events at the end of 1687 (the session of the Parliament and the crowning of Joseph I in Pozsony, finally receiving the title of the Prince of the German-Roman Holy Empire), Esterházy felt ignored and gradually retired from public affairs. In the 1690s, Esterházy's attention and energy were increasingly used for his deep religiousness, for the respect of the Virgin Mary, and for his family history research.
2. Matthias Greischer could not have worked for Esterházy before 1682. In 1682 he moved to Vienna. That year he was very active (he made two large size maps of Hungary) and he was preparing for marriage. In 1683 and 1684 commissioned by Pál Esterházy, Greischer worked on the engraving of the Esterházy family tree and on the engraving of the Turkish flag captured in the battle at Ercsi in July 1684. Greischer had a lot of work to do between 1685 and 1687 in Vienna and he

also pursued his own publishing activity. Greischer could have moved to Kismarton at the end of 1687, and in January 1688 he buried his few months old daughter there. From the marking of Greischer (*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus*), it is clear that Esterházy called Greischer to Kismarton (among others) to make the series of views.

3. In the summer of 1690 Matthias Greischer left the Prince's Court of Pál Esterházy in Kismarton, abandoned the copper engraving profession and since the beginning of September he worked as an entrenchment inspector in Buda. It is very unlikely that Greischer would have left Kismarton without making all his commissions for Esterházy.

In summary, we can say for sure, the engravings of the series of views could only have been made between 1681 and 1690. On the basis of what we have said about the drawings on the spot and on the original drawings, we can also draw the conclusion that Esterházy could have, in principle, drawn up the series of engravings (or a part of it) in the early 1680s, because most of the drawings needed for this were already available before the summer of 1683. Knowing the life and work of Greischer between 1681 and 1684, this would, however, rule out the possibility that the engravings of the series could have been made by Greischer. If we consider the simultaneous Pál Esterházy's public activity and the busyness of Matthias Greischer, then the series of engraving could not have been completed until 1688. We can be sure that before 1688 Greischer did not make

any drawings on the spot for the series. We think Esterházy being in the possession of the necessary original drawings in 1686–1687 decided on the future of the series of engravings. Matthias Greischer's stay in Kismarton and the title of "court geographer" suggest that the series was produced by Greischer in the period 1688–1690. These conclusions do not rule out the fact that a few engravings of the series, even as a test, could not have been made earlier.

Greischer stayed in Kismarton for less than three years. During this time he made not only the plates (not more than 73, maybe less) for the series of views, but also 117 pictures of the Virgin Mary book by Esterházy.¹⁵¹ During that time Greischer made other works: finishing of the memorial sheet of the crowning of Joseph I (this was a joint work with his father in law, Johann Martin Lerch), the portrait of Valvasor, the engraving of the siege of Belgrade and finally we mention the engraving of the Holy Trinity column in Kismarton.

Previously, after the enumeration of the original drawings we found 15 places (19 views) without any data relating to their drawings on the spot, so we may only speculate about them.¹⁵² We can't imagine that besides Greischer's previously mentioned engraving tasks, he visited the missing 15 locations (most of which were far from Kismarton) and made drawings there. We had previously assumed that the drawings on the spot of Bódvaszilas and Körtvélyes among the missing places were made by the drawer of Szádvár or Aranyosmeggyes. The drawing of Marbach in Upper Austria (which view was previously published in the *Topography* by G. M. Vischer) could have been prepared by the drawer who sketched at the nearby Hartenstein Castle. In

151 ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...* Nagyszombat, 1690. 1 t. (Esterházy's coat of arms) [8], 217, [8].

152 These 15 places are: Bódvaszilas (2 views), Daruvár (2 views), Dérföld /Dörffel/, Dombóvár, Kapuvár, Keszthely, Körtvélyes, Lenti, Lukácsháza, Marbach, Pergelény, Rezi, Sárvár (2 views), St. Rosalia chapel (2 views) and Tátika.

the Esterházy collection there was a drawing of Lenti which disappeared during the nationalization.

We do not know anything about the drawings of 5 other places that belonged to the estates of Esterházy in Tolna County (Dombóvár and Daruvár), or to the estates in the Balaton Highlands (Keszthely, Rezi and Tátika). Each of the engravings of these places shows that we can hardly speak of the credibility of these views. We believe the views of these places are fictitious (they are neither in Sadler nor in Ny-poort), they could have been made at best with the help of written reviews¹⁵³ or verbal descriptions. The explanation of the fictitious representations may be that these places were not only at a great distance from Kismarton, but – at least in Tolna County – in areas which were partly occupied by the Turks in the second half of the 1680s.

We also know nothing about the drawings of Dérföld /Dörffel/, Lukácsháza, Kapuvár, Pergelény, Sárvár (which was never owned by Pál Esterházy) and the St. Rozalia chapel in Fraknó. However, due to their geographical location, we assume that these drawings could have been made at the same time in the early 1680s, even before the summer of 1683 with other drawings on the spot.¹⁵⁴

However, we still think that the drawings of the missing 15 places – perhaps with a few exceptions – were completed at the same time as the others, and when Greischer arrived in Kismarton he got all the original drawings needed for the series. The rational procedure was that Pál Esterházy should have entrusted a copper

engraver with the preparation of the plates of the engravings, when the drawings on the spot – if not all – were finished. However, we do not exclude the possibility that Greischer himself could have made the drawings on the spot at most in one or two places (perhaps Dérföld and Pergelény).

We do not know whether all the drawings received from Esterházy were suitable for making plates, or whether Greischer had to draw some sketches based on them. It seems that the latter could be true, as we have already mentioned in the context of the views of the colour painted iron chest. But there are further examples. On Greischer's engraving of Pergelény his mark is in *MGf* form, which dissolves into "*Matthias Greischer fecit*". This means that Greischer not only engraved, but also drew the original drawing for the plate following a drawing on the spot made by another person. We note that the size of the views of Pergelény and the Pecsényéd on one sheet differ from the standard size of 14.8x10.0 centimetres and their width is only 12.8 centimetres, the reason of which is unknown. The "*Greischer fecit*" mark is also on the engraving of Hartenstein. Hartenstein's castle retained a drawing made on spot, which Greischer had to reduce to the size of the copper plate. Referring to these examples, we are certain that during his stay in Kismarton, Greischer had to prepare sketches or pre-drawings (see drawing of Dérföld/Dörffel) for the copper plates, in addition to his copper engraver works

The authors dealing with this so-called Greischer's series of views all agree that the series is

153 There are building descriptions of Pál Esterházy's property census documents. An example is the description by Mihály Kelcz dated January 9, 1692 of the Castle of Dombóvár. This description was not a source for Greischer because he was no longer working for Esterházy in 1692. Also, the view by Greischer does not reflect Mihály Kelcz's description. See SZABÓ Géza – CSÁNYI Viktor: Werbőczy dombóvári és döbröközi várainak újabb régészeti leletei In: *A Wosinszky Mór Múzeum évkönyve 34.* (Szekszárd, 2012) 190.

154 Other possible views of the series, some engravings of the series, and further questions about Greischer's series are discussed in detail in: SZALAI Béla: *Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készült metszetsorozat.* In: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800.* IV. kötet Addenda – Kiegészítések Budapest, 2013.

unfinished in its known form, but its exact cause is unknown to them as it is to us. However, there are significant differences of opinion about the time when the series was abandoned. For example, according to Géza Galavics, Pál Esterházy decided to abandon the series due to the publication of the Birckenstein-Nypoort book in 1686.¹⁵⁵ This opinion does no longer hold in view of the knowledge gained during the 30 years of research that has taken place since the publication of Galavics. We think that if Esterházy had previously given up the plan to produce the series, he would not have called Greischer to his princely court in 1687 to make views as a “geographer”.

Other authors did not exclude the notion that some engravings of the series were made only in the 1690s, even Harald Prickler timed the creation of the engraving of Darázsfalva–Paris-mill immediately after 1702. Prickler based his opinion¹⁵⁶ on the abundant documents remaining on the rebuilding of the mill between 1697 and 1702, claiming that the building in the engraving corresponds to the reconstruction mentioned in the documents. Unfortunately, there are no drawings among the documents, so it is not known to what extent the rebuilding of the mill’s building changed its previous appearance. In the drawings of the Paris-mill in the Hungarian National Archives which shows the mill building from two views, both wings of the mill building have two levels, just like the engraving. This drawing could have been the original drawing for the engraving, but certainly not a copy of the engraving. We do not know the date of the drawing (we think it is the beginning of the 1680s), but it has been preserved as a piece of a drawing collection that can be used for making engrav-

ings.¹⁵⁷ It is known that in 1683 the Turks ravaged the village of Darázsfalva and ruined the Paris-mill there and Esterházy only took steps to rebuild the mill in ruins in 1697. In our opinion, on the surviving drawing of the Paris mill and on the engraving there can be seen the mill as it was before the destruction in 1683. Otherwise, we do not see any explanation why Esterházy would complete an abandoned series ten years later with a modest mill. We believe that the engraving of the Paris-mill was also completed at the latest in 1690.

Esterházy’s plan for the *Topographia* was not implemented in any form, and that could be only the result of Esterházy’s decision. We do not know the reason for his decision, we do not know the date of the decision, but it could only have happened during Greischer’s stay in Kismarton. As we said earlier we do not believe that Greischer would have left Kismarton without making all his commissions for Pál Esterházy.

Below we mention a possible reason for Esterházy’s decision.

Maybe Esterházy thought Greischer would not be able to complete the planned work. Esterházy certainly knew how many drawings on the spot were available for the planned series, among them the drawings of Csobánc, Mosontétény, Seregélyháza¹⁵⁸ and the drawings of other places on the Sadler’s family tree, but not in the series of engravings by Greischer. Although there would have been some places in his dominions of Árva, Sztrecsnó and Zsolna in Upper Hungary (for example, Zsolna or Teplice) which would have been worth depicting, but the engravings of the most important fortresses, castles, towns and villages of Pál Esterházy have been already made.

155 GALAVICS Géza: A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez. In: *Művészettörténeti Értesítő* 37. 1988, 146.

156 PRICKLER, Harald: Castellum Paris und Pfeiferei. In: *Burgenländischen Forschungen Band 80*. Eisenstadt, 2000.

157 See Note 137.

158 See Note 137.

At that time, Esterházy realized that it was impossible to draw drawings of hundreds of settlements of his ever-growing huge estate, which was estimated to consist of a total of 400 thousand hectares. He knew there were no showy buildings in his smaller villages that would have been worth showing as a sign of his wealth. He knew that in 1683 and subsequent years after the destruction of the Turkish and Imperial armies, a number of villages were depopulated in his dominions, for example, in the Csorna-Kapuvár region only a few families lived in one or two houses.

Esterházy thought through the above facts and decided to cease the further work on the series with Greischer. He could have decided at the same time that the glory of the Esterházy family would not be demonstrated by presenting the views of his own estates but by the book of the family history titled *Trophaeum*,¹⁵⁹ decorated with portraits of the Esterházy ancestors.

The views on the engravings strictly follow the traditional depicting system of the *Topographia* volumes of Austria, especially Vischer's *Topographia Archiducatus Austriae Inferioris*. On Greischer's engravings, the emphasis is always on the dominant building of the place to be depicted (fortress, castle, church or a mill etc.), and his task was to draw it in as much detail as possible. He always took great care of drawing statues, fountains, bird houses, mansions and mills in the immediate vicinity of the accentuated building – if there were any. The detailed view of the building, building complex or castle is at the centre of the picture, and the other parts of the engraving are filled with staffage and real or imaginary representations of the surrounding landscape. On his engravings of the castles on the hilltops there are often distortions of perspective, or they become

disproportionate (see the view of Törökkoppány). Very typical of Greischer's views is the careful and detailed garden depiction of the castles and manors. He gives detailed view of the garden on about twenty engravings on which in some cases we can see not only ornamental and flower gardens but also orchards and vegetable gardens, and there is an example of a small garden of a monastery too. Although we don't know, whether Greischer's engravings represent real gardens, yet, Rajmund Rapaics in his book on the Hungarian garden-art¹⁶⁰ used Greischer's engravings to demonstrate the typical Hungarian historical gardens.

Among the engravings of the series there are very few which show the settlement as a whole (Fehéregyház, Feketeváros, Léva, Nagyhöflány, Nagymarton, Pecsényéd, Pörgölény). On these engravings Greischer also took care of the meticulous presentation of houses, temples and other establishments, but due to the small size of them, these engravings seem crowded, especially where the village is surrounded by walls (Fehéregyház, Feketeváros).

On Greischer's engravings the surrounding landscape is secondary and is often missing. This can be observed mainly in fictitious representations of places of South Transdanubia. On a couple of engravings (Dérföld, Keszthely), the towns appearing in the background are indicated with inscriptions. On the engraving of Köpcsény, a carefully drawn view of *Posonium* (Pozsony, today's Bratislava) appears in the background. Greischer often indicates on his engravings the names of the rivers and creeks: "*Danubius flu.*", "*Vagus flu.*", "*Gyöngiös flu.*", "*Rabus fluvius*", "*fluv. Kapos*" and on the engraving of Feketeváros is the name of "*Lacus Főrtető*".

To be sure, the views of places of Esterházy estates in South Transdanubia are imaginary. These places are Daruvár, Dombóvár, Hegyesd,

159 [ESTERHÁZY Pál:] *Trophaeum Nobilissimae Ac Antiquissimuae Domus Estorasiae*. Viennae, 1700. RMK III. 4171.

160 RAPAICS Rajmund: *Magyar kertek. A kertművészet Magyarországon*. Budapest, 1940.

Keszthely, Ozora, Rezi, Tamási, Tátika and Törökkoppány. Here are just a few: Tamási is a castle built on a huge rock, at the foot of which is the wide river Kapos, Törökkoppány is a strong fortress on a hilltop. The fortresses of Rezi and Tátika are on a rocky peak, Keszthely is a castle on a hilltop on the shore of Lake Balaton and on the other side of Lake Balaton there is Daruvár. Tata's view is also doubtful: it does not resemble one of the many known earlier depictions. We do not know any other depictions of Léva that can be considered authentic, so the authenticity of Greischer's engraving cannot be proved. We note that Greischer took this Léva image from Tobias Sadler's family tree. On the engraving of Bódvaszilas and Körtvélyes there is only one building, its authenticity cannot be decided. In a document from 1672, a two-storey mansion is mentioned in Körtvélyes, but in Greischer's view, the building is only one-storey. Esterházy's local office in Szádvár was relocated to Bódvaszilas in the summer of 1686, where a manor was built not earlier than 1700s. Sure, Greischer did not get any authentic drawings from this list of 13 places, thus, the engravings of these places were made by Greischer on the basis of verbal statements of those who knew the place or after his own imagination.

All the other engravings (56 views of 40 locations), that is, three-quarters of the series can be considered authentic from the point of view of the sights, so they were made after reliable drawings.

From the series of engravings discovered by Zsigmond Bubics, 51 half sheets were included in the collection of the Esterházy Gallery purchased by the Hungarian State in 1871 for the National Gallery. These were transferred to the

Hungarian National Museum in 1894, when the Museum of Fine Arts was founded. The engravings kept in Fraknó – with the exception of a series that is almost complete – were eventually transferred to the Prince Esterházy's Archives in Budapest. The Prince Esterházy's Archives were nationalized in 1949, together with the inventory of the engraving collection of 1937¹⁶¹ in which there were 497 engravings of Greischer's series along with other engravings. At the time of nationalization, the collection no longer included the engraving of Éleskő, Kapuvár, Keszthely, Lenti, Lukácsháza, Nagyhöflány, Nagymarton and Sopronkeresztúr. Of the former, there is only one copy known of the engraving of Lenti and Lukácsháza in the Fürstl. Esterházy'sche Sammlungen in Burg Forchtenstein. Of the nationalized engravings, 88 were placed in the National Museum, and 290 in the Liszt Ferenc Museum in Sopron¹⁶². The fate of the missing more than 100 pages (and several other engravings and drawings in the inventory, including Lenti's drawing) is unknown, they were lost in the years following the war and then nationalization.

The engravings of the Greischer series were never marketed before 1945, although it is possible that the Esterházy family sometimes gave some engravings of the series as donation or gift. In addition to the collection of the Hungarian National Museum and the Fürstl. Esterházy'sche Sammlungen in Burg Forchtenstein we know of 45 engravings of Greischer's series in the collection of the Landesmuseum Burgenland (Eisenstadt). There are a few copies of the series in the collection of the Burgenländisches Landesarchiv, the Library and Collections of Lower Austria, Sankt Pölten and the Bratislava City Gallery but we do not know of any

¹⁶¹ The inventory of 1937 was compiled by János HÁRICH, archivist of the Prince Esterházy's Archives and it is today in the Hungarian National Museum Historical Gallery Inv.11.131

¹⁶² D. ASKERCZ Éva: *A soproni Liszt Ferenc Múzeum grafikai gyűjteményének története*. In: Arrabona – Múzeumi közlemények 14. (Győr, 1972), 157–174.

other copies in other public collection. In 2010, about three dozen Greischer engravings (including a few coloured ones) were placed on the antique market probably from a private collection in Budapest, some of which have even been sold to Austrian collectors in Vienna. We believe that the private collection probably consisted of scattered pieces of the 1937 inventory.

Greischer worked very quickly, as evidenced by the fact that between the fall of 1679 and the end of 1681 he made nearly one hundred engravings, including 68 views for Valvasor and Vischer. However, it must be said that he was

given very detailed original drawings for his engravings. Still, we are confident that during his stay in Kismarton, besides his other work, he was able to make the engravings of the series.

However, we do not state it categorically because we have no proof that Greischer made all engravings of the series or that the entire series was made between 1688 and 1690. Therefore, it is possible that Greischer or other copper engravers could have previously made engravings of the series and that some engravings of the series were made after 1690. But we must emphasize that we consider this extremely unlikely.

PRINCE ESTERHÁZY'S COAT OF ARMS

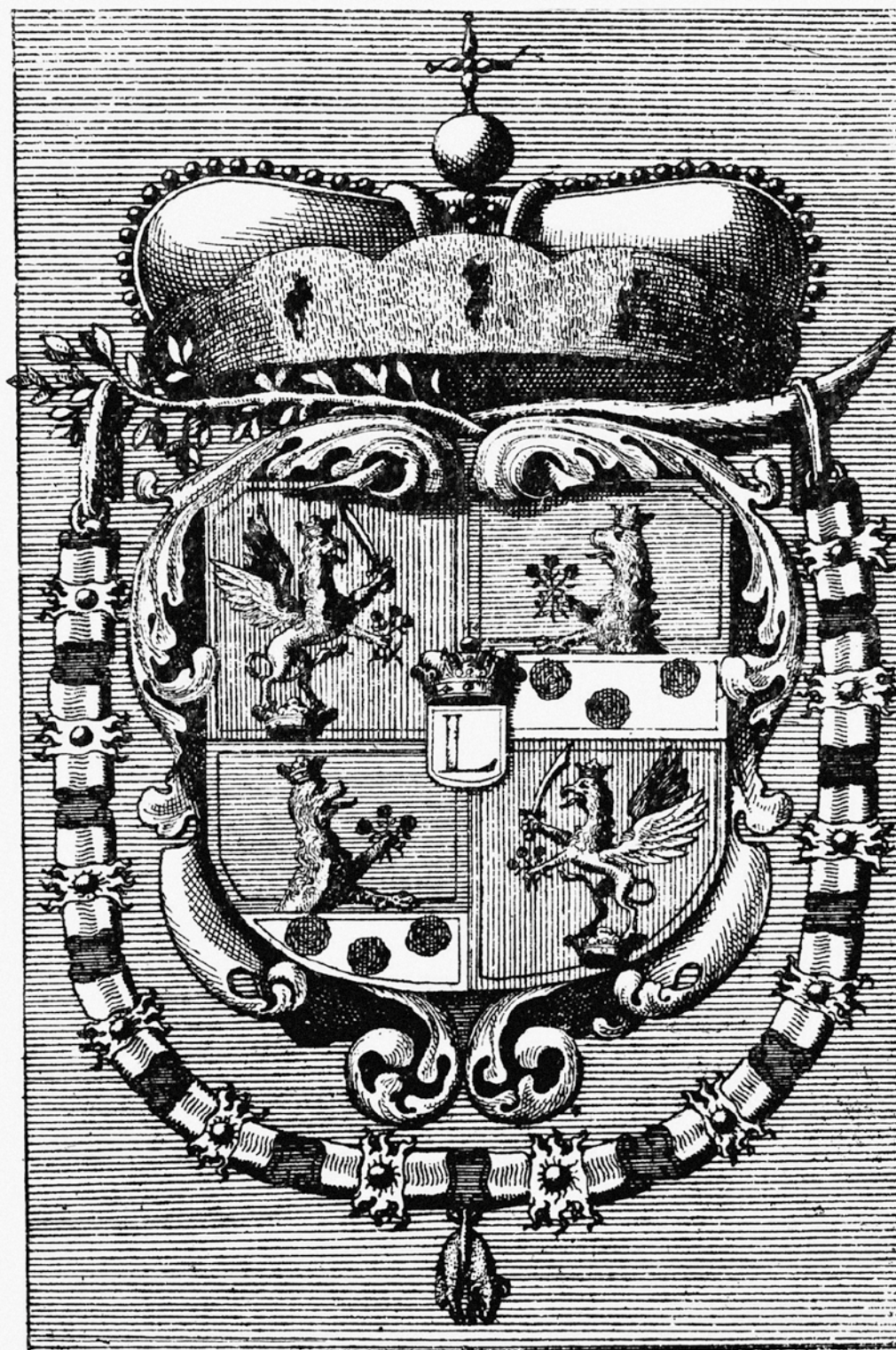
On December 9, 1687, on the day of the coronation of the Hungarian King József the First, Emperor Leopold donated to Pál Esterházy the title of the Prince of the Holy Roman Empire. It is interesting to note that Pál Esterházy in his testament mentions that he paid 27,000 gulden for the Prince's title. At the same time Pál Esterházy received a new family coat of arms with prince crown. Greischer made the engraving of Esterházy family's new prince's coat of arms (see Catalogue 48).

The coat of arms of the Esterházy family's prince's branch is a blazon divided into four parts, in the middle a black hearted shield (Herzschild) with the prince's crown on the top. On the hearted shield a large golden letter "L" refers to Emperor Leopold. The blazon is framed by the Chain of the Order of the Golden Fleece and crowned with a Prince's Crown.

On the engraving there is Greischer's marking: "*Matthias Greischer Celsissimi S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij 1690*".

Greischer's engraving was published as the frontispiece in the book by Prince Esterházy (*Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képei*. Nagyszombat, 1690 RMK I. 1394). The engraving was published again the next year in another book by Pál Esterházy (*Az boldogságos Szűz Mária szombatja*. Nagyszombat, 1691. 2. ed. 1701. RMK I. 1413 és RMK I. 1638i).

Maybe this Esterházy's coat of arms engraving was the last work of Matthias Greischer as a copper engraver. Probably Greischer with this detailed marking on the engraving wanted to commemorate his own career as a copper engraver.

Matthias Gryffiter i. effigium S. R. I. Principis Pauli Esterházy Hungarici. in a. Gryffiteri. Lithographus. Aulic. fecit. Vindobonae. 1790.

The Esterházy coat of arms

Summary

Matthias Greischer was well over twenty years old when he began to work as a professional copper engraver and was not 31 years old when he finally gave up this craft. He did not belong to the social or economic privileged members, but he still went to a Jesuit grammar school, then became a successful academic copper engraver master, and finally he was a respected technical state official. He died at a young age, not long before he was 37 years old. We do not know the cause of his death.

Greischer had a short, but interesting and varied life. He lived together in Valvasor's artistic circle with artists, scientists and historians, who came from different parts of Europe. He lived at the prince's court of Pál Esterházy where the strict traditions and prestigious authority ruled. The circle of copper engravers living and prospering at that time in Vienna accepted Greischer and he was working and living with them in a homely atmosphere. He first contacted Imperial military engineers through engraving of maps, and then, after the siege of Vienna he made several engravings after the drawings of military engineers. In the last years of his life he had experienced the life of imperial officials in Buda at the Chamber Administration within which he met the military's hard expectations too. He was working on the restoration of Nagyvárad (today's Oradea, Romania) fortress recaptured from the Turks, and he made the first complete land registers (cadastres) of the city of Buda.

Greischer's life was full with unexpected and unusual events. Right after arriving as a young man in Vienna he married a widow who was fifteen years older than he was. Unexpected – and very lucky for his further career – was

the occasion when Pál Esterházy, one of the greatest patrons of his age, entrusted him to make the engraving of the Esterházy family tree sometime in 1683. It was so unexpected and unusual that he gave up his well-established workshop in Vienna and moved to Kismarton instead of staying in Vienna and working there on the engravings ordered by Esterházy. True, he could open his workshop again at any time in Vienna or he could join his father-in-law, Johann Martin Lerch's workshop. But the most unexpected and truly unusual in his life was that after a decade he had turned his back on the craftsmanship of copper engraving and moved to Buda to start a new life as a technical officer. The reasons of the many unusual turns of his life are unknown, they can be assumed at most.

If we look at the material circumstances of his life, he was absolutely successful in mastering his occupations. He was constantly in charge of his clients, and later he was involved in the publishing and selling of his own works too. At the age of 25 he had his own copper engraving workshop in Vienna, presumably thanks to his wife's dowry. Later in Buda as a construction clerk-inspector of the Chamber Administration he had a good salary – a little bit less than the city surgeon had. It is possible that his wife inherited great wealth after her father's death in the year 1693. They owned two houses in Buda. One of those houses, the Fortuna house in the Buda Castle was given to Greischer as part of his remuneration and they bought the other house in Buda-Víziváros possibly from the legacy of Anna Theresia.

Greischer's family life was full of tragic events. He lost his father at age ten and grew up

fatherless. His first wife died a few months after the birth of her little daughter, after only a year of marriage. His little girl Anna Maria died just a few months after her mother's death. His first four children from his second marriage died also as infants. Greischer's death also caused a tragic situation: his widow, Theresia after giving birth to nine children was not yet 30 years old when she remained alone with four little children in a foreign country and in an unfamiliar environment.

As a copper engraver Greischer made 327 engravings in less than 12 years, as far as we know. The vast majority of these, nearly 300 engravings were made between 1679–1682, and 1688–1690, the latter being ordered by Pál Esterházy. From the 327 engravings 276 were published in books as a part of different series of engravings. The seemingly few engravings of the 1683–1687 years are partly explained by the fact that in these years Greischer made 10 unusually large works which meant unusual meticulous tasks, too. Among them were three maps and the Esterházy's heart shaped family tree engraving. This is a great achievement despite the fact that in several cases he worked together with his father-in-law.

The copper engraving is a reproductive activity that could be done on an artistic level too. Greischer's engravings were made almost without exception after drawings or engravings by others, and we know even the creator of most of them. Some of his engravings which were made after his own drawing are even not a real artistic creation, much more a realistic picture of an existing settlement or an object (image, statue or building). Greischer had a good drawing ability, but he had no creative artistic talent or aptitude as his friend, Justus van der Nypoort had, who was a professional painter and drawer, and cut his engravings himself. Greischer's good drawing knowledge is proven by his only signed and surviving drawing, the view of the small village Dérföld/

Dörffel. Perhaps the lack of artistic tendency is the reason why he did not produce a single title page engraving during his work, though it was a very fashionable product of the copper engravers of that time.

Greischer was clearly a reproductive copper engraver, but he was excellent in this field. To our knowledge, he worked very fast, which is proved that by the fact that he as a beginner copper engraver cut about a hundred copper plates in nearly two years at Wagensberg. Despite his fast work, his engravings have not become sloppy, and in fact, they are characterized by the careful elaboration of the small details. He was well-versed in shading, and he was a real master of cross-rastering. He was skilful and competent in punch cutting, and he engraved long and well-readable texts on some of his engravings. In two engravings of his, we also find Arabic letters and writings, although Greischer possibly treated those as images in the course of his work. According to some critics, forests and mountains in the background on his engravings show a schematic view of the landscapes. There is truth in this criticism, but it seems to be generally accepted feature in this age and genre. Judging by his copper engraving work, we can say what he was doing was the work of an accomplished and trusted master engraver.

Greischer's engravings – apart from the engravings which were published in books – are extremely rare. We know of a total of 51 engravings of Greischer which were not published only in books of which 27 engravings have only one copy in the Valvasor collection and not anywhere else. The engravings made to the order of Pál Esterházy (like, for instance, the engravings of the Esterházy family tree, the Turkish flag offered to Pope Innocent XI in 1684 and the Holy Trinity Column in Eisenstadt) were not placed on the market nor were the engravings belonging to the series of views of the Esterházy's estates. Greischer has en-

gravings that are known only as reprints of the original copper plates kept in the Prince Esterházy collection. Greischer's first engravings made in Wagensberg for Valvasor and his engravings made as gift (e.g. several family coats of arms) have not been marketed. Only one or two copies of these engravings could be made. Greischer made more than two dozen engravings for commercial purposes, out of these his maps survived in relative great number, all of them known in 6 to 8 copies. His "reporter-like" engravings, leaflets and other large sheets on the war in Hungary as his portrait engravings too, due to their ephemeral nature and their large sizes, are known only in one or two copies (see listed in the Catalogue of Greischer's work).

Greischer deserves praise for his engravings on the historical events of Hungary and for his Hungarian city views which is his work to be known and acknowledged. His engravings on the events of the war against the Turks and on the recapturing of Buda are among the more demanding and the more credible engravings of that age. The majority of Greischer's Hun-

gary-related engravings were ordered by Pál Esterházy. Thanks to him we have the 17th century views of dozens of smaller West-Transdanubian settlements, fortresses and castles of which many have been destroyed or rebuilt since then. In addition, the credibility of most of his views – despite the differing size – rival the credibility of Georg Hoefnagel's Hungarian views. On his engraving of the heart-shaped Esterházy's family tree he presented more Hungarian family coats of arms than ever before. Greischer made the only one engraving which preserves the memory of the Christian victory over the Turks at Ercsi in 1684. The memorial sheet of the coronation of the Hungarian King Joseph I he made together with his father-in-law Johann Martin Lerch is a credible pictorial and textual historical source.

Despite the fact that Pál Esterházy's court engraver, Matthias Greischer, was not a well-known and famous on the field of his own profession of his own age, he is worthy of mentioning his name and his works in the Hungarian historical iconography.

*Greischer's signature (1684): Matthias Greischer
Kupferstechers*

Felhasznált művek jegyzéke – Bibliography

- ASKERCZ ÉVA D., *A soproni Liszt Ferenc Múzeum grafikai gyűjteményének története*, Arrabona, Múzeumi Közlemények, 14(1972), 157–174.
- BALOGH Jolán, *Varadinum – Várad vára*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982 (Művészettörténeti Füzetek 13/1–2.)
- BAUTSCHNER, Marcellinus, *Inscripti heroum nomina flores in trophaeo illustrissimae familiae Esterhasianae...*, Viennae Austriae, Leopold Voigt, 1674 (App. M. 2108).
- Bibliotheca Valvasoriana*, *Katalog knjižnice Janeza Vajkarda Valvasorja*, obd. Božena KUKOLJA, Vladimir MAGIĆ, Ljubljana–Zagreb, Mladinska knjiga, 1995.
- BIRCKENSTEIN, Anton Ernst Burckhardt, *Ertz-Hertzogliche Handgriffe des Zirckels und Linials, oder ausserwehlter Anfang zu denen Mathematischen Wissenschaften...*, Wien, Johann van Ghelen, 1686. – Hasonmás kiadása: vorgelegt und mit einer Studie von György RÓZSA, Budapest, OSZK, Balassi, 2001.
- BOETHIUS, Christoph, *Ruhm-BelorberterTriumph-leuchtender und glanz-erhöheter Kriegs-Helm...*, Theil I–VI, Nürnberg, Johann Christoph Lochner, 1688–1698.
- Bollwerk Forchtenstein, Burg Forchtenstein, 15. Mai – 31. Oktober 1993, Katalog der Burgenländischen Landesausstellung*, hrsg. von Jakob Michael PERSCHY, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 1993.
- BORBÉLY Andor, *Kézírtatos ábrázolások Buda visszafoglalásáról*, in *Tanulmányok Budapest múltjából*, 5. kötet, szerk. NÉMETHY Károly, BODÓ Jusztin, Budapest, Budapest Székesfőváros, 1936 (Budapest Székesfőváros várostörténeti monográfiái, 8), 132–141.
- BUBICS Zsigmond, *Magyarországi várak és városoknak a M. N. Múzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszei*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1880.
- BUBICS Zsigmond – MERÉNYI Lajos, *Herczeg Esterházy Pál nádor, 1635–1713*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1895 (Magyar történeti életrajzok, 19.).
- Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1699–1703*, szerk. GÉRA Eleonóra Erzsébet – OROSS András – SIMON Katalin, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2015 (Budapest történetének forrásai, 10.).
- Budától Belgrádig, Válogatott dokumentumrészletek az 1686–1688. évi törökellenes hadjáratok történetéhez*, szerk. NAGY Lajos, SZITA László, Pécs, Baranya Megyei Levéltár, 1987.
- BUZÁSI Enikő, *Fikció és történetiség az Esterházy család ősgalériájában és a Trophaeum metszeteiben*, in *Történelem – kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon*, vezető a Magyar Nemzeti galéria kiállításához..., szerk. MIKÓ Árpád, SINKÓ Katalin, Budapest, MNG, 2000 (a Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/1.).
- CSATKAI, André – FREY, Dagobert – WOLKAN, Rudolf, *Die Denkmale des politischen Bezirkes Eisenstadt und der freien Städte Eisenstadt und Rust*, Wien, Filser, 1932 (Österreichisches Kunsttopographie, 24.).
- CSETE István, *Duodecim Stephani heroes Ungariae, Tyrnaviae, Typis Academicis*, 1681. (RMK II 1490.).
- CSISZÁR Attila, *Az osli Mária-kegyszobor ábrázolásai (XVII–XX. század)*, in *Szent-Kép-Kultusz. Tudományos konferencia*, Győr, 2001, szerk. SZÉKELY Zoltán, Győr, 2004 (Arrabona, Múzeumi közlemények, 42/1), 21–32.
- Diarium oder kurtze warhafft Erzehl ... Beschreibung alles dessen, was sich bey der Beläger- und glücklicher Emportir- und Eroberung durch Ihro Kayserl. Majestät ... der Haupt-Vestung Ofen täglich begeben...*, Sine loco, sine typographo, 1686 – VD17 1:730050Q. Példány: Staatsbibliothek, Berlin, 16 in: Bibl. Diez qu. 2391.

- DLABAČ, Bohumír Jan (Gottfried Johann Dlabacz) – STERNBERG-MANDERSCHIED, Franz Joseph von, *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen und zum Theil auch für Mähren und Schlesien*, Prag, Haase, 1815 (hasonmás kiadás: Hildesheim, Olms, 1973).
- DRUGULIN, Wilhelm Eduard, *Historischer Bilderatlas, Verzeichniss einer Sammlung von Einzelblättern zur Kultur- und Staatengeschichte vom fünfzehnten bis in das neunzehnten Jahrhundert*, Leipzig, Kunst-Comptoir, 1863 (hasonmás kiadás: Hildesheim, Olms, 1964).
- Enciklopedija Slovenije, I–XVI*, glavni uradnik Marjam JAVORNIK, Ljubljana, Mladinska Knjiga, 1987–2002.
- ESTERHÁZY Pál, *Az Boldogságos Szűz Mária szombattya...*, Nagyszombat, Academia, Hörmann János, 1691 (RMK I. 1413); második kiadás: Nagyszombat, Academia, 1701 (RMK I. 1638.).
- ESTERHÁZY Pál, *Az Boldogságos Szűz Mária szombattya...*, Nagyszombat, 1691, hasonmás kiadás, a mellékletben Szörényi László tanulmánya, Budapest, Balassi, 1995 (Bibliotheca Hungarica antiqua, 31.).
- ESTERHÁZY Pál, *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...*, Nagyszombat, Academiai böttükkel, 1690 (RMK I. 1394.).
- ESTERHÁZY Pál, *Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...*, Nagyszombat, 1690, hasonmás kiadás, a mellékletben KNAPP Éva – TUSKÉS Gábor, GALAVICS Géza tanulmányai, Budapest, Balassi, 1994 (Bibliotheca Hungarica antiqua, 30.).
- FAZEKAS István, *Esterházy Pál nádor és a családtörténet*, Századok, 143(2009), 905–917.
- FEIGIUS, Johann Constantin, *Wunderbahrer Adlers-Schwung oder fernere Geschichts-Fortsetzung Ortelii redivivi et continuati, dass ist Eine aussfühliche historische Beschreibung dess noch anhaltenden Türcken-Krigs...* Wien, Leopold Voigt, 1694.
- Főúri ősgalériák, családi arcképek a magyar történelmi képcsarnokból. Kiállítás, Magyar Nemzeti Galéria, 1988. március–augusztus*, szerk. BUZÁSI Enikő, Budapest, MNG, 1988 (a Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 1988).
- GALAVICS Géza, *A mecénás Esterházy Pál. Vázlat egy pályaképhez*, Művészettörténeti Értesítő, 37(1988), 136–161.
- GALAVICS Géza, *Barokk családfák és genealógiák*, in *Főúri ősgalériák, családi arcképek a magyar történelmi képcsarnokból. Kiállítás, Magyar Nemzeti Galéria, 1988. március–augusztus*, szerk. BUZÁSI Enikő, Budapest, MNG, 1988, 22–25.
- GALAVICS Géza, *Esterházy László tézislapja (1680) – egy főrangú család- múlt és jövőképe*, in *Détshy Mihály nyolcvanadik születésnapjára, Tanulmányok*, szerk. BARDOLY István, HARIS Andrea, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, 2002 (Művészettörténet – műemlékvédelem, 11), 269–298.
- GALAVICS Géza, *Kössünk kardot a pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet*, Budapest, Képzőművészeti Kiadó, 1986.
- GALLO, Federico, *De sacrosancto sudario Veronicae by Giacomo Grimaldi, Preliminary investigations*, Convivium, 4(2017), Supplementum, 72–83.
- GOLEC, Boris, *Valvasorjevi bogenšperški sodelavci, Andrej (Andreas) Trost, Michail Stangl, Matija Greischer (Grajžar), Jernej Ramschissl, Janez Koch in Peter Mungerstorff v luči novih biografskih spoznanj*, Acta historiae artis Slovenica, 19(2014), Nr. 2, 45–93.
- Gratia plena et super omnes benedicta Virgo Maria Fraukirchensis, sub auspiciis ... Pauli Esterhazy...*, Viennae Austriae, Leopold Voigt, 1679 (RMK III. 2966a; RMK III. 6756.).
- GRIMALDI, Giacomo, *Liber de Sacrosancto sudario Veronicae*, in *Recherches sur l'œuvre archéologique de Jacques Grimaldi, ancien archiviste de la Basilique du Vatican d'après les manuscrits conservés Rome, à Florence, à Milan, à Turin et à Paris*, ed. Eugène MÜNTZ, Paris, Thorin, 1877 (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et Rome, 1), 225–269.
- Gründliche Kuppfer-Erleuterung der gegenwärtig nach dem eigentlichen Grund-Riss... vier Ungarischen Hauptstädte*, ohne Jahr, ohne Orte, Országos Széchényi Könyvtár, Röplap 876.
- GUGLIA, Otto – SCHLAG, Gerald, *Burgenland in alten Ansichten*, Wien, Österreichische Bundesverlag, 1986.
- GUMPENBERG, Wilhelm, *Atlas Marianus sive de imaginibus Deiparae per orbem christianum miraculosis*, vol. I–IV, München, Johann Iaecklin, 1657, ²1672.

- GYULAI Éva, *Gyermekkirály a Magyar Királyság trónján – I. József koronázásának (Pozsony, 1687. dec. 9.) ikonográfiai reprezentációja*, Történelem és muzeológia – internetes folyóirat Miskolcon, 2(2015), Nr. 2, 18–46.
- HAUPT, Herbert, *Das Hof- und hofbefreite Handwerk im barocken Wien 1620–1770, Ein Handbuch*, Innsbruck–Wien, Studienverlag, 2007 (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte, 46.).
- Hollstein's German Engravings, Etchings and Woodcuts, 1400–1700, Vol. XII, Conrad Galle to Johann Georg Guttwein, ed. by Tilman FALK, Amsterdam, van Gendt, 1983.
- HOLZSCHUH, Gottfried, *Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt*, in *Die Fürsten Esterházy – Magnaten, Diplomaten und Mäzene, Landesausstellung, Eisenstadt, 28. 4. bis 31. 10. 1995*, red. von Jakob PERSCHY, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 1995 (Burgenländische Forschungen, Sonderband XVI), 144–155.
- HUBAY Ilona, *Magyar és magyar vonatkozású röplapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban, 1480–1718*, Budapest, OSZK, 1948 (az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai, 28.).
- Iconotheca Valvasoriana, tom. I–XVIII*, hrsg. von Lojze GOSTIŠA, Ljubljana, Fundacija Janez Vajkard Valvasor, 2004–2008. (Az egyes kötetek szócikkeinek szerzői/authors of entries: Tomus II and III: Mirna ABAFFY; Tomus VIII: Milan PELC; Tomus XII: Ana LAVRIČ, Blaž RESMAN; Tomus XVI: Mirna ABAFFY, Lojze GOSTIŠA.)
- IVANČAN, Ljudevit, *Popis Valvasorove sbirke – Verzeichnis der Valvasor Sammlung*, Zagreb, 1906–1909 (Kézirat – Manuscript).
- Janez Vajkard Valvasor *Slovenem in Evropi – Johann Weichard Valvasor to the Slovenes and to Europe, exhibition catalogue, Narodna galerija, Ljubljana, 13. oktober – 18. december 1989*, uredil Lojze GOSTIŠA, študije Emiljan CEVC, Renata GOTTHARDI-ŠKILJAN, Vladimir MAGIČ, Branko REISP, Ljubljana, Narodna galerija, 1989.
- JORDÁNSZKY Elek, *Magyarországban, 's az ahhoz tartozó részekben lévő boldogságos szűz Mária kegyelem képei-nek rövid leírása*, Pozsony, Belnay, 1836.
- KISBÁN Emil, *A magyar pálosrend története*, Budapest, Pálos kolostor, 1940.
- KLIMESCH, Gertraud, *Zur „Greischer-Serie”, Eine Topographie für Paul Esterházy (1635–1713)*, in *Beiträge zur Landeskunde des burgenländisch-westungarischen Raumes, Festschrift für Harald Prickler zum 60. Geburtstag*, hrsg. vom Burgenländischen Landesarchiv, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 1994 (Burgenländische Forschungen, Sonderband XIII), 213–224.
- KOPCSÁNYI Mihály, *Narratio rei admirabilis ad Posonium gestae*, Posonii, typ. Societatis Jesu, 1643. RMNy 2019. (A mű megjelent magyar, német és cseh nyelven is/published in Hungarian, in German and in Czech too.)
- LAVRIČ, Ana, *Dolničarjevi stiki z bakrorezcem Matijem Greischerjem – Janez Anton Dolničar/Thalnitscher's contacts with the copper-plate engraver Matija Greischer*, *Acta Historiae Artis Slovenica*, 4(1999), 75–86.
- LEIPOLT, Benedictus, *Epitome S. Pauli, Deß Ersten Einsidl-Ordens Kurtzer, Gründlicher*, Wien, Johann van Gehlen, 1680.
- MARACCI, Ludovico, *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch, Sinnbildnuss... so sich auf denen, von dem Erb-Feind Christlichen Namens Anno 1683 den 12. Sept. bey Entsätzung der Stadt Wien und Anno 1684 den 22 Junlij bey Hamzabegh... eroberten Haupt-Fahnen befinden...*, Wien, Leopold Voigt, 1684.
- MERIAN, Caspar, *Topographia Windhagiana: Das ist: Aygentliche Delineation, oder Contrafaitur... Windhaag und Reichenau*, Frankfurt am Main, Merian, 1656. – Hasonmás kiadása: Kassel, Bärenreiter, 1963.
- MONOK István – ZVARA Edina, *Esterhasiana Bibliotheca*, Budapest, MTA, Kossuth, 2020 (Esterhazyana).
- MONOK István – ZVARA Edina, *Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai*, in *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Budapest, reciti, 2015, 199–218.

- NAGY Iván, *Magyarország családi címerekkkel és nemzékrendi táblákkal, I–XII*, Pest, Friebeisz, 1857–1868. – Hasonmás kiadása: Budapest, Helikon, 1987–1988.
- NAGY Lajos, *A Budai vár topográfiája a XVII. század végén*, Tanulmányok Budapest múltjából, 18(1971), 811–819.
- NAGY Lajos, *A Víziváros XVII. század végi topográfiája*, Tanulmányok Budapest múltjából, 16(1964), 189–249.
- NAGY Lajos, *Pest város XVII. század végi topográfiájának forrásai*, Tanulmányok Budapest múltjából, 14(1961), 161–212.
- NAGY László, *A török világ végnapjai Magyarországon, történelmi mozaikok*, Budapest, Zrínyi, 1986.
- NAGY Levente, *Drakula a fraknói kastélyban*, in Esterházy Pál, *a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Budapest, reciti, 2015, 339–356.
- NEBEHAY, Ingo – WAGNER, Robert, *Bibliographie altösterreichischer Ansichtenwerke aus fünf Jahrhunderten...*, Bände I–VI, Graz, Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1981–2000.
- NYPOORT, Justus van den, *Ansichten des Kremsirer Ziergarten*, für Erzbischof Karl von Liechtenstein-Kastelkorn, Cremsier, 1691.
- OROSS András, *A Budai Kamarai Adminisztráció budai hivatalai*, in *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái, 1699–1703*, szerk. GÉRA Eleonóra Erzsébet – OROSS András–SIMON Katalin, Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2015 (Budapest történetének forrásai, 10), 11–24.
- OROSS András, *Johann David Palm jelentése a budai kamarai adminisztrációról és Buda város viszonyairól (1694)*, Fons, 23(2016), Nr. 2, 207–259.
- OVIDIUS NASO, Publius, *Metamorphoses oder Wunder-würdige Gestalt-Veränderungen der Menschen, Thier und anderer Creaturen...* durch P. C. B. H....auch mit CXIII. schönen Kunst-Risen und Kupffer-Figuren gezieret... (Philipp Kilian), Salzburg, Johann Baptist Mayr, 1685. – VD17 12:624273Y.
- PAAS, John Roger, *The German Political Broadsheet 1600–1700, vol. I–XIV*, Wiesbaden, Harrassowitz, 1985–2017.
- PATAKI Dénes, *A magyar rézmetszés története, a XVI. századtól 1850-ig*, Budapest, Közoktatási Kiadó, 1951.
- PELC, Milan, *Theatrum Humanum, illustrierte Flugblätter und Druckgraphik des 17. Jahrhunderts als Spiegel der Zeit, Beispiele aus dem Bestand der Sammlung Valvasor des Zagrabier Erzbistums*, Ostfildern, Thorbecke, 2013 (Studia Jagellonica Lipsiensia, 12.).
- PRICKLER, Harald, *Castellum Paris und Pfeiferei, Beiträge zur Kunst-, gewerbe- und Industriegeschichte des Nordburgenlandes*, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2000 (Burgenländische Forschungen, 80.).
- PRICKLER, Harald, *Das Personal des Forchtensteiner Zeughauses bis ins frühe 18. Jahrhundert*, Burgenländische Heimatblätter, 67(2005), Nr. 2, 53–79.
- PRICKLER, Harald, *Eisenstädter bildende Künstler und Handwerker der Barockzeit, Biographische Daten und Werke*, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2013 (Burgenländische Forschungen, 105.).
- Quellen zur Geschichte der Stadt Wien, Abt. 1, Regesten aus in- und ausländischen Archiven, mit Ausnahme des Archives der Stadt Wien, Bd. 6: Regesten N° 6275 – 14352*, hrsg. von Alterthums-Verein zu Wien, Wien, Verlag für Verein für Geschichte der Stadt Wien, 1908, Reg. 11.102 (von Alexander HAJDECKI).
- RAPAICS Raymund, *Magyar kertek, A kertművészet Magyarországon*, Budapest, Egyetemi Nyomda, 1940. – Hasonmás kiadás: Budapest, Unio Civilis, 1993.
- Relationes Cardinalis Buonvisi in imperatoris et Hungariae regis curia apostolici anno MDCLXXXVI exaratae – Buonvisi bíbornok bécsi nuncius jelentései, Budavár fölszabadításának kétszázados emlék-ünnepe alkalmából közrebocsátva*, szerk. FRAKNÓI Vilmos, Budapest, Franklin, 1886 (Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia, series secunda – Vatikáni magyar okmánytár, második sorozat, 2.) – Hasonmás kiadás: Budapest, METEM, 2001.
- RITTER VITEZOVIĆ, Pavao, *Stemmatographia sive Armorum Illyricorum delineatio descriptio et restitutio*, Wien, sine typographo, Vitezović, 1701.
- RITTER VITEZOVIĆ, Pavao, *Stemmatographiae Illyricanae liber I, editio nova auctior*, Zagrabiae, Vitezović, 1702.

- ROMER, Augustinus Maria, *Servitus Mariana, Auspiciis Austriae in Germaniae, Hungariae...*, seu historia Ordinis Servorum B. Mariae Virginis, Viennae, Hieronymus Verdussen, Johannes Baptista Hacque, 1667. App. H. 3132.
- RÓZSA György, *A Birckenstein-féle metszetes könyv*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1957 (az Országos Széchényi Könyvtár kiadványai).
- RÓZSA György, *Budapest régi látképei, 1493–1800*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1963 (Monumenta historica Budapestinensia, 2.); átdolgozott kiadás, Budapest, Új Művészet Kiadó, ²1999.
- SCHMALL Lajos, *Buda-Pest utcái és terei, Adatok a budapesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez*, Budapest, Székesfővárosi házinyomda, 1906.
- SIEBMACHER, Johann, *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, in Verbindung mit Mehreren neu herausgegeben und mit historischen... Notizen begleitet von Otto Titan von HEFNER, Band 4. Antheilung 15, Hefte 1–28, Suppl.: Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern...*, nach Originalquellen bearb. von Géza CSERGHEŐ, Iván NAGY, Nürnberg, Bauer und Raspe, 1885–1894.
- STELE, France, *Valvasorjev krog in njegovo grafično delo*, Glasnik muzejskaga društva za Slovenijo, Ljubljana, IX(1928), 1–29.
- SZABÓ Géza – CSÁNYI Viktor, *Werbőczy dombóvári és döbröközi várainak újabb régészeti leletei*, A Wosinszky Mór Múzeum évkönyve, Szekszárd, 34(2012), 179–213.
- SZAKÁLY Ferenc, *Hungaria eliberata, Budavár visszavétele és Magyarország felszabadítása a török uralom alól, 1683–1718*, a képeket Rózsa György válogatta, Budapest, Corvina, 1986.
- SZAKÁLY, Ferenc, *Hungaria eliberata, Die Rückeroberung von Buda im Jahr 1686 und Ungarns Befreiung von der Osmanenherrschaft, 1683–1718*, Bildauswahl György RÓZSA, Budapest, Corvina, 1986.
- SZALAI Béla, *Iconographia Locorum Transsylvaniae, Banatus, Partiumque Regni Hungariae, regionum hodiernae Romaniae*, Kolozsvár–Sepsiszentgyörgy, Iskola Alapítvány, Székely Nemzeti Múzeum, 2018.
- SZALAI Béla, *Magyar várak, városok, falvak metszeteken, 1515–1800, I–V. kötet*, Budapest, Múzeum Antikvárium, magánkiadás, 2001–2017.
- SZALAI Béla, *Matthias Greischer és az Esterházy Pál megrendelésére készült metszetsorozat*, in SZALAI Béla, *Magyar várak, városok, falvak... IV. kötet, Addenda – Kiegészítések*, Budapest, magánkiadás, 2013.
- SZÁNTAI Lajos, *Atlas Hungaricus, Magyarország nyomtatott térképei, 1528–1850, I–II. kötet*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1996.
- SZILÁRDFY Zoltán, *Barokk szentképek Magyarországon*, Budapest, Corvina, 1984.
- TAGÁNYI Károly, *A budai kam. jószágkormányzóság hivatalai 1686–98-ig*, Magyar Közgazdaságtudományi Szemle 21(1897), Nr. 4, 411–419.
- THIEME, Ulrich – BECKER, Felix, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, Bände I–XXXVII*, Leipzig, Seemann, 1907–1950.
- TILCSIK György, *Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról*, Levéltári Szemle, 37(1987), Nr. 2, 70–73.
- TOBLER, Felix, *Die Besitzungen des Fürsten Esterházy auf dem Gebiet des heutigen Niederösterreich vom 17. bis zum 19. Jahrhundert*, in *Mensch und Archivar*, hrsg. von Willibald ROSNER, Sankt Pölten, Verein für Landeskunde von Niederösterreich, 2010 (Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, neue Folge 72/74[2006/2008]), 345–356.
- TOBLER, Felix, *Eisentrube mit Ölbildern Esterházyischen Besitzungen 1688*, in *Bollwerk Forchtenstein, Burg Forchtenstein, 15. Mai – 31. Oktober 1993, Katalog der Burgenländischen Landesausstellung*, hrsg. von Jakob Michael PERSCHY, Eisenstadt, Amt der Burgenländischen Landesregierung, 1993, 230–231.
- TÓTH Gergely, *Egy koholmány hosszú árnyéka. Esterházy Pál genealógiai fikciójának utóélete a 18–19. században*, in *Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás. Egy 17. századi arisztokrata-életpálya a politika és a művészet határvidékén*, szerk. Ács Pál, Budapest, reciti, 2015, 357–374.
- Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasiae, in tres divisum partes...*, Viennae Austriae, Leopold Voigt, 1700 (RMK III. 4171.).

- VALVASOR, Johann Weichard, *Topographia Arcium Lambergianarum, id est arces, castella et dominia in Carniolia habita... possident comites a Lamberg*, Wagensberg, Valvasor, 1679.
- VALVASOR, Johann Weichard, *Die Ehre des Hertzogthums Crain...*, Laibach–Nürnberg, Wolfgang Moritz Endtner, 1689.
- VALVASOR, Johann Weichard, *Ovidii Metamorphoseos Icones*, Wagensberg, Valvasor, 1680. – Hasonmás kiadás: izd. Branko REISP, Emilijan CEVC, Kajetan GANTAR, Ljubljana, Mladinska Knjiga, 1984.
- VALVASOR, Johann Weichard, *Topographia Archiducatus Carinthiae Modernae, das ist Controfee aller Stätt, Märckt, Clöster, undt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem Erzhertzogthumb Khärnten*, Laibach, Johann Baptista Mayr, 1681.
- VALVASOR, Johann Weichard, *Topographia Ducatus Carnioliae modernae, das ist Controfee aller Stätt, Märckt, Clöster, undt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem Erzhertzogthumb Crain*, Wagensberg in Crain, Valvasor, 1679. – Hasonmás kiadás: München, Trofenik, 1970.
- VALVASOR, Johann Weichard – RAMSCHÜSSEL, Bartholomäus, *Opus insignium armorumque – Das Grosse Wapenbuch – Velika grbovna knjiga, 1687–1688*, izd. Branko REISP, Božo OTOREPEC, Emilijan CEVC, Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.
- VASS Klára, *Buda német utcanevei. A Vár és Újlak utcanevei, 1696–1872*, Budapest, Sárkány Nyomda, 1929 (Német philologiai dolgozatok, 39.).
- VISCHER, Georg Matthäus, *Topographia Archiducatus Austriae Inferioris modernae... Controfee und Beschreibung aller Stätt, Clöster und Schlösser...*, ohne Orte, Vischer, 1672.
- VISCHER, Georg Matthäus, *Topographia Austriae Superioris modernae...*, Wien, Vischer, 1674.
- VISCHER, Georg Matthäus, *Topographia Ducatus Stiriae...*, ohne Orte (Graz?), Vischer, 1681.
- ZAPATA FERNÁNDEZ de la Hoz, Maria Teresa, *La corte de Felipe IV se viste de fiesta la entrada de Mariana de Austria (1649)*, València, Universitat de València, 2016.

Matthias Greischer metszeteinek katalógusa

Catalogue of Matthias Greischer's Engravings

RÖVIDÍTÉSEK – ABBREVIATIONS*

- Bibliotheca Valvasoriana** Katalog, Kukolja–Magić, Zagreb, 1995.
- Brno, MZK** Moravská Zemská Knihovna – Moravian Library, Brno
- Budapest, MNL OL** Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár – Hungarian National Archives, National Archives, Budapest
- Budapest, MNM TKcs** Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnok – Hungarian National Museum Historical Gallery, Budapest
- Budapest, MTA KIK** Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ – Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences, Budapest
- Budapest, OSZK** Országos Széchényi Könyvtár – Széchényi National Library, Budapest
- Cevc** *Emilian Cevc* lásd / see *Janez Vajkard Valvasor Slovenem in Evropi*, Narodna Galerija Ljubljana, 1989.
- Drugulin** *Wilhelm Drugulin*, Historischer Bilderatlas, Leipzig, 1863.
- etc.** további példány köz- vagy magángyűjteményben / further copies in public or private collections
- Galavics** *Galavics Géza*, Barokk családfák és genealógiák, Budapest, 1988.
- Hollstein** *Hollstein's German Engravings, Etchings and Woodcuts, 1400–1700*, Amsterdam, 1983.
- Hubay** *Hubay Ilona*, Magyar és magyar vonatkozású röplapok..., az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718, Budapest, 1948.
- Iconotheca Valvasoriana** *Iconotheca Valvasoriana*, Ljubljana, 2004–2008 (az idézett kötetek szócikkeinek szerzői / authors of the cited entries: Tomus II and III: *Mirna Abaffy*, Tomus VIII: *Milan Pelc*, Tomus XII: *Ana Lavrič* and *Blaž Resman*, Tomus XVI: *Mirna Abaffy* and *Lojze Gostiša*)
- Ivančan** *Ljudevit Ivančan*, Popis Valvasorove sbirke – Verzeichnis der Valvasor Sammlung Zagreb, 1906–1909.
- Karlsruhe, GLA** Landesarchiv Baden-Württemberg, Generallandesarchiv Karlsruhe
- Lavric** *Ana Lavrič*, Dolničarjevi stiki z bakrorezcem Matijem Greischerjem, Acta Historiae Artis Slovenica, 1999.
- Paas** *John Roger Paas*, The German Political Broad-sheet 1600–1700, Wiesbaden, 1985–2017.
- Paris, BNF** Bibliothèque Nationale de France – National Library of France, Paris
- Rózsa** *Rózsa György*, Budapest régi látképei 1493–1800, Budapest, 1963.
- Stele** *France Stele*, Valvasorjev krog in njegovo delo, Ljubljana, 1928.
- Szalai** *Szalai Béla*, Magyar várak, városok, falvak metszeteken 1515–1800, Budapest, 2001–2017.
- Szántai** *Szántai Lajos*, Atlas Hungaricus 1528–1850, Budapest, 1996.
- Valvasor Collection Zagreb, VZ** Metropolitan Library, Zagreb, Valvasorova Zbirka
- Wien, ÖNB KAR** Österreichische Nationalbibliothek Kartensammlung – Austrian National Library Map collection, Vienna

* A rövidítésekben szereplő szakirodalmi tétel teljes leírását lásd a *Felhasznált irodalom* jegyzékben / The secondary literature cited in the Abbreviations see in the Bibliography in a complet descriptiv form.

1. A bajok ellen védelmező Szent Család – The Holy Family Protector against Disasters 1679

Rézkarc / Etching

MÉRET/SIZE: 64×102 mm (kép/image); 73×102 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „I Fleischman delin.” (a képen alul középen/bottom centre, in image); „M. Greischer fec. Wagenspergi in Carniolia” (a kartus alatt középen/below the cartouche, centre)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: O IESV O MARIA VnD IO = SEPHE reln kheIn HVnger krleg naCh Peste Lasset bell Vnsz eIn. (A kép alatt kartuson.)

A címben az 1679-es évszám kronogramban./

Below on cartouche. In the title the year of 1679 in chronogram.)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ I, 417 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 10. No. 417 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan I, p. 213, No. 417 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Jacob Fleischman rajza után./ After the drawing of Jacob Fleischman.

2. Fiume város egészségi igazolása – A Health Certificate of the City of Fiume /today's, Rijeka, Croatia/

Rézkar / Etching

MÉRET/SIZE: 209×129 mm (kép/image); 215×135 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „greischer” (középen jobbra szalagon/center right, on banderole); „Sculptu Wagenspergi in Carniola” (alul balra/bottom left)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: S. Vito és/and S. Modesto (középen, szószalagon/center on banderole); NOI PROVVISORI ALLA SANITA DELLA FEDELISSIMA CITTA DI FIVME Partono da questa Città per Iddio gratia [...] Datum Flumine S. Viti

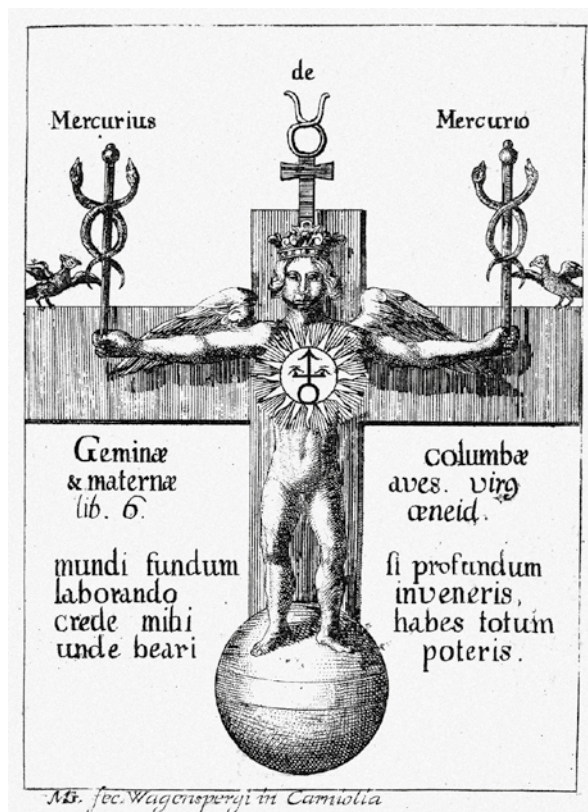
Die ... Mensis... Anno (a kép alatt, olaszul/below the image, in Italian)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ I, 421

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 10. No. 421

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan I, p. 216, No. 421

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer J. K. Manasser munkáját másolta. A metszet Wagensbergben Valvasor műhelyében készült. / Greischer copied the work of J. K. Manasser. The engraving was printed in the Valvasor workshop in Bogenšperk.

3. Mercurius de Mercurio

Rézkarc / Etching

MÉRET/SIZE: 78×107 mm (kép/image); 82×113 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „MG fec. Wagenspergi in Carniolia” (a kép alatt, balra/below the image, left)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Mercurius de Mercurio (felül közén/top in the middle); Geminæ columbæ / & maternæ aves. virg. / lib. 6. æneid. / mundi fundum si profundum / laborando in veneris / crede mihi habes totum /

unde beari poteris. (alul, kétoldalt/bottom left and right)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ V, 193 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 13. No. 193 a

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan V, p. 68, no. 193 a

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer alkímista szimbólumot ábrázoló metszete Wagensbergben készült. / The engraving of Greischer showing an alchemical symbol was made in Wagensperg.

4. A császári posta megérkezik Laibachban
– *The Imperial Postman arrives in Laibach*
/today's Ljubljana, Slovenia/

Rézmetset és rézkarc/Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 274×188 mm (kép/image);

281×197 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „MG fec: zu Wagensperg”

(a kép alatt, jobbra/below the image, right)

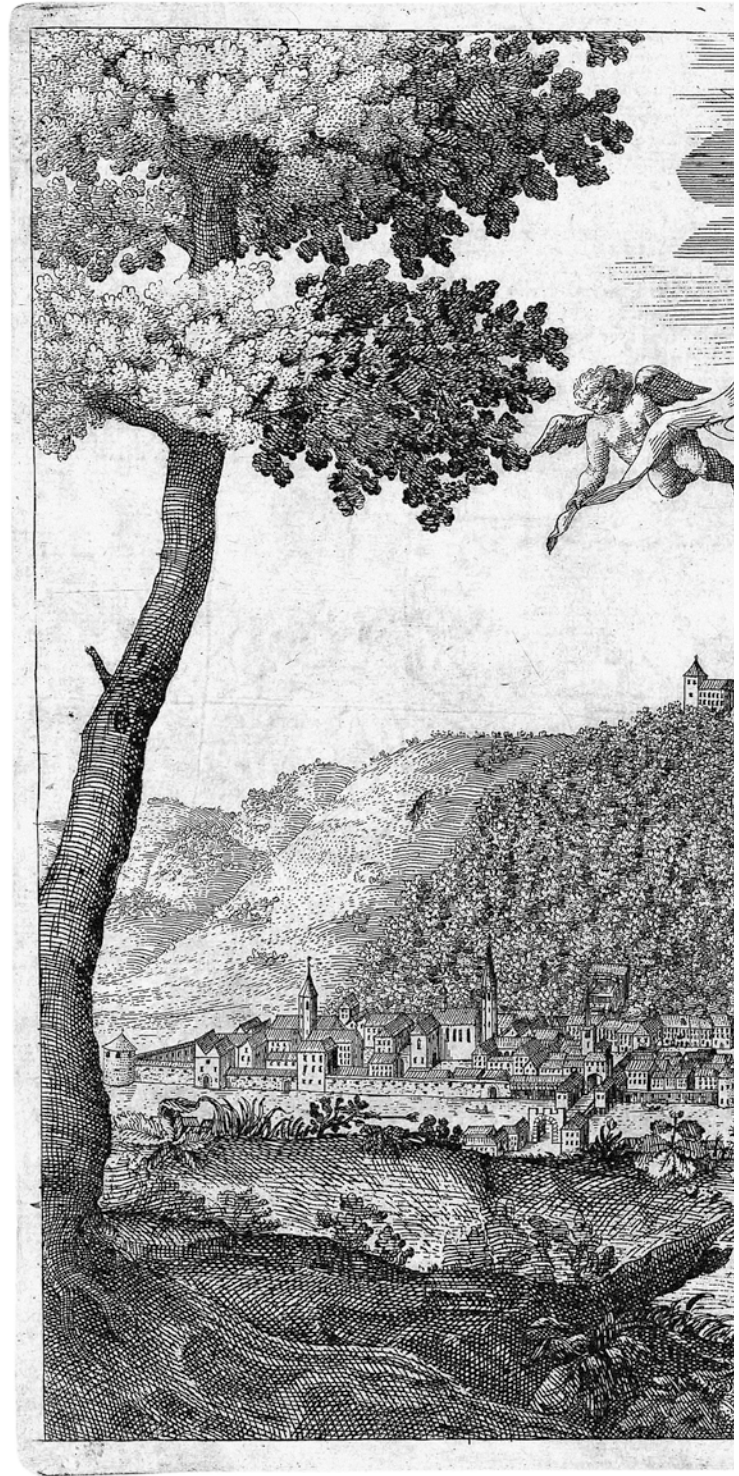
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Khaÿ: Pos-
tambt Laybach (fent középen, szószalagon)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection,
Zagreb, VZ VI, 98

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 17. No. 98

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan VI, p. 35,
no. 98

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

5.A

5. Macskazene / Furcsa muzsikusok – Charivari / Strange Musicians

Rézkar / Etching

MÉRET/SIZE: 320×195 mm (kép/image); 329×227 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „W excu.” (a szöveg alatt balra/ below inscription, left); „M. Greischer sculp.” (a szöveg alatt jobbra/below inscription, right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Címe nincs, a kép alatt 16 soros német nyelvű gúnyvers / No title, below the image 16 lines of satirical verse in German.

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 166

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 20, No. 166

IRODALOM/LITERATURE: Pelc, Milan Theatrum Humanum p. 69–70

MEGJEGYZÉS/REMARK: Az ifjabb Hans Kellerthaler metszetének (5.A) másolata, aki művéhez a de Bry testvérek Kattenkoncert metszetét használta fel. Greischer metszetét Valvasor adta ki Wagensbergben. / A copy of the engraving (5.A) of Hans Kellerthaler the Younger who used the Katzenmusik drawing of the de Bry brothers as the antecedent for his work. Published by Valvasor in Wagensberg.

6. Szent Domonkos az eretnekség legyőzője – Saint Dominic Victorious over Heresy

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 79×123 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greischer scul.” (alul jobbra/
bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: nincs/none

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ I, 416 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 10. No. 416 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan I, p. 212, No. 416 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

7. Szent Domonkos harca az eretnekekkel – Saint Dominic Fighting the Heretics

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 81×122 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greisch” (jobbra lent,
a nyitott könyvön/lower right, on open book)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: nincs/none

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ I, 418 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 10. No. 418 a

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan I, p. 214, No. 418 a

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

8. Aquinói Szt. Tamás – Saint Thomas Aquinas

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 89×129 mm (kép/image); 99×129 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „M Greischer f.” (a cím alatt,
jobbra/below the title, right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: S: Thomas von
Aquin Prediger Ordens der fünfte Kirchenlehrer.
(a kép alatt/below the image)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor

Collection, Zagreb, VZ III, 230 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan III, p. 97,
No. 230 a

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

9. Szent Domonkos – Saint Dominic

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 88×115 mm (kép/image); 93×129 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Gerischer f.” lent, a kutya
nyakörvén/below right on dog's collar)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: S: Dominicus ein
Stiffer des H: Prediger Ordens und der Bruderschaft
des H: Rosenkranßes (a kép alatt/below the image)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ III, 232 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan III, p. 99,
No. 232 b

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

S. Thomas von Aquin Prediger Ordens
der fünfte Kirchenlehrer. M. Geislerf.

S. Dominicus ein Stifter des D. Prediger Ordens
vnd der Bruderschaft des S. Rosenkranzes

10. Pihenés Egyiptomba menekülés közben – *The Rest on the Flight into Egypt*

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 53×77 mm (kép/image); 57×93 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „M: Greysser sculp.” (alul a táblán,
jobbra/below, on the tablet, bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Dimota a labris
infans premit vbera ocellis Ostendim quam sit cara
papilla sibi. (a kép alatt, táblán/below, on the tablet)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ II. 187 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 11. No. 187 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan II, p. 193,
No. 187 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Kicsinyített másolata Johannes
Sadeler I. Christopher Schwartz rajza alapján
készült metszetének (10.A). Maria Lactans típusú
Szűz Mária-ábrázolás. / A reduced copy of
I. Johannes Sadeler's engraving (10.A) made after
Christopher Schwartz's drawing. Maria Lactans type
Virgin Maria image.

*Dimota à labris Infans premit Vbera ocellis;
Ostendit, quàm sit chara papilla sibi.
M: Greyffer sculp.*

11. Máriacell kegytemploma – The Pilgrimage Church of Mariazell

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 303×438 mm (kép/image); 310×467 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „“ (balra lent/bottom left)

„“ (jobbra lent/below right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: (a kép alatt/below
the image) Durch seiner Jungfrau Mutter bith Theilt
uns Gott Heil und Friede mit. (a cím alatt/below
the title)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ VI, 115

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 18. No. 115.

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: Georg Matthäus Vischer rajza
után. Máriacell a 12. század óta Közép-Európa egyik
legjelentősebb Mária-kegyhelye. / After the drawing
of Georg Matthäus. Mariazell is one of the most
important Virgin Mary's pilgrimage place in Central
Europe since the 12. century.

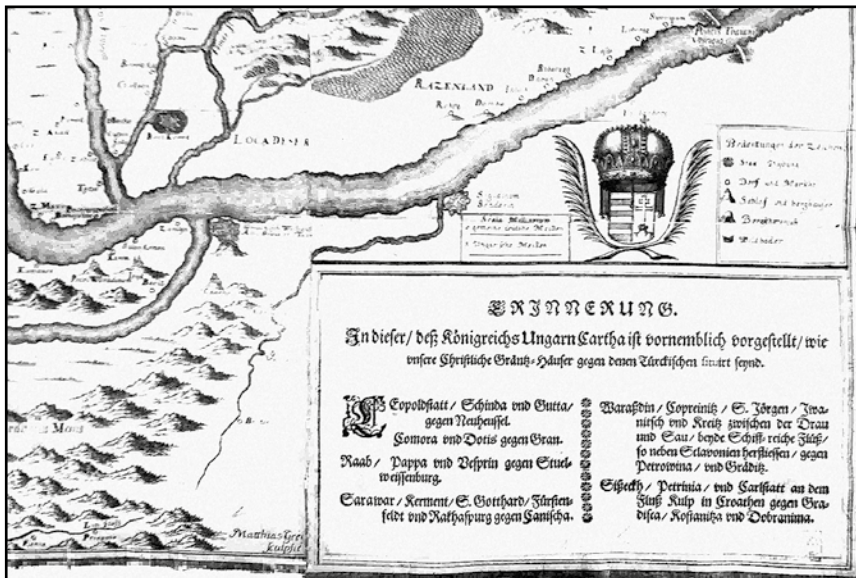
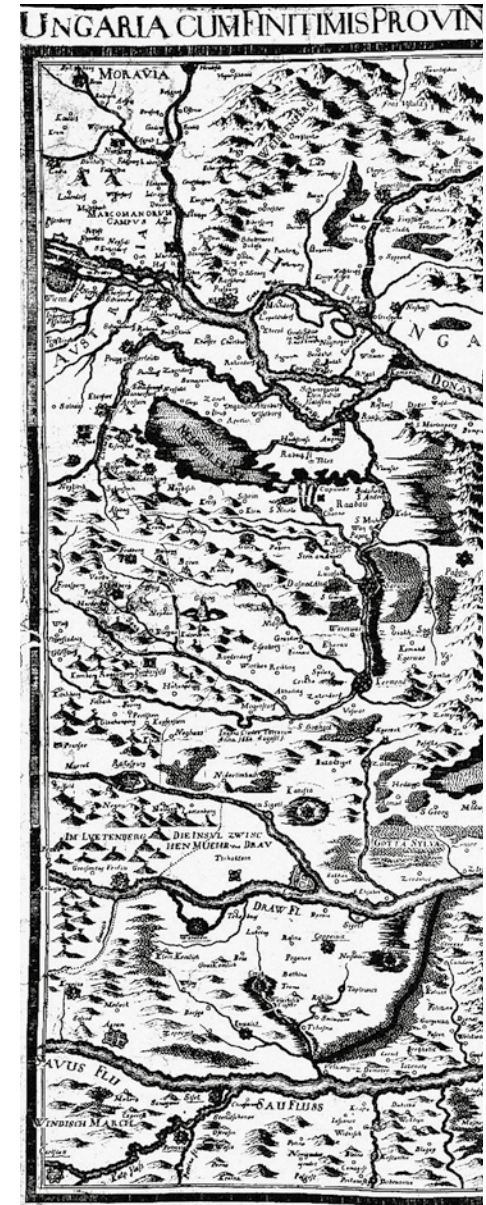
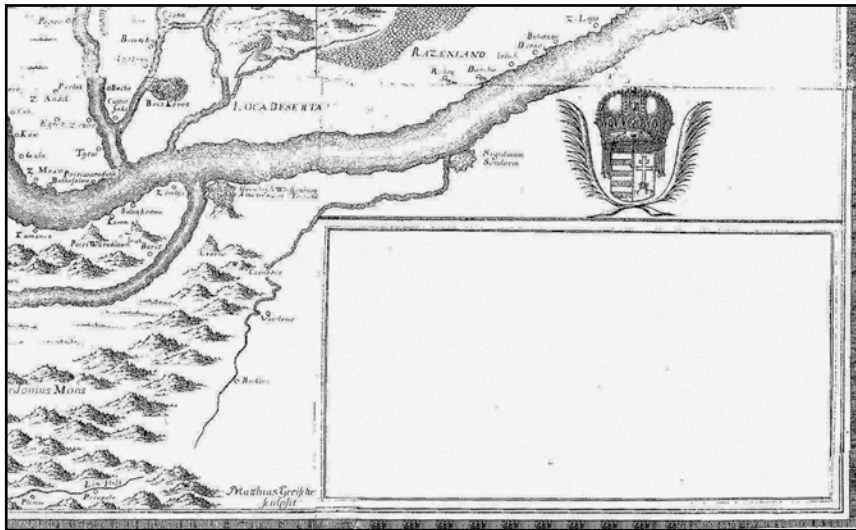

Wahre Abbildung Mariazell im Herzogthumb Steyer.

G. M. Fischer delit. Maria Rosa: D. Hof. Mayr:
Freiheit mit nach Jannachin.

Durch seiner Jungfrau Mutter Lohr:
Lohr die Gott Heil und Friede mit

M. Gregorher Sculptur.

12. G. M. Vischer Magyarország-térkép – Map of Hungary

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 893×547 mm; 1: 750 000 (négy lemezről nyomva/printed from four plates)

TÉRKÉPRAJZOLÓ/MAPMAKER: Georg Matthäus Vischer

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer sculpsit”

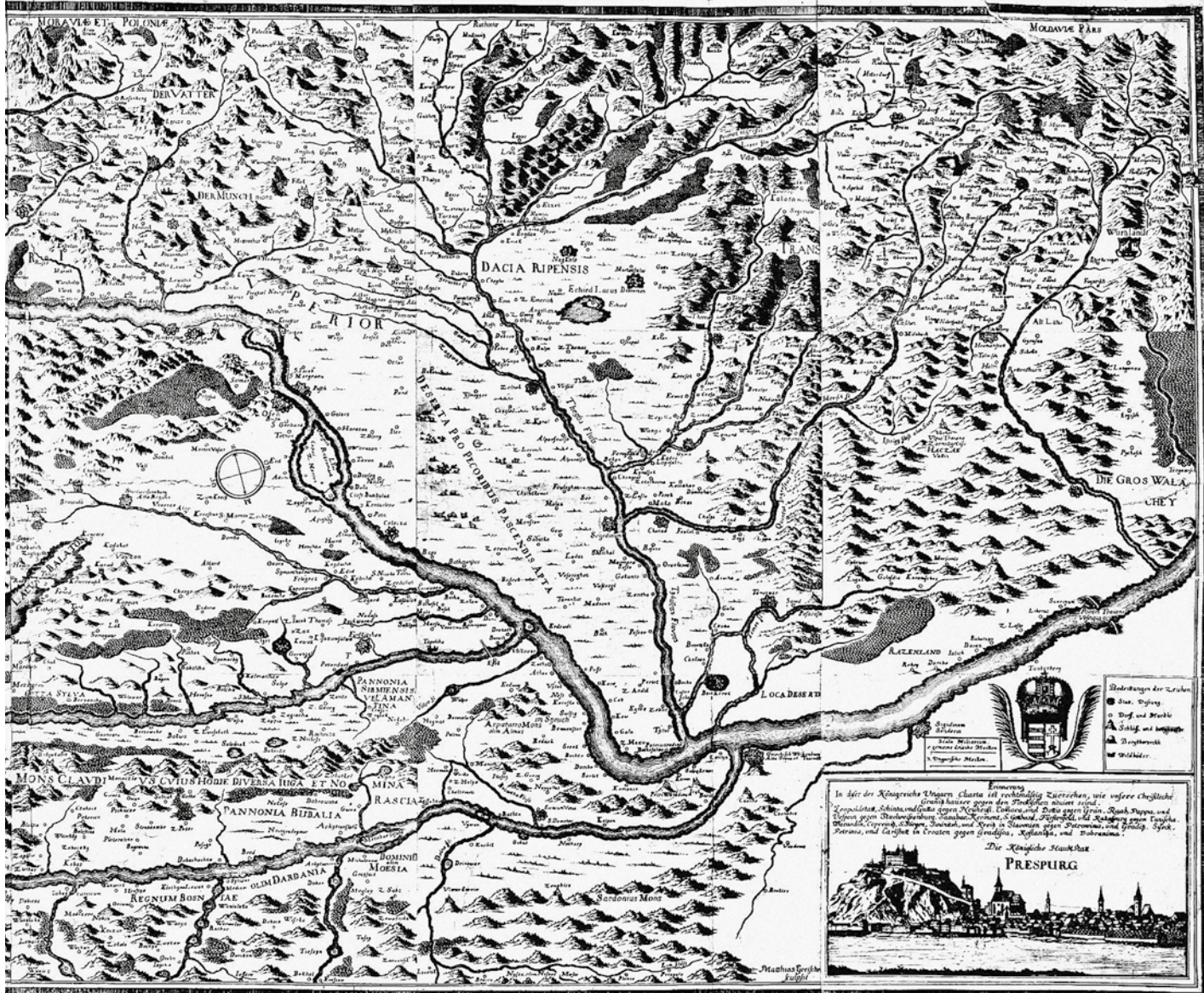
(lent jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Ungaria Cum Finitimis Provinciis Antiquitus Nunc Noviter et Aucta Edita Auctore. – G.M. Vischer Anno 1682. (felül/top)

VARIÁNSOK/VARIANTS:

/A. Üres címtábla alul a jobb sarokban, a címtábla felett a magyar címer. / Empty title tablet in the lower right corner, above it the Hungarian coat of arms.

/B. A jobb alsó sarokban a címtábla leragasztva papírral, amelyen nyomtatva a magyarországi végvárak felsorolása szerepel, a címtábla felett a magyar címer és jelmagyarázat. / The title tablet in the lower right corner a paper which is taped on, on which the list of castles on the Hungarian border is printed.

There is a legend on both sides of the Hungarian coat of arms.

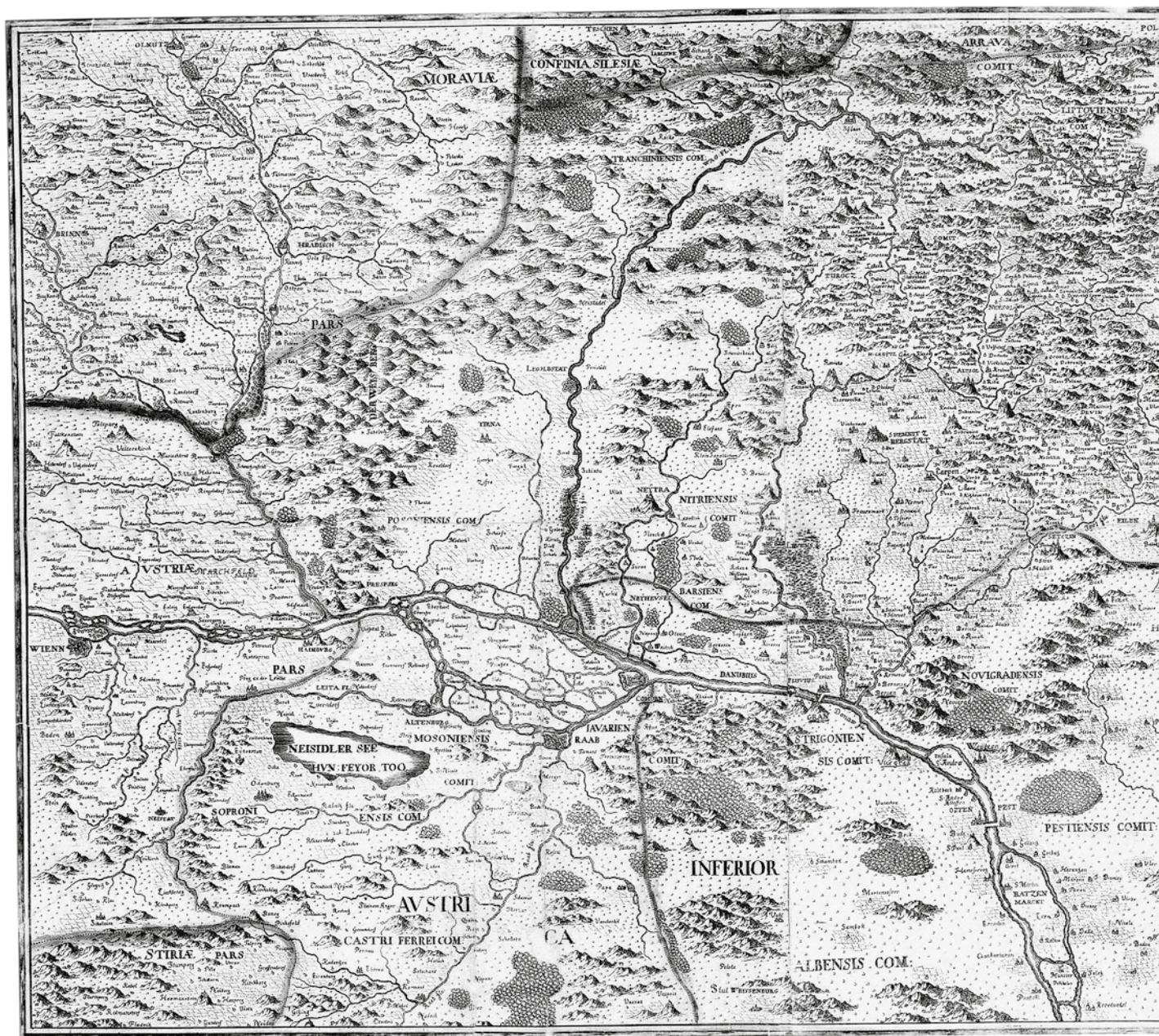
/C. A jobb alsó sarokban Pozsony látképe, felette a magyarországi végvárak ismertetése Erinnerung címmel. / In the lower right corner the view of Presburg, above it is an inscription with title „Erinnerung” listing the castles on the Hungarian border.

LELŐHELY/LOCATION: Budapest, MTA KIK Kézirattár Vischer 1. (/A. variáns/variant); Budapest, OSZK Térképtár TR 3 090 (/B. variáns/variant); Karlsruhe GLA Hfk Band VII, fol.3 (/C. variáns/variant); etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Glaser Nr. 60

IRODALOM/LITERATURE: Szántai Vischer G. M. 1a – 1b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Georg Matthäus Vischer osztrák katolikus lelkész, topográfus, kartográfus, rézmetsző, az osztrák tartományok *Topographia*-kötetiben 1000-nél több város, falu, vár és kolostor képét adta közre. / Georg Matthäus Vischer (1626–1696) was an Austrian parish priest, topographer, cartographer, engraver. In his works, the several volumes of *Topographies* of the Austrian provinces he published more than 1000 views of cities, castles, manors, abbeys and cloisters.

13. J. A. Reiner Felső-Magyarország térkép – Map of Upper-Hungary

Rézmetset / Engraving

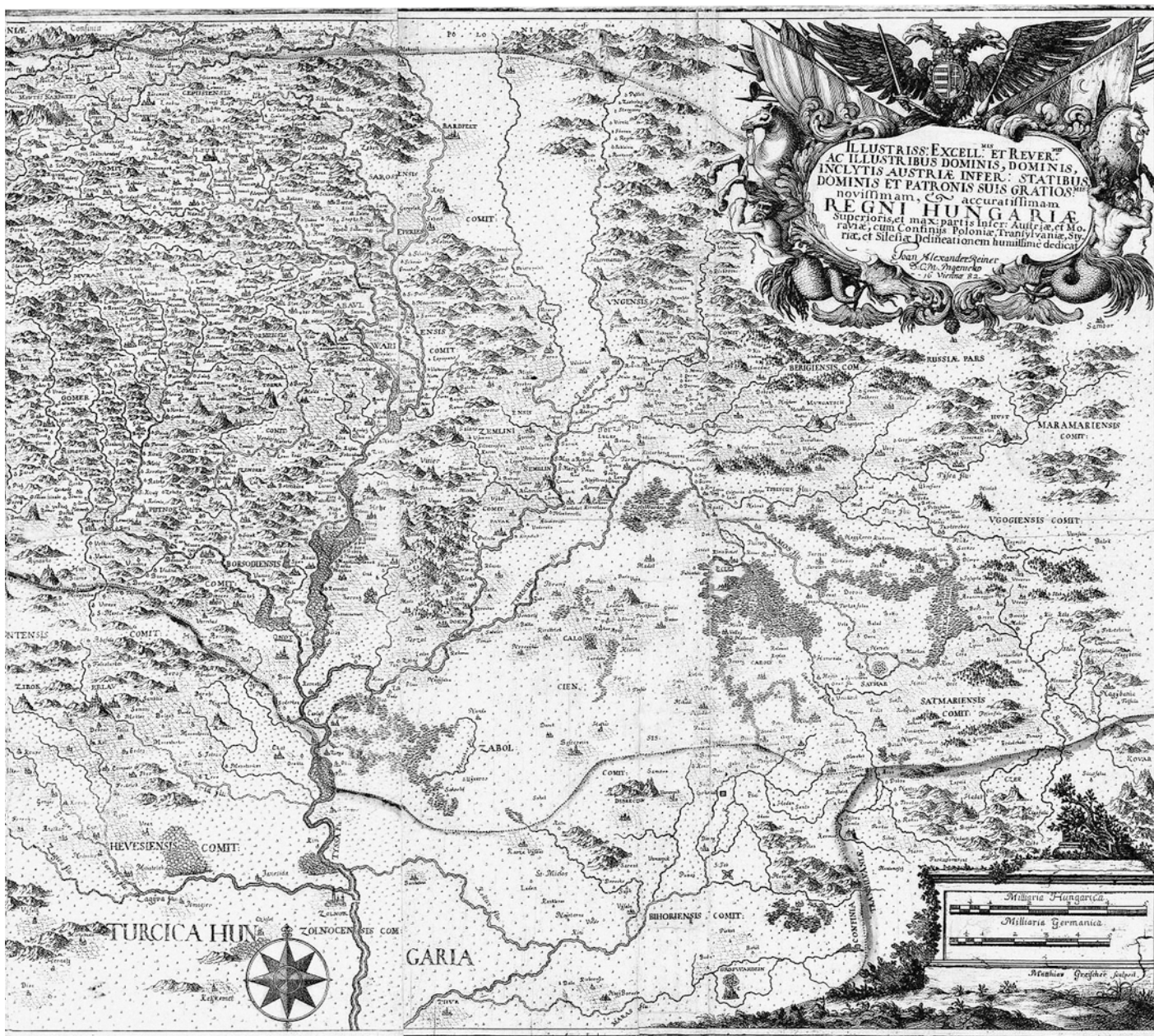
MÉRET/SIZE: 890×390 mm; 1:606 000 (három lemezzől nyomva/printed from three plates)

TÉRKÉPRAJZOLÓ/MAPMAKER: Johann Alexander Reiner

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer sculpit”
(lent a jobb sarokban/below in the right corner)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: REGNI

HUNGARIAE Superioris et maximae Partis
Inferioris, Austriae, et Moraviae, cum confiniis
Silesiae, Poloniae, et Transilvaniae novissima,
et accuratissima Descriptio Joannis Alexandri Reiner
S:C:M: Ingenieur ; 16 Viennae 82 (jobbra fent,
kartuson/upper right, in the cartouche)

LELŐHELY/LOCATION: Budapest, OSZK Térképtár
 TR 2 965 (88,7×39); Valvasor Collection, Zagreb,
 VZ VII, 45 321 (89,9×39,4); Wien, ÖNB KAR Kar-
 tensammlung Signatur: AB 9 A 4 és FKB 3869; etc.
HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan VII, 13, No. 45
IRODALOM/LITERATURE: Szántai Reiner 1. (800×385)
MEGJEGYZÉS/REMARK: Johann Alexander Reiner csá-
 szári hadmérnök volt. / Johann Alexander Reiner
 was an Imperial military engineer.

14. Ernst Rüdiger von Starhemberg portréja – Portrait of Ernst Rüdiger von Starhemberg

Rézmetszet / Engraving

MÉRET/SIZE: 139×173 mm (kép/image); 143×176 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „*Matthias Greischer Carniolus fecit.*”
(a kép alatt jobbra, félig kivakarva/bottom right,
partly deleted)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: RUDGER. ERNEST
COMES a STAHRENBURG Aurei Velleris Eques
[...] Commendans Viennensis et unius pedestris
(a portré alatt/below the portrait).

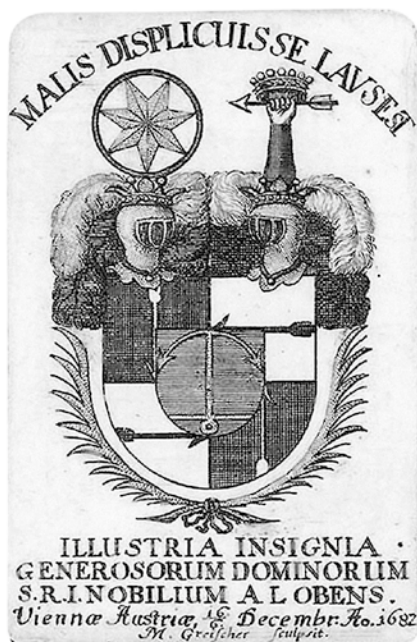
LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XII, 172

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 24. No. 172

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XII, p. 87, no. 172

MEGJEGYZÉS/REMARK: Ernst Rüdiger von Starhemberg
(1638–1701) Bécs katonai parancsnoka volt a város
1683. évi török ostroma alatt. / Ernst Rüdiger von
Starhemberg (1638–1701) was military governor
of Vienna during the Turkish siege of the city
in 1683.

15. A. Lobens nemesi címere – Coat of Arms of A. Lobens 1682.

Rézkarc / Etching

MÉRET/SIZE: 56×87 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greischer sculpsit.” (lent jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: MALIS DISPLI-
CUISSSE LAVSEST (a címer felett/above the coat of
arms); ILLUSTRIA INSIGNIA / GENEROSORUM
DOMINORUM / S.R.I. NOBILIUM A. LOBENS. /
Viennae Austria 16/6 Decembr: Ao: 1682. (a címer
alatt/below the coat of arms)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XVI, 8 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 26, No. 8 a

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XVI, p. 9, No. 8 a

MEGJEGYZÉS/REMARK: —

16. Martin Karl Stransky lovag címere – Coat of Arms of Knight Martin Karl Stransky

Rézkarc / Etching

MÉRET/SIZE: 65×102 mm (kép/image); 79×112 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „D: D: Matthias Greysser” (lent
jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Perillustri, ac Gene-
roso Domino Martino / Carolo Stransky Sacri Ro-
mani Imperij / Equiti de. Stranka, et Greyffenfels, Sacrae /
Caesareae Regiaeque Maiestatis capitaneo /
Domino, ac Patrono suo colendissimo. etc. (a címer
alatt, széles szószalagon/under the coat of arms on
a wide banderole)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XVI, 7 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 26, No. 7 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XVI, p. 8, No. 7 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Martin Karl Stransky
(1634–1707) császári kapitány/Imperial captain

**17. Michael Joseph [Maister] prépost címere,
Szt. Vitus, Pöllau – Coat of Arms of Michael
Joseph [Maister] Provost of St. Vitus at Pöllau**

Rézkarca / Etching

MÉRET/SIZE: 91×147 mm (kép/image); 100×155 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: jelzetlen/no signature

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: nincs, üres szószalag
a címer felett/No inscription but an empty bande-
role above the coat of arms

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XVI, 9 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan XVI, p. 11, No. 9 a

IRODALOM/LITERATURE: –

MEGJEGYZÉS/REMARK: Próbyomat, egybekben lásd
következő tételt/A proof print, otherwise see the
next item

**18. Michael Joseph [Maister] prépost címere,
Szt. Vitus, Pöllau – Coat of Arms of Michael
Joseph [Maister] Provost of St. Vitus at Pöllau**

Rézmetaszt és rézkarca / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 63×104 mm (kép/image); 68×109 mm
(lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer” (a címfelirat
végén/at the end of the inscription)

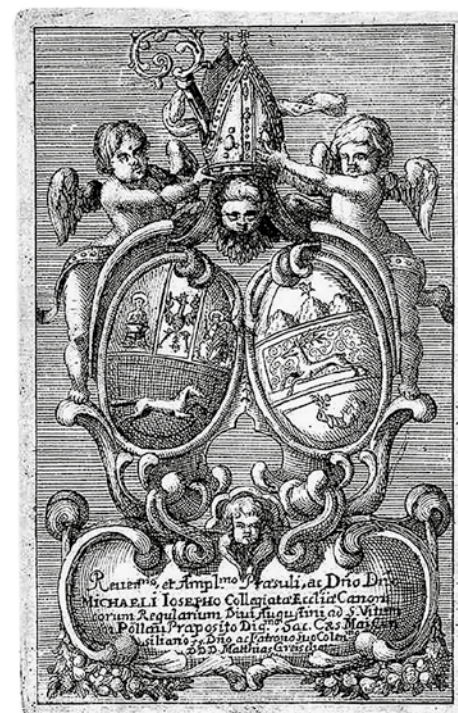
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Reuermo et Ampl.
mo Pra'suli, at Dno Dno / MICHAELI IOSEPHO
Collegiatae Eccliae Canon / corum Regularium Diui
Augustini ads. Vitum / in Pollau Praeposito Digmo.
Sac. C & s Mai Con / siliano Dno ac Patrono Suo
Colenmo / DDD. ... (kartuson a címer alatt/
in a cartouche below the coat of arms)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XVI, 35 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 27, No. 35 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XVI, p. 33, No. 35 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Michael Josef Maister
(1629?–†1696) prépost kezdte meg 1677-ben
a Pöllauban lévő Szent Vitus ágostoni kanonokrend
monostorának átépítését / Provost Michael Josef
Maister (1629?–†1696) began the reconstruction
work on the Sankt Vitus monastery of the Augusti-
nian Canons religious order of Pöllau in 1677.

19. Pavao Ritter Vitezović címere – Coat of Arms of Pavao Ritter Vitezović

Rézkarc / Etching

MÉRET/SIZE: 94×114 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer Calchogra”
(lent jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: FERTUR AD
AETERA VIRTUS (a címer felett, szószalagon/Above
the coat of arms, on a banderole); Perrillustri ac
Generoso Domino Dno. / Paulo Ritter Inclitae
comunitatis Nobilium, et civium Liberae,
Regiaeque Civitatis / Segniae ad Regio=Caesaream
Majestatem / Ablegato es. Dno ac Patrono suo
meritissimo / amicae recordationis ergo DD
(a címer alatt/below the coat of arms)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XVI, 9 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 26, No. 9 b

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XVI, p. 12, No. 9 b

MEGJEGYZÉS/REMARK: Pavao Ritter Vitezović (1652–
1713) horvát történétíró, Zengg város országgyűlési
követe, Wagensbergben Valvasornál rézmetszést
tanult. Greischer Valvasor révén ismerhette Pavao
Ritter Vitezovićot. / Pavao Ritter Vitezović (1652–
1713) Croatian historian, parliamentary delegate of
the City of Senj, stayed in Wagensberg to learn
copper engraving from Valvasor. Greischer could
have known Pavao Ritter Vitezović through Valvasor.

21. Keresztelő Szent János – Saint John the Baptist 1683

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 73×115 mm (a kép, az alatta lévő szöveg-gel/image and inscription)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias M. Greischer fec.”

(a képen lent középen/bottom centre on the image);

„Greischer Calchographus Viennæ Austriae.”

(a dedikáció végén/at the end of the dedication)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Prænobili, ac Generoso Domini Dñi Joanni Baptistae Dolnitscher metropolitanae incltyi Ducatus Carniolae Civitatis Labacensi Consuli eremito, eiusdemque Ur = bis Capiteo, Dñi Dñi ac Patrono suo colen = dissimo in suo nataki die offerebat. 8. idus Junij. Anno 1683 Generosae Dominationis suae servus submississimus (dedikáció a kép alatt, önálló lemeztől/dedication under the image, from separate plate)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ III, 229 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan III, p. 96, No. 229 a

IRODALOM/LITERATURE: Cevc, p. 180, Lavrič, p. 77

MEGJEGYZÉS/REMARK: Ajánlva Joannes Baptist Dolnitscher (1626–1692) Laibach városkapitányának születésnapjára. / Dedicated to the City Captain of Laibach Joannes Baptist Dolnitscher (1626–1692) to mark his birthday.

32. Veronika kendője – Veronica's Veil

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 64×88 mm (kép/image); 66×95 mm (lemez/plate)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greischer fec: et ex:” (jobbra lent/bottom right)

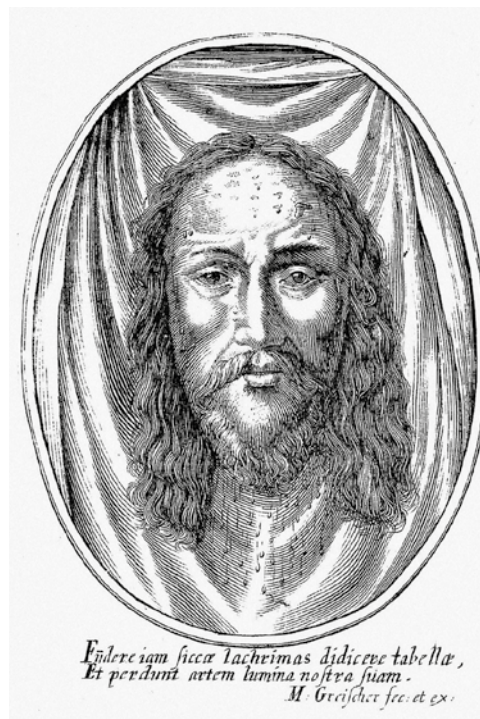
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Fudere iam siccae lachrimas didicere tabellae, / Et perdum artem kumina nostra suam. (a kép alatt/below the image)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ II, 477

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan II, p. 404, No. 474 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 12, No. 477

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer a metszet kiadója is volt. / Greischer was also the publisher of his own engraving.

20. Esterházy Pál szív alakú családfája – The heart-shaped Family Tree of Pál Esterházy 1682

Rézmetszet / Engraving

MÉRET/SIZE: 802×1082 mm (négy lemeztől nyomva/
printed from four plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greischer sculp.” (lent közén/
bottom centre)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: COR ESTERAS-
SIANVM SEV Genealogia Cels: Princ: Pauli Esteras
Regni Hungariae Palatini [...] Vrsula itidem Esteras
ad octavum generationem deducte 1681 (alul közé-
pen 14 sor kartusban/bottom center in 14 lines in
the cartouche); PRO = LES / NICOLAVS,
LADISLAVS, MICHAEL, GABRIEL, ADAMVS,
CHRISTINA, VRSVLA, IVLIANA, ESTERAS 1682
(a kép közén/in the center of the image).

A metszeten alul jobbra és balra 64-64 családi címer.
/Below left and right each 64 family crests.

LELŐHELY/LOCATION: Budapest, MNL OL P 108 Rep.
49. Fasc. A. No. 15.; MNL OL Az Esterházy család
zólyomi ágának levéltára, P 1289 I. 16/a., Forchen-
stein /Austria/ Esterházy Privatstiftung, Archiv Burg
Forchtenstein, N10268

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Galavics A.8.

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: Esterházy Pál munkadíja
részleteként 1684 januárjában 30 forintot fizetett
Greischernek a metszet elkészítéséért / In January
1684 Pál Esterházy paid 30 guildens to Greischer as
part of his work fee.

22. A Cantacuzino-kereszt – The Cantacuzino Cross (Moldauerkreuz)

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 124×172 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer fecit Viennæ Austriae” (balra lent/bottom left)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Warhe abbildung des nähts bey Wienn in dem türckischen lager nach der belegerung gefundenen Creüzes (balra lent/bottom left)

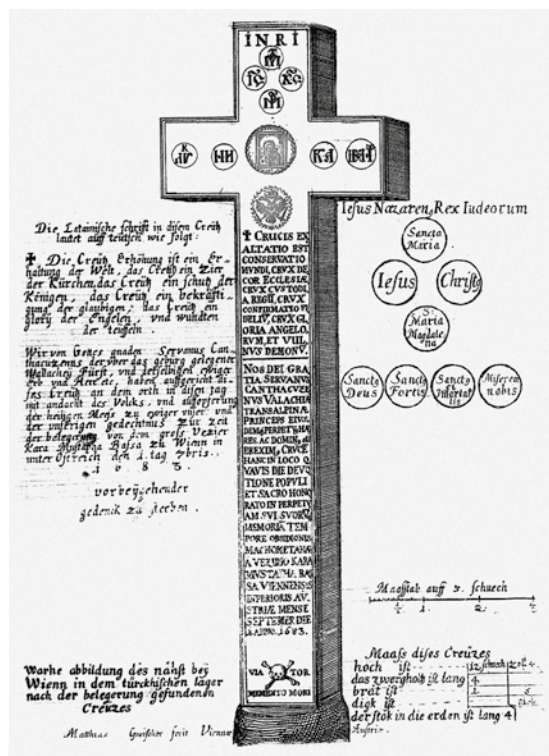
LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ I, 316 a

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Drugulin 3127 (Matth. Greischer fec. kl. folio); Stele p. 10, No. 316

IRODALOM/LITERATURE: *Pelc, Milan* Theatrum Humanum p. 176–177.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A kereszttől balra a kereszten lévő latin szöveg megismétlése és német fordítása. A metszetet a Bécs 1683. évi ostroma után talált kereszt Moldauerkreuz néven ismert kereszt, ame-

lyet a havasalföldi vajda, Serban Cantacuzino állíttatott az ostrom alatt a török ostromtáborban. A metszet másolata (22.A kép, 16,4×120) megjelent *J. C. Feigius Wunderbahrer Adlers = Schwung ... Anderter Theil*, Wien, Leopold Woigt, 1694. 68–69. oldalak között. / On the engraving the text written on the cross in Latin and its German translation appear to the left of the cross. The picture shows the cross (known as the Moldauerkreuz) erected by the Wallachian Voivod Serban Cantacuzino in the Turkish camp and found after the siege of Vienna in 1683. The copy of Greischer's engraving of the Cantacuzino Cross (Nr. 22.A, 16,4×12,0) with pagination „fol. 69” was published in the book by *Feigius, Johann Constantin: Wunderbahrer Adlers = Schwung ... Anderter Theil*, Wien, Leopold Woigt, 1694.

22.A

23. Szűz Mária-kép a Cantacuzino-kereszten – Picture of the Virgin Mary on the Cantacuzino Cross

Rézmetszet / Engraving

MÉRET/SIZE: 89 mm (átmérő/diameter)

JELZÉS/SIGNATURE: „M: Greischer fec:” (jobbra lent/
bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Abbildung
in der grösse des Frawenbildts in der mitten
des in der türckischen lager bey Wienn gefundenē
(lent balra és jobbra/lower left and right);
Creüzes (lent középén/(bottom center)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ I, 316 b

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Drugulin 3127, Stele p. 10,
No. 316

IRODALOM/LITERATURE: *Pelc, Milan* Theatrum
Humanum p. 176–177.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Hodégétria típusú Szűz
Mária-ábrázoláskép, egyebekben lásd előző tétel /
Hodegetria type Virgin Maria image, otherwise
see the previous item

24. Kara Musztafa török nagyvezéri zászlója – The Flag of Turkish Grand Vizier Kara Mustapha 1683

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 250×150 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „M:G:f” (a zászló jobb alsó sarkában, jobbról balra írva/below, right corner, reversed); „94 f” (lapjézés jobbra fent/pagination top right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Címe nincs.

A zászlón egymás alatt kétszer a mohamedán hitvallás, idézet a Koránból (48. szura), a négy rozettában Allah és prófétái nevei, mindezek arabul. / No title. On the flag in Arabic letters is the moslem religious creed, a citation from the Koran (48. surah); in the four rosettes the names of Allah and his prophets.

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 136 (lapszám nélkül/no pagination); etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Ivančan VIII, p. 57, No. 136; Paas PA-793

IRODALOM/LITERATURE: Megjelent/Published in: [Lodovico MARACCI:] *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch (...) so sich auf denen (...) bey Entsetzung der Stadt Wien unnd a. 1684 (...) bey*

Hamzabegh (...) eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn, Leopold Voigt, 1684. (lapszám nélkül/no pagination); J. C. FEIGIUS Wunderbahrer Adlers = Schwung... Anderter Theil, Wien, Leopold Voigt, 1694. 94–95. pp.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A zászlót 1683-ban a Bécs melletti Kahlenbergnél vívott csatában zsákmányolta Sobieski János lengyel király, és ajándékba elküldte XI. Ince pápának. A zászlóról szép számmal jelentek meg metszetek, ám közülük több az arab betűket hanyagul másolta, így a szöveg olvashatatlanná vált. Greischer metszetén az arab nyelvű feliratok hűséges másolatai a zászlón lévő arab feliratoknak. / The flag was acquired by Polish King John Sobieski in 1683 in the battle at Kahlenberg near Vienna and was sent as a present to Pope Innocent XI. The acquired flag appeared on several engravings, but most of them neglected the careful copying of the Arabic letters so the Arabic text became unreadable. On Greischer's engraving the Arabic text is a faithful copy of the original one on the flag.

25. Bonvisi Francesco pápai nuncius portréja – Portrait of Papal Nuncio Francisco Bonvisi

Rézmetszet / Engraving

MÉRET/SIZE: 208×302 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Phil: Puecher del:” (balra lent/
bottom left) „Matth: Greischer sculp: Vien:” (jobbra
lent/bottom right). Georg Philipp Puecher rajzoló
jelzése a Valvasor-gyűjtemény példányán nem
szerepel. / There is no signature of the inventor
Georg Philipp Puecher on the copy in the Valvasor
collection.

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: FRANCISCVS
BONVISIVS / CARDINALIS / S. R. E. PRESBYTER /
EMINENTIS. / NVNTIVS / LEG. à LATERE / AD
AVG: CÆS. CVM; (az ovális keretre fonódó szószalagon/on banderole entwining the oval frame);
HIC SVMMI / NVNTIVS ASTRI: (felül szószalagon/

upper on banderole); Colonia / Prag / Vienna /
Græcium / Posonium (a képen lent/lower
on the image)

LELŐHELY/LOCATION: Bratislava, Galeria Mesta C 1131;
Valvasor Collection, Zagreb, VZ XII, 434; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 24, No. 434

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan XII, p. 213, No. 434

MEGJEGYZÉS/REMARK: Az arckép Domenico Rossetti
1681-ben készült metszetének másolata (VZ XII,
155). Francesco Bonvisi pápai nuncius volt
1670–1690 között Bécsben, 1681-ben lett bíboros. /
The portrait is a copy of the 1681 engraving by
Domenico Rossetti (VZ XII, 155). Francesco Bonvisi
(1626–1700, Cardinal from 1681) was Papal Nuncio
between 1670 and 1690 in Vienna.

26/1. Ibrahim szeraszker pasa zászlója – The Flag of Serasker Ibrahim Pasha 1684

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 254 × 328 mm (kép és szöveg együtt/
image and text)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer fecit”
(lent jobbra/below right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: VEXILIVM
SERASCERI BASSAE IBRAIMI, QVOD IN PUGNA
GLORIOSA AD ARCEM Ercsi di 23. Iuly Anni 1684
[...] Pauli Esteras Regni Hung. Princ. Palatini [...] S. D. Innocentio XI. Pontifici Maximo in Signum
perpetus Submissionis obtulerunt. Anno eodem.
(A zászló felett, négy sorban/above the flag, in four lines) A zászló alatt a zászlón lévő arab nyelvű feliratok Franciscus Meninski latin betűs átírása és latin fordításában, 44 sorban. / Below the image is the Latin translation of the Arabic inscriptions on the flag by Franciscus Meninski in 44 lines,

LELŐHELY/LOCATION: Az eredeti nyomólemez és az arról készült másolat: Esterhazy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, o.Nr. / The original plate and the copy made from it is in Esterhazy Privatstiftung Archiv, Burg Forchtenstein, o.Nr. Austria.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Paas-3383, Katalog Bollwerk Forchtenstein 1993. p.21651/11

IRODALOM/LITERATURE: GALAVICS Géza: *Kössünk kardot az pogány ellen*. Budapest, 1986. 114. p.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A metszetből eredeti példány nem ismert, a meglévő eredeti nyomólemezzel

az 1980-as években Bécsben a Graphische Versuchsanstalt készített új levonatokat. A zászlót Esterházy Pál zsákmányolta Ibrahim basától az Ercsi melletti győztes csatájában, 1684-ben, és szintén XI. Ince pápának ajánlotta fel. Franciscus Mesgnien-Meninski (1623–1698) 1661-től a keleti nyelvek főtölmácsa volt a Habsburgok udvarában, egészen Bécsben bekövetkezett haláláig. Fő munkája, a *Thesaurus Linguarum Orientalium* Bécsben jelent meg 1680-ban, 4 kötetben, benne török-, arab- és perzsa–latin értelmező szótárral. / No original copies are known but in the 1980's the Graphische Versuchsanstalt in Vienna made some reprint copies from the original plate kept in the Esterházy Privatstiftung Archiv in Forchtenstein, Austria. The flag was acquired by Prince Pál Esterházy from Pasha Ibrahim at the battle of Ercsi in 1684. The flag was offered to Pope Innocent XI as it happened in the previous 1683 year too. Franciscus à Mesgnien Meninski (1623–1698) was chief interpreter of Oriental languages for the Habsburg Monarchy in Vienna since 1661. He stayed in that post for the rest of his life, and died in Vienna. His great work, the *Thesaurus Linguarum Orientalium*, was published in Vienna in 1680 in 4 volumes, consisting of a dictionary of Turkish, Arabic and Persian vocabulary translated into Latin with the definitions in Latin.

26/2. Az Ercsinél zsákmányolt és Bécsbe küldött török zászló – The Ottoman Flag Captured at the Battle of Ercsi and Sent to Vienna 1684

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 355 × 230 mm (kép és szöveg együtt/image and text)

JELZÉS/SIGNATURE: „M: G: del: et f:” (lent jobbra, a lépték alatt/below right under the scale) és/and „fol. 143” lapjelzés/pagination

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Wahre abildung des Türckischen hauptfahnes welcher den 22 July An 1684 in der Schlacht oder Treffen unweit Offen, von denen Christlichen Waffen uberkhomen, und eroberth Welchen Ihre Kay. May: in der Thumbkürchen St: Stephan vor dem hohen Altar auffrichten und den 13. Augusti darauff in deroselben hohen gegenwarth das gewöhnliche Te Deum Laudamus Soleniter celebriren lassen. (a zászló felett, három sorban/above the flag, in three lines) A cím alatt a zászlón lévő arab nyelvű feliratok német fordítása 6 sorban. / Below the title is the German translation of the Arabic inscriptions on the flag in 6 lines

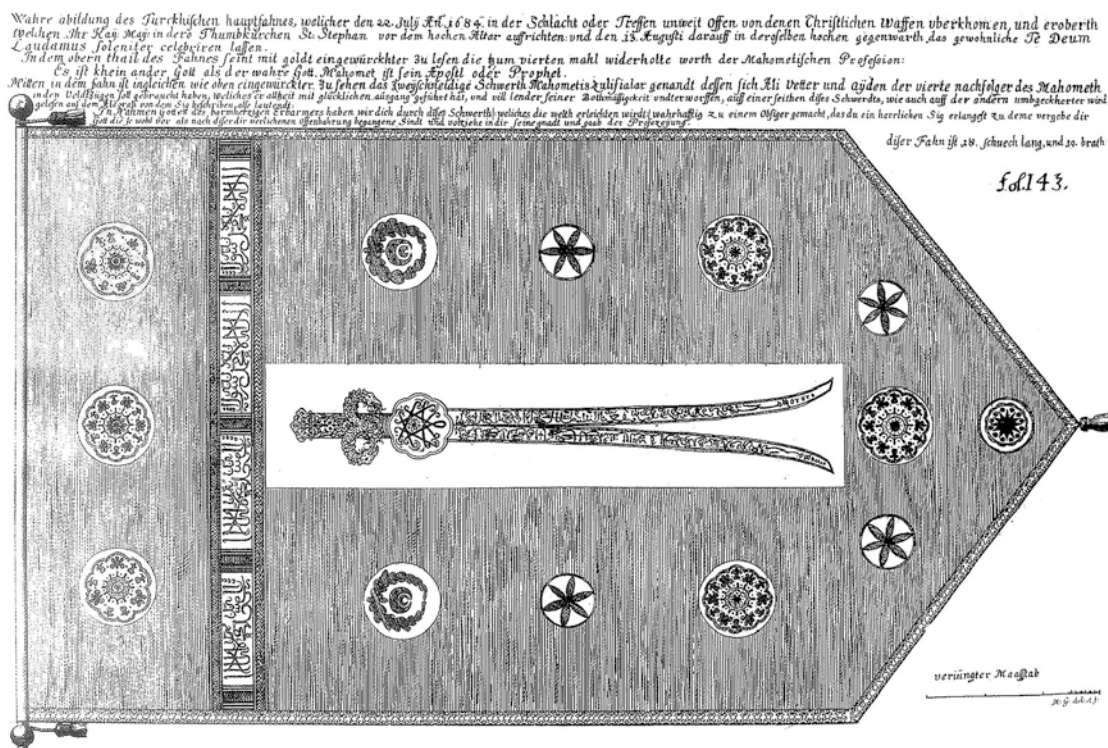
LELŐHELY/LOCATION: Budapest Történeti Múzeum Inv. 19.344.

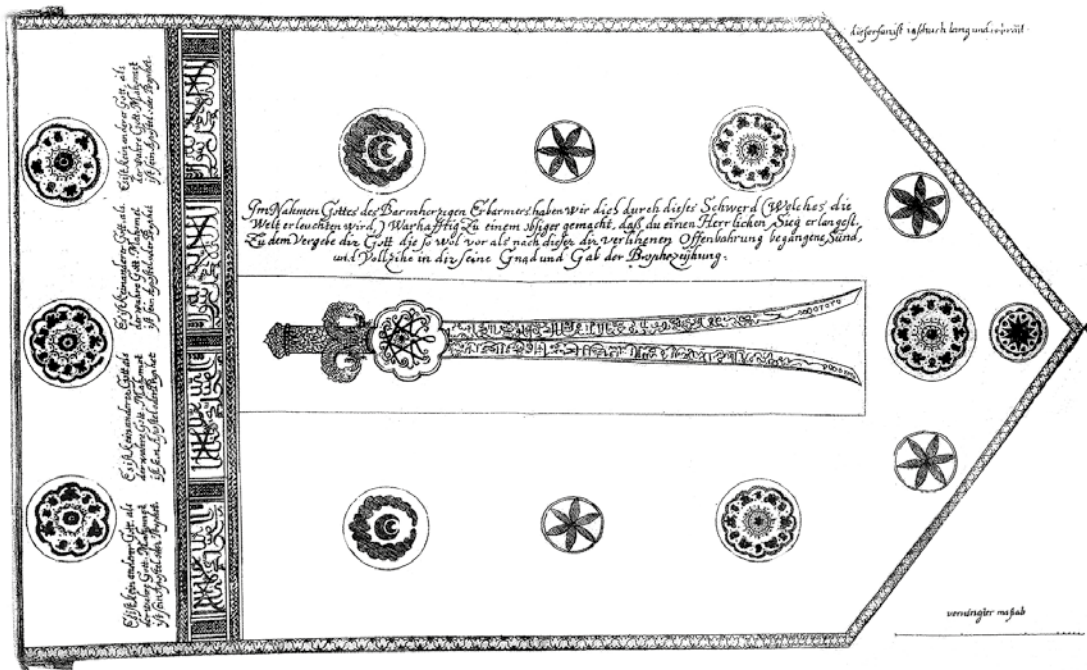
HIVATKOZÁS/REFERENCE: Paas PA-732

IRODALOM/LITERATURE: Megjelent/Published in: J. C.

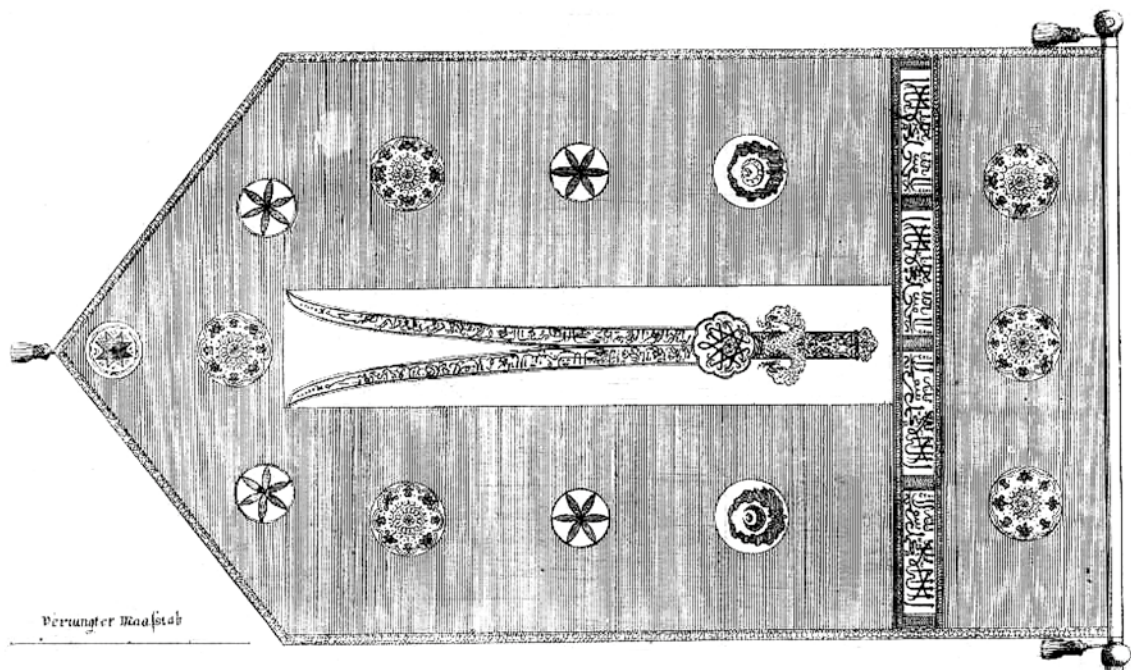
FEIGIUS: *Wunderbahrer Adlers = Schwung... Anderter Theil*. Wien, Leopold Voigt, 1694. 143–144. pp.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Matthias Greischer művének tartunk a zászlóról készült két további metszetet, amelyeken ugyan Greischer jelzése nem szerepel. Megjelentek: *Ofens Glück und Unglücke Fälle*. Von M. Gedruckt im Jahr 1684. S. I. App.H. 1159 (26/2.A) és a *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch (...)* eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn, Leopold Voigt, 1684. (26/2.B). / We consider as Greischer's work two more engravings of the same flag despite the fact Greischer's signature does not appear on the prints. There were published in *Ofens Glück und Unglücke Fälle*. Von M. Gedruckt im Jahr 1684. S. I. App.H. 1159 (26/2.A, size 311 × 186 mm) and *Gründliche Verdolmetsch- und Auslegung der Sprüch (...)* eroberten Haupt-Fahnen befinden, zu Wienn, Leopold Voigt, 1684. (26/2.B, size 245 × 145 mm).

26/2.A

26/2.B

27. Érsekújvár ostroma – The Siege of Érsekújvár 1685 /Neuhausel, today's Nové Zámky, Slovakia/

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 220 × 260 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Leonhard Christ. Lochner ex.”

(lent a bal sarokban/below in the left corner)

„M. Greischer sculp. Vien.” (lent jobbra, a jelmagyarázat alatt/below right, under the legend in the corner)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Abris Wie nach die Christliche Armee, mit ihren Approschen, an die Vestung Neuhausel kohmen den 21 July Ano 1685

(jobbra, a jelmagyarázat felett/right, above the legend)

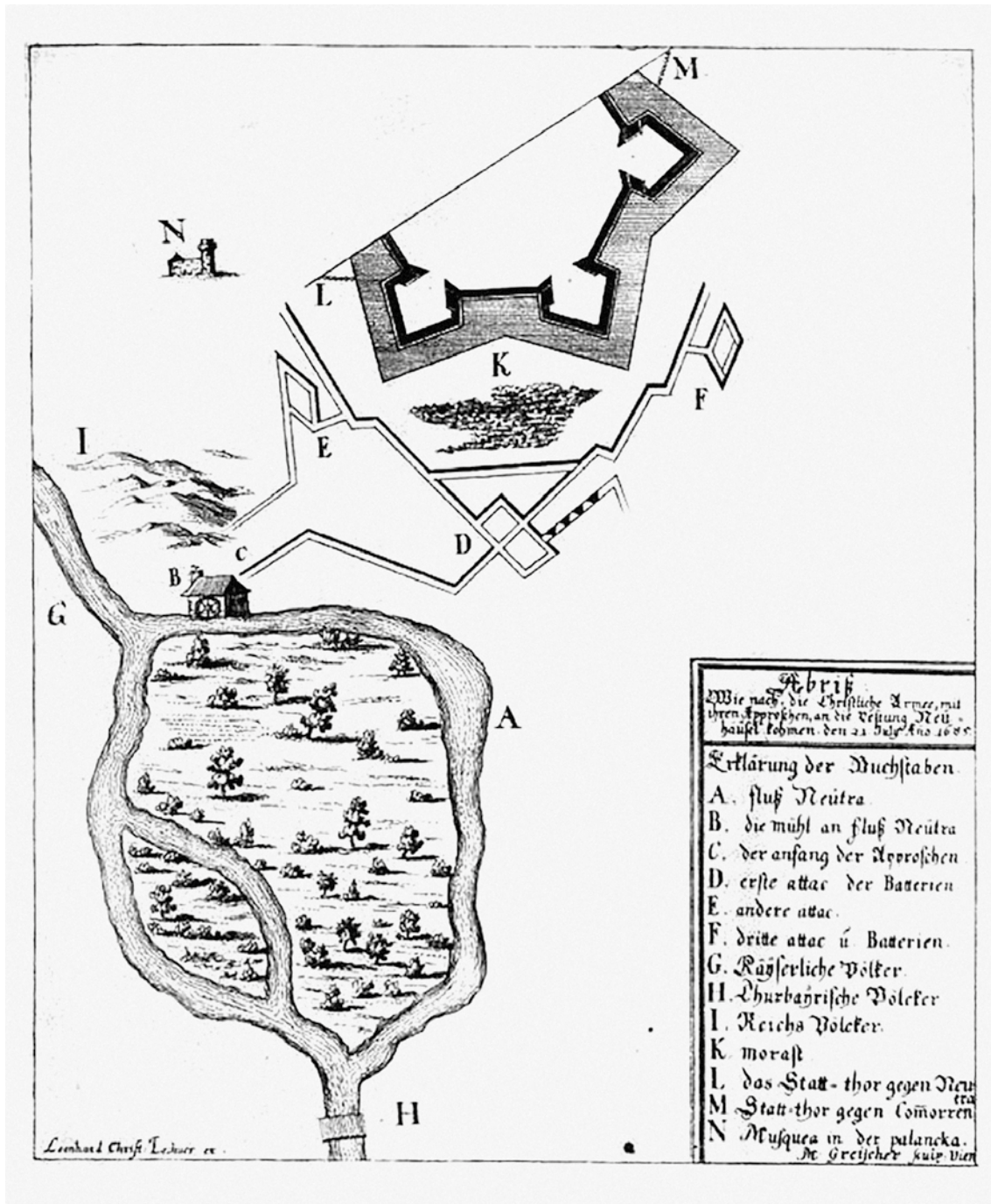
LELŐHELY/LOCATION: Wien, Belvedere Museum Pl.

Inv.-Nr. PE 49; Budapest, MNM TKcs T.4563; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Szalai Érsekújvár 1685/2

IRODALOM/LITERATURE: SZALAI Béla: *Magyar várak, városok, falvak...* Vol. V p. 6, 22.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Német nyelvű jelmagyarázat a képen jobbra. / Legend in German on the right side of the image.

28. Szörnyszülött Biscigliában – *Freak from Bisciglia 1685*

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 160×135 mm (kép/image); 184×286 mm

(a kép az alatta lévő szöveggel/image and text below)

JELZÉS/SIGNATURE: „M.G.f.” (lent balra, sziklán/lower left on a rock); „Cum Lic: Sup: in Wienn zu finden bey Matthias Greischer Kupferstechern beijm Kaij. Baalhaus.” (a kép alatti szöveg alatt/below the text)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Abbildung und Beschreibung einer Mißgebur, geboren and der Statt Bisciglia, im Königreich Napolis. (a kép alatt/below image); A kép alatt tudósítás arról, hogy a Nápolyi Királyság Bisciglia városában egy halpikkelyekkel borított emberi lény született. / Below the image the text informs us of the birth of a human form being covered with scales in the town of Bisciglia, in the Kingdom of Naples.

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 328; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 21, No. 328

IRODALOM/LITERATURE: *Pelc, Milan* Theatrum Humanum p. 184–185.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Ugyanebben az évben Greischer metszetének másolata kicsinyített tükörképként egy másik röplapon is megjelent (Paas-3058, Wien, Bibliothek des Kunsthistorischen Museum, Kraushaus 15.970). Ugyanerről a szörnyszülöttről 1688-ban és 1735-ben is jelentek meg képes híradások hasonló képpel. / In the same years smaller mirror image Greischer's image was also published in another broadsheet too (Paas-3058, Wien, Bibliothek des Kunsthistorischen Museum, Kraushaus 15.970). There were some pictorial reports about the same creature in 1688 and 1735.

Abbildung, vnd beschreibung einer Mißgeburt, geboren in der Statt Bisciglia, im Königreich Neapolis.

Daß die allgemeine Natur die Natur offmahlen Wunderthätig, seltsam, vnd veränderlich in ihren Werken sey, ist es genugsam Weltkundig, und wird solches aus denen vielfältigen Wundergeburten satzjam erwiesen, als wie Santovellus lib. 1. de nat. fan. cap. 17. be-
trefftiget. Dieses Wunderbild aber, welches allhier vor augen gestellt wirdt, ist sonder-
liches betrachten würdig, und scheinet in etwas der alten Poeten erfindungen, so von denen
Meer-Männlein, und Weiblein daher taken, und Märlein vorbringen, wahr zu machen, wie
wollen es allhier nur bloß von der Mutter seltsamen einbildungen geimpfet worden.

Dieser Knab dann ist in der Statt Bisciglia in der Landschaft Puglia, welche ein Theil des
Königreich Neapolis, von schlechten Veldern geboren worden, der Vater heist Antonius Con-
figlio, und die Mutter Elisaveth Rifina, und die Ursach seiner wunderbahrlicher unstat sagen
sie die folgende zu seyn: Auf dem Ufer des Meers pflege die Mutter, als eine arme

Wälscherin, zu ihrer nahrung, andern Leuthen das Gewandt zu waschen, nun ist die gegend
sehr fischreich, und vornemblich sehet man viele See-Schildt-Kröten, und Rochen, welche Schup-
pichte fische seyn, diese öftermahlige anschawungen brachten dem Weib viel einbildungen,
also das sie durch verwirrungen der Gedanken im Empfangen von ihrem Mann diese
Frucht mit ihrer seltsamen Gestalt zur Welt brachte: der Knab hat eine vollkommene, scho-
ne Menschliche Gestalt, etwas braun, aber schön von gesicht mit langen gelben haaren, aber
vom hals herunter vber den ganzen leib ist er schwärzlichter farb, und voller Schuppen,
als wie der Roch, hin vnd wider mit weissen Sternlein durchgeben, die hände und füsse mit
menschlicher form inwendig ganz weiß, aber außwendig mit Schuppen, so sich in denn
Gelencken artlich zusammen schliessen, und mit unterschiedlichen farben besetzt, den See-
Schildt-Kröten nicht unähnlich, und welches noch mehr zu verwundern ist daß er durch an-
gebohrne Zugeneigenheit sich zum öftern ins Meer hat stürzen wollen, wosern er nicht
zuruck gehalten worden: die Mutter wegen der fremden gestalt erschrocken, hat ihn bis
ins eilffte Jahr verborgen gehalten, aber endlich ist er entdeckt, und wegen der wun-
derselbarkeit der Welt gezeigt worden; in der D. Tauff ist er Bernardinus genamset worden

Geht wie sich die Natur
So wunderbarlich zwinget,
Nun ich an mir erfuhr!
Was auch der Poet singet;

Cum Lic. Sup:

1685.

Mein Mutter sich ersiecht,
Als ich in ihr empfangen
Schon zwar vom Angesicht:
Den Leib d Schuppen umfangen.

in Wienn zu finden bey Matthias Greßner beym Kay. Vthman

29. Gróf Thököly Imre elfogása – The Capture of Count Imre Thököly 1685

Rézmetaszt, a szöveg nyomtatott / Engraving and letterpress text

MÉRET/SIZE: 182×135 mm (kép/image); 184×286 mm (a kép az alatta lévő szöveggel/image and text below)

JELZÉS/SIGNATURE: „*MGreischer fecit*” (a képen jobbra a háttérben, a lépcsőn/right, in the background on the step)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: A képnek nincs címe. / The image has no title. A röplap nyomtatott szövegének címe: / The title of the letterpress text: Gefangenschaft deß Grafen Emerici Teckely vom Bassa von Groß Vardein. (a kép alatt/under the image)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 309; Paris, BNF Qd 2 fol, 1686; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Hubay, No. 874; Stele p. 21, No. 308; Paas-3498

IRODALOM/LITERATURE: *Pelc*, Milan Theatrum Humanum p. 149–150.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer metszete 1685-ben kicsinyítve, jelzése nélkül megjelent egy másik

röplapon (Paas-3507; OSZK App. M. 169) is.

Gróf Thököly Imre az I. Habsburg Lipót abszolútizmus ellen harcoló magyarok vezére volt, akit a törökök támogattak. 1685 októberében Ahmed nagyváradi pasa elfogta a hozzá érkező Thökölyt, hogy kiszolgáltatva őt a császári seregeknek cserében fegyverszünetet érjen el. Terve nem sikerült, Thököly hamarosan kiszabadult, Ahmed pasát pedig a török szultán megfojtatta. / In the year 1685 a reduced version of Greischer’s image was also published in another broadsheet without his signature. (Paas-3507; OSZK App. M. 169). Count Imre Thököly was the leader of those Hungarians supported by the Turks who fought against the absolutism of the Emperor Leopold I. In October 1685 Pasha Ahmed of Nagyvárad /today Oradea, Romania/ captured him in order to hand him over to the imperial armies in exchange for an armistice. His plan was not successful, Thököly was soon released and Pasha Ahmed was strangled by the Turkish Sultan’s orders.

Befangenschaft des Grafen Emerici Tockely vom Bassa von Groß Wardein.

Nachdem Herr General Feldmarschall Graf Enzias von Caprara die Stadt Caschau belagert / hat der Tockely bey dem Bassa von Groß Wardein ein Hülf selbige zu entsetzen gesucht / welcher aber hierzu ber mit ihm selber hat reden wollen; der Tockely / weil er nicht recht traute / verfügte sich mit ungefähr 500 Pferden gegen Wardein / allwo er vom Bassa ausserhalb der Stadt sehr höflich bewillkommt / und ihm zu Ehren die Stuck lösen lassen / auch wirklich / oder viel mehr im Schein / etliche Expresse aufgeschickt / vmb Völcker zu Diensten des Tockely zusammen zu rufen; hernach wurde er vom Bassa eingeladen mit ihm in Wardein zu Mittag zu speisen / welches der Tockely nach so viel empfangenen Favoren endlich annahm / und mit dem Bassa hinein gieng; wie sie aber bey völliger Mahlzeit waren / tratt ein Aga mit etlichen Janitscharen in den Saal hinein / und nachdem er ein Ordre des grossen Herrn aufgewiesen / hat er dem Tockely die Eysen an Händen und Füßen legen lassen / worüber nicht allein der Tockely heftig erschrocken / und sehr protestirte / sondern auch der Bassa selber solches schien übel aufzunehmen / weil der Tockely auf seine Parola dahero kommen; nichts desto weniger der Tisch wurde mit Janitscharen umbringt / und des grossen Herrn Mandat vollzogen. Hernach nahm der Bassa den Petrozzi / so des Tockely Statthalter / und mit ihm dahero kommen war / in ein anders Gemach mit ihm / und erklärte ihm / daß vnter dem Pöffel ein grosser Aufruhr sey / und daß sie den Tockely mit Gewalt wollen todt haben / derowegen der Sultan die Ordre ertheilet ihm dahin zu führen den Pöffel zu stillen / hingegen aber dem Petrozzi die Stell des Tockely anzutragen / und ihm zu versprechen ein Fürst in Ober Ungarn zu machen / mit mehr andere Vortheil: der Petrozzi aber bedankte sich höflich solcher Gnad / verwilligt doch in alles was ihm angetragen worden; des folgenden Tages verfüget er sich auß der Festung zu denen übrigen / so mit Tockely kommen waren / erzehlt ihnen wie alles hergegangen / beredet sie anbey lieber bey ihren natürlichen König Perdon zu suchen / als sich der Türcken Barbaria zu unterwerffen / dessen sie alle zu frieden waren / und in aller Eyl sich von dannen nach Caschau begaben / und schickten einen Abgeordneten dem Herrn General Feldmarschallen Grafen von Caprara / mit Ersuchen sie in Gnaden aufzunehmen; als ihnen dieses verwilliget kam der Petrozzi selber hin / und berichtet alles wie es dem Tockely in Groß Wardein sey ergangen; warauff er vom Herrn Generalen in Caschau geschickt worden denen Inwohnern solches zu überbringen / und die Belägerer von ihrer Halbstärke zur Übergab zu bereden / welches auch geschah / und ist also die Stadt Caschau mit Accord übergangen; womit die langwürrige Rebellion / die dem Königreich Hungarn so viel Schaden zugefügt / und so viel Blutvergiessungen verursacht hat / endlich zu End geloffen; wie es aber dem Tockely fürder zu Adrianopel ergehen wird / stehet zu erwarten; und hiemit wird das alte Sprichwort wahr gemacht. Untreu lohnt seinen eigenen Herrn.

Explication der Buchstaben.

A. Tockely. B. Bassa von Wardein. C. Aga / der des Sultans Ordre / und dem Tockely die Eysen bringt.
D. Janitscharen / so mit dem Aga kommen. E. Petrozzi / und andere von des Tockely Gefolg. F. Orth wo sie gespeysst.

30. Szolnok elfoglalása – The Conquest of Szolnok 1685

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 174×142 mm

JELZÉS/SIGNATURE: „in Wienn Zu finden bey Matthias Greischer Kupferstechern beij der Kaij: Burgh.” (jobbra lent/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: ZOLNOK. (fent közepén/top center); Zolnok ist ein Statt, und treffliche Vestung gelegen an dem Fluss Theyss [...] davon bay 150 nider gebautet worden. (a kép alatt táblán, 18 sorban/below the image on the tablet, 18 lines)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VII, 204

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 20. No. 204

IRODALOM/LITERATURE: Szalai Szolnok 1685/9

MEGJEGYZÉS/REMARK: Szolnokot a keresztény seregek 1685 őszén foglalták vissza a törököktől. Greischer a metszet kiadója is volt. / The Christian army recaptured Szolnok from the Turks in the fall of 1685. Greischer was the publisher of his own engraving.

31. Szarvas elfoglalása és Gyula ostroma – The Conquest of Szarvas and the Siege of Gyula 1685

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 203×90 mm

JELZÉS/SIGNATURE: nincs/no signature

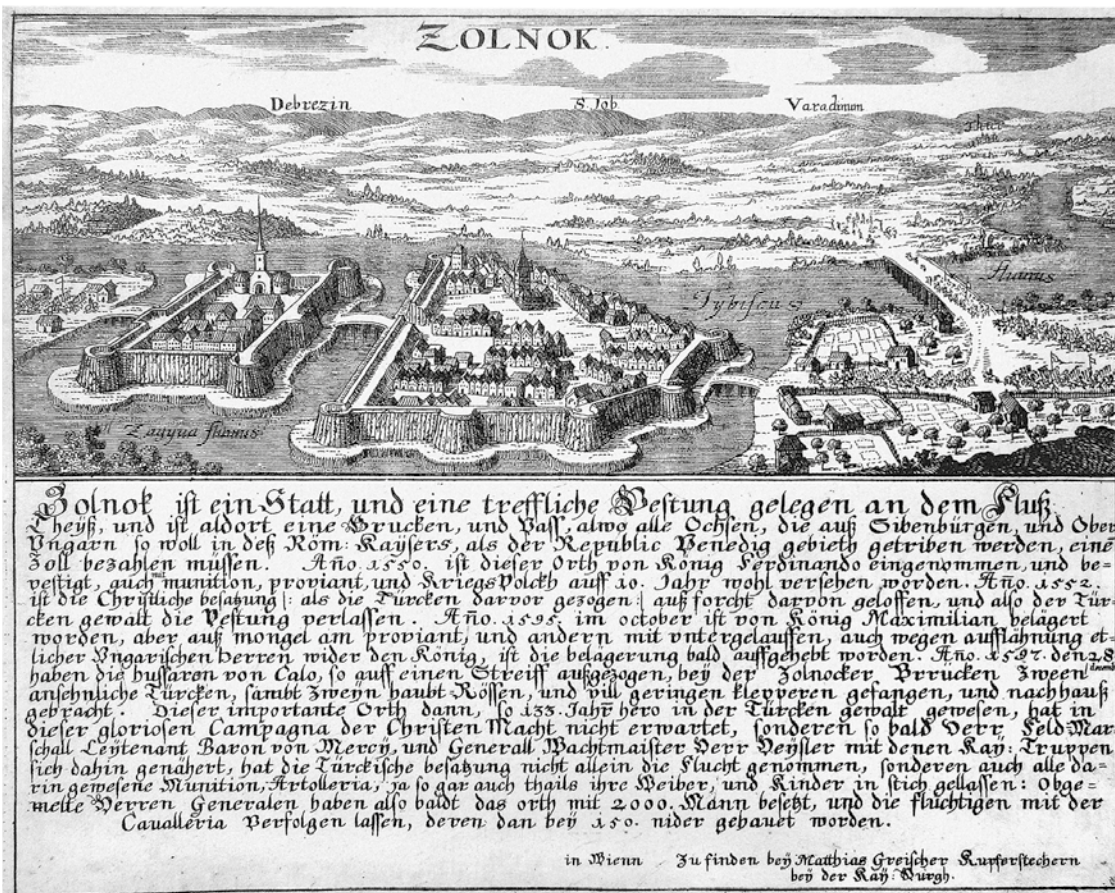
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: SÁROVAS (a bal oldali képen fent/above on the left side image); GYULA (a jobb oldali képen fent/above on the right side image). Sarovaß ist eine vor wenig jahre von türcken erbaut Vestung [...] und Munition gefunden. és /and: Gyula ist eine grosse Statt, und Vestung an dem Fluss Keres [...] Novemb: widerumb erowert worden. (a képek alatt, keretben/below the images, on tablet). A metszet jobb alsó sarkában jelmagyarázat. / Legend in the right bottom corner.

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VII, 202

HIVATKOZÁS/REFERENCE: – –

IRODALOM/LITERATURE: Szalai Szarvas 1685/3 és Gyula 1685/6

MEGJEGYZÉS/REMARK: Nincs rajta Greischer jelzése, de biztosan az ő műve, lásd előző metszetet. A képek alatt leírás az 1685. őszi hadjárat Szarvasnál és Gyulánál történt eseményeiről. / There is no signature of Greischer but the print is certainly his work, see previous item. Below the images the inscriptions describe on the war events of the Autumn 1685 campaign at Szarvas and Gyula.

33. Az Almudenai Szűz Mária, Madrid patrónája – The Holy Virgin of Almudena, Patroness of Madrid

Rézmetset és rézkarc / Engraving and etching

MÉRET/SIZE: 482×750 mm

JELZÉS/SIGNATURE: „Dⁿ Fran^{co} de Herrera Inventor”

(balra lent az oszloptalapzaton/below left on the column pedestal); „Teodoro Ardemanus delineauit delineauit. Anno 1686” (jobbra lent az oszloptalapzaton/below right on the pedestal of the column); „Io: Mart: Lerch et Matt: Greischer ff Vien:Austr.” (lent balra, Herrera jelzése alatt/below left, under Herrera’s signature)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: RETRATO DE N^a. S^a. LA REAL DE LA ALMUDENA PATRONA DE

MADRID (fent, szószalagon/upper on banderole);

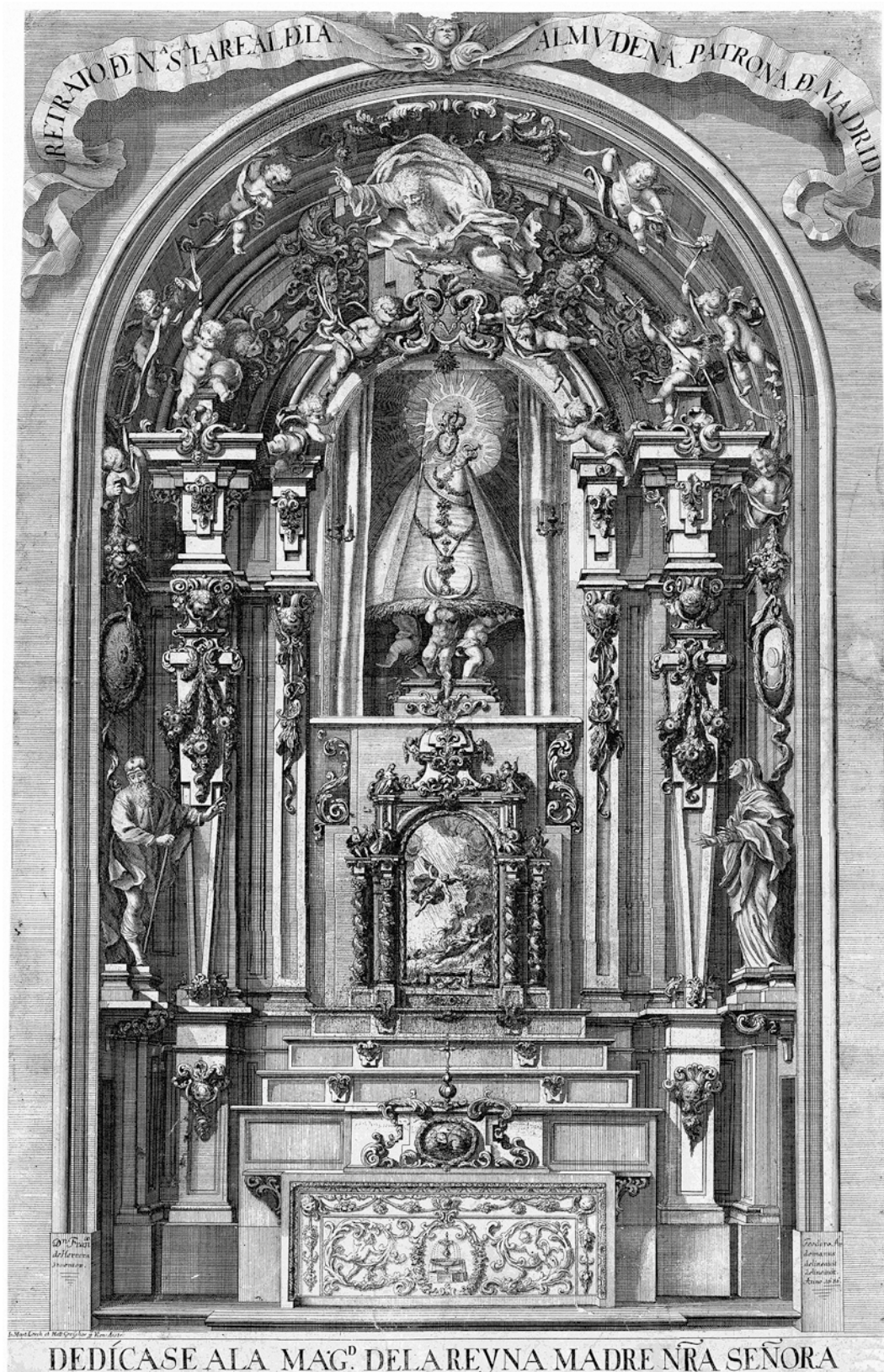
DEDICASE ALA MAG.^d DELA REYNA MADRE NRA SENORA. (a kép alatt/below the image)

LELŐHELY/LOCATION: Madrid, Real Academia Bellas Artes San Fernando, Archivo-Biblioteca Estampas Gr-1323; Valvasor Collection, Zagreb, VZ II, 479; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 12, No. 479

IRODALOM/LITERATURE: Ivančan II, p. 409, No. 479

MEGJEGYZÉS/REMARK: – –

34. Szentjobb elfoglalása – The Conquest of Szentjobb 1686. /today's Sâniob, Romania/

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 147×240 mm (kép/image); 255×300 mm
(a kép az alatta lévő szöveggel/image and text
below)

JELZÉS/SIGNATURE: „in Wienn zu finden beij Matthias
Greischer Acad. Kupferstecher und Kunstführer beijm
Kaij. Baalhaus” (a kép alatt, balra/below the image,
left)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: A képnek nincs
címe. / There is no title on the image. A röplap
nyomtatott szövegének címe: / The title of
the letterpress text: Kurtze Beschreibung der
Einnemmung deß Schlosses und Marckts S. Job /
geschehen den 12. Febr. 1686. [...] Graffen von
Caraffa, &. A kép alatt tudósítás Szentjobb /ma
Sâniob, Románia/ ostromáról és elfoglalásáról,
a végén jelmagyarázattal. / Below the image the text

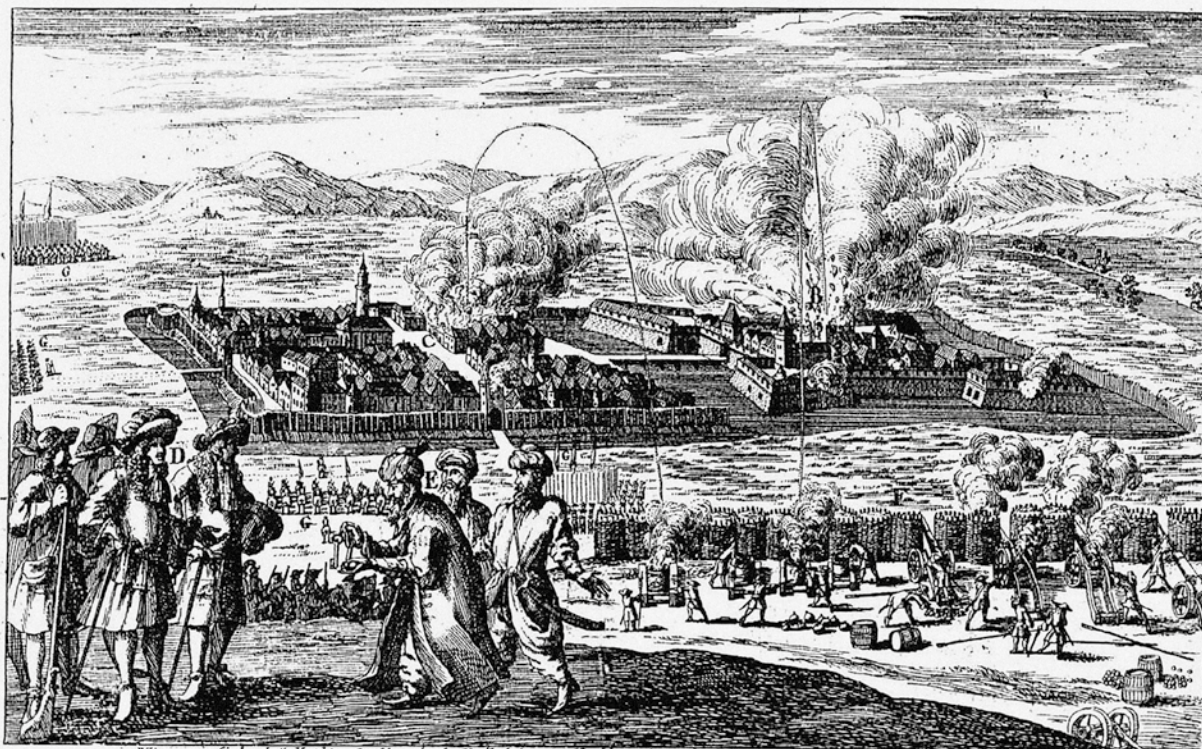
describes on the siege and conquest of Szentjobb
with the key at the end.

LELŐHELY/LOCATION: Budapest, MNM TKCS T.8339;
Budapest OSZK App. M. 405; Valvasor Collection,
Zagreb, VZ VIII, 321; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 21, No. 321; Szalai
Szentjobb 1686/1; Paas-3509.

IRODALOM/LITERATURE: PELC, Milan: *Theatrum Huma-
num*. p. 139–140.; SZALAI Béla: *Iconographia Locorum
Transsylvaniae*. p. 21, 226, 357.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer metszetének másolata
(vagy előképe?) egy hasonló című másik röplapon is
megjelent (Szalai Szentjobb 1686/4; Drugulin 3204;
Paas-3510). / The copy of Greischer's view (or it
predecessor?) was published on another broadsheet
with similar title and key in the same year (Szalai
Szentjobb 1686/4; Drugulin 3204; Paas-3510).

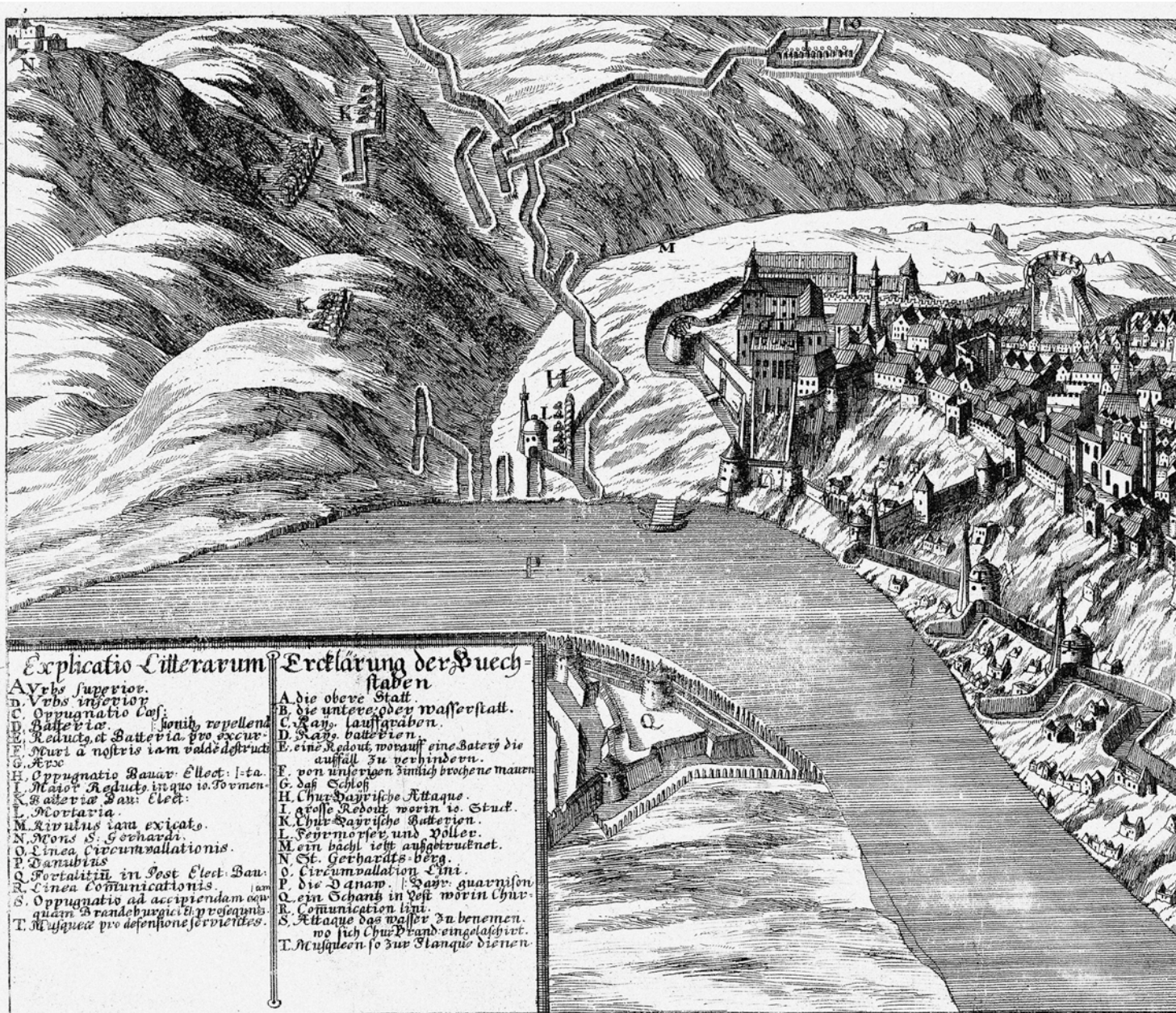
in Wien zu finden bey Mathias Greisler, Acad. Kupferstecher und Kunstführer, beim Kay. Baalhaus
Kurze Beschreibung der Einnemung des Schlosses vnd Marktes S. Job / geschehen den
 12. Febr. 1686. durch die Kays. Waffn vnder Commando des Herrn Feldt-
 Marschall Lieutenandt Graffen von Caraffa, &c.

Nachdem der Tockely von denen Türcken von Griechischweissenburg wieder zurück nach Groß Wardein geführt worden / vmb zu sehen ob etwan durch seine Gegenwart eine Verwirrung vnter denen Hungarischen Soldaten (so nunmehr vnter Kays. Treu vnd Gehorsam wiederkehret) zu wege zu bringen möglich wäre: ist der Herr Feldt-Marschall Lieutenandt Graff von Caraffa mit 4000. Teutschen / 3000 Hungarn / 4. Stücke / vnd 4. Mörser mit allem Zugehör / von Zattmar aufgebrochen / vnd den 9. Februarii 1686. des Nachts bey S. Job ankommen. Dieser Ort ist von zimlicher Importanz / ligt in einem Marast drey kleine Meil von Groß Wardein / vnd ist mit 4. steinerne Bollwerke / oder Pasteyen / vnd tiefen Wasser-Graben vmbgeben / mit einem nebenliegenden Stättel oder Markt. Es verhoffte obgedachter Herr General Graff von Caraffa den Tockely / oder die Türcken von Wardein ins Feldt zu locken / vmb mit sie zu treffen / vnd derowegen ließ er noch selbige Nacht den Markt S. Job auffordern / wurde aber nur mit Stücken beantwortet; vnd wiewohl der Angriff gleichsam drey ganzer Tage wehrete / so haben dennoch weder die Waradeiner Türcken / weder der Tockely den Entsatz des Orths zu vnternemen nicht getrauet; woraus dann leichtlich zu vrtheilen / daß sie schwächer als sie vorgeben.

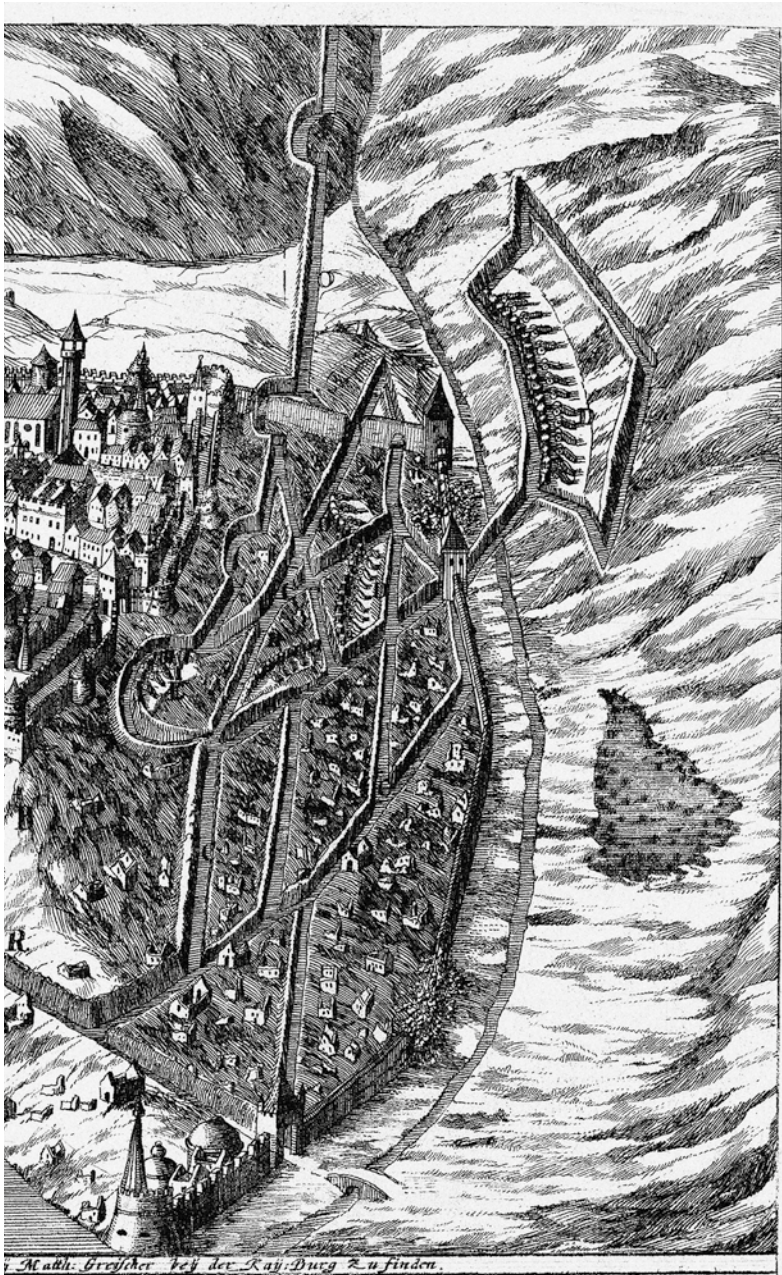
Den 10. Febr. hat man angefangen das Schloß mit Stücken vnd Feuer einwerffen zu beängstigen / vnd eben dapper wurde auß der Festung geantwortet: den 11. aber ist eine Feuer-Kugel in den Pulser-Thurn / so mitten in der Vestung gestanden / gefallen / wodurch das Pulser angezündet / vnd der Thurn nicht allein in die Luft gesprengt / sondern auch das Schloß vnd das Stättel angezündet: hierauff hat der Herr General Caraffa auff 3. Orth die seinigen zum Sturm in Bereitschaft gestellt; aber die Türcken zum höchsten erschrocken / haben alsobald eine weiße Fahnen aufgesteckt / vnd capitulirt / mit Weib vnd Kind / Gewehr / vnd was sie tragen köndten / abzuziehen / welches da es ihnen accordirt ware / wurden die vnsern noch selbigen Tages in den Markt eingelassen / vnd hielten das Feuer leichen. Den 12. darauff wurde die Festung den Vnsrigen eingeräumt / vnd den 13. die Türkische Guarnison, so bey 600. bewehrte Mann / ohne Weiber vnd Kinder / nacher Wardein von den Vnsrigen versprochener massen begleitet: in der Vestung seynd 8. Stücke / vnd viel Proviand gefunden worden / auch nicht allein 270. gefangene Christen erlediget / sondern es seynd auch die Zattmarische / Zobolezische / vnd ein guter Theil der Byharischen Gespanschaften auß Türkischer Contribution erlöset worden: es bener massen hat hiedurch die Statt Groß Wardein eine Drillen auff der Nasen / daß ihre Vorstatt in die Huldigung gesetzt. Der Allmächtige Gott gebe weiters sein Seegen.

- A. Die Vestung.
- B. Der Thurn / so gesprengen.
- C. Der Markt.
- D. Herr Feldt-Marschall Lieut. Caraffa, vnd andere Ober-Officier.

- E. Die Türcken / so accort begehren.
- F. Die Batterien.
- G. Völcker so zum Stürmen in Bereitschaft gestanden.

Klare Abbildung der Stadt, vndt Vestung Offen, vnd wie dieselbe von der R.

35. Buda ostroma 1. – The Siege of Buda 1. 1686

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 310×190 mm

JELZÉS/SIGNATURE: „in Wienn bey Matth: Greischer bey der Kay: Burg zu finden.” (jobbra a kép alatt/under the image, right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Klahre Abbildung der Statt vnd Festung Offen, vnd wie dieselbe von der Kay: Armata attackirt wirdt. Anno 1686. (a kép alatt/below the image). A kép bal alsó sarkában jelmagyarázat latinul és németül. / Bottom left in the corner legend in Latin and German.

LELŐHELY/LOCATION: Budapest OSZK App. M. 690

HIVATKOZÁS/REFERENCE: —

IRODALOM/LITERATURE: Rózsa 1999/154f

MEGJEGYZÉS/REMARK: Buda ostroma 1686. június 18-án kezdődött, a keresztény seregek szeptember 2-án foglalták vissza a várost. Greischer Buda látképe korábbi metszetek kompilációja. / The siege of Buda began on June 18, 1686 and the Christian armies reconquered the city September 2, 1686. Greischer's view of Buda is a compilation of earlier engravings.

in: Armata attackirt wirdt. Anno 1686.

36. Buda ostroma 2. – The Siege of Buda 2. 1686

Rézmetset/Engraving

MÉRET/SIZE: 402×312 mm (kép/image) 455×530 mm
(kép az alatta lévő jelmagyarázattal/image with the
legend below)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matth: Greischer fec: et exc:”
(a képen alul, középtől balra/image, bottom, left
of centre)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Prospect von der
Chur = Bayrischen saythen, sambt dero Attaque.
(a bal oldali felső kép felett/above the top left
image); Grundriss van Ofen und der Attaque (a jobb
felső képen/on the top right image); Prospect von
Offen, sambt der Kayserl, Attaque. (a kép közepén/
centre of the image). A metszet alá ragasztott önálló
lapon latin és német nyelvű jelmagyarázat EXPLI-
CATIO NOTARVM / Erklärung der Buchstaben
und Zieffern címmel, 6 oszlopban. / Below the eng-
raving on a separate sheet the key is printed in Latin
and German in six columns, with title „EXPLICA-
TIO NOTARVM / Erklärung der Buchstaben und
Zieffern”.

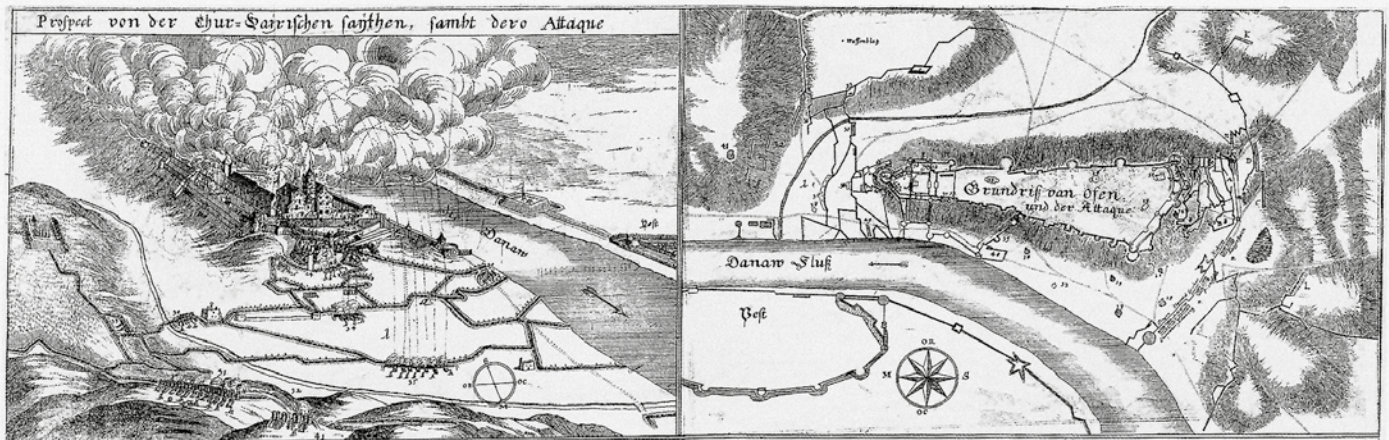
LELŐHELY/LOCATION: Budapest, MNM TKCS T

1177Gr. (színezett/coloured); Budapest, MNM TKcs
89.14 (csak a kép, színezett/only the image, colou-
red); Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 312; etc.

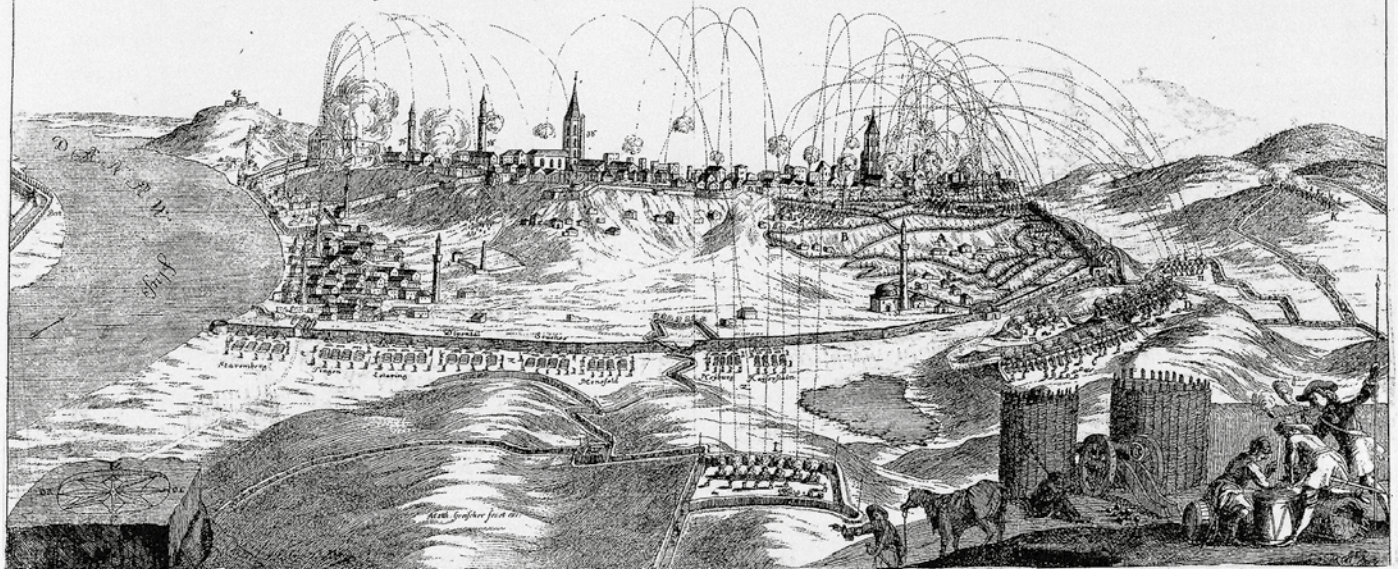
HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 21, No. 312; Paas-
3534, 3535

IRODALOM/LITERATURE: Rózsa 1999/84b; PELC, Milan:
Theatrum Humanum. p. 134–136.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A metszet három képen
mutatja be Buda 1686. szeptember 2-án történt
visszafoglalását a töröktől. Greischer saját művének
kiadója is volt. A metszet másolata a staffázs meg-
változtatásával és Greischer szignója nélkül még
1686-ban megjelent (lásd Rózsa 1999/84d). /
The engraving presents three views of the conquest
of Buda by the Christian armies on September 2,
1686. Greischer was the publisher of his own engrav-
ing. A copy of Greischer's engraving with different
staffage and without his signature was published
in the same 1686 year (see Rózsa 1999/84/d).

Prospect von offen, sambt der Kayserl. Attaque

EXPLICATIO NOTARVM.

- A. Oppugnatio Imperialis.
B. Oppugnatio Brandeburgica.
C. Bateria 22. variorum tormentorum, quibus Brandeburgici igneos globos projiciunt.
D. Bateria 12. tormentorum majorum.
E. Bateria 5. tormentorum majorum.
F. Bateria 4. tormentorum majorum.
G. Bateria 6. tormentorum majorum.
H. Bateria supra muros expugnatos 9. tormentorum majorum.
I. Bateria in expugnato majori propugnaculo 5. tormentorum majorum.
K. Bateria 8. tormentorum quibus Suevi jaculantur.
L. Locus 8. Mortariorum Hispanici Laboratoris.
M. Locus 4. Mortariorum Brandeburgicorum.
N. Locus 8. Mortariorum.
O. Locus 6. Mortariorum.
P. Locus 4. Mortariorum.
Q. 2. Loci duorum Mortariorum subrupta expugnata.
R. Bateria 2. tormentorum minorum pro eruptionibus.
S. Bateria 2. tormentorum minorum pro eruptionibus.
T. Tria propugnacula unacum Muris undique demolita 26. Julij à nostris expugnata.
V. Ruptura in muro interiori.
W. Fossa tres perticas profunda, ultra 30. passus lata, à nostris jam fere impleta.
- X. Cuniculi obfessorum.
Y. Cuniculi nostri.
Z. Reservatio militum ubi etiam pars Croatarum, & Ungarorum invigilat.
1. Oppugnatio Elect. Bavarie.
2. Pommerium majus plenum domibus unacum una Mulchea, five Templo Turcico.
3. Pommerium minus.
4. Porta magna.
5. Propugnaculum magnum 26. Julij ab Elect. Bavarie expugnatum.
6. Agger ab obfessis constructus nobis pro lorica fervens.
7. Cuniculus, vel agger supra rupturam constructus.
8. Scalæ parvæ.
9. Linea transversalis à nostris è magnis gerris constructa.
10. Sepimentum lignum.
11. Sepimentum ex laccis terraneis constructum.
12. Linea transversalis ex faccis terraneis.
13. 3. Mortaria à nostris lucrificata.
14. Linea transversalis abiegna.
15. Linea transversalis terra, & lapidebus constructa.
16. Sepimentum ex magnis gerris constructum ad pontem 17. Obstinendum.
17. Pons hostilis à nostris reparatus.
18. Porta parva.
19. Cuniculus five agger novus à nostris 29. Julij constructus.
20. Ruptura in magno Muro ad arcem.
21. 3. Mortaria à nostris in pommerio expugnata & occulta.
22. 3. tormenta à nostris expugnata, & occulta.
23. Porta ad pommerium à nostris septa.
24. Pons novus per fossam supra rupturam à nostris ad tormenta, & mortaria in propugnaculum invchenda constructus.
25. Dux Bateria ad jaculandum in propugnaculum.
26. Bateria trium tormentorum majorum.
27. Bateria trium tormentorum.
28. Bateria ubi prius 5. tormenta, postea autem 5. mortaria.
29. Bateria 4. tormentorum.
30. Bateria 6. tormentorum minorum pro eruptionibus in valle.
31. Bateria 12. tormentorum majorum.
32. Bateria 3. tormentorum.
33. Bateria 2. tormentorum pro eruptionibus.
34. Locus trium Mortariorum.
35. Locus 7. Mortariorum.
36. Locus 2. Mortariorum.
37. Domus armamentaria 22. Julij ebulita.
38. Mulchea five Templo Turcica.
39. Murus novus pro aduenda aqua.
40. Sepimentum inimici.
41. Mons S. Gerhardi.

Erklärung der Buchstaben / und Ziffer.

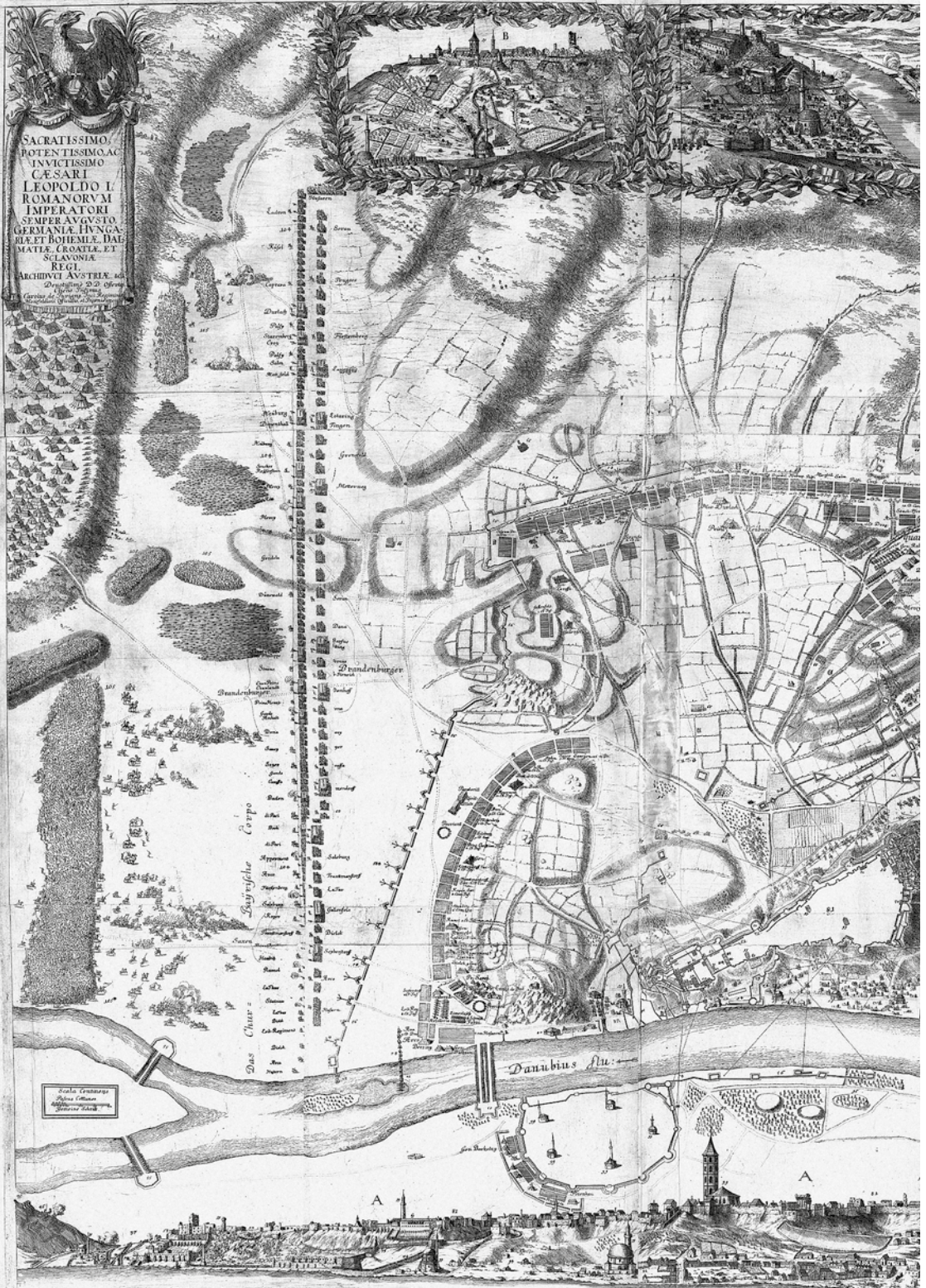
- A. Die Kaiserliche Attaque.
B. Die Chur-Brandenburgische Attaque.
C. Eine Studschank von 22. unterschiedlichen Stud / woraus die Brandeburger ihre glühende / vnd feurige Kugeln werffen.
D. Eine Stud / Schank von 12. halb Carthaunen.
E. Eine Stud / Schank von 5. halb Carthaunen.
F. Eine Stud / Schank von 4. halb Carthaunen.
G. Eine Stud / Schank von 6. halb Carthaunen.
H. Eine Stud / Schank auff der Breche von 9. Studen.
I. Eine Stud / Schank auff dem grossen Rondell von 5. Studen.
K. Eine Stud / Schank von 8. Studen / woraus die Schwaben schiessen.
L. Ein Kessel von 8. Feur-Mörkeln von Spanischen Feurwercker.
M. Ein Kessel von 4. Feur-Mörkeln / woraus die Brandenburgischen schiessen.
N. Ein Kessel von 8. Feur-Mörkeln.
O. Ein Kessel von 6. Feur-Mörkeln.
P. Ein Kessel von 4. Feur-Mörkeln.
Q. 2. Kessel vnter der Brech jeder von 2. Feur-Mörkeln.
R. 2. Feldstüdel für die feindliche Aufschüß.
S. 2. Feldstüdel für die feindliche Aufschüß.
T. Die 3. Rondell sambt ihrem Carthaus / nem / so die Unfere den 26. Julij mit Sturm erobert.
V. Die Brech auff der einen Mauer.
W. Der Graben / so 3. Ruthen tieff / über 30. Schritt breit / von Unfere fast eingefüllt.
- X. Die feindliche Minen.
Y. Unfere Minen.
Z. Die Reserva wo auch Croaten und Ungarn stehen.
1. Chur-Sagrische Attaque.
2. Der große Zwinger voller Häuser sambt einer Musquee.
3. Der kleine Zwinger.
4. Seynd große Pforten.
5. Das Rondell allwo Chur-Sagrische den 26. postlo gefast.
6. Des Feindes Abschnid im Rondell / welcher vns zu einer Brustwehr dienet.
7. Ein neuer Kauffgraben auff der Breche des Rondells.
8. Ein kleine Stiegen.
9. Die travers Lime im Rondell von vns gemacht von grossen Schankförsen.
10. Ist eine Linie von Pallisaden.
11. Ist eine Linie von Erd-Säcken.
12. Ist ein Travers von Erd-Säcken.
13. 3. Pöller welche von vns erobert worden.
14. Ein Travers von Leimen / vnd Pallisaden.
15. Ein Travers von Stein / vnd Erdsäcken.
16. Ein Travers von grossen Schankförsen vnd desto besser die Feinden zu behaupten.
17. Feindliche Brücke so von vns reparirt.
18. Kleine Pforten.
19. Ein neuer Kauffgraben / welcher den 29. Julij gemacht worden.
20. Die Breche am Schloß auff der grossen Mauer.
21. 3. Pöller welche wir im Zwinger bekommen / vnd vernagelt.
22. 3. Stud / welche wir bekommen / vnd vernagelt.
23. Das Thor zum Zwinger von vns verpallisirt.
24. Die neue Brücken welche wir über die Breche in das Rondell gebaut / vnd Stud / vnd Mörkel ins Rondell zu bringen.
25. 2. Cavalier von dar ins Rondell zu schiessen.
26. Eine Studschank von 3. halb Carth.
27. Eine Stud / Schank von 3. Studen.
28. Eine Stud / Schank woraus die 5. halb Carth. hernach aber 4. Feurmörkel.
29. Eine Stud / Schank von 4. Studen.
30. Eine Studschank von 6. Feldstüdeln vnd das Thal zu flankieren.
31. Eine Studschank von 12. halb Carth.
32. Eine Studschank von 3. Quartier-Schlängen.
33. Eine Studschank von 2. Feldstüdel für die Aufschüß.
34. Ein Kessel von 3. Feurmörkeln.
35. Ein Kessel von 7. Feurmörkeln.
36. Ein Kessel von 2. Feurmörkeln.
37. Das Munition Haus den 22. Julij verbrannt.
38. Türckische Kirchen oder Musqueen.
39. Neugemachte Muren vnd das Wasser sicher zu holen.
40. Eine Palanada.
41. St. Gerhards Berg.

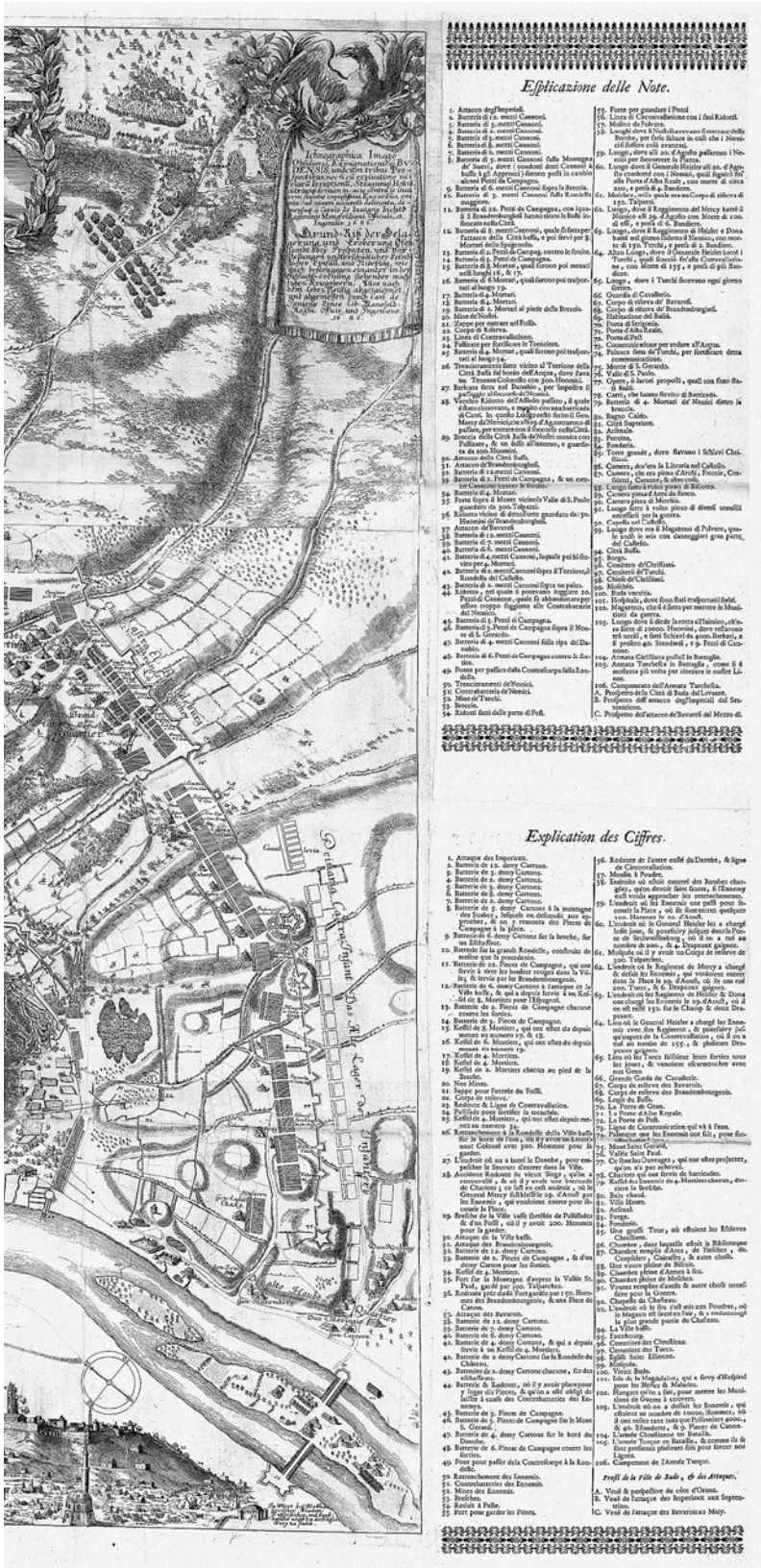
EXPLICATIO NOTARUM.

1. Oppugnatione legittima.
2. Brevitas sive Causa.
3. Brevitas sive Causa.
4. Brevitas sive Causa.
5. Brevitas sive Causa.
6. Brevitas sive Causa.
7. Brevitas sive Causa.
8. Brevitas sive Causa.
9. Brevitas sive Causa.
10. Brevitas sive Causa.
11. Brevitas sive Causa.
12. Brevitas sive Causa.
13. Brevitas sive Causa.
14. Brevitas sive Causa.
15. Brevitas sive Causa.
16. Brevitas sive Causa.
17. Brevitas sive Causa.
18. Brevitas sive Causa.
19. Brevitas sive Causa.
20. Brevitas sive Causa.
21. Brevitas sive Causa.
22. Brevitas sive Causa.
23. Brevitas sive Causa.
24. Brevitas sive Causa.
25. Brevitas sive Causa.
26. Brevitas sive Causa.
27. Brevitas sive Causa.
28. Brevitas sive Causa.
29. Brevitas sive Causa.
30. Brevitas sive Causa.
31. Brevitas sive Causa.
32. Brevitas sive Causa.
33. Brevitas sive Causa.
34. Brevitas sive Causa.
35. Brevitas sive Causa.
36. Brevitas sive Causa.
37. Brevitas sive Causa.
38. Brevitas sive Causa.
39. Brevitas sive Causa.
40. Brevitas sive Causa.
41. Brevitas sive Causa.
42. Brevitas sive Causa.
43. Brevitas sive Causa.
44. Brevitas sive Causa.
45. Brevitas sive Causa.
46. Brevitas sive Causa.
47. Brevitas sive Causa.
48. Brevitas sive Causa.
49. Brevitas sive Causa.
50. Brevitas sive Causa.
51. Brevitas sive Causa.
52. Brevitas sive Causa.
53. Brevitas sive Causa.
54. Brevitas sive Causa.
55. Brevitas sive Causa.
56. Brevitas sive Causa.
57. Brevitas sive Causa.
58. Brevitas sive Causa.
59. Brevitas sive Causa.
60. Brevitas sive Causa.
61. Brevitas sive Causa.
62. Brevitas sive Causa.
63. Brevitas sive Causa.
64. Brevitas sive Causa.
65. Brevitas sive Causa.
66. Brevitas sive Causa.
67. Brevitas sive Causa.
68. Brevitas sive Causa.
69. Brevitas sive Causa.
70. Brevitas sive Causa.
71. Brevitas sive Causa.
72. Brevitas sive Causa.
73. Brevitas sive Causa.
74. Brevitas sive Causa.
75. Brevitas sive Causa.
76. Brevitas sive Causa.
77. Brevitas sive Causa.
78. Brevitas sive Causa.
79. Brevitas sive Causa.
80. Brevitas sive Causa.
81. Brevitas sive Causa.
82. Brevitas sive Causa.
83. Brevitas sive Causa.
84. Brevitas sive Causa.
85. Brevitas sive Causa.
86. Brevitas sive Causa.
87. Brevitas sive Causa.
88. Brevitas sive Causa.
89. Brevitas sive Causa.
90. Brevitas sive Causa.
91. Brevitas sive Causa.
92. Brevitas sive Causa.
93. Brevitas sive Causa.
94. Brevitas sive Causa.
95. Brevitas sive Causa.
96. Brevitas sive Causa.
97. Brevitas sive Causa.
98. Brevitas sive Causa.
99. Brevitas sive Causa.
100. Brevitas sive Causa.

Erklärung der Biffer.

1. Die Biffer.
2. Die Biffer.
3. Die Biffer.
4. Die Biffer.
5. Die Biffer.
6. Die Biffer.
7. Die Biffer.
8. Die Biffer.
9. Die Biffer.
10. Die Biffer.
11. Die Biffer.
12. Die Biffer.
13. Die Biffer.
14. Die Biffer.
15. Die Biffer.
16. Die Biffer.
17. Die Biffer.
18. Die Biffer.
19. Die Biffer.
20. Die Biffer.
21. Die Biffer.
22. Die Biffer.
23. Die Biffer.
24. Die Biffer.
25. Die Biffer.
26. Die Biffer.
27. Die Biffer.
28. Die Biffer.
29. Die Biffer.
30. Die Biffer.
31. Die Biffer.
32. Die Biffer.
33. Die Biffer.
34. Die Biffer.
35. Die Biffer.
36. Die Biffer.
37. Die Biffer.
38. Die Biffer.
39. Die Biffer.
40. Die Biffer.
41. Die Biffer.
42. Die Biffer.
43. Die Biffer.
44. Die Biffer.
45. Die Biffer.
46. Die Biffer.
47. Die Biffer.
48. Die Biffer.
49. Die Biffer.
50. Die Biffer.
51. Die Biffer.
52. Die Biffer.
53. Die Biffer.
54. Die Biffer.
55. Die Biffer.
56. Die Biffer.
57. Die Biffer.
58. Die Biffer.
59. Die Biffer.
60. Die Biffer.
61. Die Biffer.
62. Die Biffer.
63. Die Biffer.
64. Die Biffer.
65. Die Biffer.
66. Die Biffer.
67. Die Biffer.
68. Die Biffer.
69. Die Biffer.
70. Die Biffer.
71. Die Biffer.
72. Die Biffer.
73. Die Biffer.
74. Die Biffer.
75. Die Biffer.
76. Die Biffer.
77. Die Biffer.
78. Die Biffer.
79. Die Biffer.
80. Die Biffer.
81. Die Biffer.
82. Die Biffer.
83. Die Biffer.
84. Die Biffer.
85. Die Biffer.
86. Die Biffer.
87. Die Biffer.
88. Die Biffer.
89. Die Biffer.
90. Die Biffer.
91. Die Biffer.
92. Die Biffer.
93. Die Biffer.
94. Die Biffer.
95. Die Biffer.
96. Die Biffer.
97. Die Biffer.
98. Die Biffer.
99. Die Biffer.
100. Die Biffer.

37. Buda ostroma 3. – The Siege of Buda 3. 1686

Rézmetszet / Engraving

MÉRET/SIZE: 847×865 mm (a kép, négy lemezről

nyomva/ image, printed from four plates);

1250×890 mm (a kétoldali nyomtatott jel-

magyarázattal/with the printed keys on both sides)

JELZÉS/SIGNATURE: „In Wienn bey Matthias Greischer Accadem. Kupferstecher und Kunsthändler nächst bey der Kayser: Burg zu finden” (jobbra lent a saroknál/ bottom right in the corner)

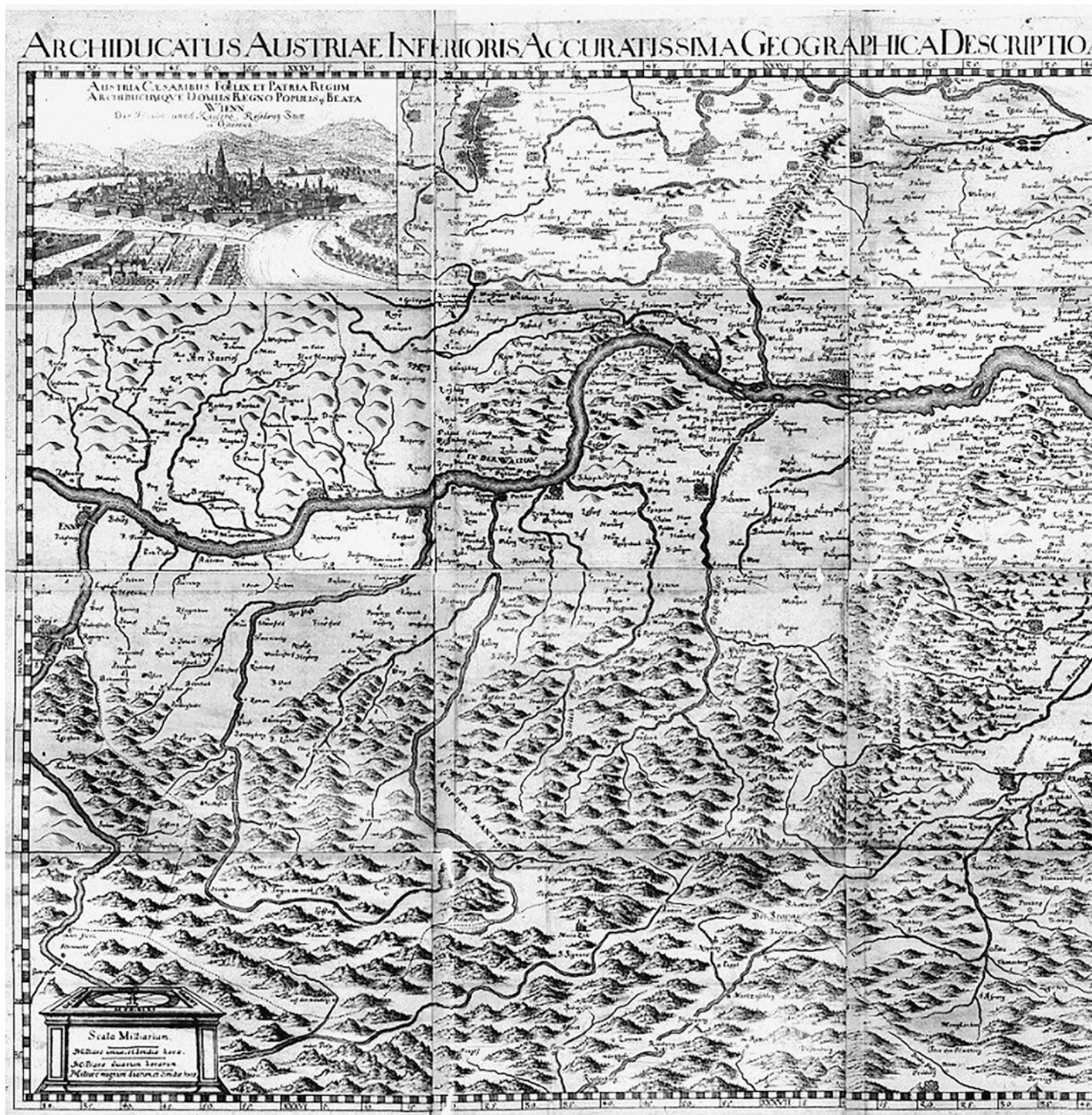
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Ichnographica imago obsidionis, expugnationisque Budensis, una cum tribus prospectibus [...] accurate delineata, dimensaque a Carolo de Juvigny Incltyi Regiminis Mansfeldiani Officiali et Ingenieur 1686. és/ and Grund-Riss des Belagerung und Eroberung Ofen, sambt drey Prospecten [...] nach dem Leben flessig abgezeichnet und abgemessen durch Carl de Juvigny Eines Löb. Mansfeld: Regmen: Officir und Ingenieur 1686. (jobbra fent, kartuson/top right in the cartouche); A képen balra fent kartuson Juvigny ajánlása Lipót császárnak. / Dedication of Juvigny to Emperor Leopold top left in the cartouche.

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 307; Paris, BNF Département Cartes et Plans GE DD-2987(3266B); Karlsruhe GLA Hfk Band XIV. fol.5; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 21, No. 307; Glaser Nr. 236.

IRODALOM/LITERATURE: Rózsa 1999/34; PELC, Milan: *Theatrum Humanum*. p. 134–136.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Juvigny eredeti rajza az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában van, jelzete TK 2 154/1. / The original drawing of Juvigny is in the Hungarian National Széchényi Library Map Collection, Inv. TK 2 154/1. A metszeten lévő három Buda-látképrészlet másolata megjelent: / The copies of the three views of Buda on Greischer's engraving were published in: CHRISTOPH Boetius: *Ruhm-Beleberter triumph-leuchtender und glanz-erhöheteter Kriegs-Helm*. Nürnberg, 1688. (Rózsa 1999/35; Budapest, MNM TKCS T4995)

**38. G. M. Vischer Alsó-Ausztria térképe –
The Map of Lower-Austria [1687]**

Rézmetszet/Engraving

MÉRET/SIZE: 960 × 615 mm (16 lemeztől nyomva/
printed from 16 plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „M: G: f:” (a képen lent, a jobb
sarokban/below in the right corner)

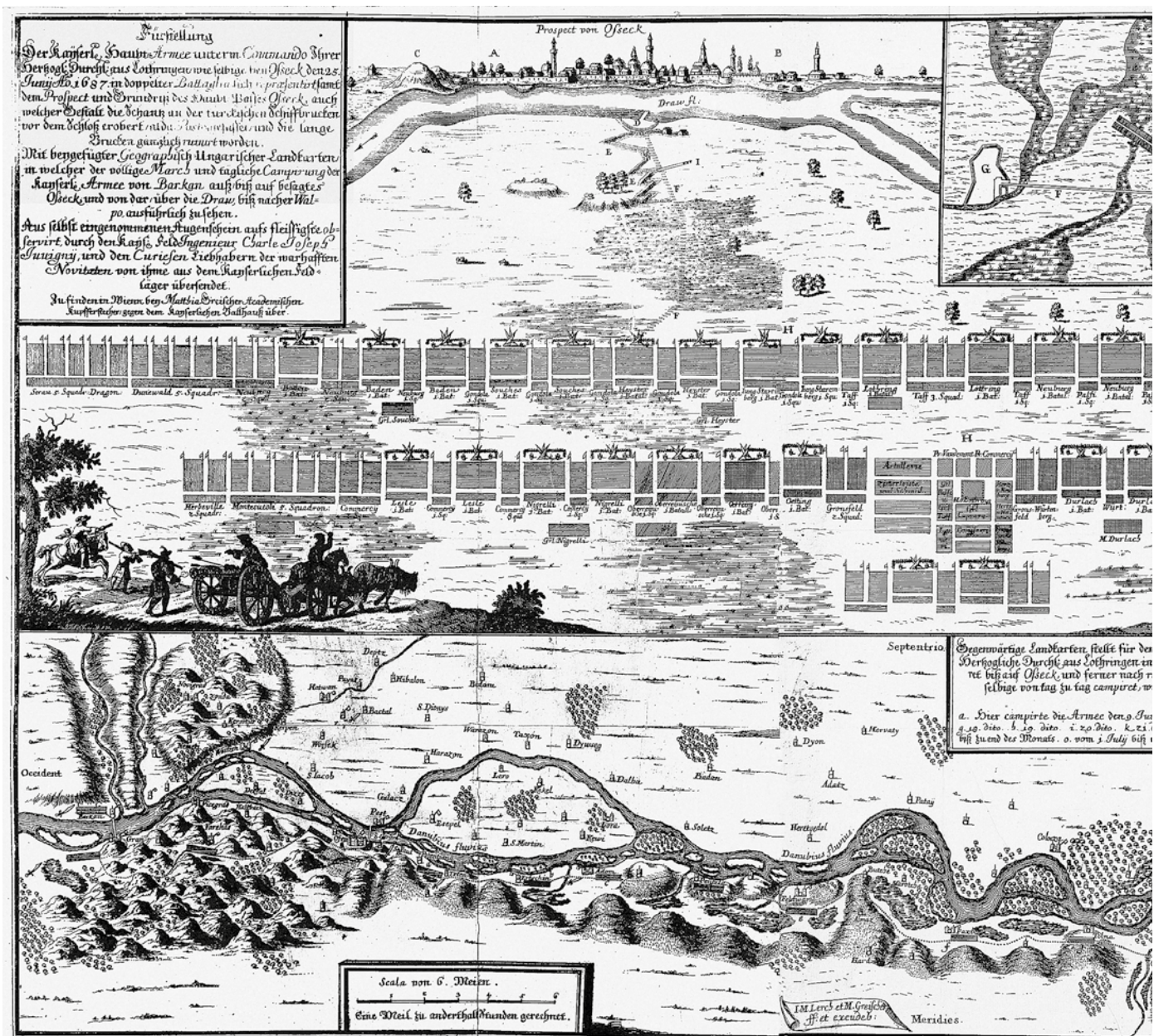
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Archiducatus
Austriae Inferioris Accuratissima Geographica
Descriptio Authore Georgio Matthaeo Vischer
Tyrolensi (a térkép felett/above the map); Austria
Caesaribus Foelix et Patria Regum Archiducumque
Domus Regno Populis q; Beata Wienn = Die Haupt
unnd Kayserli; Residentz Statt in Ostereich (a bal
felső sarokban lévő Bécs látképen/on the view of
Vienna in the left upper corner). A térkép bal alsó
sarkában a Habsburg Birodalmat védő allegorikus
sas képe. / In the lower left corner of the map is
the image of the allegorical eagle protecting
the Habsburg Empire.

LELŐHELY/LOCATION: Brno, MZK, Moll-0000.284;
Wien, ÖNB Kartensammlung und Globenmuseum
FKB A.53.; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: – –

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: G. M. Vischer 1670-ben kiadott
Alsó-Ausztria-térképének (1760 × 1240 mm) kicsi-
nyített (960 × 615 mm) átdolgozása, amely való-
színűleg 1687-ben jelent meg. A térkép 16 szelvény-
ből (cca. 150 × 250 mm) van összeragasztva. / Redu-
ced map (size 960 × 615 mm) of Vischer's Lower
Austria map issued in 1670 (size 1760 × 1240 mm), it
was probably published in 1687. The map was
assembled from 16 sections, each cca. 250 × 150 mm.

39. A császári seregek felvonulása Eszékhez – The March of the Imperial armies to Eszék 1687 /today's Osijek, Croatia/

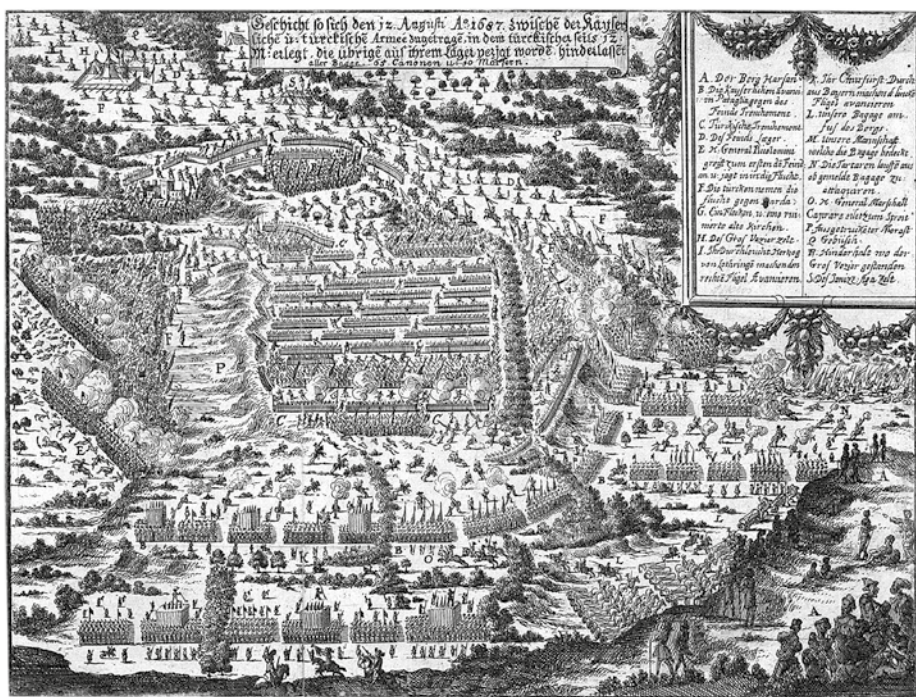
Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 655×360 mm (a kép, három lemeztől nyomva/image, printed from three plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „I. M: Lerch et M. Greischer ff. et excudeb:” (alul középen/below center); „Zu finden in Wienn bejj Matthias Greischer Academischen. Kupferstecher gegen bejjm Kaiserlichen Baalhaus über” (a címtáblán alul, a címfelirat végén/at the end of the title, on the tablet)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Fürstellung Der Kayserl: Haupt Armee unterm Commando Ihrer

Herzog: Durchl: aus Lothringen wie selbige bey Ossek den 25. Junij Ao 1687 [...] observiert durch den Kays: Feld Ingenieur Charle Joseph Juvigny [...] aus dem Kayserlichen Feld-läger übersendet. (A bal felső sarokban táblán/left upper corner on a tablet) A képen középen a keresztény tábor, felette Eszék látképe és az eszéki hid térképe, jelmagyarázattal. A képen alul a keresztény sereg felvonulási útvonal-térképe Esztergomtól /Gran/ a Drávaig, ismertetéssel, jelmagyarázattal és léptékkal. / In the middle of the picture is the Christian camp, above it the view

40.A

40. Nagyharsányi csata 1. – The Battle of Nagyharsány 1. 1687

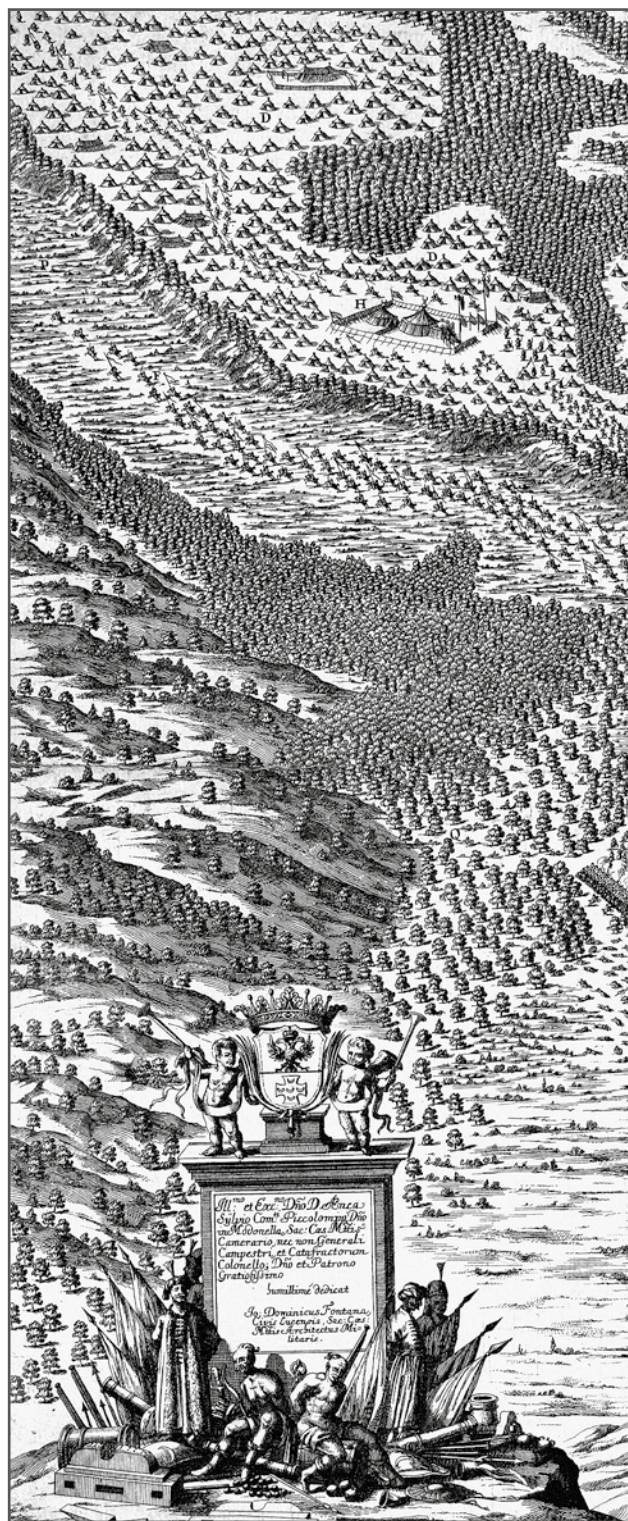
Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 780×550 mm (két lemeztől nyomva / printed from two plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „J. M. Lerch et M. Greischer ff.”

(jobbra lent a sarokban/bottom right in the corner)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Fatto d'arme del di 12. d'Agosto 1687 fra l'Eser.o di Leopoldo Cesare Aug.mo e quello de' Turchi il quale fu sconfitto con la strage di m. 12 de suoi scacciato dagli alloggiamenti, espogliato di tutto, l Carriaggio di 65 Canoni e di 10 Mortari / Geschicht so sich den 12 Augusti Ao. 1687 zwischen der Kayserlichen und türkischen Armee zugetragen in dem türkischer Seits 12m Mann erlegt und die übrigen völlig aus ihrem Lager verjagt worden mit hinterlassung aller Bagage, 65 Canonen und 10 Mörsern (a jobb felső sarokban táblán, alatta jelmagyarázat olaszul és németül/top right corner on tablet, with key in Italian and German); A kép bal alsó sarkában G. D. Fontana ajánlása Aenea Silvio Piccolomini generálisnak. / In the bottom right corner G. D. Fontana's dedication to general Aenea Silvio Piccolomini.

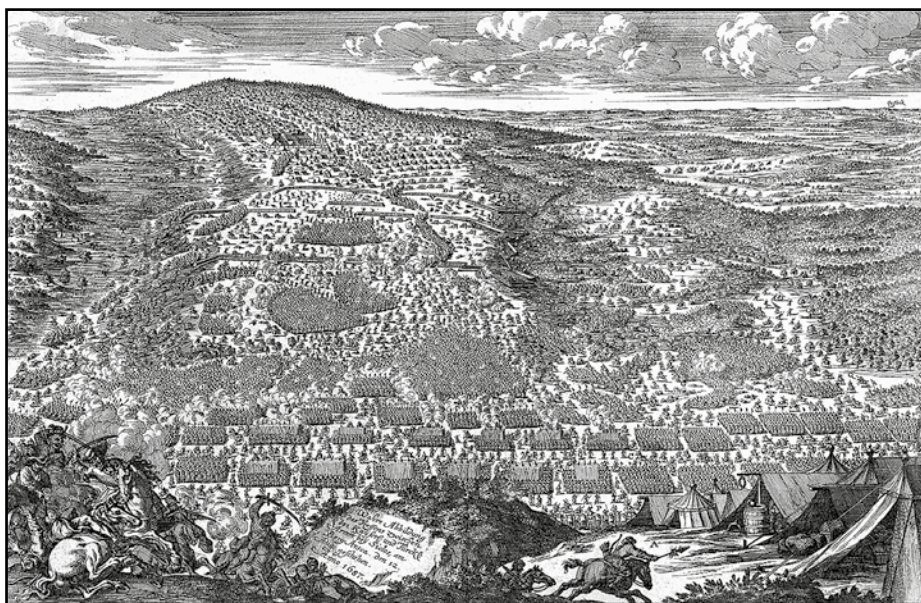
LELŐHELY/LOCATION: Wien, ÖNB KAR Signatur:FKB

D.5 77×54 és/and ALB Port 3b,7 78×56; Wien,

Kriegsarchiv H III c 121; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: – –

IRODALOM/LITERATURE: – –

41.A

41. Nagyharsányi csata 2. – The Battle of Nagyharsány 2. 1687

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 559×346 mm (a kép és a kép alatti szöveg
kettő-kettő lemeztől nyomva/the image and the text
under the image each printed from two plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „J. M. Lerch et M. Greischer ff.” (lent
balra/bottom left)

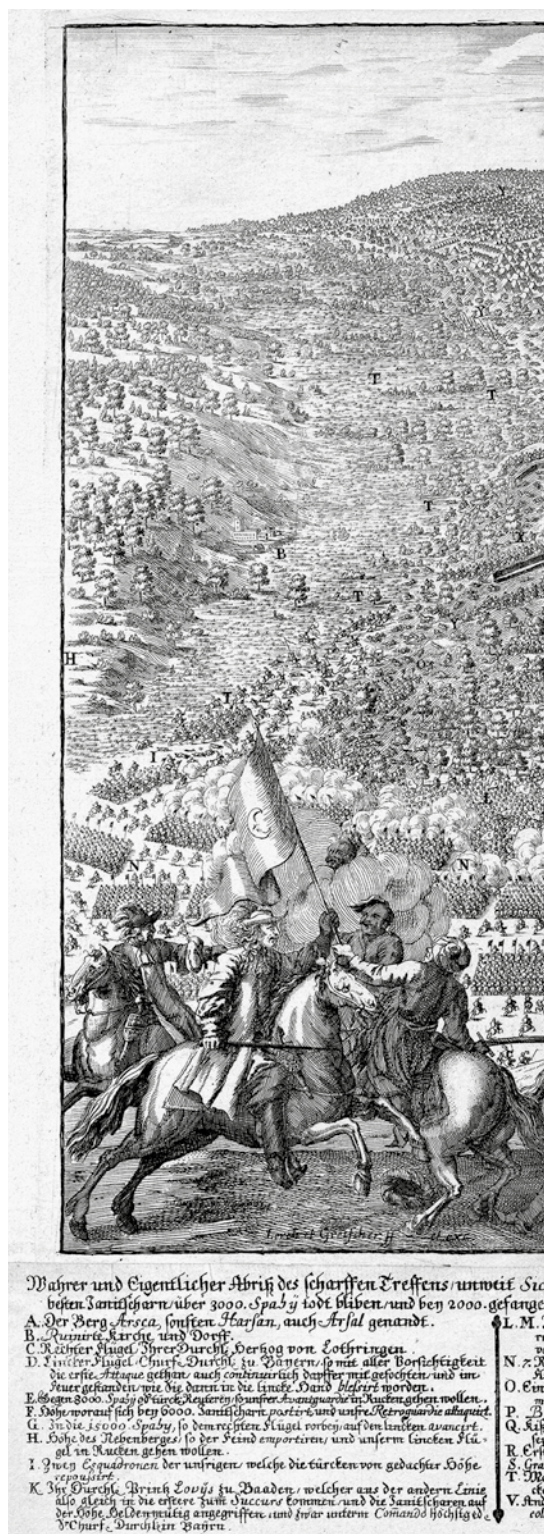
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Wahrer und Eigent-
licher Abriss des Scharffen Treffens unweit Siclos am
Berg Asca den 12. Augusti 1687. und der Christl:
Seiten [...] ander Victualien erobert worden. (két
sorban a kép alatt/under the image in two lines).
A cím alatt jelmagyarázat négy oszlopban. / Under
the title the lkey is in four columns.

LELŐHELY/LOCATION: Berlin, Staatsbibliothek YA
11530gr.; etc.

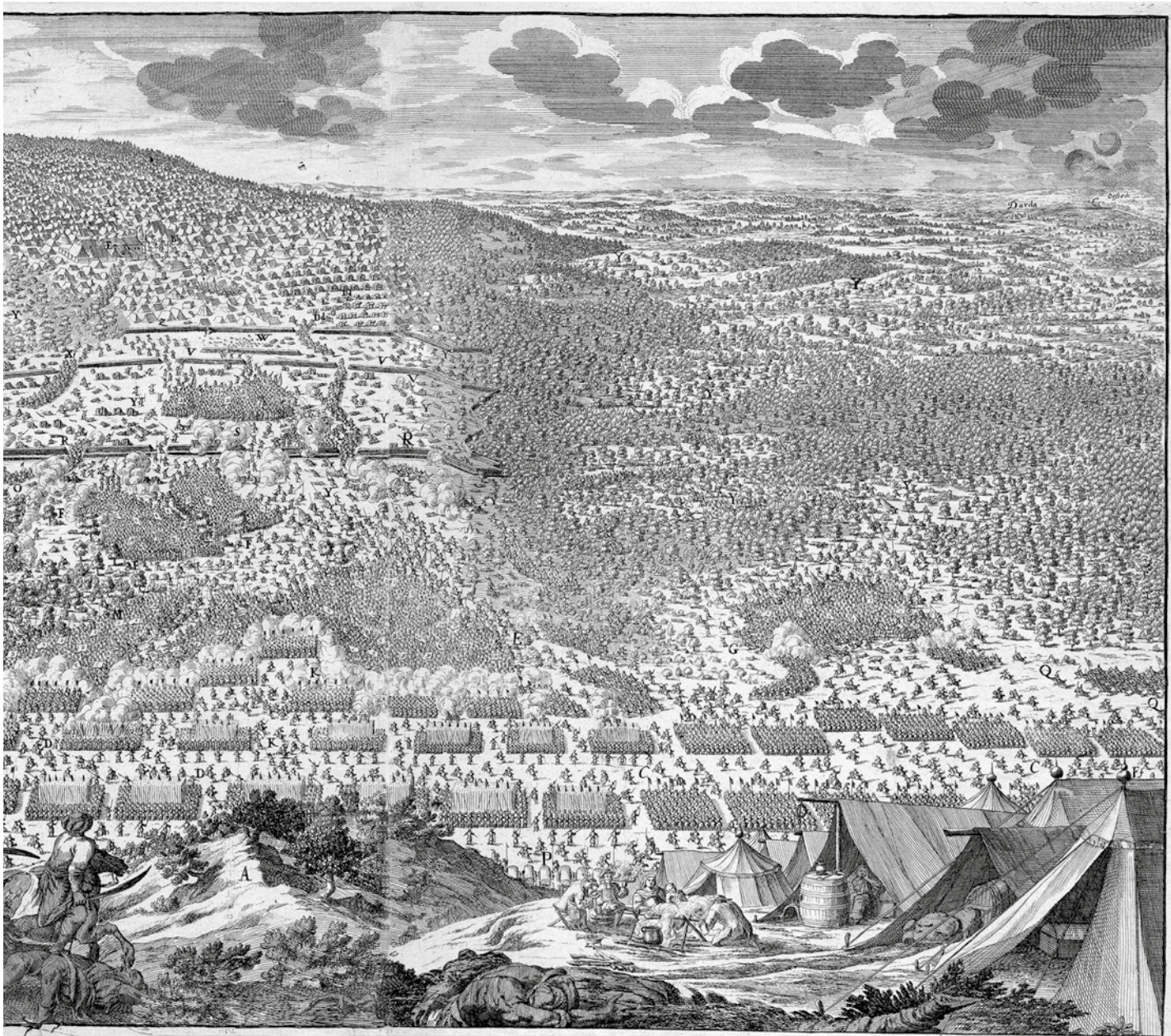
HIVATKOZÁS/REFERENCE: Drugulin 3261, Paas-3597

IRODALOM/LITERATURE: —

MEGJEGYZÉS/REMARK: A kép alatti cím és jelmagyarázat
önálló lapra nyomva és a kép alá ragasztva. A met-
szetnek 3 másolatát ismerjük, ezek közül az egyik
Diederich Lemkus hamburgi rézmetsző műve (pél-
dánya Wien, Kriegsarchiv, Horváth Kázmér adomá-
nya). Egy másik másolatán lent középen címtáblán
német nyelvű cím tudósít a csatáról (41.A MNM
TKcs 1284, 52,0×34,0). A metszet harmadik máso-
lata a szalánkemeni csata képeként jelent meg
(Boethius, Christoph: Ruhm-Belorberter ... Kriegs-
Helm Vol. V. Nürnberg, 1692. 978 p.). Ezen az
eredeti metszeten lévő Oeseck /Eszék/ neve helyére
a „Salankament” név került. Mindhárom másolat

átdolgozva megtartotta a kép jobb alsó sarkában lévő
sátrakat és a bal sarokban a harci jelenetet. / The title
and the key printed on a separate sheet and glued
under the image. We know three different copies of
this engraving. One of them was made by Diederich
Lemkus in Hamburg (Wien, Kriegsarchiv, donation

los am Berge Arasca den 12 Augusti 1687 und der
 1. der Feind völlig in die Flucht getrieben und das ganze
 anstehen und Spatz, welche als unser linker Flügel sich in einem zu
 ch gelassen und die Höhe gewonnen bey 200 Schritt gegen selbigen her
 e gerückt.
 igitanter Reuter und Dragoner welche 15000. türcken so von hinten
 igt anfallen wollen / repoussirt.
 ge Equadronen so dem repoussierten Feind in die Flanke zu gehen com
 indirt worden.
 agge unserer Christi Armee.
 alche und türkische Dragoner Regimente welche den Feind so in un
 1. Bagage fallen wollten / repoussirt.
 is Retirade zum Feind der türkischen Reuten und Sanitscharen befehlt.
 ahrt, so Dandgranaten geworfen.
 rakt neben welchem unsere letztere Squadronen und Battalions des lin
 n Hügel den Feind verfolget.
 irtis Trenchement der türcken wohin der Feind geflohen und sich zu re
 ignen verhoffet.

Christi Seiten durch Gottl. Benstand Glorwürdigst erhaltenen Victorie wider den Erbfeind morben über 10000. der
 Lager samt Munition Stücken und Bagage neben unbeschreiblicher Menge an Proviant und andern Virtualien erobert worden.
 W. l. 60. Christenbüß ohne Zahl so in diesem Trenchement gefunden worden.
 X. Tragoner und einige Battalions zu Fuß welche commandirt gewesen in den Feind
 bey diesem Trenchement anzugreifen.
 Y. Nacht und Niederlag des Feindes.
 Z. Drückes und letztes Trenchement der türcken hinter welchem ihr Lager ange
 fangen so bey anderthalb Stunden lang gewesen.
 Aa. Groß. Dezer. der gegenseitig ausgeriffen.
 Bb. Feind bey sich habende türcken so ihrem Oberhaupt im ausreissen treu
 lich nachgefolget.
 Cc. Schiffbrücken bey Oseck worüber sich die türcken mit der Flucht salpirt
 aber deren viel, weiln ider der erste feyn wollen durch gewaltsames über
 dringen ins Wasser gestürzt worden.
 Dd. türkische Artillerie, so in 76. groß und kleinen Stücken, 30. Mörser
 10000. Centen Pulver, 500. Centen Linten, 8000. Stuckkugeln,
 klein und groß, 3000. Bomben und Carcassen, 10000. Dand
 Granaten, unzählich vielen Schaufeln und Bauern samt allen

requisits zu einer formal Belagerung bestanden. so nebst dem
 gahen Lager den unsrigen zu theil worden.
 Ee. Der Groß. Dezer. kostbare Jelt so auf viel 1000. Thaler geschätzt auch für
 viel schöner und prächtiger als das vor Wien geschick wird in dem
 auch der rote Köschweiß welcher das vornemste Zeichen des führenden
 Commando ist nebst noch einem andern (amte der türk. Kriegs. Cefsa
 und Canisten gefunden und erobert worden von der Chirurgen. Leibwache).
 Ff. Weg gegen der nicht hiebes gelegenen Nebe. Siecklos.
 Nota. Bey dieser blutigen Action sind unser Seiten in allem bey 550. worun
 ter 3. Hauptleute, 12. andre unterschiedliche Officier auch 4. Trompeter
 todt geblieben und 200. verletzt worden. Der Chark. Durck zu Day
 ern befehlt eine Sanitscharen durch den Ermel des rechten Armes ge
 doch sonder Gefahr in die linke Hand. Der Gen. Prinz. Commercy ward von
 einem Musketier in die Hüfte verwundet sein Obr. Wachtm. Dr. Ligneville zu
 be todt der junge Dr. Siniensy Comte des dano. Erbs. Reg. starb an Verlust ei
 nes Beins darauf zu schicken.

of Kázmér Horváth). Another copy was made by an unknown German engraver with German tittle on a tablet (41.A Hungarian National Museum Historical Gallery, Budapest Inv. 1284, 52,0×34,0) A third copy was published as the picture of the Battle of Szalánkemen in 1691 (the „Oeseck” inscription was

changed to „Salankament” on the engraving) in the book by Christoph Boethius (Ruhm-Belorberter Triumph-leuchtender und glanz-erhöhter KriegsHelm Vol. V. Nürnberg, 1692. 978 p.). All the three copies have nearly the same staffages as Greischer’s engraving has.

42. Buzin ostroma és elfoglalása – The Siege and Conquest of Buzin /Buzim, Bosnia-Hercegovina/ 1687

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 325×217 mm (image) 338×275 mm

(a lemez a kép alatti szöveggel/the plate with the text underneath)

JELZÉS/SIGNATURE: „Fecit Ingen: Cornaro” (a képen balra lent/bottom left on the image); „M: Greischer fec: et excu:” (a kép alatti szöveg alatt jobbra/bottom right below the text)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Buzin ist einer in Slavonien von natur und Situationen fester [...] ausgetheilt worden. *és/and* Buzin é un luogo forte per natura e situationa nella Schiavonia [...] Reggimenti Cesarei. (A kép alatt az esemény leírása németül és olaszul jelmagyarázattal. / Below the

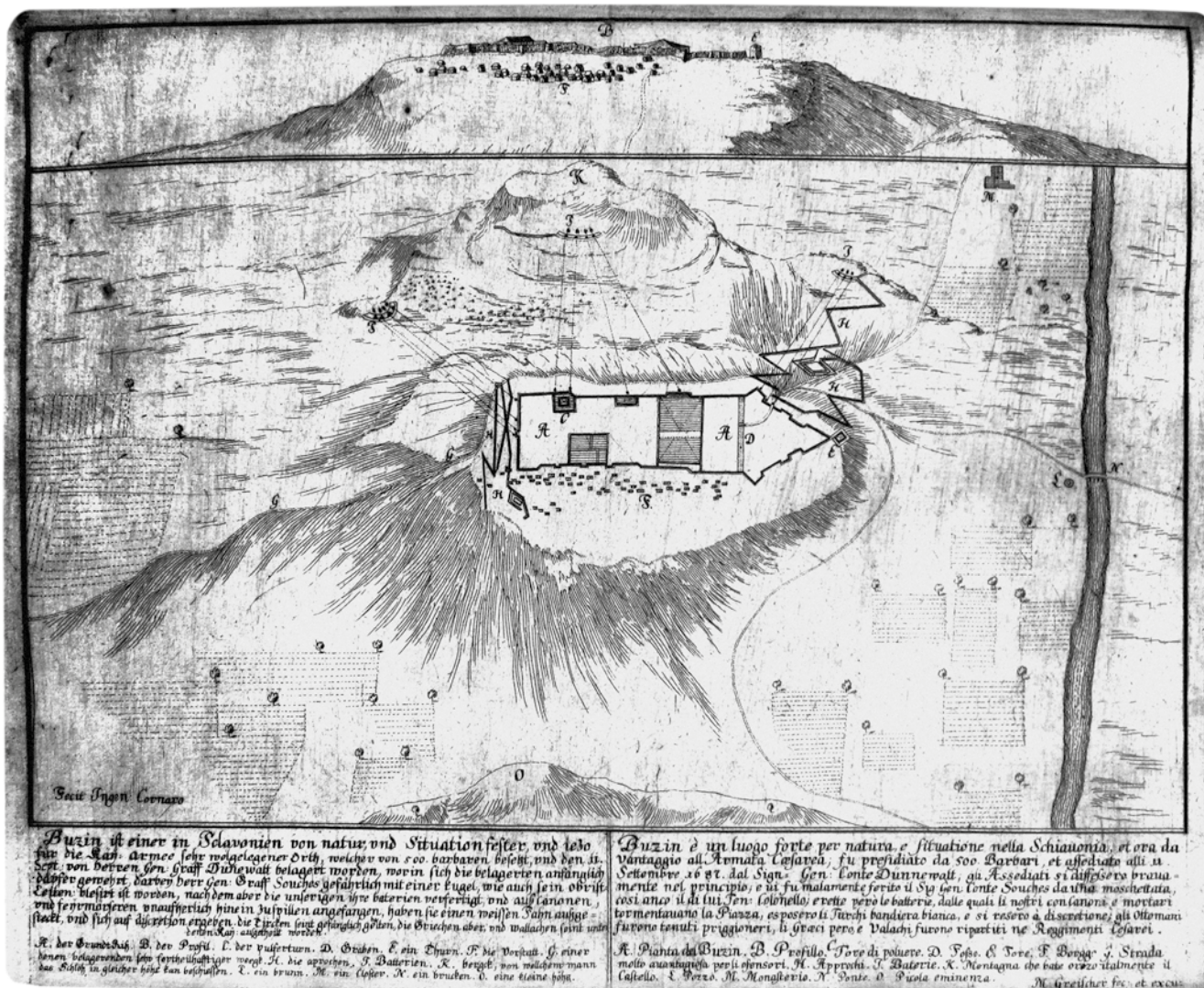
image is a description of the siege and conquest of Buzim with a key in German and Italian.)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb, VZ VIII, 316

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Stele p. 21, No. 316

IRODALOM/LITERATURE: —

MEGJEGYZÉS/REMARK: Befejezetlen metszet, Cornaro hadmérnök rajza után. Nem sokkal Greischer után V. M. Coronelli megjelentette saját Buzim-metszetét ugyanezzel a képpel. / Unfinished work after the drawing of the military engineer Cornaro. Not long after Greischer's work V. M. Coronelli published his own engraving of Buzim, which shows exactly the same image.

43. I. József király arcképe – Portrait of King Joseph the First

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 268×340 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer fec. et excud:
Viennae” (a kép alatt jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: IOSEPHUS I.

HUNGARIAE REX AC DALMATIAE CROATIAE
& SCLAVONIAE REX AC ARCHIDUX
AUSTRIAE DUX BURGUNDIAE BRABANTIAE
STIRIAE CARINTHIAE CARNIOLIAE &
LUCEMRGI ET SILESIAE AC COMES
TYROLIS & GORITIAE & (a portré alatt/
below the portrait).

LELŐHELY/LOCATION: Wien, ÖNB Bildarchiv PG

173 162/6 in Ptf 127:I[7] R; Wien ÖNB Bildarchiv
und Grafiksammlung, Porträtsammlung
00046981-1; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: —

IRODALOM/LITERATURE: *Gyulai Éva* Gyermekkirály
a Magyar Királyság trónján – I. József koronázásának
(Pozsony, 1687. dec. 9.) ikonográfiai reprezentációja

MEGJEGYZÉS/REMARK: Greischer az arcképet I. József
koronázása alkalmából készítette és adta ki. /
Greischer made and published the portrait on
the occasion of the coronation of Joseph the First.

44. I. József koronázása – The Coronation of King Joseph the First

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 682 × 390 mm (öt lemeztől nyomva/
printed from five plates)

JELZÉS/SIGNATURE: „MGf” (Az arckép alatti felirat jobb felső sarkában/in the right top corner of the tablet under the portrait) „J. M. Lerch et M. Greischer ff. et excud.” (alul középen/bottom center)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Wahre Abbildung und gründliche Beschreibung aller merckwürdigen Begebenheiten, so sich in Erwehl und Crönung des Durch: Kayserl: Erbprinzen IOSEPHI, zum Ungarischen Erb-König in der Königl. Haupt- und Crönungs-Stadt Preßburg in Nider-Ungarn ereignet im Jahr Christi 1687. (a koronázási jelenetek képei alatt végig/all along the underside of the images of the scenes of the coronation ceremony); A metszet közepén I. József mellképe körülveve a koronázási ünnepségek kilenc jelenetének képeivel. A metszet címe alatt a koronázás leírása, Pozsony látképe és a koronázási zseton. / In the middle of the engraving is King Joseph the First's portrait surrounded by the images of 9 scenes of the coronation ceremonies. Below the title of the engraving are the detailed description of the coronation, the view of Pressburg and the coronation commemorative coin.

LELŐHELY/LOCATION: Eisenstadt, Burgenlandisches Landesarchiv A XXV BS 34.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Szalai Pozsony / (1687)/1

IRODALOM/LITERATURE: TILCSIK György: Újabb forrás I. József magyar királlyá koronázásáról. In: *Levéltári Szemle*, 1987/1 sz. Budapest.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A koronázási emléklap jobb alsó sarkában Johann Martin Lerch és Matthias Greischer ajánlása Esterházy Pál hercegnek. / The dedication of Johann Martin Lerch and Matthias Greischer to Prince Pál Esterházy is in the right corner of the coronation memorial sheet.

45. Belgrád ostroma – The Siege of Belgrade 1688

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 343×272 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer fec. et excud.
1688. 2 sept.” (lent középen/bottom centre)

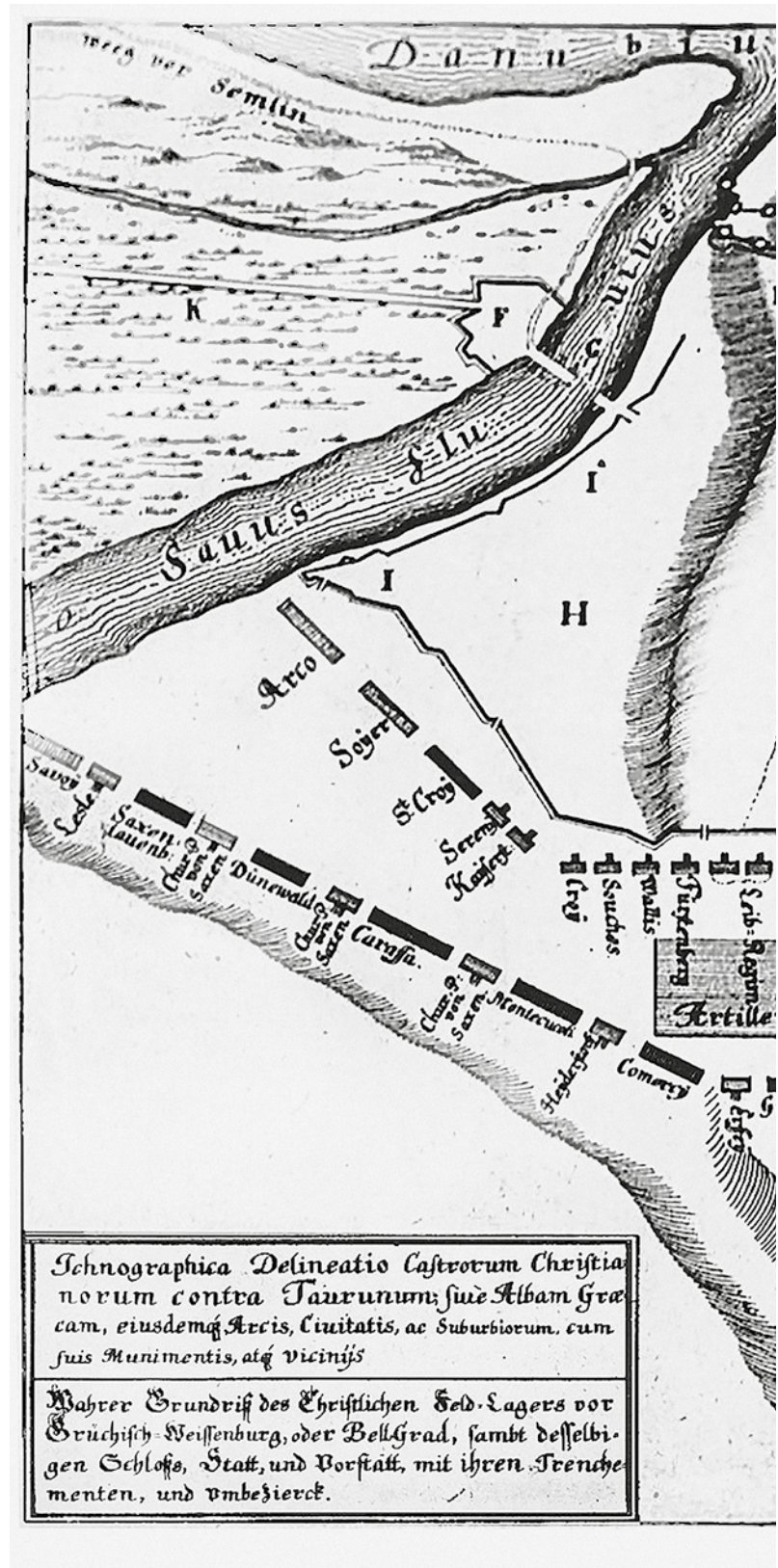
CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Iconographia
Delineatio Castrorum Christianum contra
Taurunum: sive Alba Graecam, eiusdemque Arcis
Civitatis, ac Suburbiorum cum suis Munimentis
ac vicinijs / Wahrer Grundriß des christlichen
Feld-Lagers vor Gröchisch = Weissenburg,
oder Bellgrad, sambt desselbigen Schloßs, Statt,
und Vorstatt, mit ihren Trechnementen und
Umbezierck. (lent, a bal sarokban/bottom,
in the left corner)

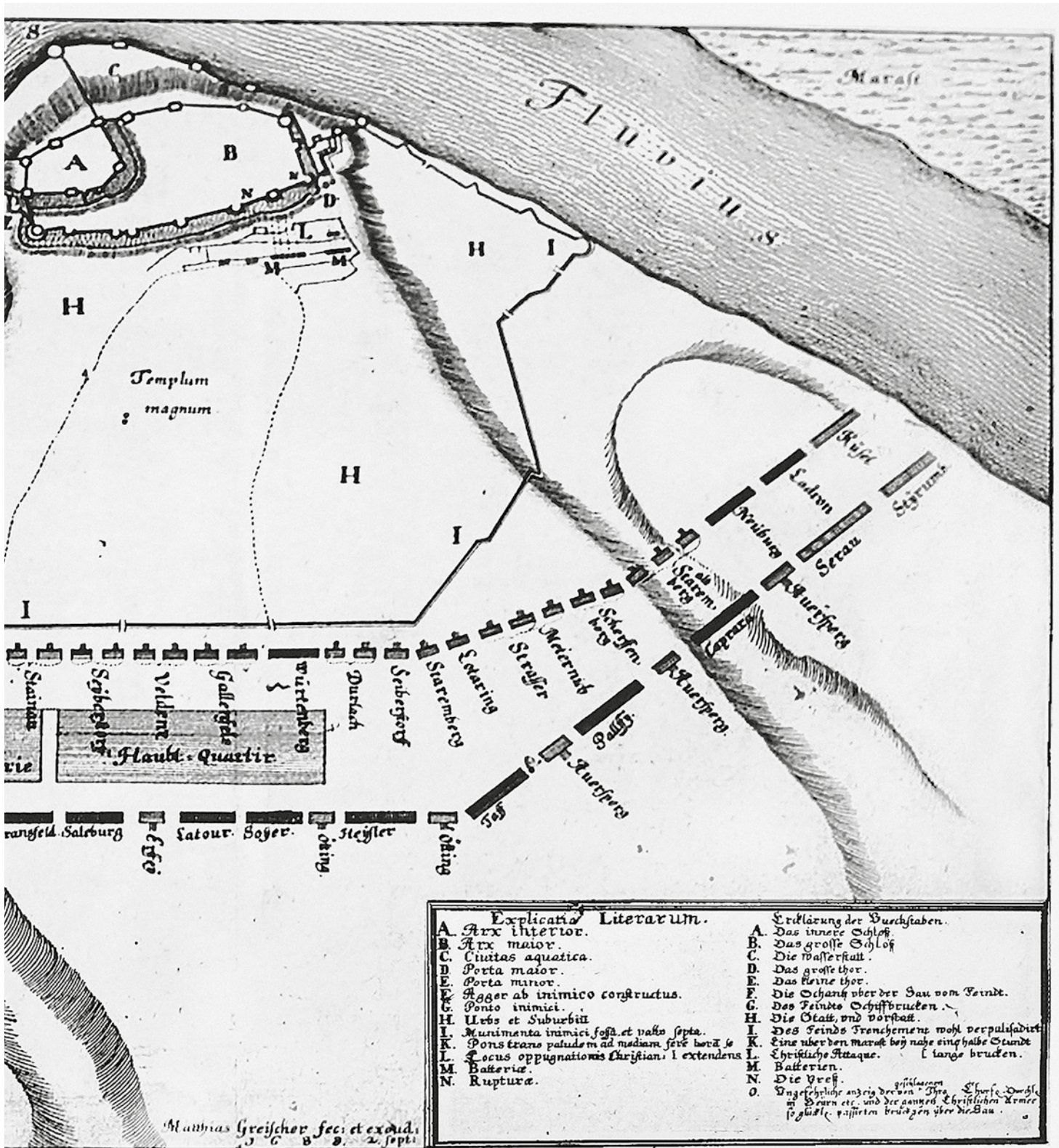
LELŐHELY/LOCATION: Dresden, Staatsarchiv; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: – –

IRODALOM/LITERATURE: – –

MEGJEGYZÉS/REMARK: Német nyelvű jelmagyarázat
a jobb alsó sarokban. / Legend in German bottom
in the right corner.

46. Johann Weichard Valvasor arcképe – Portrait of Johann Weichard Valvasor

Rézmetasztet / Engraving

MÉRET/SIZE: 188×290 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „Matthias Greischer Calcographus
Viennae Austriae” (lent középen/bottom centre)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: Herr Iohann
Weyhart ValuaSor Freyh.: zu Gallnegkh und
Neydorff, Herr zu WagenSperg, und Liechtenberg
Einer löbl., Landt., des Hörzogthumbs Crain in
untern Viertl des FueSsvolkhs Hauptmann und ein
Mitglied der Koniglichen Societet in Engelland.
(a mellkép ovális keretén/ on the oval frame of the
portrait); Aspice, quoisquis ades, mecumque
fateberis [...] Apollo quis quantusque is sit, scriba
lege, acta vide. (latin verses felirat hat sorban
a portré alatt/ inscription in Latin in six lines below
the portrait)

LELŐHELY/LOCATION: Valvasor Collection, Zagreb,
VZ XII, 435; Wien, Wien Museum IN. 213.218;
etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: PELC, Milan: *Theatrum
Humanum*. p. 13.

IRODALOM/LITERATURE: Megjelent/Published in:
J. W. VALVASOR: *Die Ehre des Herzogthums Crain...*
Laybach, 1689. Vol. I. (Budapest, OSZK, App. H. 2761)

MEGJEGYZÉS/REMARK: Johann Weichard Valvasor
(1642–1693) természettudós, topográfus és történész
volt Carniolában (ma Szlovénia). Polihisztorként
a brit Királyi Társaság tagjává választották.
Wagensbergi kastélyában művészekkel és rézmet-
szókkal vette körül magát, és egy nyomdát is létesít-
tett. / Johann Weichard Valvasor (1642–1693) was
a natural scientist, topographer and historian in
Carniola (today Slovenia). As a polyhistor he was
a fellow of the British Royal Society. Valvasor
gathered artists and copper-plate engravers around
himself and established his own graphic workshop
performing engraving and printing in his Castle
of Wagensberg

47. Szentháromság-oszlop Kismartonban – Holy Trinity Column in Kismarton (today's Eisenstadt, Austria)

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 332×253 mm

JELZÉS/SIGNATURE: „M. Greischer delin. et scult”

(a kép alatt jobbra/bottom right)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: 1. Sacrosanctae et Indiuiduae Trinitati Columnam hanc In perpetuae subiectionis Monumentum posuit Humillimus ac perpetuus Vasallus Paulus Esteras Regni Hungariae Princeps Palatinus Anno Dm MDCLCCCVII:

(a képen jobbra fent, 12 sorban kartuson / top right on cartouche, in 12 lines,) A képen 3 további kartuson az oszlop talapzatán lévő feliratok / On the picture are three more cartouches with the inscriptions of the pedestal of the column.

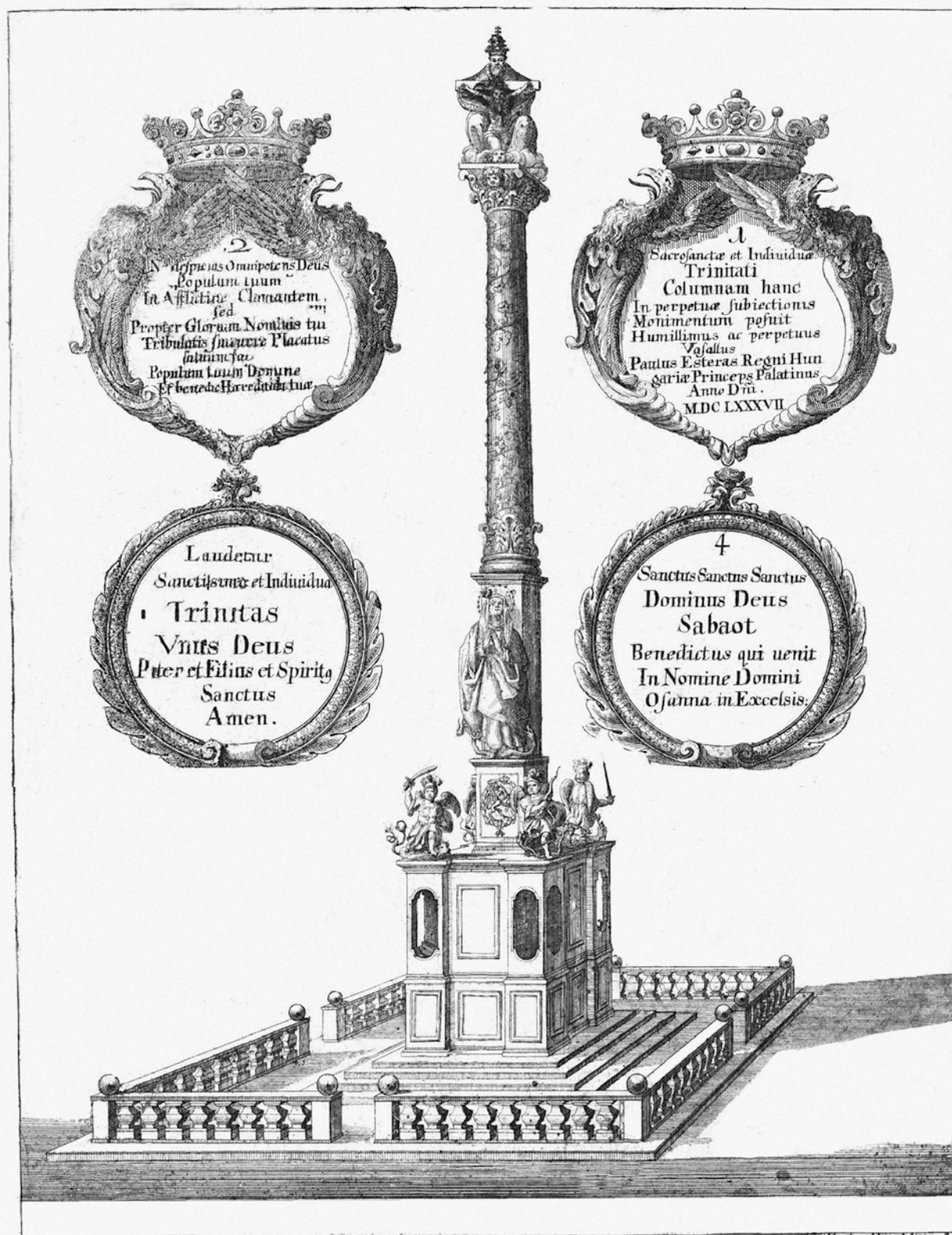
LELŐHELY/LOCATION: Esterhazy Privatstiftung, Archiv Burg Forchtenstein, o. Nr.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: Galavics Géza kísérő tanulmánya, 20. jegyzet. In: ESTERHÁZY Pál:

Az egész világon lévő csudálatos boldogságos Szűz képeinek... (Budapest, 1994. reprint kiadás)

IRODALOM/LITERATURE: Gottfried HOLZSCHUCH: *Zur Baugeschichte des Fürstlich Esterházyischen Schlosses in Eisenstadt* (Eisenstadt, 1995) 144–155 p.

MEGJEGYZÉS/REMARK: A metszetből eredeti példány nem ismert, a meglévő eredeti nyomólemezeiről (amelyet az Esterházy Magánalapítvány Levéltára őriz Fraknóban) az 1980-as években Bécsben a Graphische Versuchsanstalt készített új levonatokat. / No original copy is known. The original copper plate of the engraving is kept in the Esterházy Privatstiftung Archiv in Forchtenstein Castle of which a reprint was made in the 1980's in the Graphische Versuchsanstalt in Vienna.

M. greyher. delm. et fecit.

48. Esterházy Pál herceg címere – Coat of Arms of Prince Pál Esterházy 1690

Rézmetset / Engraving

MÉRET/SIZE: 90 × 137 mm (kép/image)

JELZÉS/SIGNATURE: „*Matthias Greischer Celsissimi
S.R.I. Principis Pauli Esterhasi Hungariae Palatini
Geographo-Calcographus Aulicus fecit Kismartonij
1690*” (a kép alatt/below the picture)

CÍM, FELIRAT/TITLE, INSCRIPTION: nincs/none

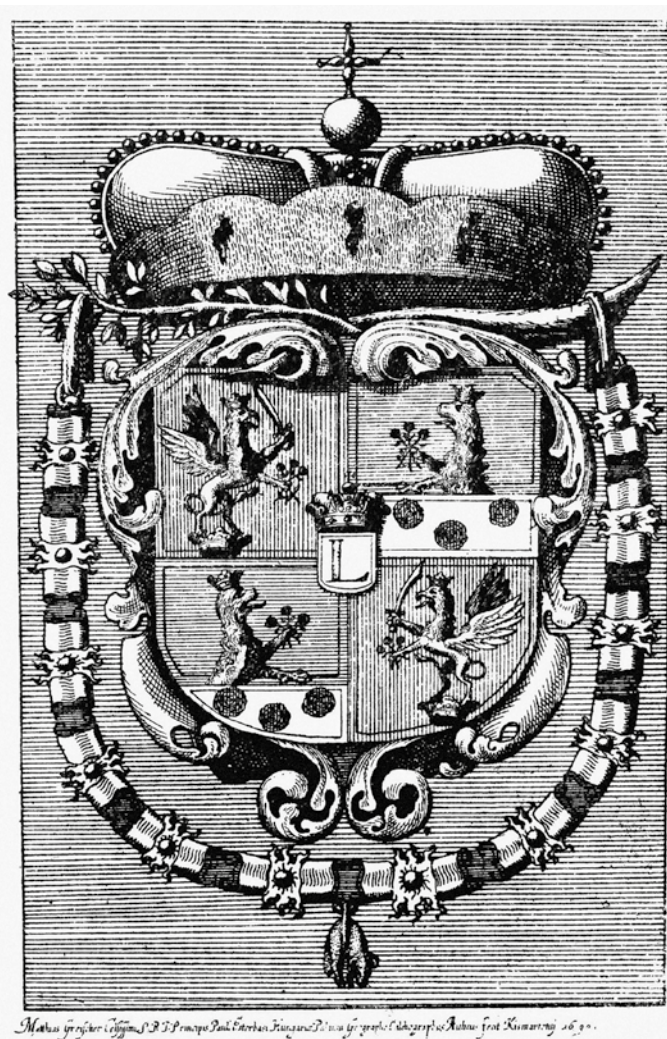
LELŐHELY/LOCATION: Budapest, MNM TKCS; etc.

HIVATKOZÁS/REFERENCE: – –

IRODALOM/LITERATURE: Megjelent címlapelőzők
metszetként/Published as a frontispiece

in: ESTERHÁZY Pál: *Az egész világon levő csudálatos
boldogságos Szűz képeinek rövideden föl tet eredeti,*
Nagyszombat, 1690. és/and ESTERHÁZY Pál:
Az boldogságos Szűz Mária szombattya, Nagy-
szombat, 1691, II. kiadás/edition 1701.

MEGJEGYZÉS/REMARK: Ezt a címert Esterházy Pálnak
1687. december 7-én a német-római birodalmi
hercegi címmel együtt adományozták. / This coat
of arms was granted to Pál Esterházy on 7th
December, 1687 with the title of Prince
of the Holy German-Roman Empire.

Matthias Graf von Hohenhausen, Prinz von Nassau, Graf von Katzenelnbogen, 16. 9. 16.

49. J. W. Valvasor Ovidii Metamorphoseos Icones

Wagensberg in Krain, 1680. ablongo (185×145 mm)
96 t. (Bibliotheca Valvasoriana Nr. 1712)

Plate 1. Rerum Distinctio „M. Gresicher fec.”

Későbbi kiadásai Salzburgban/Later editions in Salzburg:
1685 és/and 1704(?).

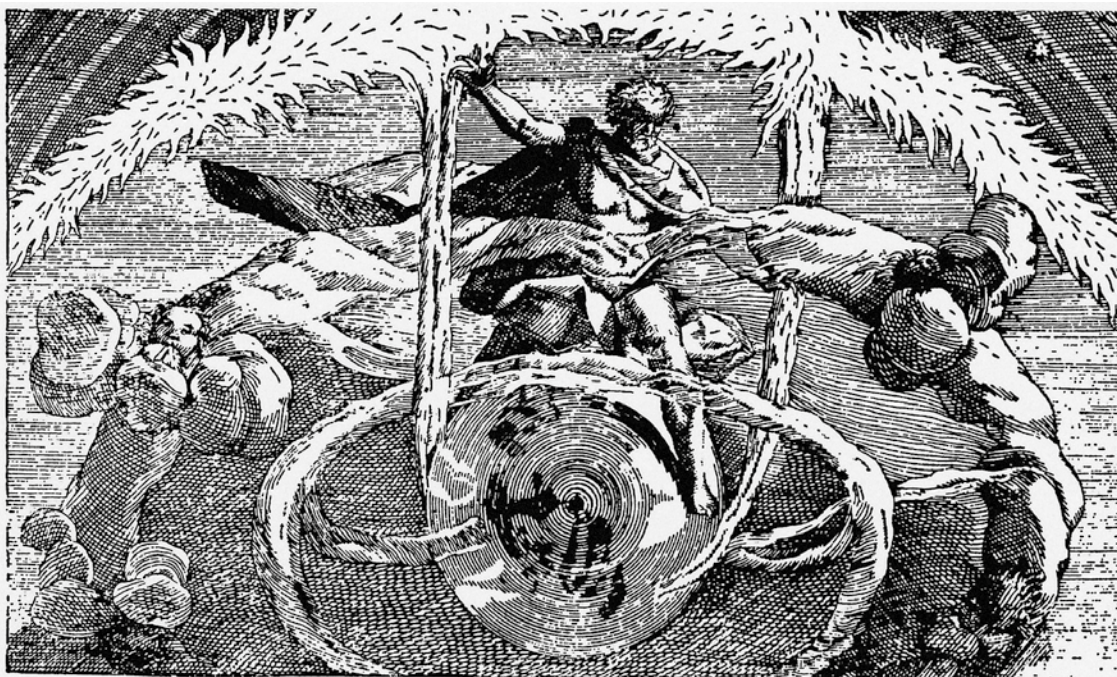
/Publius Ovidius Naso/ Metamorphoses oder Wunder-
würdige Gestalt-Veränderungen der Menschen, Thier
und anderer Creaturen, samt solcher Wandlungs-
Gedichte, deß Ovidianischen verblühten Sinns,
gründlichen Argumenten und Außlegungen, illustriret
und erkläret: Auch mit CXIII. schönen Kunst-Risen und
Kupffer-Figuren gezieret. Wobey auch diß Edlen. Poeten
P. Ovidii Nasonis Leben, Exilium, und Tod. Anfangs zu
lesen ist. Durch P. C. B. H. Salzburg, J. B. Mayr 1685.
Fol. 9 Bll., CXIII num Bll., 113 szövegközti metszettel /
113 engravings in the text (Universitätsbibliothek
Salzburg Sign. R 5.344 II)

Ezekben a kiadásokban a lemezeket körbevágták, így
a kép alá vésett szöveg és Greischer ott lévő jelzése
eltűnt. / In these editions the plates were trimmed,
the text and signature under the view have disappeared.

A könyvben a következő 18 metszet Greischer
műve. / In the book the following 18 engravings
are Greischer's work.

1. I. Rerum Distinctio
2. II. Animantibus habitandi
3. III. Aetas Aurea
4. VII. Consilium Deorum M. G. f.
5. VIII. Diluvium M. G. f.
6. X. Generis Humani
7. XXIII. Descriptio Invidiae
8. XXVI. Cadmi Milites
9. XXVII. Actaeon in Cervus M. G. f.
10. XXVIII. Actaeon a canibus
11. XXXII. Martis adulterium
12. XXXV. Athamas filium M. G. f.
13. XLI. Cyanis in Stagnum
14. LXVIII. Erifichthonis fames
15. LXXXVI. Lameodontis perfidia
16. XCI. Diana iratae
17. XCIV. Achilles a Phoebo
18. CI. Ulyssis socii

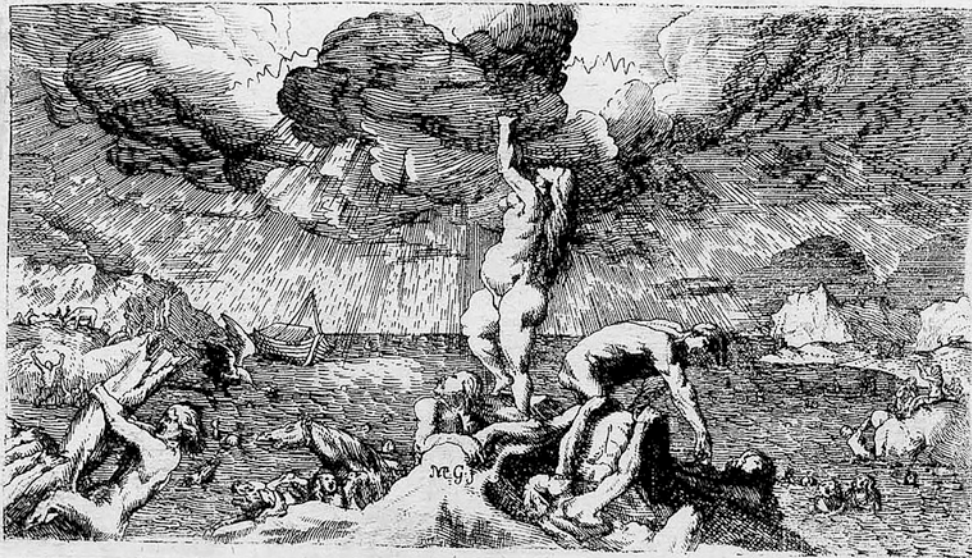

Rerum distinctio. M. G. Greischer fecit lib. i
 Disz gantz ründ hat Gatt gemacht. Auß einem Klumpen antaebracht.

VII. Consilium Deorum. Der Götter = Raht.

VIII.
Diluvium.
Die Sünd-Flut.

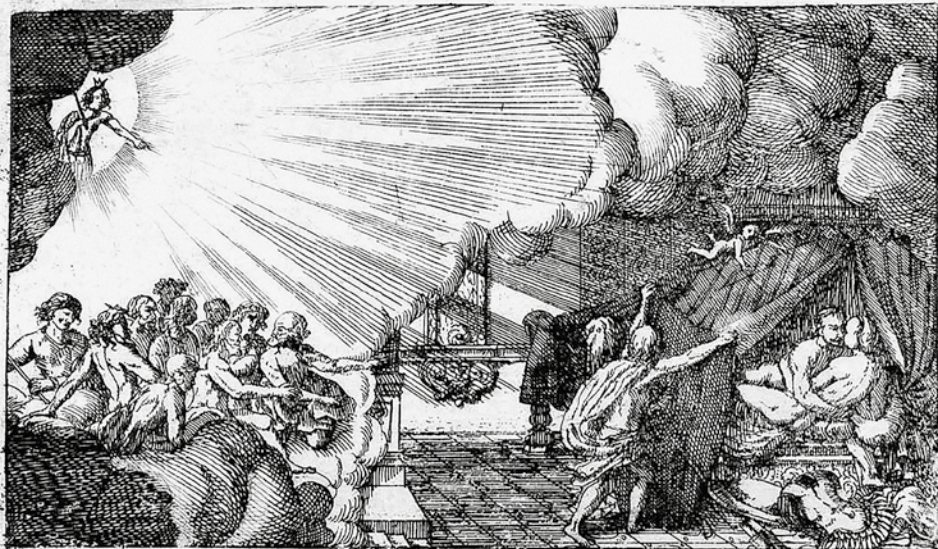
X.
Genesis Humani Reparatio.
Wiederbringung des Menschlichen Geschlechts.

XXVII.
Actæon in Cervum mutatus.
Der verwandelte Actæon in einen Hirschen.

XXXII.
Martis adulterium dijs detectum.
Der denen Göttern entdeckte Ehebruch Martis.

XXXV.

Athamas filium, Ino filium & se ipsam interficit.
Athamas ermordet seinen Sohn / Ino ingleichen
den Ihrigen / und sich selbst.

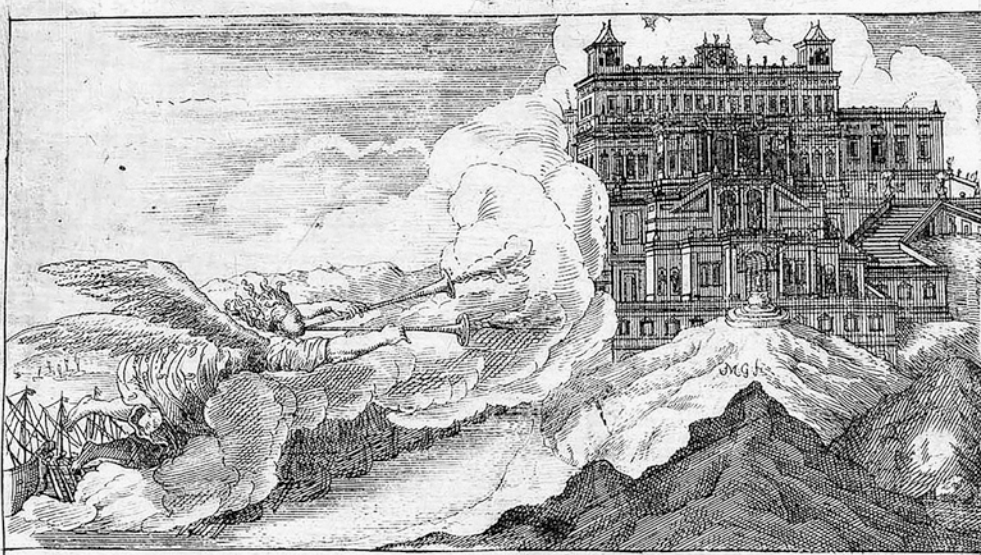

XLI.

Cyanis in Stagnum Mutatio.
Die Verwandlung Cyanis in einen See.

XCI.
Dianæ iratæ vindicta.
Der erbostten Dianæ Rach.

XCIV.
Achilles à Phoëbo occiditur.
Achilles wird vom Phoebo umgebracht.

50. J. W. Valvasor *Topographia Archiducatus Carinthiae Modernae*

Das ist, Controfee aller Stätt, Märckht, Clöster, undt Schlösser, wie sie anietzo stehen in dem Ertz-Hertz-ogthumb Chärndten. Heervorgebracht zu Wagensberg in Crain im iahr 1681 mit sonderbarem Fleiss Durch Johann Weichart Valvasor. Könyv végén: Gedruckt zu Laibach, bey Johann Baptist Mayr, Landschaft Buchdrucker Anno 1681. Quer-8° ablongo, 223 tábla, képek és a birtokosok jegyzékével/232 views, index of places and their owners. (Bibliotheca Valvasoriana Nr. 2410) A mű megjelen folio méretben is, oldalanként 2-2 képpel. / There is also a folio size edition with 2 images per page too.

Második kiadás szöveggel / Second edition with text:
Topographia Archiducatus Carinthiae Antiquae et Modernae Completa... Nürnberg, J. M. Endtners, 1688. Laponként 2-2 képpel, illetve szövegközti elhelyezéssel / with 2 images per page

Gyűjteményes kiadás / Extracted edition

J. W. Valvasor *Topographia Carinthiae Salisburgensis...* Wagensberg, 1681. Quer-8° ablongo, 1 metszet-címlap, [2] p. 27 tábla, dőlt betűs név / 27 views, in italics Rézmetszet/ engraving

MÉRET/SIZE: cca, 21,0×12,5. A metszeteken mindig szerepel Valvasor jelzése „WD”, a jobb felső sarokban lapszám (1–223). All views have Valvasor's signature „WD”, and pagination.

1. Aichelburg *MGreischer fec.* „3”
2. Markt Altenhaifen *MG f.* „4”
3. Ehrnpüchl *MG f.* „22”
4. Markt S. Emochar *M Greischer fecit* „26”
5. Ober und unter Falckhenstain *M Greischer* „28”
6. Flaschberg *M Greischer sculp:* „30”
7. Fünkhenstain *Mgreischer fec.* „36”
8. Graefflhoif *Mgreischer fec.* „53”
9. Groppenstain *MG: scul:* „54”
10. Gruenburg *M Greischer f.* „55”
11. Gschiess *M Greischer fec* „57”

12. Markht Guettaring *Mgreischer scul:* „58”
13. Markht Guettenstain *M G f.* „59”
14. Hardegg *M Greischer f.* „65”
15. Halbegg *M: G: f.* „66”
16. Hardtneidtstain *M: G: f.* „68”
17. Kellerberg *M Greischer fecit* „79”
18. Ketschach *M: G: fec:* „80”
19. Probstei Kreig *M: G: f.* „85”
20. Leonstain *M Greischer scul:* „92”
21. Lünd *MG: f.* „101”
22. Markt Mautten *Mgreischer sculp:* „108”
23. Möderndorf *MG ?* „112”
24. Mondorff *M Greischer* „113”
25. Mosern *Mgreischer sculp* „116”
26. Residenz Müllstat *Mgreischer sculp:* „117”
27. Ottmanach *M Greischer fec* „130”
28. Pandhoffen *M Greischer fecit* „133”
29. Pittersberg *MG: f.* „140”
30. Markt Pontöfl *MG: f.* „143”
31. Markt und Schlos Rheinenfels *M:G: f.* „154”
32. Rosenberg *M Greischer fec:* „156”
33. Rottethurn *MG: f.* „159”
34. Sammeregg *M Greischer scul* „160”
35. Markt Saxenburg *Matthias Greischer fec:* „162”
36. Stain *M: Greischer fec* „175”
37. Markt Stainfeldt *M: G: f.* „176”
38. Stadt und Schlos Strasburg *M Gresicher* „177”
39. Strassfrüd *M: Greischer fec* „178”
40. Markt Tarvis *MG fec* „183”
41. Markt Obertraburg *Mgreischer sculp:* „192”
42. Trabuschggen *Mgreischer fecit* „194”
43. Stadt Valckenmarkht *Mgreischer fec:* „199”
44. Markht Vellach *M Greischer fec* „203”
45. Waidenburg *MG: fec* „208”
46. Waildegg *M:G:f.* „209”
47. Wasserlemburg *M G fec* „211”
48. Markt Weittensfeldt *MG: f.* „214”
49. Zigullen *M Greischer fec:* „223”

51. G. M. Vischer Topographia Ducatus Stiriae

Authore et delineatore Georgio Matheo Vischer Graz,
1681. Quer-8°, ablongo. Metszetcímlap, 472 tábla/
engravings, képjegyzék/list of pictures

Csak a Bécsben árusított példányoknak van nyomtatott
címlapja is / Printed title page only nt he copies sold
in Vienna:

Das ist: Eigentliche Delineation / und Abbildung
aller Städte / Schlösser / Marcktfleck / Lustgärten / Prob-
steyen / Stiffter / Clöster und Kirchen / so es sich im
Herzogthumb Steyrmarch befinden; Und anjetzo Umb
einen billichen Preyß zu finden seynd Bey Johann Bitsch
Universitäts Buchhandlern / Auff dem Juden = Platz bey
der guldenen Säulen. Graz 1681

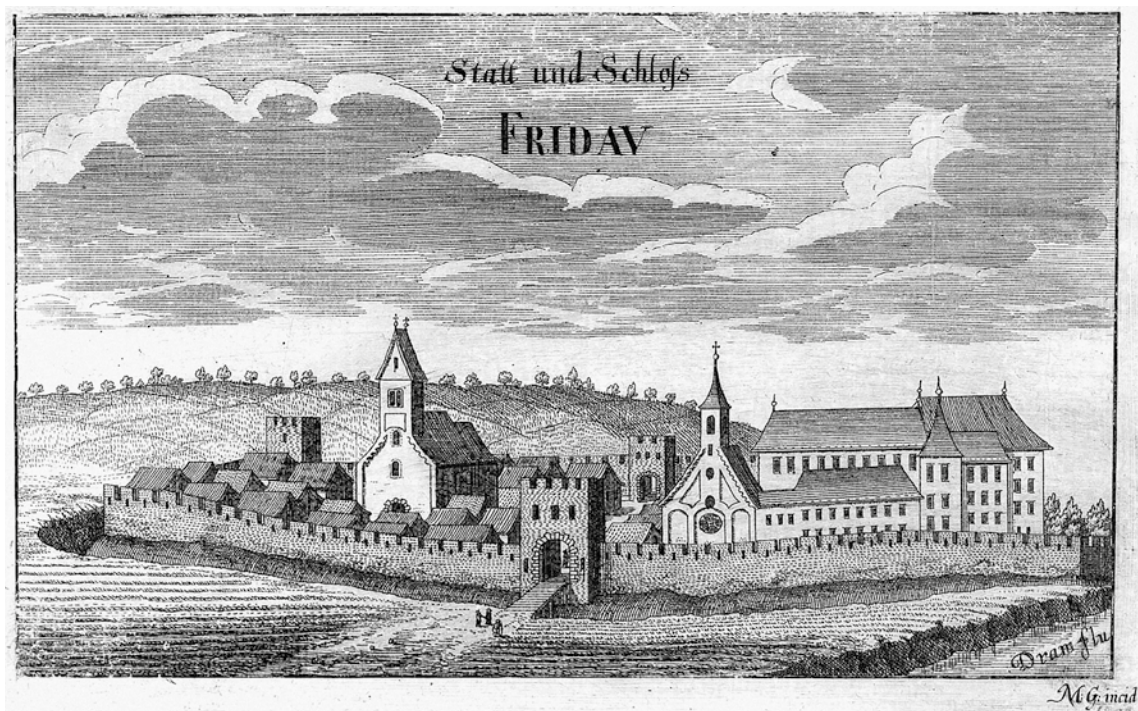
Rézmetszet/ engraving

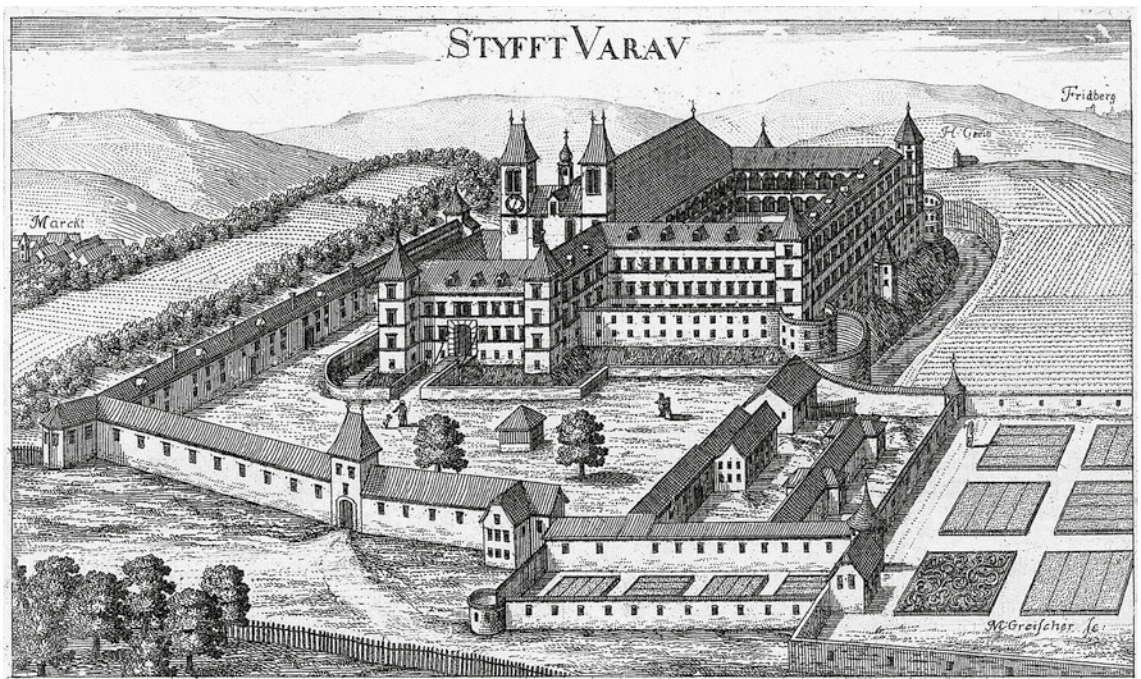
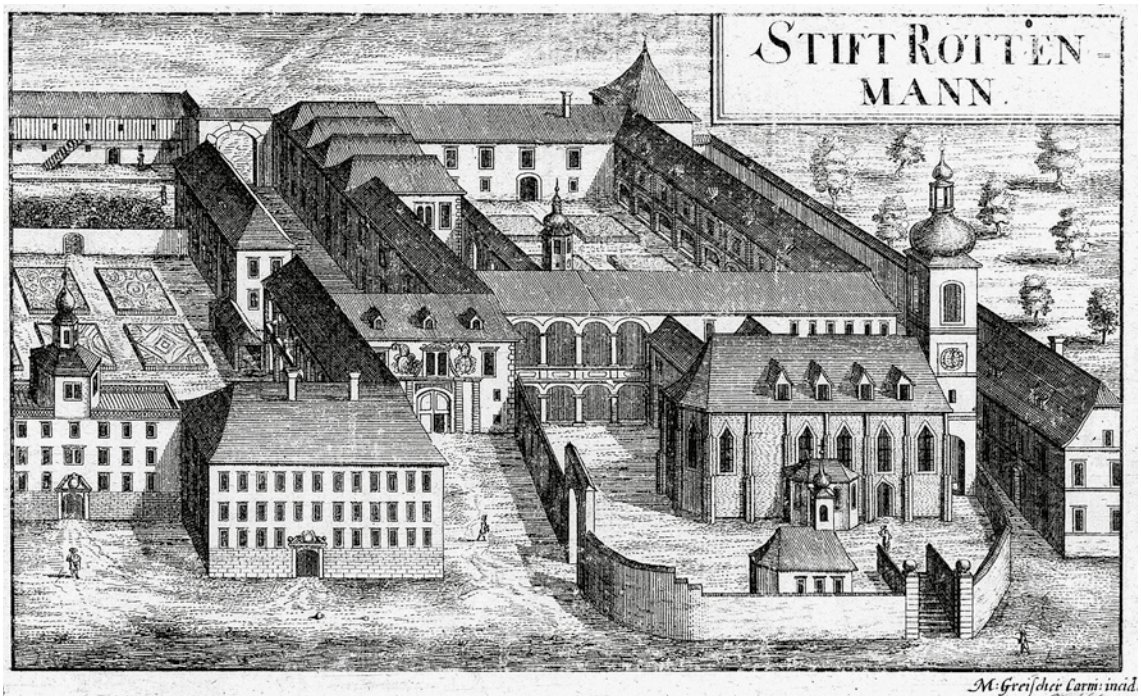
MÉRET/SIZE: cca. 220×130 mm

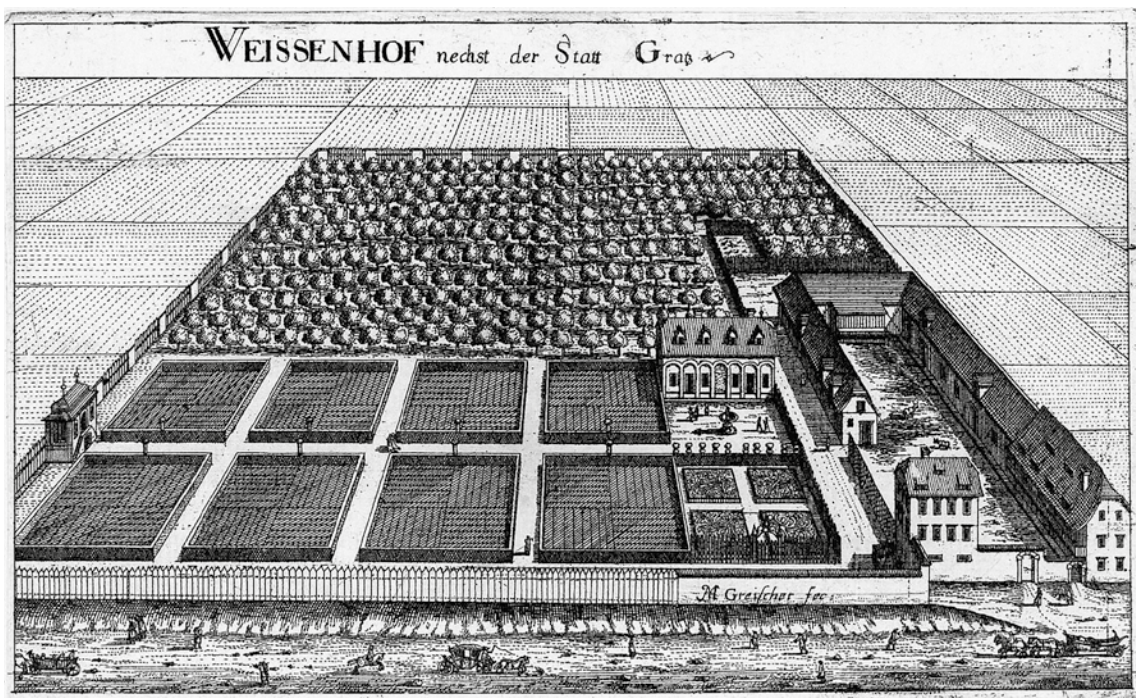
1. Altenberg ins gemein Tausenlust MG: incid
2. Anckhenstein 2 Mgreischer fec:
3. Anckhenstein 3 M: Greischer fec:

4. Stadt und Schloss Fridau M:G: incid
5. Hohenwang Mgreischer fec:
6. Krotenhof Mgreischer fec:
7. Ligist Mgreischer fec:
8. Minichhofen M: G: sc: 237
9. Der Freye Orthof nechst bey Statt Graz MG sculp:
10. Stift Rottenman M. Greischer Carn:
11. Rottenturm in der Feyrstritz an der Muer
M Greischer fec:
12. Schenpichel MG: fec:
13. Siessenheim M Greischer fec:
14. Siegerstorff (MG sculp:?)
15. Trautenfels Meridionalis Facies M Greischer fec:
16. Styfft Varau M: Greischer sc:
17. Waxenegg M Greischer fec:
18. Weissenhof nechts bei Statt Gratz
M Greischer fec:
19. Wildon MG: f:

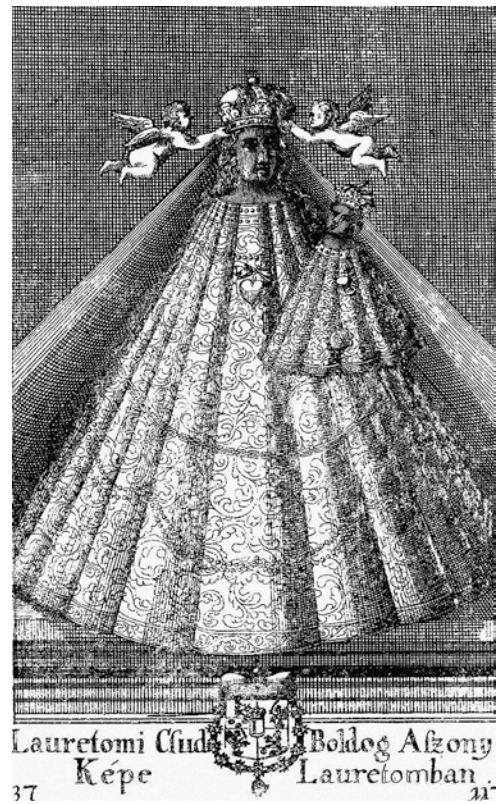

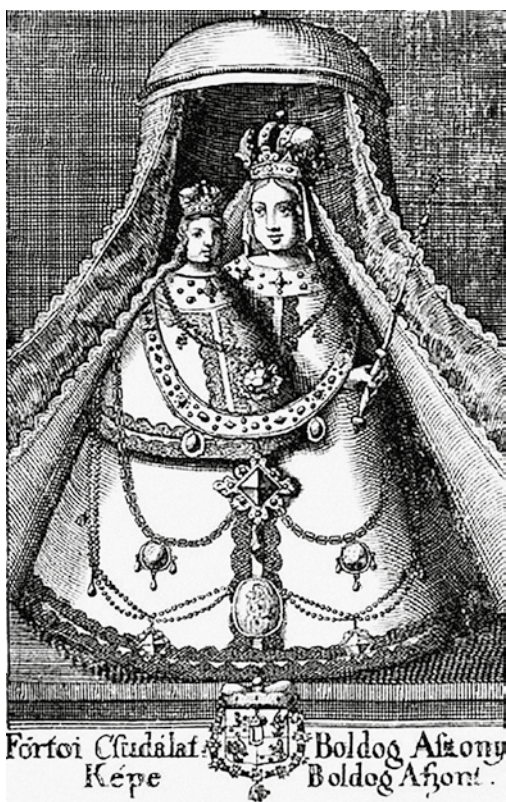
52. Esterházy Pál Az egész világon lévő csudálatos Boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett eredeti...

Nagyszombat, 1690. 1 t. (Esterházy-címer) [8], 217,
[8] p. 117 tábla/engravings
A könyvben Matthias Greischer 117 Szűz Mária-
kegykép-metszete szerepel / In the book 117 devotional
picture of the Virgin Mary's engraved by Matthias
Greischer.
Rézmetszet / engraving
MÉRET/SIZE: cca. 90×150 mm
LELŐHELY/LOCATION: Budapest, OSZK

MEGJEGYZÉS/REMARK: Esterházy Pál Wilhelm
Gumppenberg *Atlas Marianus* című könyvét adta ki
magyar nyelven, kibővítve további 17, elsősorban
magyar Szűz Mária-búcsújáróhely történetével
és képével. / Pál Esterházy published the book *Atlas
Marianus* of Wilhelm Gumppenberg in Hungarian,
extending it with the histories and the images
of a further 17, mainly Hungarian pilgrimage site of
the Virgin Mary.

Talli Csudálatos Boldog Ászony
Képe Tallban.

Fraknai Csudálatos Boldog Ászony
Képe Frakno Várallyán.

Röiti Csudálatos Boldog Ászony
Képe Röitön.

Kismartoni Csudálatos Boldog Ászony
Képe Kismartonban.

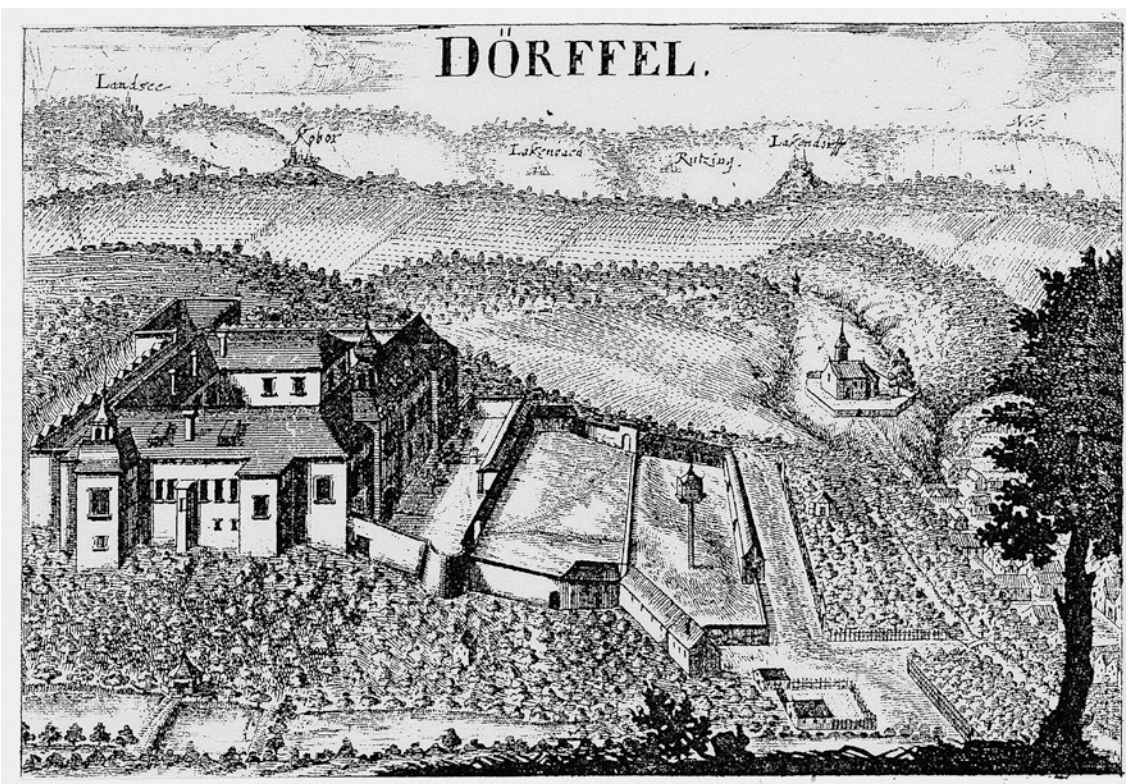
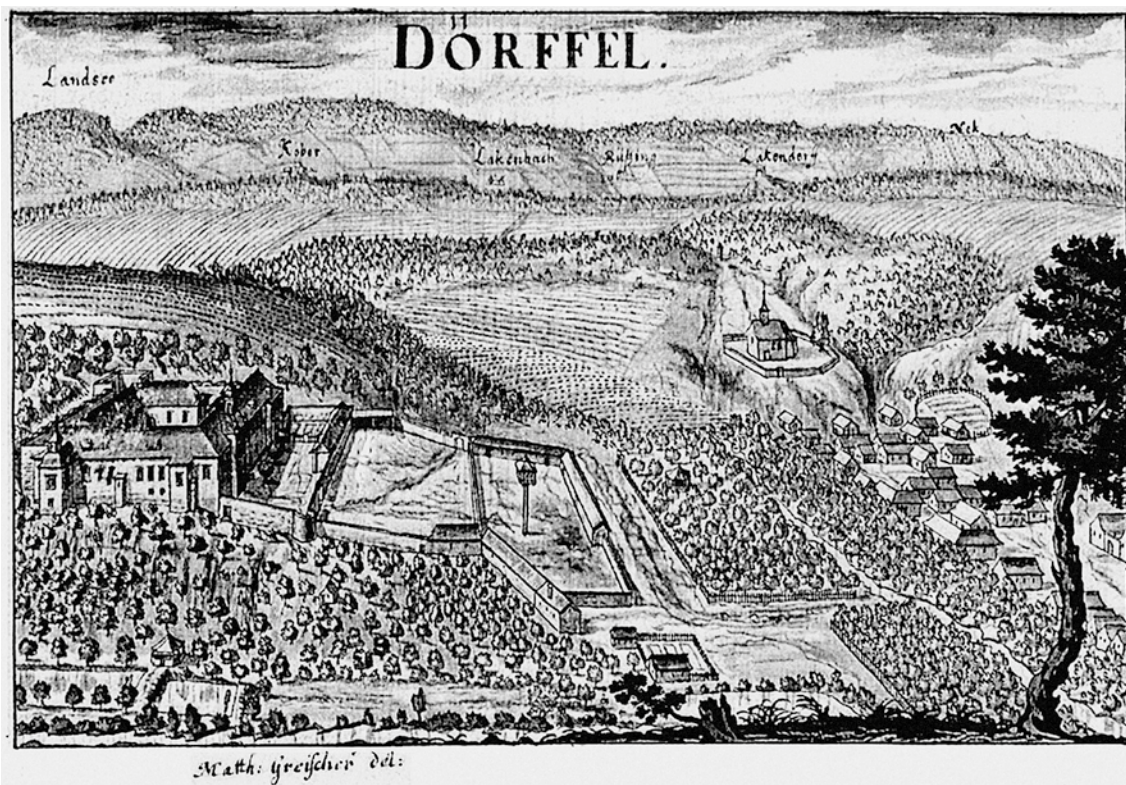
53. Esterházy megrendelésére készült látképsorozat – The Series of Views commissioned by Pál Esterházy

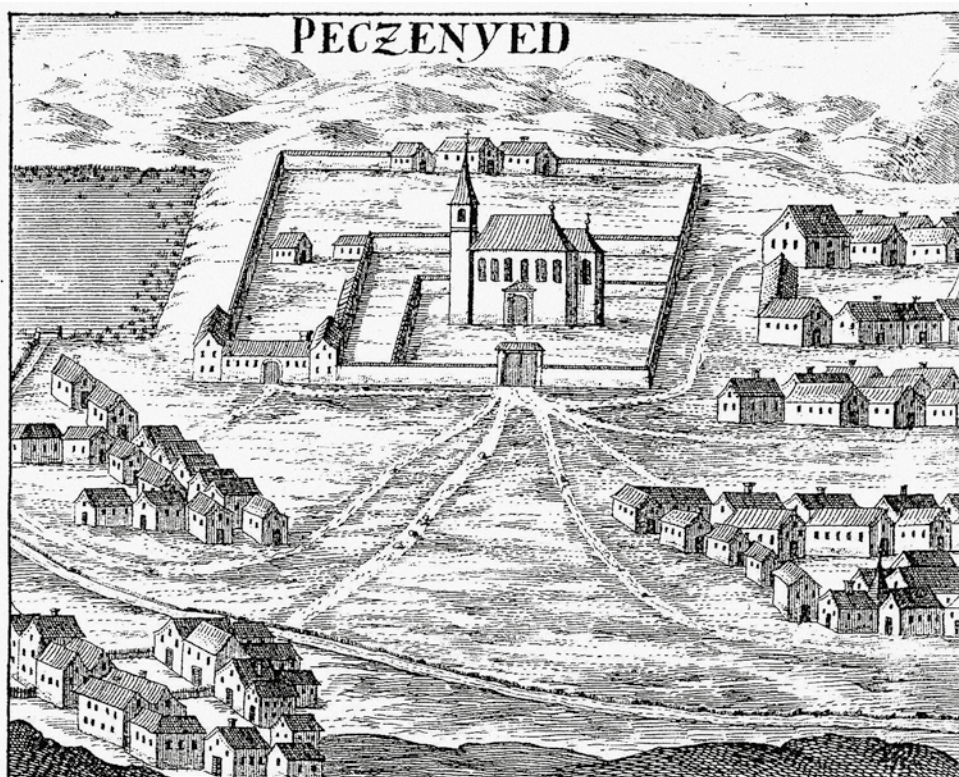
73 látkép és 8 próbalevonat / 73 views and 8 proofs
MÉRET/SIZE: cca. 150×100 mm (kép/image) 2-2 látkép
laponként / 2 images per page

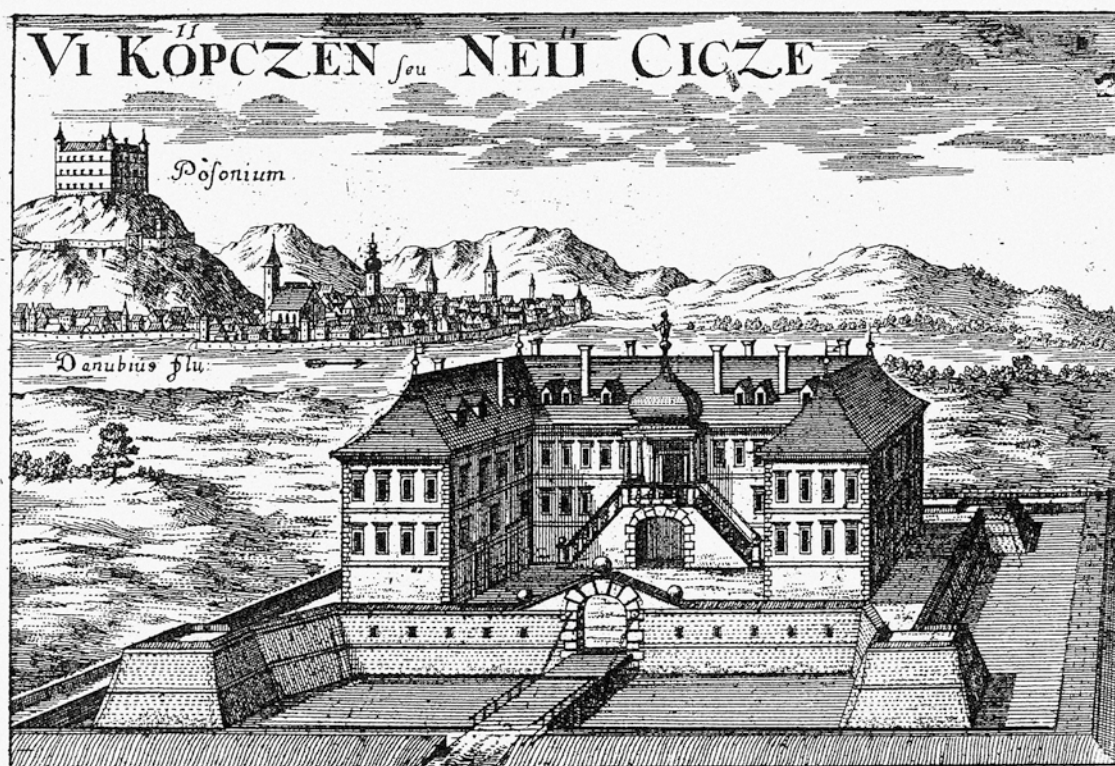
1. ASOLINDVA – ARVA
2. CASTELLVM BICZE /*ad Orientem* –CASTELLVM BICZE / *ad Occidentem*
3. BOLDOGASZON / *ad Merid:* – BOLDOGASZON / *ad Sept:*
4. CZIKLES – CZINFALVA
5. DARVVAR *ad. Occid:* – DARVVAR *ad. Orient*
6. DÖRFEL – DOMBO
7. FEHER:EGY:HAZ – FEHER=EGY=HAZ.
8. FEKETEVAROS / *ad Merid.* – FEKETEVAROS / *ad Sept.*
9. FORTALATIVM FRACKNO seu FORCHTENSTEIN / *ad ORIENT:* FORTALATIVM FRACKNO seu FORCHTENSTEIN / *ad occident*
10. GALANTA – GALANTA
11. HARTHENSTEIN / *ad Meridiem* – HARTHENS-TEIN *ad Septentrionem*
12. HEGYES *ad Occid:* – HEGYES *ad Orient:*
13. ARX KABOLD *ad Occid:* – ARX KABOLD *ad Orient.*
14. ARX KISMARTON – PROSPECT ARCIS KISMARTON
15. Ó KÖPCZEN sive ALT CICZE – VI KÖPCZEN seu NEÜ CICZE
16. KOPAN – KÖRTVELES
17. POSTERIOR PROSPECT FORTALITII LANSEE ANTERIOR PROSPECT FORTALITII LANSEE
18. PROSPECT CASTELLI LACKENBACHensis – ARX LEKA, vel LVKAHAUS

19. LEVA – LETAVA
20. MARBACH – MARC
21. OZORA /*ad Merid:* – OZORA /*ad Septen:*
22. PARIS /*Ad Septentrionem* – PARIS /*Ad Meridiem*
23. PECZENED – PERGELEN
24. REZI – RORBOK
25. ARX SARVAR /*ad Orientem* – ARX SARVAR /*ad Occidentem*
26. FEKETEVAR sive SCHWARZENBACH / *ad occident* FEKETEVAR sive SCHWARZENBACH / *ad orientem*
27. ARX KÖRESTUR aut CREITZ – ARX KÖRESTUR aut CREITZ
28. FORTALITIU STRECZEN – SZADVAR
29. SZAMOSFALVA sive HASSENDORF – SZENT MIKLÓS seu SANCTVS NICOLAVS / *ad Laitam*
30. S:ROSALIA *Ad Orient:* – S:ROSALIA *ad Occid:*
31. SZILAS / *ad Ori:* – SZILAS /*ad Occid:*
32. TABOR – TATA
33. TAMASI – TADIKA
34. ELESKO
35. KAPVVAR
36. KESZTHEL
37. LENTI
38. LVKACZHAZA
39. NAGYHEFLAIN
40. NAGYMARTON

PRÓBALEVONATOK/PROOFS: CASTELLVM BICZE; BALDOGASZON ; FEKETEVAROS ; ARX CABOLD *ad Orient;* MARBACH; KÖRESTVR sive CREITZ; SZAMOSFALVA sive HASSENDORF; SZILAS

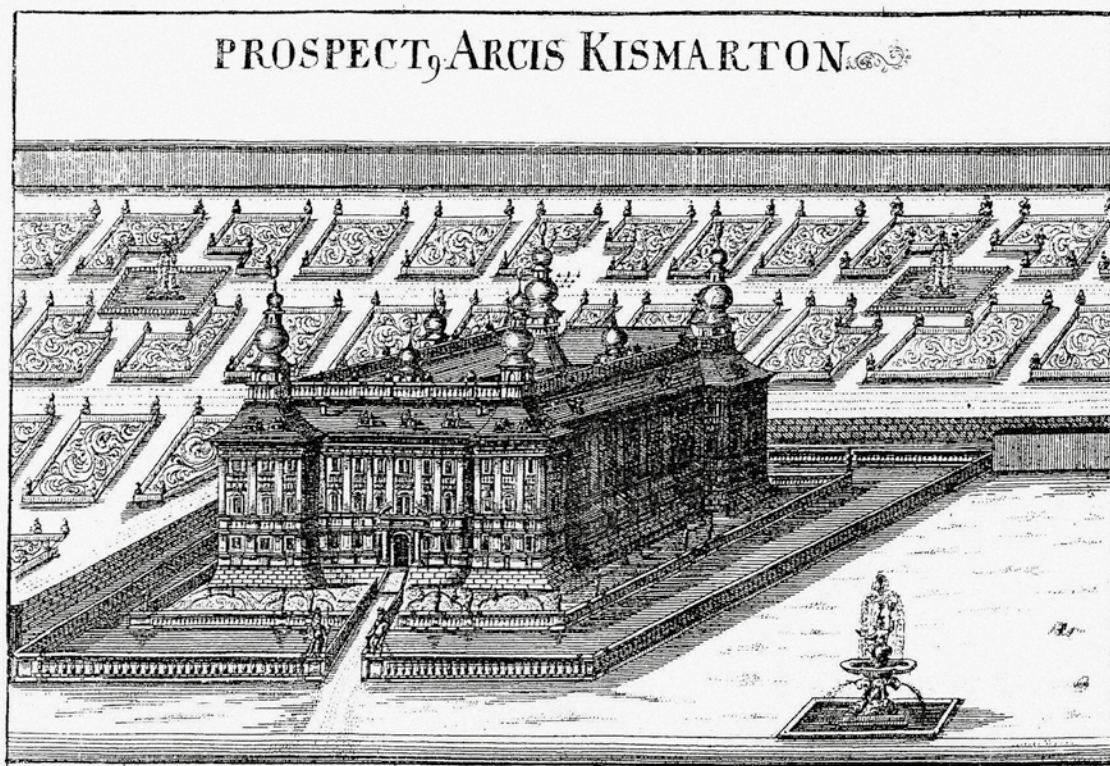
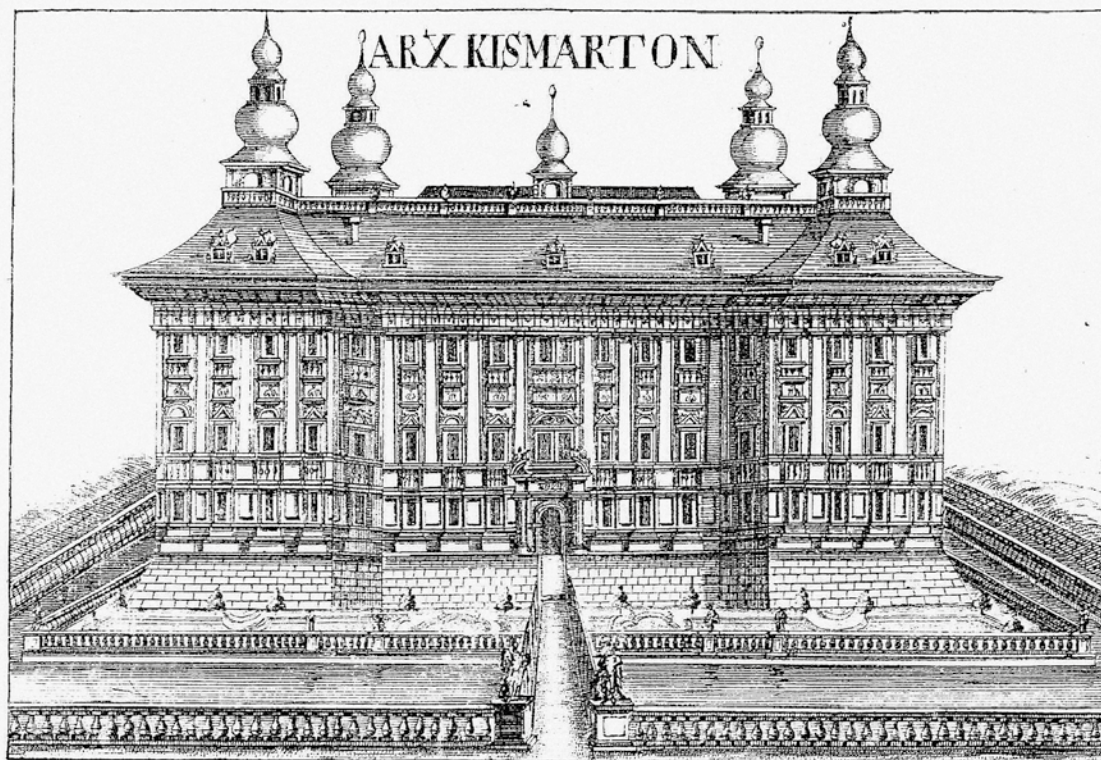

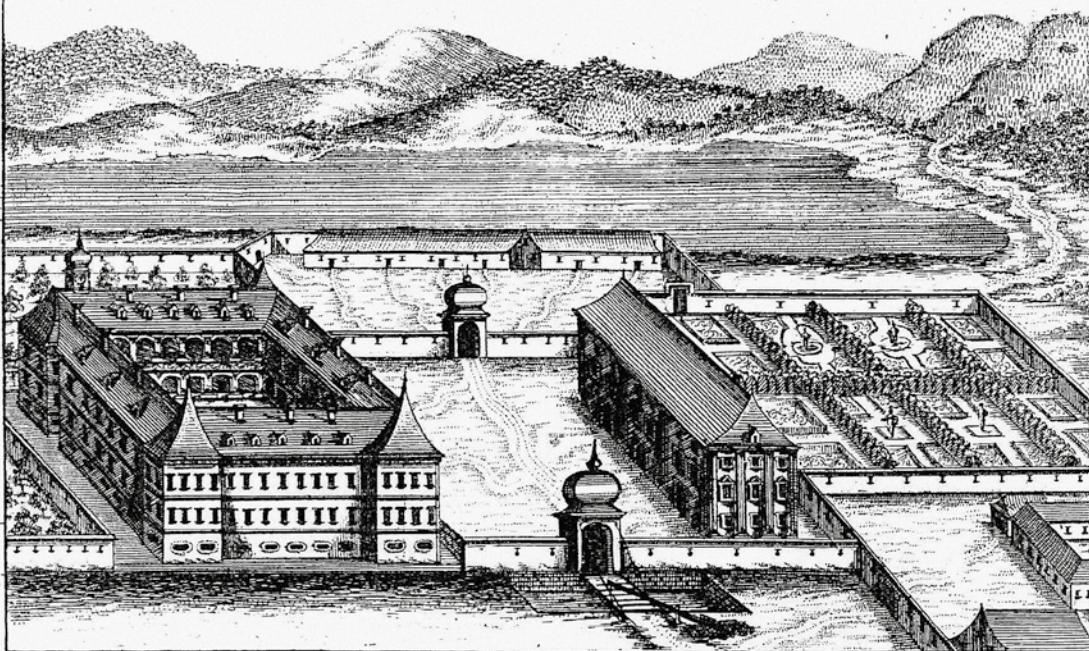

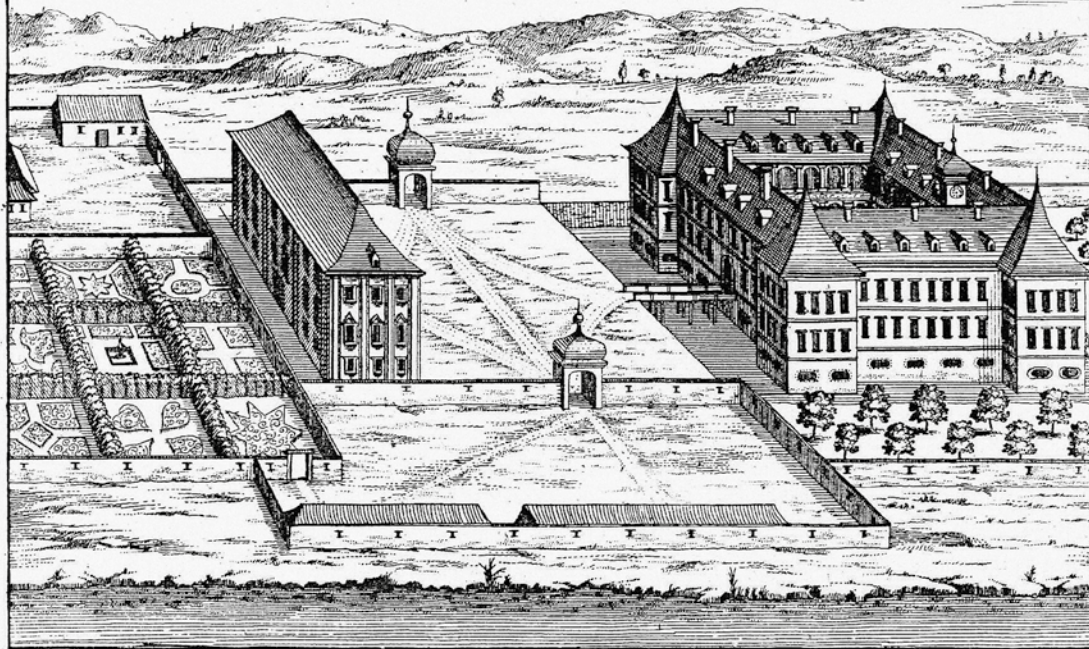

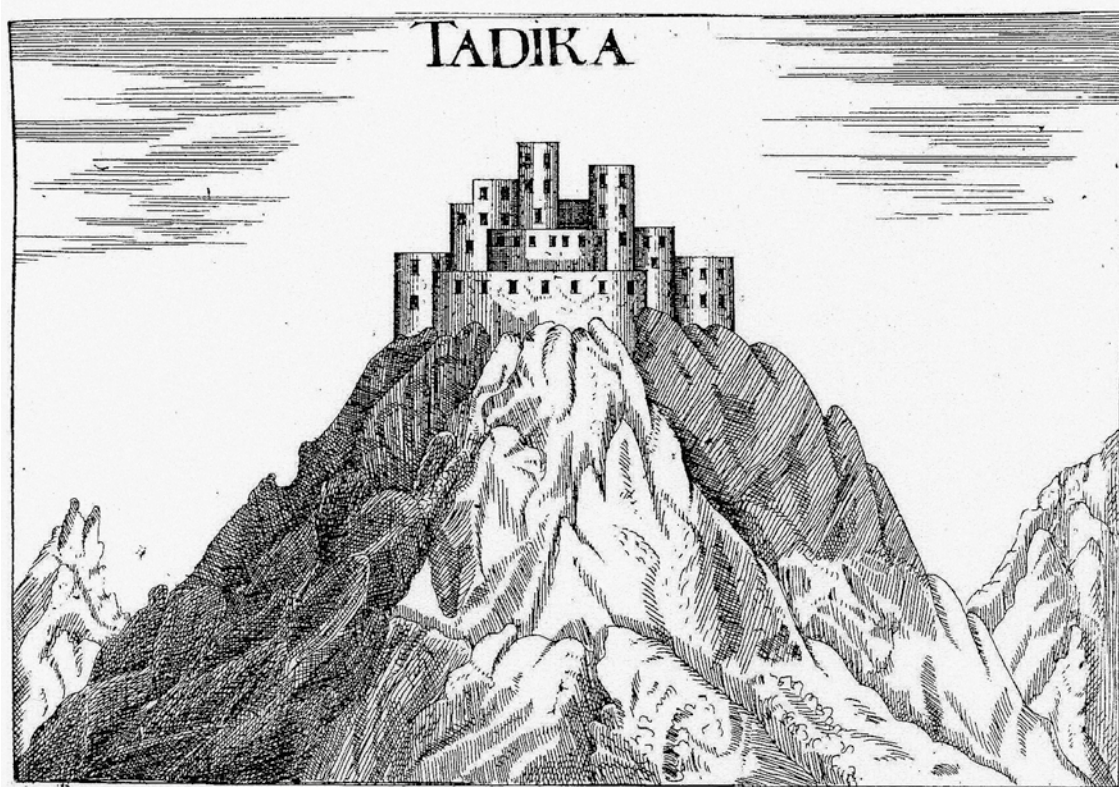
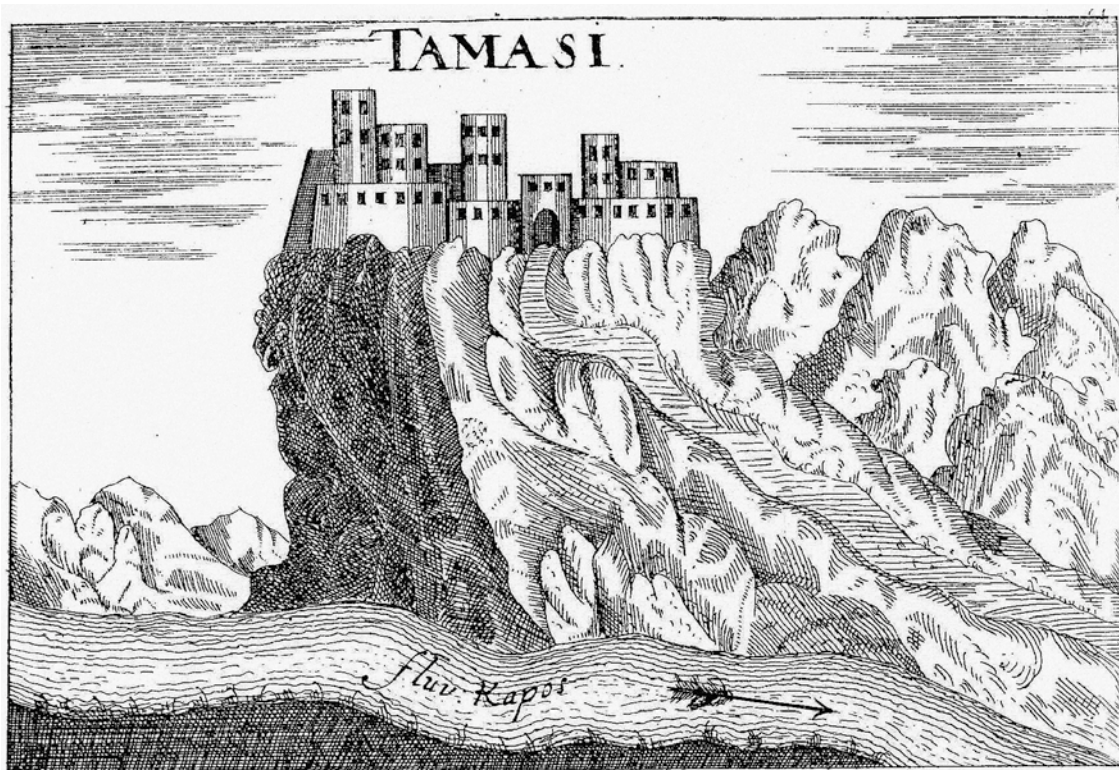
ARX KÖRESTVR auf CREITZ

KÖRESTVR siue CREITZ.

Névmutató – Index

1. oldalba!!!!

**kb. 3800 betű fér be!!!
NINCS TÖBB HELY!**